

สถาบันวิจัยสังคม
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

CHULALONGKORN UNIVERSITY
SOCIAL RESEARCH INSTITUTE

วารสารวิจัยสังคม

JOURNAL OF SOCIAL RESEARCH

สังคมและสิ่งแวดล้อม

วารสารวิจัยสังคม มีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแพร่ผลงานวิจัยของสถาบันฯ วิทยานิพนธ์ งานวิจัยหรือบทความที่เกี่ยวข้องกับสาขาวิชาด้านสังคมศาสตร์ และรายงานข่าวจากสถาบันฯ ทั้งนี้เพื่อเป็นการเผยแพร่ความรู้แก่คณาจารย์ หรือผู้ที่มีความสนใจเกี่ยวกับการวิจัย วารสารนี้ได้รับเงินสนับสนุนการพิมพ์จาก จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เจ้าของ สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บรรณาธิการ กอบกุล สามัคคี

กอบบรรณาธิการ

อมรา	พงศาพิชญ์
สุวรรณา	เกวียงไกรเพชร
สมชาย	รัตนโกมุท
จัสส์	อัมไยด์
สุรียา	วีรวงศ์
วิไลนา	วงศ์เกียรติรัตน์
อาภา	ศิริวงศ์ ณ อยุธยา
ประโยชน์	เจริญสุข
นฤมล	บรรจงจิตร
นิตยา	กัษลีระพันธ์
จันทนา	บรรพศิริโชติ
นภัส	กอร์ดอน
สุดธิดา	วงศ์สถาพรพัฒน์

ผู้จัดการ เนาวรัตน์ เนียมบวบผา

กำหนดออก ปีละ 2 ฉบับ

**วารสารวิจัยสังคม
สังคมและสิ่งแวดล้อม**

ISSN 0857 - 9180

AP.

คำนำ

ในปัจจุบัน ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมเป็นปัญหาใหญ่ของสังคมจนมีผู้เรียกว่า เป็นยุค “วิกฤติสิ่งแวดล้อม” ในเมื่อสิ่งแวดล้อมหมายความถึงสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวมนุษย์ทั้งที่เป็นทางด้านกายภาพ ได้แก่ ธรรมชาติต่าง ๆ เช่น บรรยากาศ น้ำ ดิน หิน แร่ธาตุ ตลอดจนพลังงานต่าง ๆ ทางชีวภาพ ได้แก่ พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ทั้งปวง และทางพฤติกรรมของมนุษย์ ซึ่งรวมถึงประติสักรรรมต่าง ๆ ซึ่งเป็นรูปธรรมและระบบ กฎเกณฑ์ ศิลปกรรม วัฒนธรรม ประเพณี ฯลฯ ซึ่งเป็นทางด้านนามธรรม สิ่งแวดล้อมจึงย่อมจะเกี่ยวข้องกับสังคมมนุษย์อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะเป็นสิ่งที่มีมนุษย์สร้าง มนุษย์ใช้ ซึ่งในที่สุดก็เป็นมนุษย์เองที่เป็นผู้ทำลายสภาพสมดุลของสิ่งแวดล้อม นั่นหมายความว่ามนุษย์จะต้องเป็นผู้รับผิดชอบทุกอย่างที่จะเกิดขึ้นจากการที่สภาพแวดล้อมถูกทำลายนี้

จากปัญหาดังกล่าว แนวความคิดที่จะทำให้สิ่งแวดล้อมและสังคมมนุษย์อยู่ร่วมกันได้ โดยที่สภาพแวดล้อมที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติยังคงสามารถตอบสนองความต้องการของประชากรที่เพิ่มขึ้นทุกที่ได้ทั้งปัจจุบันและอนาคต จึงได้เกิดขึ้นในนิยามศัพท์ของการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) ซึ่งมีการตื่นตัวกันมากในระยะนี้ นับว่าเป็นสิ่งที่น่ายินดี เพราะปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นปัญหาที่เป็นตัวกำหนดความเป็นความตายของสังคมมนุษย์ ไม่ใช่ปัญหาที่ใครผู้หนึ่งผู้ใดจะทำได้เพียงลำพัง แต่จะต้องเป็นการแก้ปัญหา ร่วมกันทั้งสังคม ทั้งรัฐและประชาชน จะต้องมีส่วนร่วมร่วมกับปัญหานี้ และมีการจัดการร่วมกันอย่างถูกต้อง

วารสารวิจัยสังคมฉบับนี้ ได้เสนองาน 10 ชิ้น แต่ละชิ้นเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมในเนื้อหาต่าง ๆ กัน ซึ่งทำให้มีลักษณะหลากหลาย โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญ เพื่อกระตุ้นความสนใจปัญหาสิ่งแวดล้อมที่มีต่อสังคมในแวดวงวิชาการ ถึงแม้ว่าบางผลงานจะเสนอแนวความคิดในรูปแบบของบทละครหรือเรื่องสั้น แต่เนื้อหาที่เน้นอย่างชัดเจนถึงสภาพปัญหาและการเสนอวิธีการแก้ไขที่จะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งจะทำให้มนุษย์และสังคมดำเนินไปอย่างมีคุณภาพที่พึงปรารถนา

กอบกุล สวมศิริ

วารสารวิจัยสังคม

Journal of Social Research

ปีที่ ๑๕ ฉบับที่ ๑ ๒๕๓๕

Vol. 15 No. 1 1992

สารบัญ (Contents)

ปัญหาคนทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกรณีเขื่อน การพัฒนาประเทศ ภาวะมลพิษ และการมีส่วนร่วมของประชาชน	ระพี สาคริก	1
Social - Environmental Impact Assessment and Ethnic Minorities : States vs. Local Interest in the Construction of Khao Laem Dam	กนกศักดิ์ แก้วเทพ Amara Pongsapich Kobkul Phutharaporn	13
สถานภาพการจัดการและพัฒนาทรัพยากรระดับท้องถิ่น : ศึกษากรณีการจัดการปัญหาอันเนื่องมาจากการขัดแย้ง ในด้านการใช้ทรัพยากรของชาวบ้าน ตำบลแม่สอย อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่	กอบกุล สามัคคี	52
ความเรียงขณะการประกวด		
- บทความ "การพัฒนาชนบทที่ยั่งยืนในประเทศไทย"	ไพบูลย์ สุทธสุภา	
- บทความ "การพัฒนาชนบทที่ยั่งยืนในประเทศไทย"	นรินทร์ชัย พัฒนพงศา	94
- บทความ "หอคอยของลุงไท"	ไชยา เท็งอุ้น	109
- เรื่องสั้น "พิชพันธุใหม่ของกุดนาท่ง"	จาตุรงค์ อาจารย์	118
- บทความ "การพัฒนาชนบทที่ยั่งยืนในประเทศไทย"	พุดม บุตรรัตน์	132
	อารีรัตน์ หอมเนียม	143
The Economic Evaluation of Water Supply Projects : Case Study Bangkok	George B. Whitlam	147
Interdisciplinary Teamwork : is success possible?	Bill Shalinsky	163

ปัญหาคนทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ควรแก้ไขที่ไหน

ระพี สาคริก

หากสัมผัสหัวข้อนี้ในเชิงคำถามที่ต้องการหาคำตอบ ก็จะง่ายเกินไปสำหรับการตอบว่า “ก็ใช้อำนาจบังคับอย่าให้คนเข้าไปเกี่ยวข้องกับธรรมชาติ” และหากมีผู้เห็นได้แต่คำตอบลักษณะนี้ก็มากมาย ย่อมหมายความว่า มีบุคคลที่หลงอยู่กับความสบายมากขึ้นโดยไม่นิยมที่จะคิดในสิ่งซึ่งตนเองรู้สึกว่ายากประการหนึ่ง มีบุคคลผู้หลงอำนาจอยากมีอำนาจแทนมุ่งวิถีชีวิตสู่การสร้างสรรคที่อิสระประการหนึ่ง มีบุคคลที่ขาดการสำรวจทบทวนตนเองอยู่ในรากฐานชีวิตและคิดว่าภาระทำหน้าที่แก้ปัญหาดังคมนั้น แม้ใช้ชีวิตอยู่ไปวันหนึ่ง ๆ ก็สามารแก้ไขได้ขอให้อำนาจอยู่ในมือ กับมีบุคคลที่คิดว่า “ต้องตัวเองจึงจะแก้ไขได้ บุคคลอื่นซึ่งถูกสังคมนำหนดให้ชีวิตอยู่ร่วมกับคนต่างไม่มีความหมายอะไรทั้งสิ้น” อีกประการหนึ่ง

หากสังคมใดมีบุคคลลักษณะดังกล่าวเป็นส่วนใหญ่ และหากขาดการปรับเปลี่ยนบนพื้นฐานปัญหาตนเองตามที่เป็นจริง ณ จุดใดจุดหนึ่ง เนื่องจากยังพยายามประคับประคองกันต่อไปให้ได้ วิธีการเปลี่ยนแปลงของสังคมนั้นย่อมกำลังมุ่งสู่หายนะภาพในที่สุด ไม่เร็วก็ช้า

มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งที่เกิดมาจากกระแสภายในระบบการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติ ซึ่งมีได้เกิดมาอย่างโดดเดี่ยวหากยังมีความเป็นเหตุเป็นผลระหว่างมนุษย์กับมนุษย์และระหว่างมนุษย์กับสิ่งต่าง ๆ บนพื้นฐานของหลักความจริงอีกด้วย

จนนั้นในเมื่อธรรมชาติได้ให้มนุษย์มาเป็นส่วนหนึ่ง เราจึงไม่เพียงกล่าวว่า มนุษย์ก็ต้องอยู่ได้ และธรรมชาติก็ต้องอยู่ได้เท่านั้น หากควรค้นหาด้วยว่า “ในความสัมพันธ์นั้น มนุษย์กับธรรมชาติพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันอย่างไร” หากขณะใดเกิดสภาวะที่กำหนดให้มนุษย์ทำลายธรรมชาติ จะหวังได้ว่าการนำความรู้มาใช้แก้ปัญหาได้อย่างถึงรากฐานจริง

ในเมื่อธรรมชาติมีกระบวนการเปลี่ยนแปลงของสิ่งต่าง ๆ ซึ่งจัดระบบตัวเองบนพื้นฐานที่มีเหตุมีผลถึงซึ่งกันและกัน ก็น่าจะรู้สึกว่ “กระบวนการธรรมชาติสิ่งที่มีชีวิตและจิตวิญญาณ ” และหากบุคคลใดเข้าถึงกระแสนี้ได้จริง ๆ ย่อมเข้าใจได้ว่า ทุกสิ่งที่ปรากฏเปลี่ยนแปลงอยู่ในระบบ ต่างก็มีชีวิตและจิตวิญญาณที่พึ่งพำหน้าซึ่งกันและกันอนุรักษความเป็นธรรมชาติให้สามารถดำรงอยู่อย่างสมบูรณ์แบบได้

มนุษย์จึงเป็นเพียงระบบชีวิตลักษณะหนึ่งซึ่งถ่ายทอดกระแสจิตวิญญาณจากธรรมชาติออกมาสู่ด้านที่เป็นรูปธรรมมากขึ้น หรืออาจเรียกว่าเป็นด้านของการใช้ประโยชน์โดยผ่านระบบพลังซึ่งเรียกรวม ๆ ว่า

“ความรัก-ความซาบซึ้ง” ซึ่งเป็นกรรมวิธีธรรมชาติที่อยู่ในชีวิตมนุษย์ และปรากฏออกมาเป็นผลสำเร็จรูปลักษณะต่าง ๆ โดยที่แต่ละคนต่างก็มีระบบเป็นของตนเองโดยเฉพาะ

บางคนอาจมีระบบเหมาะสมกับต้นไม้ก็จะแสดงความรักความสนใจต้นไม้ บางคนอาจมีระบบเหมาะสมกับสัตว์ บางคนเหมาะสมกับหินกับแร่ บางคนเหมาะสมกับรูปลักษณะต่าง ๆ ของกระแสพลังงาน และบางคนเหมาะสมกับภาพพรรณไม้ สามารถเปิดรับจากธรรมชาติ นำผ่านออกมาปรากฏเป็นภาพเขียน ภาพถ่าย ดนตรี และร้อยกรองบทกวีที่เกี่ยวกับธรรมชาติและชีวิต

มนุษย์จึงเป็นลักษณะหนึ่งของชีวิตซึ่งจำเป็นต้องมีวิถีที่สัมผัสธรรมชาติได้อย่างอิสระ เพื่อให้โอกาสตนเองค้นหาสิ่งที่มีลักษณะเหมาะสมแก่แต่ละคนได้จากรากฐานอันแท้จริง หาใช่ถูกกระแสอำนาจภายนอก เป็นฝ่ายกำหนด ควบคุมหวงห้ามซึ่งถือเป็นการทำลายความรักและจิตวิญญาณที่แท้จริง

ดังจะพบได้จากแนวคิดซึ่งสะท้อนออกมาโดยบุคคลหลาย ๆ คนในสภาวะสังคมและการศึกษาปัจจุบันทำนองว่า มนุษย์เท่านั้นที่มีความรักและจิตวิญญาณ ซึ่งลักษณะนี้เองหากมองหวนกลับจะพบว่า คนคิดนั้นเองที่เข้าไม่ถึงจิตวิญญาณตนเองทำให้ไม่อาจเข้าถึงจิตวิญญาณที่แท้จริงของธรรมชาติ เนื่องจากยึดติดอยู่เพียงจิตวิญญาณในด้านรูปแบบ บางครั้งเมื่อถึงโอกาสเหมาะ ๆ ยังสืบเนื่องต่อไปสู่การแสดงออกในลักษณะที่ว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ มีการจัดรูปเขียนบูชาขอโชคลาภ ซึ่งสะท้อนภาพการเชื่อในลักษณะงมงายไร้เหตุและผล

บุคคลผู้มีรากฐานเข้าถึงความหมายของจิตวิญญาณที่แท้จริงได้เท่านั้น ที่จึงมีโอกาสพัฒนาตนเองขึ้นมามุ่งสู่ความเป็นมนุษย์ซึ่งดำรงชีวิตได้สมบูรณ์ด้วยคุณภาพตามแนวคิดพื้นฐานของการศึกษา และบุคคลผู้มิคุ้นเคยกับสิ่งเหล่านี้เองที่จะเข้าถึงความรู้และทำหน้าที่ร่วมกันอนุรักษ์ได้อย่างถึงรากถึงโคนที่แท้จริง

อย่างไรก็ตาม การที่กระแสจิตวิญญาณได้มีการวิวัฒนาการ จากธรรมชาติซึ่งเป็นพื้นฐาน ผ่านสู่ชีวิตมนุษย์ถึงขั้นปรากฏสู่ภายนอกด้วยรูปแบบต่าง ๆ เดินชัดมากขึ้น ในอีกด้านหนึ่ง อำนาจของสิ่งดังกล่าวได้ก่อให้เกิดการสูญเสียสมดุลขึ้นในรากฐานตนเองเป็นเงาตามตัว จึงทำให้อีกด้านหนึ่งจากเงื่อนไซซึ่งปรากฏโดยแหล่งเดียวกันมีการกำหนดเอาเองโดยพลการว่า สิ่งซึ่งควรเรียกว่ามีจิตวิญญาณคือลักษณะชีวิตที่เป็นมนุษย์เท่านั้น

แม้สัตว์ต่าง ๆ ก็ถูกเข้าใจในเชิงดูถูกว่าขาดภูมิปัญญา พรรณไม้ต่าง ๆ ก็ถูกดูถูกว่ามีแต่ชีวิต ยิ่งเป็นหิน ดิน แร่ น้ำ อากาศ และกระแสพลังงาน ยิ่งมองเห็นว่าเป็นเพียงรูปวัตถุลักษณะต่าง ๆ อย่างขาดภาวะที่เชื่อมโยงถึงซึ่งกันและกัน จึงมีผลสืบทอดไปถึงการขาดจิตสำนึกรับผิดชอบและเคารพในสิทธิและเสรีภาพ ซึ่งเป็นหลักการดำรงอยู่ของสิ่งเหล่านี้ ปรากฏออกมาเป็นเหตุเป็นผลขั้นสุดท้ายว่า ตนเองจะทำให้สิ่งเหล่านี้เสียหายอย่างไรก็ได้

มนุษย์ซึ่งเป็นเพียงลักษณะหนึ่งของชีวิตและจิตวิญญาณที่ธรรมชาติมีโอกาสร่างกายออกมาเป็นผลจึงโดยสัญชาตญาณและหน้าที่ จำเป็นต้องสนองประโยชน์แก่ธรรมชาติอย่างปฏิเสธเสียมิได้ หรืออาจกล่าวรวม ๆ

ว่าเป็นส่วนหนึ่งซึ่งให้ที่พึ่งพาแก่ธรรมชาติเพื่อการดำรงอยู่และเปลี่ยนแปลงบนพื้นฐานตนเองได้อย่างอิสระ ดังนั้นตามความเป็นจริง มนุษย์ควรใช้ดุลอำนาจมุ่งสู่แนวทางดังกล่าวบนรากฐานที่มั่นคงอยู่กับสัญธรรม

ในมุมมองกลับ คงต้องตั้งคำถามว่า **มนุษย์ได้อาศัยอะไรจากธรรมชาติ** หากปราศจากการรู้ประเด็นนี้ได้ ลึกซึ้ง มนุษย์เองนั้นแหละที่อาจคิดอาจกระทำอะไรลงไปอย่างไร้สติปัญญาไม่ถึงการแก้ปัญหา เนื่องจากธรรมชาติของมนุษย์เองซึ่งลงได้ตกเข้าไปอยู่ภายใต้กระแสที่ทำให้รู้สึกสบายด้วยรสสัมผัส มักชอบคิดอะไรแบบง่าย ๆ หรือคิดในทิศทางที่เข้าข้างความสบายของตนเอง อย่างไรก็ตาม **ก่อนที่จะหาคำตอบจากประเด็นคำถามนี้ คงต้องเข้าใจมนุษย์ได้ถึงสิ่งซึ่งอยู่ในความลุ่มลึกเสียก่อน**

ในเมื่อบุคคลใดก็ตามที่สนใจคิดหาคำตอบ ต่างก็เป็นมนุษย์ จึงมีการสั่งสมอิทธิพลเงื่อนไขภายนอกเข้าไปในรากฐานตนเองไม่มากนักน้อย การจะเข้าใจมนุษย์ได้ลึกซึ้งถึงภาพที่แท้จริงเพียงใด จึงน่าจะขึ้นอยู่กับความสามารถในการเข้าถึงสิ่งซึ่งแฝงอยู่ในรากฐานตนเอง และปลดภาวะเหล่านั้นออกได้ด้วยตนเอง ซึ่งทำให้เกิดความเป็นไปได้เพียงนั้น

ด้วยหลักกลาง ๆ คงกล่าวได้แต่เพียงว่า **มนุษย์มิใช่ต้องการเพียงด้านซึ่งมีสภาวะเป็นวัตถุจากธรรมชาติดังเช่นที่มักกล่าวกันว่า ต้องการปัจจัยสี่ เท่านั้น** หากในชีวิตบุคคลเดียวกันยังปรากฏด้านซึ่งมิใช่วัตถุและมีผลอย่างสำคัญต่อการกำหนดเงื่อนไขให้การคิดการกระทำเป็นไปในแนวทางที่สร้างสรรค์หรือทำลายอย่างสำคัญทั้งแก่ตนเองและในมุมมองกลับ แก่สิ่งซึ่งมนุษย์หึงมอบให้แก่ธรรมชาติอันถือเป็นสัญธรรมของชีวิตที่พึงจำเป็นต้องปฏิบัติ

จากวิถีการเปลี่ยนแปลงซึ่งเป็นมาแล้วจนถึงปัจจุบัน ได้ส่งผลสะท้อนให้ปรากฏการเขียนการกล่าวเป็นครั้งคราวว่า **ต้องอ้อมปากอ้อมท้องเสียก่อนจึงค่อยแสวงหาความอ้อมทางใจ** สะท้อนคำสารภาพความจริงออกมาจากธรรมชาติ ซึ่งปรากฏอยู่ในส่วนลึกของกระแสให้บุคคลผู้รู้สามารถจับได้ว่า ในยุคปัจจุบันได้มีการสูญเสียรากฐานความรู้ความเข้าใจมนุษย์ไปมากแล้ว เนื่องจากความรู้ความเข้าใจของบุคคลประเภทที่แสดงออกดังกล่าวแล้ว แม้มองจิตใจก็มีการนำเอาเงื่อนไขในด้านวัตถุเข้ามาผูกติดไว้อย่างปราศจากการรู้ได้

หากมีรากฐานที่สามารถมองเห็นภาพแท้ในตนเองได้ชัดเจน ย่อมเห็นได้ถึงประโยชน์ซึ่งธรรมชาติให้แก่ชีวิตอย่างถึงซึ่งกันและกันทั้งสองด้านและเข้าใจได้ว่าทั้งด้านวัตถุและจิตใจต่างก็มีพื้นฐานอิสระบนเหตุผลตนเอง ไม่ว่าจะมองจากด้านใดสู่อีกด้านหนึ่ง และการหยิบยกประเด็นมาจากด้านใดสู่ด้านใดนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับการนำมาใช้ในโอกาสใดที่เหมาะสมแก่วิถีทางที่ก่อให้เกิดภาวะสร้างสรรค์ได้อย่างแท้จริง

ในเมื่อมนุษย์ไม่เพียงมีการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันและพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันกับธรรมชาติเท่านั้น หากยังมีการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันและพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันกับเพื่อนมนุษย์ด้วย โดยที่มนุษย์กับเพื่อนมนุษย์ต่างก็เป็นธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมให้แก่กันและกันอย่างปราศจากความแตกต่างกันในด้านสถานภาพซึ่งสนองผลในด้านนี้ แนวคิดซึ่งสะท้อนภาพการสูญเสียรากฐานความรู้ ความเข้าใจมนุษย์ดังกล่าวแล้ว ย่อมหมายถึงการสูญเสียมนุษยธรรมอันถือได้ว่าเป็นพื้นฐานคานติสุขของชุมชน ซึ่งสืบทอดกระแสไปถึงคานติสุขของมวลมนุษยชาติด้วย

ไม่ว่าจะได้มีการเปลี่ยนแปลงในด้านวัตถุมาไกลแค่ไหนก็ตาม หากกระแสเงื่อนไขที่ปรากฏอยู่ในรากฐานจิตใจมนุษย์ได้รับโอกาสให้ถูกปูพื้นฐานตนเองโดยบรรยากาศจริงของธรรมชาติ แม้ในปัจจุบันจะได้เปลี่ยนแปลงมาถึงขั้นกำหนดครอบครัวและบุคคล แยกตัวออกจากธรรมชาติในด้านรูปแบบชัดเจนมากขึ้น ดังเช่นชีวิตคนซึ่งมีได้อยู่ในป่าเช่นสมัยก่อน แต่การกระจายความรัก ความรู้สึกประทับใจและการนำจิตสำนึกกับผิดชอบ ซึ่งมนุษย์พึงจำเป็นต้องมีไว้ให้ธรรมชาติ หากรู้ได้ย่อมสามารถอนุรักษ์ไว้ได้เสมอ

ในสมัยซึ่งชุมชนและชีวิตยังอยู่อย่างใกล้ชิดธรรมชาติ เช่นยังคงใช้ป่าเป็นบ้าน เป็นถิ่นฐานทั้งที่ให้กำเนิดและดำรงชีวิตตนเองถึงลูกหลาน การอบรมปลูกฝังความรักความผูกพันหรือการให้จริยธรรมที่ลึกซึ้งโดยบรรยากาศป่า กับการได้พึ่งพาปัจจัยสี่ ยังคงรู้และตระหนักได้จากศูนย์รวมที่เด่นชัด เนื่องจากในด้านวัตถุ โดยอิทธิพลมนุษย์ ยังมีได้มีการเปลี่ยนแปลงที่สลับซับซ้อนมากขึ้น และชีวิตคนโดยเฉพาะอย่างยิ่งในชุมชนท้องถิ่น ซึ่งเป็นแหล่งที่มีทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งพึงปรารถนาของมนุษย์ซึ่งนิยมความสบาย ซึ่งถูกกระแสดึงดูดชิงจากภายนอกเข้ามาบุกรุกโดยใช้การมีโอกาสสร้างรูปวัตถุที่เหนือกว่า เป็นเครื่องมือกระทำการ

อย่างไรก็ตาม ประเด็นมิได้อยู่ที่ว่า เพราะมนุษย์ได้พัฒนาห่างป่าห่างธรรมชาติมากขึ้น หากบุคคลใดหนีบยกเอาประเด็นนี้มาอ้างว่า คือปัญหาข้อมละท่อนภาพแนวคิด ซึ่งยังคงยึดติดอยู่กับภาพผิวที่บังตาตนเองมิให้สามารถมองเห็นปัญหาจริงได้

เนื่องจาก **บรรยากาศธรรมชาติเป็นสื่อถ่ายทอดกระแสความรัก ความประทับใจ และรู้สึกได้ในบุญคุณที่แต่ละบุคคลควรมีอยู่ในรากฐานชีวิต** แม้มนุษย์จะแยกตัวออกจากสภาพที่เคยกลมกลืนอยู่กับธรรมชาติ นำการเปลี่ยนแปลงสู่การจัดการในเรื่องต่าง ๆ ภายในกระแสชีวิตประจำวัน เช่นมีครอบครัว มีบ้าน มีโรงเรียน มีสำนักงานและมีเมืองมีประเทศ หากได้รับโอกาสจากบุคคลผู้มีโอกาสและอยู่ในอำนาจเหนือกว่าให้สามารถสัมผัสได้ ไม่ว่าจะขึ้นส่วนลักษณะใดจากธรรมชาติซึ่งเหมาะสมกับจิตวิญญาณของแต่ละบุคคลซึ่งไม่เหมือนกัน

แม้ว่าสิ่งนั้นจะเป็นเพียงชิ้นส่วนลักษณะหนึ่งจากธรรมชาติ แต่ก็มีพื้นฐานแท้ที่อยู่ในธรรมชาตินั่นเอง โดยที่ธรรมชาติได้ให้สิทธิไว้แล้วอย่างเท่าเทียมกันภายในรากฐานตนเองของแต่ละบุคคลที่เกิดมา บนพื้นฐานการศึกษาที่อิสระ แต่ละบุคคลย่อมมองเห็นโอกาสสานกระแสความรักความประทับใจไปสู่การเรียนรู้ และรักธรรมชาติที่สมบูรณ์แบบได้เสมอ

จากภาพรวมของสิ่งซึ่งกล่าวมาแล้ว หากมองเห็นได้นำจะถือว่าเป็นรากฐานของอิสรภาพทางการศึกษาที่แท้จริง เป็นพื้นฐานการพัฒนาคนที่มุ่งให้ตนเองสู่วิถีชีวิต ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปเป็นความสมบูรณ์ด้วยคุณสมบัติแห่งมนุษย์ และเป็นสิ่งซึ่งสามารถทำให้ธรรมชาติดำรงอยู่ได้ตลอดจนมีโอกาสพัฒนายบนพื้นฐานตนเองไปได้อย่างมีเหตุมีผล

หากหวนกลับไปสู่อดีตจากจุดเริ่มต้นมาสู่ปัจจุบันและมองสู่ด้านวัตถุ วิธีการเปลี่ยนแปลงซึ่งมีมนุษย์เป็นผู้กำหนด ก็มีการนำเอาธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ เช่นการนำพรรณไม้จากป่า นำสัตว์จากป่ามาเพื่อ

สนองความต้องการโดยตรง กับอีกด้านหนึ่งก็มีการหวนกลับมาใช้โอกาสดังกล่าว ศึกษาค้นคว้าเพื่อรู้กลไกในด้านวัตถุดิบซึ่งยิ่งขึ้น แล้วนำความรู้มาพัฒนาสิ่งต่าง ๆ ซึ่งได้จากธรรมชาติบนพื้นฐานอำนาจมนุษย์เอง เราจึงได้มีพันธุ์พืช เช่น ข้าว ผัก ผลไม้ ไม้ดอกไม้ประดับ และพันธุ์สัตว์ เช่น จิว ควาย หมู เป็ด ไก่ และนกพันธุ์ต่าง ๆ สสนองความต้องการชีวิตให้สืบทอดมาได้จนถึงปัจจุบัน

ยิ่งไปกว่านั้น การพัฒนาซึ่งมีได้อยู่บนพื้นฐานธรรมชาติ หากถูกนำมาอยู่ในอำนาจมนุษย์ เช่น การนำวัวจากป่ามาคิดพันธุ์ผสมพันธุ์ จนถึงขั้นแยกส่วนออกไปเป็นพันธุ์เนื้อ พันธุ์หนัง และพันธุ์ใช้งาน ย่อมพบกับปัญหาที่สะท้อนจากกฎธรรมชาติประการหนึ่ง ซึ่งกำหนดไว้ว่า ในด้านวัตถุ ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นสิ่งปราศจากตัวตนให้ยึดถือได้อย่างแท้จริง

เมื่อมนุษย์นำสิ่งต่าง ๆ ในลักษณะที่แยกส่วนจากธรรมชาติมากำหนดการเปลี่ยนแปลงบนพื้นฐานอำนาจตนเองสืบทอดต่อมาได้เพียงช่วงหนึ่ง จึงรู้สึกว่าเป็นต้องหวนกลับไปนำพันธุ์ธรรมชาติมาใช้เสริมฐานการเปลี่ยนแปลง เพื่อใช้พัฒนาการใช้ประโยชน์เป็นช่วง ๆ ตามเหตุและผล กับอีกด้านหนึ่งก็ดำเนินถึงการดำรงอยู่และมีโอกาสสืบทอดกระแสนเองบนฐานธรรมชาติของสิ่งนั้นด้วย เพื่อรักษาสมดุลระหว่างสิ่งซึ่งอยู่บนฐานธรรมชาติกับการเปลี่ยนแปลงที่อยู่บนฐานอำนาจมนุษย์ ทำให้มนุษย์และธรรมชาติอยู่ร่วมกัน และพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันได้ด้วยดี

เมื่อกล่าวมาถึงขั้นนี้ จะพบว่ามนุษย์กับธรรมชาติไม่อาจแยกตัวออกจากกันและกันได้ เมื่อใดที่มีเหตุมีผลกำหนดให้ต้องแยกจากกัน เมื่อนั้นย่อมมีวินิจฉัยได้ว่า ทั้งมนุษย์และธรรมชาติกำลังมุ่งวิธีการเปลี่ยนแปลงสู่หายนะด้วยกันทั้งสองฝ่ายและอำนาจที่กำหนดให้มนุษย์แยกตัวออกจากธรรมชาติก็คืออำนาจมนุษย์เอง เนื่องจากหลักธรรมชาติได้ชี้ไว้ชัดเจนว่า มนุษย์เป็นเหตุเป็นผลของการเปลี่ยนแปลง ซึ่งพบได้จากสิ่งทั้งหลายที่สัมพันธ์เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของมนุษย์

เมื่อสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ถูกมนุษย์ทำลาย ช่อมหมายความว่า แนวคิดของมนุษย์เองกำลังส่งผลกำหนดลักษณะต่าง ๆ ของพฤติกรรมในกระแสชีวิตประจำวันที่มีผลทำลายตนเองด้วยโดยปริยาย แม้ว่า จะมุ่งคิดแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่กำลังสูญเสียชีวิตให้ฟื้นคืนสู่สภาพที่ดีขึ้นก็ตาม

เรากล่าวไว้แล้วถึงการเปลี่ยนแปลงของมนุษย์และของธรรมชาติในส่วนซึ่งถูกอิทธิพลมนุษย์กำหนด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านวัตถุ และยังได้กล่าวด้วยว่า หากมนุษย์รู้จักกระจายสื่อลักษณะต่าง ๆ ซึ่งเป็นส่วนของธรรมชาติสู่มนุษย์อย่างสอดคล้องกันกับการเปลี่ยนแปลงสภาพชีวิตความเป็นอยู่ในด้านวัตถุ

แทนที่จะใช้อำนาจปิดกั้นการเปลี่ยนแปลงของมนุษย์ด้วยกันเองหนึ่ง กับบังคับปิดกั้นมิให้มนุษย์ซึ่งยังอยู่ในสภาพที่ด้อยอำนาจว่าตนสัมผัสธรรมชาติหรือส่วนใดส่วนหนึ่งของธรรมชาติอีกหนึ่ง หากรู้จักให้โอกาสแก่กันในการพัฒนาตนเองทางการศึกษาที่อิสระเพื่อหวังว่าแต่ละคนจะสามารถนำวิถีไปสู่การรู้ตนเอง รู้การสานความรักจากสิ่งซึ่งตนสัมผัสแม้เป็นเพียงชิ้นส่วนลักษณะหนึ่งจากธรรมชาติ กลับไปสู่การรักธรรมชาติได้ด้วยตนเองอย่างอิสระ

แต่ละบุคคล แต่ละครอบครัว ไม่ว่าจะอยู่ในป่าในธรรมชาติหรือในเมือง ซึ่งแยกจากป่าจากธรรมชาติ ซึ่งมีบรรยากาศน่ามากเพียงใด ย่อมมีสิทธิและมีอิสระที่จะรักและห่วงแหนธรรมชาติได้ทั้งสิ้น แต่เมื่อหวนกลับมาพิจารณาสภาพที่เป็นอยู่ในขณะนี้ ก็มีคำถามให้ค้นหาต่อไปว่า **เหตุใดปัจจุบันเราจึงพบว่าธรรมชาติถูกทำลายเสียหายยับเยิน ดังที่พบเห็นความจริงกันอยู่** และหากพิจารณาได้ถึงระดับที่ลุ่มลึกก็ยิ่งพบว่ากระแสทำลายยังปรากฏเด่นชัดอยู่ในพื้นฐานสังคมและยังคงมีแนวโน้มหนักมากยิ่งขึ้น

ลองมองมายังพื้นฐานจริง ๆ ของชีวิตโดยเฉพาะอย่างยิ่งเน้นคนท้องถิ่น เพื่อหาจุดเริ่มต้นของการที่ให้เห็นภาพปัญหาที่แท้จริง ซึ่งในกระแสปัจจุบันส่วนใหญ่ยังคงอยู่ในสภาพที่มองข้ามกันไปแทบจะสิ้นเชิง

นั่นคือ แต่ดั้งเดิมมานุษย์กับธรรมชาติเป็นสิ่งปรากฏเปลี่ยนแปลงร่วมกันภายในวัฏจักร ซึ่งถือเป็นเรื่องเดียวกันเท่านั้น ต่อมาเมื่อเปลี่ยนแปลงมาถึงขั้นมีการนำส่วนต่าง ๆ จากธรรมชาติมาเข้าสู่ระบบการจัดการภายใต้พื้นฐานอำนาจมนุษย์ จากการใช้เองได้เปลี่ยนมาถึงขั้นมีการแลกเปลี่ยนซื้อขายกันมากขึ้นเป็นลำดับ อีกวัฏจักรหนึ่งก็เริ่มต้นสะท้อนภาพให้เห็นได้เด่นชัดมากขึ้น

เนื่องจากมนุษย์ที่เกิดขึ้นมาได้มีเพียงชีวิตเดียวเท่านั้น ดังคำกล่าวเดือนสติที่ว่า **มนุษย์ทุกชีวิตที่เกิดมาจำเป็นต้องมีเพื่อนมนุษย์และอยู่ร่วมกัน พัฒนาร่วมกันกับเพื่อนมนุษย์** หากแต่ละชีวิตมีการเกิดก่อนเกิดหลัง มีการเติบโตก่อนเติบโตหลัง จึงมีโอกาสดำเนินงานในตนเองก่อนและหลังด้วย ไม่ว่าจะอำนาจนั้นจะมีรูปลักษณะอย่างไร แต่กระแสอำนาจก็มีทั้งสองด้านคือ ด้านหนึ่ง ได้แก่ อำนาจคุณธรรมซึ่งเป็นพื้นฐานศรัทธาและบารมีที่แท้จริง กับอีกด้านหนึ่งคืออำนาจซึ่งเกิดจากอิทธิพลของรูปวัตถุ

อำนาจทั้งสองด้านดังกล่าวเป็นสิ่งซึ่งปรากฏอยู่ในพื้นฐานเดียวกัน หากในด้านแรกควรถือเป็นพื้นฐาน ส่วนด้านที่สองน่าจะเป็นส่วนเสริมแต่ง หากวิถีการเปลี่ยนแปลงมุ่งเน้นความสำคัญไปสู่การสร้างสรรคบรรยากาศของศานติสุขเพื่อมนุษย์จะสามารถอยู่ร่วมกันได้บนพื้นฐานความสงบและพัฒนาไปได้โดยราบรื่น แต่หากมนุษย์ตกอยู่ใต้อิทธิพลอำนาจของด้านซึ่งเป็นรูปวัตถุ กระแสการเปลี่ยนแปลงย่อมสวนทิศทางกันกับสิ่งซึ่งเป็นที่พึงปรารถนาของทุกคนดังกล่าว

ทั้งนี้และทั้งนั้นจึงมิได้หมายความว่า การไปนำเอาชิ้นส่วนที่หลากหลายลักษณะจากกระแสธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ ติดตามมาด้วยการนำเข้าสู่ระบบการจัดการและก้าวต่อไปถึงขั้นแปรรูป จะไม่เป็นการบังคับ หากอีกด้านหนึ่งซึ่งควรจะมีการสืบทอดกระแสร่วมด้วยแต่กลับขาดหายไป ก็คือความรักความมรสุธิ์ซาบซึ่งในบุญคุณ ซึ่งเป็นสิ่งที่ธรรมชาติเคยเป็นครูหรือเป็นสื่ออบรมให้สามารถรู้ได้ถึงเหตุถึงผล

โดยที่กระแสดังกล่าว เป็นกลไกพื้นฐานที่สานมนุษย์ทั้งระบบชีวิตกับธรรมชาติให้เชื่อมโยงถึงซึ่งกันและกันได้อย่างบริสุทธิ์ แม้มนุษย์จะเปลี่ยนแปลงตนเองจากการอยู่ป่า ซึ่งเคยมีต้นไม้ สัตว์ป่าและทุกสิ่งทุกอย่าง ซึ่งหลากหลายรูปแบบรวมทั้งภาพพรรณนต่าง ๆ ของท้องถิ่นกำเนิดซึ่งเป็นเพื่อนชีวิต มาสู่การใช้ชีวิตในบ้านในเมืองภายใต้ฐานอำนาจการจัดการอย่างเต็มตัว

หากกระแสดังกล่าวแล้วยังคงอยู่ คงไม่ปรากฏแนวคิดออกมาสู่ความรู้สึกของสังคมยุคปัจจุบันในลักษณะที่ชัดเจนว่า หากคิดอนุรักษ์ธรรมชาติก็ไม่ควรนำสัตว์จากป่า นำพรรณไม้จากป่ามาปลูกเลี้ยงในบ้าน ซึ่งเป็นกระแสดการคิดการแต่งออกที่ขาดความยังคิดอยู่ในพื้นฐานเช่นเดียวกันกับกระแสทำลาย หากคิดอยู่คนละหัว

บุคคลใดที่คิดได้ น่าจะสานจากแนวคิดนี้ต่อไปได้อีกว่า แม้ชุมชนในเมือง ความคิดดังกล่าวก็คงเห็นว่าไม่ควรนำพันธุ์พืชพันธุ์สัตว์จากป่ามาปลูกเลี้ยงเช่นกัน ถ้าเช่นนั้นการมีส่วนสัตว์สวนพฤกษศาสตร์ไว้แนวคิดลักษณะนี้ก็คงไม่มีความหมายอะไรสักซึ่งไปกว่า การตามแบบอย่างที่ได้พบเห็นในชุมชนต่างถิ่น ซึ่งตนเองได้มีโอกาสไปสัมผัสและยึดติดรูปแบบเอามาเท่านั้น ซึ่งจริง ๆ แล้วก็เพียงผลพวงจากวัฒนธรรมทางการศึกษา ซึ่งเกิดบนพื้นฐานของสภาพแวดล้อมธรรมชาติที่มีอยู่ในเขตร้อน หากรู้ได้จริง การนำมาใช้ประโยชน์ภายในท้องถิ่นเราเอง ย่อมสะท้อนภาพให้เห็นว่า สามารถส่งผลอนุรักษ์ธรรมชาติของท้องถิ่นไว้ได้

ดังกล่าวไว้แล้วว่า มนุษย์แต่ละชีวิตที่เกิดมา จะแตกต่างกันก็เพียงโอกาสที่เกิด ที่มีกรรมมาก่อนมาหลัง ซึ่งเป็นพื้นฐานที่ทำให้แต่ละบุคคลแตกต่างกันและกันด้วยระดับอำนาจ ซึ่งก็มีสองแนวทางทั้งแนวทางที่มุ่งสู่คุณธรรมและมุ่งสู่วัตถุ กับอีกด้านหนึ่งคือความแตกต่างระหว่างสภาพแวดล้อมธรรมชาติของถิ่นกำเนิด ซึ่งถูกกำหนดโดยเงื่อนไขทางภูมิศาสตร์ นับเป็นสิ่งสัมพันธ์กันกับผลพวงของวิถีชีวิตและรูปแบบวัฒนธรรมแต่ละท้องถิ่น การมุ่งวิถีสังคมอำนาจในด้านวัตถุแต่ขาดคุณธรรมภายในรากฐานนี้เองที่เป็นเหตุให้เกิดน้ำหนักด้านเดียวขึ้นในกระแสวัฏจักรใหม่ ซึ่งมีไคร่ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติที่หมายถึงระบบนิเวศน์ทั่วไป หากเป็นส่วนระหว่างมนุษย์ในด้านที่มีโอกาสมีอำนาจในด้านวัตถุเหนือกว่า ซึ่งตกอยู่ใต้กระแสครอบงำจากอิทธิพลรูปแบบของวัตถุเป็นเงื่อนไข ใช้กระแสอำนาจเป็นเครื่องมือกำหนดการเปลี่ยนแปลง ไม่ว่าในด้านแก้ปัญหาหรือด้านพัฒนาทำให้เกิดภาวะปิดกั้นวิถีทางในการพัฒนาตนเองของเพื่อนมนุษย์

ซึ่งหากสามารถมองได้ลึกซึ่งถึงเหตุและผลของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแล้ว เพื่อนมนุษย์ของแต่ละบุคคล ซึ่งดำรงชีวิตอยู่ในสังคม ล้วนเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของบุคคลนั้น ๆ ทั้งสิ้น

ดังนั้นเมื่อพบภาพธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมถูกทำลาย ในสังคมซึ่งมีคนส่วนใหญ่ตกอยู่ในภาวะยึดติดสิ่งซึ่งอำนาจทางวัตถุในอดีตได้เข้ามาถ่ายทอดอิทธิพลไว้ให้ มักมีแนวโน้มหมายความว่าความถึงตันไม้ สัตว์ หิน ดิน น้ำ อากาศและพลังงาน แต่มองข้ามเพื่อนมนุษย์ไปแทบจะสิ้นเชิง ทำให้ไม่สามารถมองเห็นความไม่สมดุลภายในวัฏจักรระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ซึ่งกล่าวแล้วนี้

แนวคิดของบุคคลในลักษณะนี้จะปรากฏออกมาเป็นความเชื่อว่า ต้องมีอำนาจจึงจะช่วยแก้ปัญหาให้แก่สังคมได้ หรือไม่ก็ ต้องใช้อำนาจบังคับคนซึ่งอยู่ใต้ตนเองจึงจะสามารถแก้ไขปัญหาได้หรือพัฒนาไปได้

แต่หากมีบุคคลใดสามารถรู้ได้ ก่อนอื่นควรยอมรับความจริงบนพื้นฐานการเข้าใจคนบนพื้นฐานหลักธรรมชาติได้ว่า ชีวิตซึ่งตกอยู่ในสภาพสิ่งแวดล้อมดังกล่าวย่อมปรากฏผลออกมาเช่นนั้น เป็นสิ่ง

ธรรมดา เพื่อเห็นโอกาส ณ จุดยืนของตนเองในฐานะที่มีหน้าที่และมีส่วนร่วมอยู่ในสังคม เพื่อให้เป็นภาวะคุ้มกันตนเองมิให้รู้สึกท้อแท้หรือหมดกำลังใจ

หลักในการจับกระแสเพื่อแก้ปัญหาหากมองในระดับพื้นฐานน่าจะกำหนดได้ชัดเจนว่าทิศทางโดยองกระแสซึ่งพบแล้วว่ามีสร้างปัญหามากขึ้น หากสามารถกลับทิศทางได้น่าจะเชื่อมั่นได้ว่าเป็นวิถีที่มุ่งสู่การแก้ปัญหาได้ด้วยตัวเอง หากเกิดทิศทางใหม่ขึ้นในรากฐานของบุคคลใด ไม่ว่าจะเป็เพียงบุคคลเดียวหรือก็คนก็ตาม ซึ่งมีเหตุผลสืบเนื่องมาจากสามารถสละเอาอิทธิพลครอบงำโดยอำนาจในด้านวัตถุออกได้ ซึ่งภาวะเช่นนี้สามารถเกิดขึ้นได้อย่างอิสระ ไม่ว่าจะเป็คนซึ่งมีวิถีชีวิตอยู่ในกลุ่มซึ่งมีอำนาจเหนือกว่าหรือด้อยกว่าหรืออีกนัยหนึ่งอาจกล่าวได้ว่า ไม่ว่าจะมีความรู้หรืออำนาจอยู่ในระดับใดก็ตาม ตนเองมุ่งสร้างสมความรู้ความเข้าใจในมนุษย์ด้วยวิถีซึ่งมีแก่นแท้เป็นเป้าหมาย

เป็นกำลังใจส่งเสริมให้บุคคลอื่นมุ่งทำในสิ่งซึ่งภายในจิตวิญญาณของแต่ละคนรักและสนใจ นอกจากนั้นในตนเอง จำเป็นต้องมั่นคงอยู่กับการปฏิบัติที่สะท้อนภาพให้บุคคลอื่นเห็นได้ว่า กระทำด้วยใจรักหรือด้วยสมาธิซึ่งมุ่งมั่นจริง ๆ มิใช่แผลงไว้ด้วยการหวังอำนาจหวังอามิสเป็นผลตอบแทน ในเมื่อพบว่าบุคคลอื่นกระทำผิดพลาดเพราะยังขาดความรู้ตนเองจึงรู้ได้ถึงหน้าที่ที่จะต้องให้การแนะนำ มิใช่จ้องจับเพื่อมุ่งทำลายคนด้วยกัน ดังเช่นอ้างว่า เพราะนำมาปลูกเลี้ยงแล้วตายจึงต้องตำหนิ และแล้วก็ถกจรรยาโอกาสใช้อำนาจบังคับว่า ต่อไปนี้อย่าไปนำมาปลูกเลี้ยงอีกเลย

ดังได้กล่าวไว้แล้วว่า มนุษย์จำเป็นต้องอยู่อย่างพึ่งพาอาศัยกันกับธรรมชาติ และชีวิตมนุษย์แต่ละคนก็เป็ส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ตลอดจนเป็สิ่งแวดล้อมให้แก่กันและกันด้วย กับอีกประการหนึ่งการเกิดการตายของมนุษย์ก็เป็ลักษณะหนึ่งของกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่สะท้อนกระแสการสืบทอดชีวิต ดังนั้นบุคคลผู้เกิดก่อนจึงมีโอกาสดูแลและสั่งสมอำนาจในพื้นฐานตนเองก่อนผู้ซึ่งเกิดตามมาภายหลัง

อย่างไรก็ตาม ผู้ที่เกิดก่อนและมีโอกาสก่อนก็เชื่อว่าชีวิตจะดำรงอยู่ได้ตลอดไป หากมีการตายก่อนด้วยหลังจากเกิดแล้วการตายก็เป็เงื่อนไขชีวิตที่ใกล้เข้ามาทุกขณะย่อมมีผลกระทบต่อจิตใจ ทำให้อำนาจในด้านวัตถุ ซึ่งเมื่อเริ่มเกิดมีการเน้นหนัก จึงควรเปลี่ยนแปลงไปโดยที่มีอำนาจในด้านคุณธรรมเข้ามาถ่วงดุลมากขึ้น

ซึ่งสภาพดังกล่าวแล้ว เกิดจากการเรียนรู้สิ่งซึ่งปรากฏให้สัมผัสได้จริงในกระแสการดำรงชีวิตอย่างอิสระในทุกวิถีทาง ซึ่งสิ่งนี้เองที่เรียกกันว่า ประสบการณ์ชีวิตที่สร้างสรรค์ความเป็นผู้ใหญ่ เป็นกลไกสำคัญ ที่สั่งสมกระแสการสืบทอดอำนาจในการสร้างสรรค์

หรืออาจกล่าวได้ว่า ชีวิตมนุษย์ที่เกิดมาควรมีวิถีการเจริญเติบโตที่มุ่งเปลี่ยนแปลงไปสู่การรู้สิ่งต่าง ๆ ลุ่มลึกยิ่งขึ้น เพื่อชีวิตตนเองได้จริง กับอีกนัยหนึ่ง ควรเติบโตขึ้นมาด้วยการเข้าถึงมนุษยธรรม และมีคุณธรรมอยู่ในรากฐานจิตใจที่ยังสืกลงสู่ภายใน เฝืออนตั้นไม้ซึ่งยังโตก็ยังหยั่งรากลงสู่พื้นดินลึกซึ่งแข็งแรงยิ่งขึ้นฉนั้น

ในมุมมองกลับ หากชีวิตแต่ละบุคคลเจริญเติบโตขึ้นมาท่ามกลางกระแสอิทธิพลสิ่งแวดล้อม ซึ่งล้วนแล้ว เป็นรูปวัตถุที่มีมนุษย์เป็นฝ่ายไปนำเอาส่วนต่าง ๆ จากองค์รวมของธรรมชาติมาประดิษฐ์ และยิ่งฝ่ายผลิตใช้ อิทธิพลอำนาจในฐานะที่มีโอกาสเหนือกว่า ทำการเปลี่ยนแปลงรูปแบบให้มีผลครอบงำอย่างต่อเนื่องกัน และเร่งอัตราความเร็วยิ่งขึ้น เพื่อหวังผลประโยชน์ในด้านเศรษฐกิจด้านเดียวแล้ว ย่อมมีผลเปลี่ยนแปลง ทิศทางของอีกฝ่ายหนึ่งซึ่งควรมุ่งสู่การรู้ชีวิตตนเอง ไปสู่การเติบโตขึ้นมาบนเงื่อนไขชีวิตที่หลงตัวเอง โดยที่ นำเอารากฐานตนเองไปมอบให้กับอิทธิพลของรูปวัตถุ สูญเสียสังขารมโนในรากฐานชีวิตและตกเป็นทาส เศรษฐกิจบุคคลอื่น ภาวะยากจนก็จะเข้ามาเป็นปัญหามากขึ้น

จากภาพรวมของสิ่งซึ่งกล่าวมาแล้ว น่าจะเห็นได้ว่า คนทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งปัจจุบัน พบว่าเป็นปัญหาหนักมากยิ่งขึ้นนั้น หากมองต้น ๆ จะพบภาพคนต้นไม้ทำลายป่า โยนสิ่งปฏิกูลลงในน้ำ ปล่อยภาวะเป็นพิษสู่กระแสบรรยากาศ นอกจากนั้นหากลองดูรายละเอียดอีกระดับหนึ่ง จะพบกับภาพของ การติดตามกล่าวหากลุ่มคนที่มีชีวิตยากไร้ กล่าวโทษอย่างผิวเผินว่า เพราะความยากจนจึงทำให้ทำลาย ธรรมชาติ แล้วบุคคลผู้มีโอกาสและติดอยู่ด้วยนิสัยใช้อำนาจก็จะจัดการกับชีวิตตาต่ำ ๆ ซึ่งดูจะเป็นความ เชื่อง่ายมาก เพราะไม่ต้องใช้ความคิดให้ลึกซึ้งอะไร

หากรู้สึกเฉยใจสักนิด นำเอาหลักการที่น่าจะชัดเจนมากมาเป็นพื้นฐานการคิดและพิจารณาคือ ทุกสิ่งทุกอย่างที่ปรากฏเปลี่ยนแปลงอยู่ในกระแสชีวิตประจำวันของมนุษย์ต่างก็มีมนุษย์เป็นเหตุเป็นผลทั้ง ล้น กับหากมองเห็นได้ว่า มนุษย์แต่ละคนต่างก็มีเพื่อนมนุษย์เป็นสิ่งแวดล้อมให้กันและกัน และ มนุษย์เป็นลักษณะหนึ่งของชีวิตซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ การที่มีพฤติกรรมทำลายธรรมชาติและสิ่ง แวดล้อม จึงหมายความว่าความรวมถึงการทำลายเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเองด้วย

อนึ่งหากมองปัญหาคนทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เห็นได้ถึงภาพรวม และมองให้เห็นได้ถึง ระบบและโครงสร้างย่อมเห็นได้ว่า เพราะคนทำลายคนด้วยกันเอง หรือจะกล่าวลงสู่รายละเอียดอีกระดับหนึ่ง ก็คือ คนซึ่งชีวิตมีโอกาสและมีอำนาจเหนือกว่า เป็นฝ่ายกำหนดวิถีและกระแสเพื่อประโยชน์แห่งตน ที่ ส่งผลกระทบทำลายคนซึ่งชีวิตตกอยู่ในสภาพที่ด้อยกว่า ทุกรูปลักษณะ ทำให้คนที่ด้อยกว่าตนต้องตก เป็นทาสทั้งด้านจิตใจและร่างกาย แล้วคนเหล่านี้จึงทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เป็นต้นไม้ สัตว์ป่า ดิน น้ำ ลม ไฟ

ดังนั้นการมุ่งมองสู่ภาพปัญหาที่คนทำลายป่า ถกทิ้งพรรณไม้จากป่า และจับสัตว์ขาย จึงเป็นการ มองปลายเหตุ และยังมุ่งแก้ปัญหาด้วยการใช้อำนาจจับกุมคน หรือออกกฎหมายบีบบังคับชีวิตคนให้ขาด อิสรภาพ ขาดการเรียนรู้เพื่อรู้ได้ด้วยตนเองจากสภาพที่เป็นจริง ยิ่งส่งผลทำลายลึกซึ้งยิ่งขึ้น

หากแต่ละคนแสดงออกซึ่งจิตสำนึก และความรับผิดชอบในการแก้ปัญหาคนทำลายธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมด้วยความจริงใจ ควรมุ่งแก้ไขปัญหาระบบคนทำลายคนด้วยกันเองก่อนอื่น หากกระแส ดังกล่าวยังไม่อาจที่จะชลดตัวเองลงให้รู้สึกได้ แต่ยังมีมุ่งแก้ไขกันที่ต้นไม้ ที่สัตว์ป่า ดิน น้ำ ลม ไฟ และ ปัจจัยสี่ซึ่งเป็นเรื่องนอกคน กับอีกด้านหนึ่งก็พยายามสร้างกระแสอำนาจบังคับคนมากขึ้น ก็คงทำให้

บรรยากาศในการแก้ปัญหาสังคมตกอยู่ในสภาวะที่เป็นภาพมายา สร้างรูปแบบอิทธิพลเป็นครูถ่ายทอดนิสัยเป็นช่างประดิษฐ์มายาภาพให้แก่เยาวชน ซึ่งเป็นชีวิตที่เดินตามมาภายหลังและยังมีโอกาสน้อยยกว่าไม่ว่าจะแสดงออกด้วยรูปลักษณะใดก็เป็นเพียงความหลากหลายของภาพจากสิ่งปลอมและสภาวะที่เป็นจริง กระแสทำลายก็ยังคงมีแนวโน้มเด่นชัดยิ่งขึ้นจนไม่มีอะไรเหลือทิ้งคนทั้งสิ่งแวดล้อม

การจะชลอแนวโน้มของคนทำลายคนลงได้ ฝ่ายถืออำนาจเหนือไม่ว่ามีจุดยืนอยู่ ณ ที่ใด จำเป็นต้องละวางภาวะยึดติดอำนาจในรากฐานตนเองลงได้เรื่อย ๆ มนุษยธรรมย่อมบังเกิดขึ้น หากใครทำได้ ย่อมควรแก่การยอมรับนับถือว่าเป็นผู้ที่ให้แก่สังคมอย่างแท้จริง โดยไม่ต้องไปเที่ยวได้คิดวัตถุประสงค์แจกจ่ายให้คนเห็น และจริง ๆ แล้ว คนที่มีกระแสทำได้มาตลอดชีวิต ย่อมไม่มีวัตถุประสงค์หลือมากมายจนนำไปแจกจ่ายแก่ใครต่อใครอย่างฟุ่มเฟือยด้วย

มนุษยธรรมเป็นสิ่งที่บริสุทธิ์ปรากฏอยู่ในรากฐานจิตใจของแต่ละชีวิต การที่บุคคลหนึ่งหรือหลายคนจะตอบว่า มนุษยธรรมคืออะไร ในตนเองมีแล้วหรือไม่ หากเป็นผู้รู้จักยอมตอบไม่ได้หรือเห็นว่าไม่ควรจะตอบ เนื่องจากเป็นสิ่งที่รู้ได้เฉพาะตัว ปฏิบัติได้เฉพาะตน และผลการปฏิบัติเป็นสิ่งที่สะท้อนกระแสกลับมาสอนตนเองให้รู้ได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้นเท่านั้น

อาจมีคำถามว่า ถ้าเช่นนั้นจะสอนกันได้อย่างไร คงมีคำตอบที่ชี้แนะได้ถึงวิถีทางที่เข้าถึงจริง ๆ แต่ผู้เข้าถึงแล้วซึ่งกระแสที่เท่านั้นที่พึงรับรู้และรับการถ่ายทอดได้ แต่หาใช่ว่าผู้ยังเข้าไม่ถึงจะหมดหวังเสียทีเดียวไม่ เนื่องจากภาวะการเปลี่ยนแปลงมีลักษณะเป็นกระแส แม้ภาพรูปแบบที่เห็นได้เฉพาะหน้าก็มีการเปลี่ยนแปลงไปสู่ภาพใหม่และใหม่ต่อไปอย่างต่อเนื่องกัน การรับรู้ได้และความพร้อมรับ แม้ว่าจะเกิดขึ้นเพียง ณ จุดใดจุดหนึ่ง ย่อมสามารถถ่ายทอดไปยังจุดซึ่งครั้งหนึ่งยังห่าง ให้เกิดภาวะเปลี่ยนแปลงวิถีที่ใกล้จุดกำเนิดยิ่งขึ้นได้เสมอไม่เร็วก็ช้า

การสอนกันได้หรือการถ่ายทอดที่มีความเป็นไปได้จึงน่าจะได้น่า ก็หลักการปฏิบัติจริงหรือมุ่งมั่นปฏิบัติด้วยสมาธิ ให้มันคงอยู่บนพื้นฐานความคิดความเชื่อในรากฐานเองได้อย่างอิสระ ครอบงำที่บังเกิดอารมณ์หวั่นไหว ซึ่งหมายถึงได้ว่าตนเองกำลังได้รับผลกระทบจากอิทธิพลอามิสซึ่งอยู่ภายนอก แทนที่จะมุ่งศึกษาการแสดงออก น่าจะมุ่งหวนกลับมาสู่การทบทวนและสำรวจที่ตนเอง ซึ่งสิ่งที่กล่าวแล้วนี้ สามารถกระทำได้ในกระแสการดำเนินชีวิตประจำวัน และกระทำได้กับทุกเรื่อง ซึ่งตนเองมีส่วนสัมพันธ์เกี่ยวข้อง

บุคคลผู้มีโอกาสเหนือ หรืออาจเรียกได้ว่าผู้ใหญ่ ไม่ว่าจะเป็นบิดามารดา เป็นครูอาจารย์ เป็นผู้บริหาร หรือผู้จัดการทุกระดับ ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน หรือใหญ่ด้วยฐานะในด้านวัตถุประสงค์ระดับชีวิตนับตั้งแต่เกิดมา การปฏิบัติที่ติงามย่อมบังเกิดกระแสศรัทธาจากอีกด้านหนึ่ง และแล้วการถ่ายทอดที่แท้จริงย่อมบังเกิดขึ้นเอง การพูดให้ฟัง และการเขียนให้อ่าน หรือยกป้ายโฆษณา หากขาดของจริงภายในรากฐาน ย่อมไม่มีผล รังแต่จะทำให้สังคมบังเกิดสภาพกรุงรังมากขึ้นเท่านั้น

ขณะที่ใกล้จะยุติการเขียนเรื่องนี้ สายตาก็มองไปพบภาพนกพิลาปสีขาวยตัวหนึ่งกำลังเดินก้าวกินอาหารบนพื้นดินอย่างร่าเริงท่ามกลางสายลมอ่อน ๆ ในยามเช้า และส่งเสียงร้องอยู่ในลำคอเสมือนกำลัง

มีความสุขอยู่กับสิ่งแวดล้อมดังกล่าว พลันก็มีแนวคำศัพท์หนึ่งซึ่งแฝงตัวอยู่ก่อน ณ ที่ใดที่หนึ่งในบริเวณนั้น พอได้จังหวะก็วิ่งออกมาอย่างรวดเร็ว ตะครุบนกไว้ได้ก่อนที่ทั้งนกและตนเองจะคิดว่า อะไรกำลังจะเกิดขึ้น ภายในช่วงเวลาเพียงพริบตาเดียว มันทั้งเร็วและห่างเกินกว่าที่จะวิ่งเข้าไปช่วยหยุดพฤติกรรมไว้ได้ทันห้วงที่ แต่ก็ต้องสารภาพว่า ภายในธรรมชาติความรู้สึกของตนเอง หากสามารถช่วยทันก็คงไม่นั่งอยู่เฉย ๆ

ทั้งเขียวและเล็บที่แหลมคมของแมงมิ่งแน่นคงไปยังก้านคออย่างไม่ปราณี เนื่องจากธรรมชาติของแมงเองก็มุ่งอย่างแน่วแน่ที่จะกินนกเป็นอาหาร ประกอบกับรากฐานซึ่งเป็นนิสัย “ยิ่งดีนแรง-ทั้งเขียวและเล็บก็ยิ่งมิ่งแน่น” เปลี่ยนแปลงสืบเนื่องต่อไปถึงการฉีกเนื้อกินเป็นอาหารอย่างรวดเร็วที่สุด เสร็จเรียบร้อยแล้ว แมงตัวนั้นก็เดินจากไปสู่การจับนกจับชีวิตอื่นกินต่อไปอีก

ทำให้ตนเองได้พบวิถีทางที่พึงนำความคิดสู่วิถีทางใหม่ ๆ เพิ่มขึ้นจากภาพซึ่งพบเห็นมาเมื่อครู่ใหญ่ ๆ

ยิ่งไปกว่านั้น ทำให้ต้องหวนกลับไปทบทวนสิ่งซึ่งได้พบได้สัมผัสมาแล้วในอดีต ความจริงแล้วภาพแมงจับนกกินเป็นอาหารก็เป็นสิ่งที่ได้พบเห็นมาแล้วหลายครั้ง และเป็นภาพซึ่งสะท้อนผลที่หลากหลาย บางครั้งจะพบว่าก่อนที่แมงจะทันตะครุบ นกก็โหวตบินหนีไปก่อน บางครั้งพบว่านกบางตัวอยู่ในสภาพที่หมดเรี่ยวแรงอยู่แล้ว นอกหมอบให้แมงจับกินง่าย ๆ ภาพเหล่านี้ตนเองคิดว่าเป็นเรื่องที่น่าสนใจคิดค้นหาสาระเหตุผลซึ่งมีอยู่ในความลุ่มลึก โดยเชื่อว่าหากรู้ได้คงได้รับสิ่งซึ่งมีคุณค่าแก่ตนเองมากมาย

ครั้นมองมาที่คน ก็พบกับอีกภาพหนึ่งซึ่งน่าเรียนรู้ เนื่องจากบางคนเมื่อได้ยินเรื่องนี้ รู้สึกว่าเป็นสิ่งเหลวไหลไม่เข้าเรื่องเข้าราว นำมาคิดทำไมให้สูญเสียเวลาทำไมหากินเปล่า ๆ จริง ๆ แล้วมันก็เป็นภาพสะท้อนที่ทำให้เข้าใจความหลากหลายของรากฐานความรู้สึกนึกคิดของคนแต่ละคน

ในที่สุดก็พบว่าหลายภาพที่ปรากฏ ไม่ว่าจะมองสู่สิ่งใดและทิศทางใดที่ปรากฏอยู่นอกตัวนอกใจเราเอง ล้วนเป็นเพียงความหลากหลายของลักษณะเปลือกนอก ซึ่งหากจะกล่าวคงกล่าวถึงได้ทุกขณะไม่ว่าเกี่ยวข้องกับสิ่งใดก็ตาม ซึ่งถือได้ว่าเป็นสังขารของทุกสิ่งและทุกชีวิตที่มีบทบาทเปลี่ยนแปลงอยู่ภายในโลก โดยที่ไม่มีอำนาจจากบุคคลใดหรือสิ่งใดจะมีอิทธิพลบังคับควบคุมให้เป็นไปตามที่บุคคลนั้นหรือสิ่งนั้นได้

อย่างไรก็ตาม ทุกชีวิตที่เกิดมา หากสามารถสานรากฐานความไม่ประมาทในตนเองให้สามารถหยั่งลงสู่สังขารยิ่งขึ้นตามวัยและโอกาสชีวิต ย่อมทราบได้เด่นชัดยิ่งขึ้นว่า สิ่งสำคัญประการหนึ่ง ซึ่งอยู่ในกระแสองค์ประกอบชีวิตก็คือ การมุ่งทำงานในสิ่งซึ่งตนรักและมีศรัทธาอย่างรู้สึกทำหายนการนำกายตนเองลงสัมผัสกับสภาพที่เป็นจริง กับอีกด้านหนึ่งก็มุ่งมั่นต่อสู้เพื่ออนุรักษ์ความรักในสิ่งซึ่งผูกพันอยู่กับจิตวิญญาณ ซึ่งตนเองมีมาแล้วแต่กำเนิด ให้ปรากฏเด่นชัดอยู่ได้อย่างต่อเนื่อง เพื่อเป็นภูมิคุ้มกันอำนาจอามิสที่จ้องจับแทรกซึมเข้ามาทำลายได้ทุกขณะ

ส่วนอำนาจจากสิ่งแปลกปลอมทั้งหลายที่เข้ามาแฝงอยู่แล้ว ควรค่อย ๆ ชำระล้างออกไปตามเหตุตามผล กับอีกด้านหนึ่งก็มีการระแวดระวังอย่าให้มันหวนกลับมาเข้าสู่ตนเหมือนเมื่อครั้งที่ชีวิตยังเยาว์วัย และเยาว์ความคิดได้อีก การชำระได้ที่ลึกซึ่งจริงจึงน่าจะได้แก่ การกระทำที่กล้าทวนกระแสของจริง หาใช่

แสดงออกเพียงการพูดการเขียนหรือกระทำบนพื้นฐานซึ่งมีกรอบกำหนดโดยตนเองทำให้ขาดอิสระที่จะเรียนรู้สิ่งซึ่งอยู่บนฐานชีวิตจริง

สิ่งทั้งหลายดังกล่าวแล้วน่าจะเป็นวิถีทางสร้างตนให้เป็นบุคคลผู้เปี่ยมล้นด้วยแรงศรัทธาต่อสาธารณชน และมีพลังถ่ายทอดสิ่งซึ่งเป็นมงคลโดยแท้ต่อสังคมผู้เยาวชนคนรุ่นหลังซึ่งมีหน้าที่สืบทอดต่อไปได้อย่างอิสระ

ด้านซึ่งน่าจะถือเป็นพื้นฐานที่แท้จริงก็คือ อิศรภาพที่อยู่ในรากฐานจิตใจ ควรถือเป็นสิ่งบ่งบอกได้ถึงคุณภาพที่แท้จริงของชีวิตมนุษย์ทุกรูปทุกนาม โดยไม่เลือกว่าบุคคลนั้นจะมั่งมีสมบัติในด้านวัตถุ สิ้นฟ้าสิ้นแผ่นดิน หรือมีชีวิตที่เดินอยู่บทบาทวิถีด้วยพื้นเท้าที่เปล่าเปลือยก็ตาม หากสังคมสามารถยกระดับคุณสมบัติมนุษย์ได้มากเพียงใด ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมก็จะฟื้นตัวได้ด้วยตัวของมันเองมากเพียงนั้น

ดังนั้น การหวาดกลัวอำนาจธรรมชาติจะคร่าชีวิตความเป็นอยู่มนุษย์ จึงเป็นการมองข้ามสิ่งซึ่งเป็นรากฐานที่แท้จริงของเหตุ อำนาจมนุษย์ที่มุ่งทำลายมนุษย์ต่างหากที่เป็นสิ่งควรเกรงกลัวมากที่สุด แต่มนุษย์ก็มีสัญชาตญาณของการเรียนรู้ หากยึดติดและหลงอำนาจ การเรียนรู้ที่พึงเข้าถึงและแก้ไขได้ก็น่าจะได้นอกจากการได้รับบทเรียนจากของจริง ซึ่งก่อให้เกิดความเจ็บปวดที่เข้าถึงจุดลึกของแต่ละคน

การพัฒนาประเทศ ภาวะมลพิษ และการมีส่วนร่วมของประชาชน*

รศ.ดร. กนกศักดิ์ แก้วเทพ**

บทความนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการแก้ไขและควบคุมปัญหามลพิษที่กำลังทวีความรุนแรงมากขึ้นเป็นลำดับในสังคมไทย ทั้งนี้ แม้ว่าจะมีมาตรการอื่น ๆ มากมาย เช่น กฎหมาย เศรษฐกิจ ฯลฯ แต่การมีส่วนร่วมของประชาชนในปัญหาข้างต้นก็เป็นสิ่งที่จะขาดมิได้ มิฉะนั้นแล้ว การแก้ไขปัญหาล่าช้าก็มิอาจบรรลุเป้าหมายได้ เจกเช่นกระบวนการดำเนินการพัฒนาเศรษฐกิจที่ล้มเหลวมาแล้ว เมื่อปราศจากการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงเอาจริงเอาจังของประชาชน

1. ภาพรวมทางเศรษฐกิจ และสังคม ในปัจจุบันและอนาคต

ท่ามกลางการพัฒนาเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในโลกอย่างรวดเร็วนับแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา ปัญหาของมลพิษและความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมในสังคมไทยก็ทวีความรุนแรงขึ้นด้วยตามลำดับ การจัดการด้านสิ่งแวดล้อมและมลพิษดูจะเป็นสิ่งจำเป็นที่ขาดเสียมิได้สำหรับประเทศที่เน้นการพัฒนาอุตสาหกรรมเป็นหลัก

กล่าวสำหรับประเทศไทย ในปัจจุบันมีแนวโน้มการพัฒนาเป็นประเทศอุตสาหกรรมมากขึ้น ดังจะเห็นได้จาก สัดส่วนของมูลค่าผลผลิตภาคอุตสาหกรรมของประเทศได้เพิ่มขึ้นจากร้อยละ 25.6 ในปี พ.ศ. 2513 เป็นร้อยละ 31.7 และร้อยละ 34.3 ในปี พ.ศ. 2523 และ พ.ศ. 2532 ตามลำดับ ในขณะที่เดียวกัน สัดส่วนของมูลค่าผลผลิตภาคเกษตรกรรมก็ลดลงอย่างมากและรวดเร็วจากร้อยละ 27 ในปี พ.ศ. 2513 เหลือเพียงร้อยละ 20.6 และร้อยละ 16 ในปี พ.ศ. 2523 และ พ.ศ. 2532 ตามลำดับ¹ และสำหรับจำนวนโรงงานอุตสาหกรรมนั้นก็เพิ่มขึ้นอย่างมากด้วยเช่นกัน คือ จากจำนวนเพียง 600 โรงงาน ในปี พ.ศ. 2512 เพิ่มเป็นจำนวนทั้งสิ้น 51,500 โรงงาน ในปี พ.ศ. 2532² ฉะนั้นปัญหามลพิษอันได้แก่ น้ำเสีย อากาศเสีย

* บทความเสนอใน "อาศรมเศรษฐกิจการเมือง" คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วันที่ 24 เมษายน 2534
** รองศาสตราจารย์, คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ Teerana Bhongmakapat, *Structural Change and Industrial Promotion : An Overview*, Discussion paper no. 3302, Chulalongkorn Economics Research Center, 1990, p 4.

² Dhira Phantumvanit and Theodore Panayotou, *Industrialization and Environmental Quality : Paying the Price*, The 1990 TDRI Year-End Conference, Pattaya, 1990, p.xiv

และสารพิษที่เกิดขึ้นจากโรงงานอุตสาหกรรม จึงไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ขณะเดียวกัน การขยายตัวของชุมชนเมืองที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วก็มีส่วนไม่น้อยในการทำให้ปัญหามลพิษที่มีอยู่รุนแรงขึ้นกว่าเดิม ที่เห็นได้ชัดเจนก็คือปัญหามลพิษทางน้ำ และมลพิษทางอากาศ

ในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 ปรากฏว่า เศรษฐกิจของไทยมีการขยายตัวในอัตราที่สูงเกินกว่าเป้าหมายที่กำหนดเอาไว้มาก ทั้งนี้โดยเฉลี่ยระหว่างปี พ.ศ. 2530-2533 อัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจโดยเฉลี่ยสูงถึงร้อยละ 11 ต่อปี และแม้ว่าจะมีวิกฤตการณ์อ่าวเปอร์เซียตั้งแต่เดือนสิงหาคม พ.ศ. 2533 สำหรับปี พ.ศ. 2534 คาดคะเนว่าอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจจะอยู่ในระดับร้อยละ 6.5-7.5 กล่าวคือ ลดลงกว่าปีก่อนเกือบร้อยละ 4 ทั้งนี้จากปัญหาราคาน้ำมันเพิ่มขึ้นเป็นสำคัญ

จากพื้นฐานการพัฒนาเศรษฐกิจที่มั่นคงในช่วงเวลาที่ผ่านมาทำให้มีการกำหนดว่าในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 ต้องการการขยายตัวโดยเฉลี่ยต่อปีราวร้อยละ 9 แต่ก็เป็นไปได้ว่า ตัวเลขที่แท้จริงอาจต่ำกว่าที่กำหนดเอาไว้ เพราะผลกระทบจากวิกฤตการณ์อ่าวเปอร์เซีย ซึ่งในเดือนกุมภาพันธ์ 2534 นั้นยังคงก่อกวนอยู่ ฉะนั้นหากถือเอาตัวเลขประมาณของปี พ.ศ. 2534 ซึ่งปรับไว้เหมาะสมแล้วเป็นเกณฑ์การพิจารณา ก็เป็นไปได้ว่าอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 นี้จะอยู่ในราวร้อยละ 6.5-7.5 ซึ่งก็ยังนับว่าสูงเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศต่าง ๆ โดยเฉพาะประเทศอุตสาหกรรมที่พัฒนาแล้ว ในทำนองเดียวกันนั้น การขยายตัวทางด้านอุตสาหกรรมก็คาดว่าจะอยู่ในราวร้อยละ 8.4 ต่อปี

ที่สำคัญกว่านี้คือ ในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 และ 6 ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างด้านอุตสาหกรรมของประเทศอย่างมาก โดยมีอุตสาหกรรมที่ผลิตกากสารพิษเพิ่มปริมาณขึ้นอย่างรวดเร็ว ทั้งนี้ประเมินกันว่าอุตสาหกรรม 5 ประเภทแรกที่ปล่อยของเสียอันตรายเหล่านี้ออกมาในปริมาณสูง ได้แก่ อุตสาหกรรมโลหะ อุตสาหกรรมซบหรือกลึงโลหะ อุตสาหกรรมซ่อมประกอบบำรุงอุปกรณ์ขนส่ง อุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์ และอุตสาหกรรมเคมี ทั้งนี้โรงงานเหล่านี้จำนวน 10,152 โรงงาน กระจุกตัวอยู่ในกรุงเทพฯ และปริมณฑล³

2. สภาวะของมลพิษในปัจจุบันและอนาคต

2.1 สาเหตุสำคัญของภาวะมลพิษในปัจจุบันและอนาคต

อาจกล่าวได้ว่าสาเหตุสำคัญของภาวะมลพิษในปัจจุบันและอนาคตเกิดขึ้นจากการขยายตัวทางด้านอุตสาหกรรมที่เพิ่มปริมาณมากขึ้นอย่างรวดเร็วในด้านหนึ่งและอีกด้านหนึ่งเนื่องจากการจัดตั้งอุตสาหกรรมประเภทใหม่ ๆ ที่ก่อให้เกิดมลพิษมากขึ้นกว่าเดิม ขณะที่กฎระเบียบและมาตรการต่าง ๆ ที่ใช้ในการควบคุมภาวะมลพิษที่มีอยู่ในปัจจุบันนี้ ไม่สามารถดำเนินการหรือจัดการได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะขาดความ

³ Ibid.,

ตารางที่ 1 แสดงแหล่งกำเนิดของความสกปรกในรูปของสารอินทรีย์ (บีโอดี) ที่ระบายลงสู่แม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่างในช่วง 100 กิโลเมตรจากปากแม่น้ำ

แหล่งกำเนิดของความสกปรก ในรูปของสารอินทรีย์	ปริมาณ บีโอดี (กก./วัน)	%
1) บ้านพักอาศัย	74,182	40.4
2) ธุรกิจบริการ (ภัตตาคาร ตลาดสด โรงแรม หอพัก)	59,070	32.2
3) โรงงานอุตสาหกรรม	46,403	25.3
4) อื่น ๆ (รพ.)	3,967	2.1
รวมทั้งหมด	183,622	100.0

ที่มา : การจัดการน้ำเสียของกรุงเทพมหานครและปริมณฑลเพื่อรักษาคุณภาพแม่น้ำเจ้าพระยา 2533 หน้า 1-13

ร่วมมือจากเจ้าของธุรกิจเอกชน⁴ นอกจากนี้ การขาดความเข้าใจและตระหนักถึงผลกระทบของภาวะมลพิษที่มีต่อสังคมและประชาชนโดยรวม ก็เป็นส่วนสำคัญเช่นกันที่ทำให้มีการละเลยไม่ปฏิบัติตามกฎระเบียบที่มีอยู่อย่างเข้มงวด⁵ ดังตัวอย่างเช่น กรณีของน้ำเสีย ซึ่งมีรายงานระบุ โดยทั่วไปแล้วน้ำเสียที่ระบายออกมาจากโรงงานอุตสาหกรรมจะต้องทำการบำบัดอย่างหนึ่ง เพื่อให้มีค่าอยู่ในเกณฑ์มาตรฐานน้ำทิ้งของกระทรวงอุตสาหกรรมเสียก่อน จึงจะสามารถปล่อยลงสู่แหล่งน้ำตามธรรมชาติ จากตารางที่ 1 จะเห็นว่าปริมาณมลพิษที่ระบายจากโรงงานอุตสาหกรรมในช่วง 100 กิโลเมตรจากปากแม่น้ำเจ้าพระยา มีสัดส่วนประมาณร้อยละ 25 ของปริมาณความสกปรกทั้งหมดที่สามารถประเมินได้ โดยมีสัดส่วนน้อยกว่าจากแหล่งบ้านพักอาศัย และธุรกิจบริการ แต่ในสภาพปัจจุบันและข้อเท็จจริงที่ปรากฏ ก็คือ โรงงานขนาดเล็กและโรงงานประเภทอุตสาหกรรมในครัวเรือนส่วนใหญ่ไม่มีระบบบำบัดน้ำเสีย หรือมีก็เป็นระบบที่มีประสิทธิภาพในการบำบัดต่ำ จึงทำให้ปริมาณมลพิษที่ถูกระบายลงสู่แม่น้ำเจ้าพระยายังคงมีเป็นจำนวนมาก และมีค่าความสกปรกสูง สำหรับโรงงานขนาดใหญ่ส่วนมากแม้ว่าจะมีระบบบำบัดที่ได้มาตรฐาน แต่จากการ

⁴ ในที่นี้ขอยกตัวอย่างที่เพิ่งเป็นข่าวใน *มติชน* วันที่ 28 มีนาคม 2534 ซึ่งรายงานว่า เจ้าหน้าที่สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดศรีสะเกษได้นำกำลังเข้าตรวจสอบโรงงานผลิตข้าว.กรือบึงแห่งหนึ่งเนื่องจากมีผู้ร้องเรียนว่าปล่อยควันพิษและสิ่งกีดขวางกวนชาวบ้าน ขณะเดียวกันเจ้าของโรงงานได้แจ้งความต่อเจ้าหน้าที่ตำรวจว่า เจ้าหน้าที่สำนักงานอุตสาหกรรมบุกรุก อย่างไรก็ตามถ้าจะให้दनถอนแจ้งความ ทางสำนักงานอุตสาหกรรมจะต้องไม่เอาผิดโรงงานของตัว

⁵ เหตุการณ์ล่าสุดจากกรณีโกดังเก็บสารเคมีที่ท่าเรือคลองเตยระเบิด เมื่อต้นเดือนมีนาคม 2534 ที่ผ่านมามีเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุดตัวอย่างหนึ่ง

ศึกษาเบื้องต้นถึงสถานภาพการจัดการน้ำเสียของโรงงานอุตสาหกรรมในเขตจังหวัดสมุทรปราการพบว่า ในกลุ่มโรงงานอุตสาหกรรมที่มีระบบบำบัดน้ำเสียจะเดินระบบบำบัดน้ำเสียเพียงร้อยละ 60 เท่านั้น และในการเดินระบบบำบัดน้ำเสียนี้จะมีประสิทธิภาพในการกำจัดความสกปรกได้เฉลี่ยเพียงร้อยละ 68 เท่านั้น^๑

ดังนั้นภายใต้ขอบเขตของสถาบันและองค์กรที่เกี่ยวข้อง กับการควบคุมแก้ไขมลพิษที่มีอยู่ในปัจจุบันอาจอนุมานได้ว่า หากไม่มีมาตรการที่เหมาะสมแล้ว ภาวะมลพิษจะต้องขยายตัวเพิ่มขึ้นอย่างรุนแรงในอนาคตข้างหน้า

2.2 ระดับความรุนแรงของภาวะมลพิษในปัจจุบันและอนาคต

ภายใต้มาตรการการควบคุมมลพิษที่มีอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งดูเหมือนว่าจะไม่สามารถจัดการกับมลพิษได้อย่างมีประสิทธิภาพได้ ส่งผลให้ปัญหามลพิษทวีความรุนแรงมากขึ้น และมีโอกาสที่จะเป็นอันตรายต่อสุขภาพของประชาชนได้หากขาดการควบคุมและป้องกันที่เหมาะสม สำหรับแนวโน้มความรุนแรงของปัญหามลพิษในอนาคตนั้น จะพิจารณาได้จากรายงานศึกษาวิจัยของสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาแห่งประเทศไทย 2533^๒ ซึ่งระบุรายละเอียดดังนี้

น้ำเสีย - ได้มีการประมาณการไว้ว่าในปี 2534 มีน้ำเสียจากโรงงานอุตสาหกรรมในรูปของ BOD 0.5 ล้านตันต่อปี (เทียบเท่าน้ำโสโครกจากประชากร 27.2 ล้านคน) ร้อยละ 33 เกิดจากโรงงานน้ำตาล ร้อยละ 24 เกิดจากโรงงานสุรา เบียร์และเครื่องดื่ม ร้อยละ 16 เกิดจากโรงงานกระดาษ จากประมาณการของการเติบโตทางเศรษฐกิจและของภาคอุตสาหกรรมภายในปี 2539 จะมีน้ำเสีย(BOD) สูงถึง 0.73 ล้านตัน ต่อปี (เทียบเท่าน้ำโสโครกจากประชากร 40.5 ล้านคน)

อากาศเสีย - สารมลพิษอากาศที่เกิดจากภาคอุตสาหกรรมที่สำคัญคือ ซัลเฟอร์ไดออกไซด์ ออกไซด์ของไนโตรเจน คาร์บอนไดออกไซด์ และฝุ่นละออง

- ซัลเฟอร์ไดออกไซด์ ในปี 2534 โรงงานไฟฟ้าเป็นแหล่งปล่อยก๊าซ SO₂ สูบบรรยากาศมากที่สุด ซัลเฟอร์ไดออกไซด์ที่ปล่อยจากอุตสาหกรรมมีปริมาณ 0.21 ล้านตัน คิดเป็นร้อยละ 30 และจะเพิ่มขึ้นเป็น 0.28 ล้านตันในปี 2539

- ออกไซด์ของไนโตรเจน ในปี 2534 กิจกรรมการคมนาคมขนส่งปล่อยก๊าซชนิดนี้ถึงร้อยละ 60 ของที่เกิดขึ้นทั้งหมด แหล่งรองลงมาคือโรงไฟฟ้าและอุตสาหกรรมตามลำดับ โดยเป็นของแหล่งอุตสาหกรรมประมาณ 0.07 ล้านตัน (ร้อยละ 13) ในปี 2534 และจะเพิ่มขึ้นเป็น 0.09 ล้านตัน ในปี 2539

^๑ ดูรายละเอียดได้จากสำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ, รายงานสรุปคุณภาพน้ำแม่น้ำเจ้าพระยา พ.ศ. 2528-2531, มีนาคม 2533

^๒ Dhira Phantumvanit and Theodore Panayotou, op. cit., pp. xv-viii.

- คาร์บอนไดออกไซด์ ในปี 2534 กิจกรรมการคมนาคมขนส่งเป็นแหล่งปล่อยที่สำคัญที่สุด (ร้อยละ 32) ตามด้วยโรงไฟฟ้า (ร้อยละ 26) และอุตสาหกรรม (ร้อยละ 23) โดยอุตสาหกรรมปล่อยในปริมาณสูงถึง 34 ล้านตัน ในปี 2534 และจะเพิ่มขึ้นเป็น 70 ล้านตัน

- ฝุ่นละออง นับตั้งแต่ปี 2534 อุตสาหกรรมเป็นแหล่งปล่อยฝุ่นละอองสูงที่สุดตามด้วยกิจกรรมการคมนาคมขนส่งและการใช้เชื้อเพลิงของชุมชน ฝุ่นละอองที่เกิดจากภาคอุตสาหกรรมมีปริมาณ 0.35 ล้านตันในปี 2534 จะเพิ่มเป็น 0.47 ล้านตันในปี 2539

- กากสารพิษ ในปี 2534 กากสารพิษจากอุตสาหกรรมจะมีเป็นจำนวน 1.9 ล้านตัน ร้อยละ 95.5 เกิดจากภาคอุตสาหกรรม กากสารพิษส่วนที่เหลือเกิดจากของเสียชุมชน โรงพยาบาล และการใช้ถ่านหิน และจากปริมาณกากสารพิษทั้งหมดที่เกิดขึ้น ร้อยละ 70 อยู่ในเขตกรุงเทพมหานคร และปริมณฑล ภายในปี พ.ศ. 2539 จะมีปริมาณกากสารพิษถึง 3.5 ล้านตัน

นอกจากมลพิษทางน้ำ ทางอากาศและสารพิษที่กล่าวข้างต้นแล้ว ยังมีปัญหามลพิษทางน้ำในเขตชายฝั่งทะเล ซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยว และเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำบางประเภทอีกด้วย ตลอดจนปัญหามลพิษทางเสียง และปริมาณขยะมูลฝอย ซึ่งเป็นผลมาจากการขยายตัวของชุมชนเมืองอย่างรวดเร็ว

ขณะเดียวกัน การเปลี่ยนแปลงในอัตราการเกิดโรคภัยไข้เจ็บจากการประกอบอาชีพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในโรงงานอุตสาหกรรม อาจจะสามารถใช้เป็นตัวชี้วัดชี้ความรุนแรงของปัญหามลพิษที่กล่าวมาข้างต้นได้ ซึ่งจะเห็นได้ว่า ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2521-2530 นั้นมีอัตราการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ดังเช่น โรคพิษตะกั่ว เพิ่มจาก 0.013 ในปี 2521 เป็น 0.10 ในปี 2530 หรือโรคพิษแมงกานีสเพิ่มจาก 0.009 ในปี 2521 เป็น 0.04 ในปี 2530 เป็นต้น ข้อมูลข้างต้นนี้แม้ว่าไม่ได้แสดงถึงจำนวนคนที่เสียชีวิตจากมลพิษที่กล่าวถึง แต่ก็เป็นที่ยอมรับว่าโรคที่เกิดจากการได้รับสารตะกั่ว และแมงกานีสเข้าไปในร่างกายนั้นเท่ากับเป็นการตายแบบผ่อนส่งนั่นเอง (ดู ตารางที่ 2 ประกอบด้วย)

สำหรับความรุนแรงของภาวะมลพิษในปัจจุบัน และอนาคต ทั้งในเขตเมือง เขตชนบท และชายฝั่งทะเล อาจสรุปได้ดังตารางที่ 3 ข้างล่างนี้

ตารางที่ 2 Incidence of Occupational Diseases, 1978-1987

(Unit : per 100,000 Population)

Item Type	Year									
	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987
1. Insectide poisoning	1.970	4.040	3.980	4.550	4.510	4.76	6.37	5.03	5.90	8.64
2. Lead poisoning	0.013	0.020	0.020	0.040	0.020	0.03	0.07	0.03	0.10	0.10
3. Manganese, mercury and arsenic poisoning	0.009	0.002	0.020	0.005	0.006	0.02	0.02	0.02	0.02	0.04
4. Petroleum products poisoning	-	-	0.004	-	-	-	0.03	0.01	0.01	0.02
5. Gas, vapor poisoning	0.005	0.020	0.013	-	0.010	0.02	0.04	0.09	0.05	0.06
6. Caisson's disease	-	0.070	0.070	0.070	0.030	0.01	0.008	0.02	0.02	0.01
7. Silicosis	0.002	0.013	-	-	-	-	-	-	-	-
Total	2.00	4.14	4.11	4.66	4.58	4.84	6.55	5.21	6.10	8.88

Source : Department of Health (1990)

"Review of the Occupational Health Status and Problems in Thailand",

อ้างอิง TDRI, *Industrializing Thailand and Its Impact on the Environment*, 1990 p. 79

ตารางที่ 3 ความรุนแรงของภาวะมลพิษในปัจจุบัน และอนาคตในเขตเมือง ชนบทและในทะเล

เขต	ภาวะมลพิษ				
	ทางน้ำ	ทางอากาศ	ทางเสียงและความสั่นสะเทือน	สภาพของเสียง	สารพิษ
เมือง	/	/	//	//	//
ชนบท	0	0	0	0	//
ทะเล	//	0	0	0	//

หมายเหตุ	สัญลักษณ์	/	-	รุนแรงมาก
		0	-	ไม่รุนแรง
		//	-	มีแนวโน้มรุนแรงในอนาคต

3. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการควบคุมมลพิษ

การพัฒนาทางเศรษฐกิจโดยเฉพาะอย่างยิ่งอุตสาหกรรม และการขยายตัวของประชากรที่เป็นไปอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนเมืองในระยะเวลากว่ายี่สิบปีที่ผ่านมา ก่อให้เกิดผลกระทบอันเป็นปัญหาทางด้านสิ่งแวดล้อมเพิ่มขึ้นเป็นอย่างมาก พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2518 ดูจะเป็นการยอมรับถึงความรุนแรงของปัญหาดังกล่าวข้างต้นได้เป็นอย่างดี อย่างไรก็ตาม แม้ว่าในส่วนของรัฐจะได้พยายามแก้ไขและควบคุมป้องกันปัญหามลพิษที่เกิดขึ้น แต่ก็ดูเหมือนว่าไม่ทันกันกับความรุนแรงของปัญหาที่เริ่มก้าวเข้าสู่ขั้นวิกฤติดังรายงานผลการวิจัยของสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาแห่งประเทศไทย ปี พ.ศ. 2533 ที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว

3.1 หลักการและเหตุผล

จากการขยายตัวของประชากรอย่างรวดเร็ว ประกอบด้วยการรับเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาใช้ทั้งเพื่อการทำมาหากินและการดำรงชีวิต ได้ส่งผลให้ประชาชนไทยประสบกับปัญหาความยากจน เนื่องจากการสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเป็นฐานการครองชีพที่สำคัญ ขณะเดียวกันการรู้เท่าไม่ถึงการณ์และขาดความรู้ความเข้าใจในการใช้เทคโนโลยี ได้ส่งผลให้สังคมไทยเริ่มประสบกับภาวะมลพิษ โดยเฉพาะในเมืองใหญ่ ๆ ที่มีผู้คนหนาแน่น และเมืองอื่น ๆ ซึ่งมีโรงงานอุตสาหกรรมกระจุกตัวอยู่

ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการที่สังคมเปลี่ยนวิถีการดำรงชีวิตจากสังคมเกษตรกรรมมาเป็นสังคมอุตสาหกรรม อาจดูได้จากเหตุการณ์ต่อไปนี้

ปี พ.ศ. 2507 เกิดโรคพิษแมงกานีส เนื่องจากคนงานในโรงงานถ่านไฟฉายจำนวน 41 คน เกิดเจ็บป่วยอย่างรุนแรง ต่อมาในปี พ.ศ. 2527 พบว่าคนงานทั้ง 41 คน เสียชีวิตหมด

- ปี พ.ศ. 2513 เกิดโรคพิษตะกั่วที่ ตำบลบางครุ อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ เนื่องจากการนำเอาหม้อเบตเตอร์ที่ใช้แล้วไปเป็นเชื้อเพลิงเพื่อเคี้ยวน้ำตาล ผลจากการสูดเอาควันพิษทำให้ชาวบ้านในละแวกนั้นป่วย 12 คน แต่ไม่มีรายงานว่ามีผู้เสียชีวิต
- ปี พ.ศ. 2519 เกิดโรคพิษตะกั่ว ที่ตำบลบางครุ อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ อีกเช่นกัน แต่ผลที่เกิดขึ้นในครั้งนี้นำมาปรากฏว่ามีเด็กหญิงเสียชีวิตลง เนื่องจากร่างกายได้รับสารตะกั่วมากเกินไปจนเกินขนาด
- ปี พ.ศ. 2530 เกิดโรคไข้ดำ ที่ตำบลร่อนพิบูลย์ อำเภอร่อนพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช เนื่องจากชาวบ้านในพื้นที่ดังกล่าว ได้ใช้น้ำที่มีการปนเปื้อนของสารหนู
- ปี พ.ศ. 2533 เกิดกรณีของการใช้สารเคมีกำจัดเพลี้ยกระโดด ซึ่งได้ส่งผลให้ชาวนาเสียชีวิตไปนับสิบราย และบาดเจ็บอีกไม่น้อย ฯลฯ

จากกรณีตัวอย่างข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงช่องว่างระหว่างความรู้ในการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ กับความรู้ในการป้องกันตัวเอง ทั้งนี้โดยผู้กระทำมีเหตุผลเพียงเพื่อที่จะปกป้องรักษาผลประโยชน์ของตัวเองไว้เท่านั้น โดยไม่คำนึงถึงอันตรายอันจะเกิดขึ้นกับชีวิตของตัวเอง นั่นคือ ปัญหามลพิษ โดยมนุษย์เป็นผู้กระทำและในที่สุดมนุษย์จะเป็นผู้ได้รับผลแห่งการกระทำนั้น และเมื่อพิจารณาถึงกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ที่อยู่ในสังคมที่กำลังเปลี่ยนไปสู่ยุคอุตสาหกรรม และเกี่ยวข้องกับมลพิษนั้น จะพบว่าประกอบไปด้วย

- เจ้าหน้าที่ของรัฐ : ผู้กำหนดนโยบายและกฎระเบียบ ข้อบังคับและพร้อมที่จะดำเนินการได้ตามกฎหมาย ถ้าหากมีผู้กระทำผิด
- ผู้ประกอบการ : ผู้เป็นเจ้าของสถานประกอบการ ซึ่งในที่นี้อาจมองได้ว่าเป็นผู้ผลิตมลพิษ
- ประชาชน : ผู้เป็นเจ้าของทรัพยากรธรรมชาติของประเทศ ซึ่งอาจมองได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งเป็นผู้ได้รับผลกระทบจากมลพิษที่ผู้ผลิตปล่อยออกมา ขณะเดียวกันก็เป็นผู้สร้างมลพิษขึ้นมาด้วยเช่นกัน

ดังนั้นไม่ว่าประชาชนผู้นั้นจะอยู่ในฐานะใด บทบาทที่แต่ละคนจะต้องพึงตระหนักและรับผิดชอบต่อสังคมในการแก้ไขปัญหาพิษก็คือ การเฝ้าระวังคุณภาพสิ่งแวดล้อม ซึ่งอาจนับได้ว่าเป็นกลไกที่สำคัญในการควบคุมมลพิษได้อย่างแท้จริงและจะทำให้มนุษย์อยู่ในสังคมได้อย่างมีคุณภาพชีวิตที่ดีอีกด้วย

3.2 ความจำเป็นที่ประชาชนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาพิษ

3.2.1 ขีดจำกัดของภาครัฐ

ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ความรับผิดชอบในการควบคุมและป้องกันมลพิษในสังคมไทยนั้น ดูเหมือนจะเป็นหน้าที่ของภาครัฐแต่เพียงฝ่ายเดียว ทั้งนี้โดยผ่านหน่วยงานระดับปฏิบัติต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นกรมโรงงานอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรม กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข กรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ฯลฯ แต่ในความเป็นจริงนั้น ปัญหามลพิษเกี่ยวข้อง และมีผลกระทบกับสังคม

ในวงกว้างจนทำให้ไม่มีหน่วยงานใดจะสามารถเข้ามารับผิดชอบหน้าที่นี้ได้แต่เพียงลำพัง และจากการศึกษาก็พบว่าขีดจำกัดของภาครัฐมีดังนี้

(1) นโยบายของรัฐที่ไม่ชัดเจนในเรื่อง การควบคุมมลพิษ เพราะตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา นโยบายการส่งเสริมพัฒนาอุตสาหกรรม ดูจะเป็นนโยบายที่เด่นชัดกว่าด้านอื่น ๆ แต่นโยบายหรือมาตรการในการควบคุมมลพิษนั้นดูเป็นสิ่งเลือนลอย ดังเช่น มาตรการกำหนดคุณภาพสิ่งแวดล้อมจากแหล่งกำเนิด แม้จะมีกฎหมายกำหนดไว้ชัดเจน แต่คุณภาพสิ่งแวดล้อมก็เสื่อมลงตลอดระยะเวลาของการพัฒนาประเทศ 30 ปี การขาดความชัดเจนและตั้งใจจริงของรัฐบาลในการควบคุม จึงส่งผลกระทบต่อการปฏิบัติงานในหน่วยงานระดับล่าง ซึ่งเป็นฝ่ายปฏิบัติอย่างน้อยในแง่ของการขาดความต่อเนื่อง

(2) ปัญหาเรื่องงบประมาณและบุคลากรที่จะใช้ในการควบคุม ติดตามดูแลให้มีการปฏิบัติตามมาตรการต่าง ๆ ที่กำหนดสิ่งนี้ก็ดูจะเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ในปัจจุบัน จากรายงานปี พ.ศ. 2532 กองควบคุมโรงงานอุตสาหกรรม กรมโรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งมีภารกิจที่จะดูแลควบคุมโรงงานอุตสาหกรรมกว่า 50,000 โรงนั้น มีงบประมาณเพียง 1,900 บาทต่อโรงงาน และประกอบด้วยบุคลากรจำนวน 143 คนเท่านั้น⁸ ยิ่งโรงงานต่าง ๆ มีการกระจายตัวออกไปในต่างจังหวัด ตามนโยบายของรัฐ ก็ยิ่งทำให้การดูแลเป็นไปอย่างไม่ทั่วถึงมากขึ้น กรณีที่เห็นได้ชัดจนและอาจยกเป็นตัวอย่างในที่นี้ก็ ได้แก่ กรณีแม่น้ำเจ้าพระยาเน่าเสีย โดยเฉพาะอย่างยิ่งช่วงตอนล่างของแม่น้ำตั้งแต่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ปทุมธานี และนนทบุรี ที่ไหลผ่านกรุงเทพมหานคร และปริมณฑล แล้วไหลลงทะเลที่ปากน้ำ จังหวัดสมุทรปราการนั้น เฉพาะการควบคุมดูแลโรงงานอุตสาหกรรมในบริเวณแม่น้ำเจ้าพระยาเพียงพื้นที่เดียว ก็เป็นไปได้ ที่กรมโรงงานอุตสาหกรรมจะทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

(3) แหล่งกำเนิดมลพิษมีขอบเขตกว้างขวางยากต่อการควบคุม ดังเช่น แหล่งกำเนิดมลพิษทางน้ำไม่ได้มาจากโรงงานอุตสาหกรรมเพียงแห่งเดียว แต่มาจากชุมชนและการประกอบเกษตรกรรมอีกด้วย ซึ่งเกี่ยวข้องกับผู้คนเป็นจำนวนมาก และไม่ได้อยู่ในความรับผิดชอบของกรมโรงงานอุตสาหกรรม ดังเช่นในกรณีแม่น้ำเจ้าพระยาช่วงล่างจากการศึกษาปรากฏว่าค่าความสกปรก (BOD) ในแม่น้ำ 75% เกิดจากชุมชน และ 25% เกิดจากโรงงานอุตสาหกรรม⁹ แม้ว่าในปลายปี พ.ศ. 2532 ทางสำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ จะได้กำหนดมาตรฐานคุณภาพน้ำทิ้งจากอาคารออกมา แต่ในทางปฏิบัติจะต้องได้รับความร่วมมือจากกรุงเทพมหานครและกระทรวงมหาดไทย ในการที่จะประกาศกฎกระทรวงออกมารับเพื่อบังคับใช้ จึงจะทำให้การควบคุมมลพิษทางน้ำในส่วนของน้ำทิ้ง ชุมชนมีผลในทางปฏิบัติขึ้นมา นั่นคือระบบราชการปัจจุบันยังไม่สามารถยอมรับนโยบายการประสานงาน เพื่อประโยชน์ต่อสังคมสูงสุดได้

⁸ Phanu Kriitpoom, Theodore Panayotou and Kerkpong Charapratcep, *The Greening of Thai Industry : Producing More and Polluting Less*. The 1990, TDRI Year-End Conference, Pattaya, 1990, p.xxv.

⁹ ดูรายละเอียดเรื่องนี้ได้ใน ธงชัย พรรณสวัสดิ์ และจินจิรา นิยมธูร, รายงานการสัมมนาทางวิชาการระดับชาติครั้งที่ 2 เทคโนโลยีและน้ำเสีย , 15-16 มีนาคม 2533, กรุงเทพฯ.

3.2.2 การขาดความรับผิดชอบของผู้ประกอบการธุรกิจเอกชน

อันที่จริงแล้ว จะเห็นได้ว่าภาครัฐเองได้ให้ความสำคัญระดับหนึ่งในการควบคุมแก้ไขปัญหามลพิษที่เกิดขึ้น อีกทั้งยังคาดคะเนสถานการณ์ในอนาคตออกอีกด้วยว่า ปัญหาดังกล่าวมีแนวโน้มที่จะรุนแรงมากขึ้น หากแก้ไขไม่ได้ทันที่ จะนั่นจึงได้มีการออกมาตรการหลาย ๆ อย่างในการป้องกันปัญหาไว้แต่ต้นมือ ได้แก่ เช่น การกำหนดมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อม การจัดทำรายงานประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม (Environmental Impact Assessment) สำหรับโรงงานอุตสาหกรรมบางประเภทที่จะก่อให้เกิดมลพิษ ฯลฯ

ขณะเดียวกันทางฝ่ายผู้ประกอบการเองนั้น มีโรงงานอุตสาหกรรมอีกจำนวนไม่น้อยที่ให้ความร่วมมือในการติดตั้งเครื่องและอุปกรณ์ในการบำบัด หรือควบคุมของเสียจากโรงงานก่อนที่จะปล่อยออกสู่สาธารณะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งน้ำเสีย แต่ก็คงต้องกล่าวเช่นกันว่า ในอีกด้านหนึ่งยังมีโรงงานอุตสาหกรรมอีกไม่น้อยที่หลีกเลี่ยงการปฏิบัติตามดังกล่าว ไม่ว่าจะเหตุผลจะเกิดจากการรู้เท่าไม่ถึงการณ์ หรือความมั่งคั่งขาดความรับผิดชอบต่อส่วนรวม หรือค่าใช้จ่ายสำหรับเครื่องมืออุปกรณ์ในการบำบัดของเสียสูงเกินกว่าจะรับภาระได้ ฯลฯ แต่สิ่งหนึ่งที่เป็นผลพลอยได้โดยตรงของผู้ประกอบการที่ขาดความรับผิดชอบต่อส่วนรวมเหล่านี้คือ ในส่วนของต้นทุนในการผลิตนั้นไม่ต้องคำนึงว่า “ของเสีย” จากสถานประกอบการของตนนั้นจะส่งผลกระทบต่อหรือก่อให้เกิด “เหตุรำคาญ” ต่อสังคมส่วนรวมอย่างไรบ้าง จากรายงานผู้ร้องเรียนเหตุรำคาญ จะพบว่าจำนวนผู้ร้องเรียนเหตุรำคาญนับวันมีแต่จะเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ ส่วนบริเวณและพื้นที่ที่มีผู้ร้องเรียนได้เริ่มขยายมากขึ้นตามพื้นที่ที่มีโรงงานอุตสาหกรรมตั้งอยู่ ส่วนปัญหาที่เป็นเหตุรำคาญนับวันมีแต่จะเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ ส่วนบริเวณและพื้นที่ที่มีผู้ร้องเรียนได้เริ่มขยายมากขึ้นตามพื้นที่ที่มีโรงงานอุตสาหกรรมตั้งอยู่ ทั้งนี้ปัญหาที่เป็นเหตุรำคาญที่มีผู้ร้องเรียนมากที่สุดคือ ปัญหากลิ่นและเสียง (ดังรายละเอียดในตารางที่ 4)

สำหรับความไม่มีประสิทธิภาพในการควบคุมดูแลกวาดล้างจากภาครัฐก็เป็นปัจจัยเสริมโดยอ้อมต่อการขาดความรับผิดชอบต่อผู้ประกอบการธุรกิจเอกชน อาจกล่าวได้ว่า สำหรับในปัจจุบันการขาดความรับผิดชอบต่อผู้ประกอบการไม่ใช่เป็นปัญหาเรื่องการขาดแคลนความรู้หรือเทคโนโลยีในการบำบัดของเสีย หากแต่เป็นปัญหาของ “จริยธรรม” ต่อสังคมส่วนรวม ซึ่งจำเป็นที่ผู้ประกอบการธุรกิจจะต้องมี “สัญญาประชาคมอันใหม่” (New Social Contract)¹⁰ อันหมายถึง ข้อตกลงในการอยู่ร่วมกันในสังคมของกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ในสังคมยุคปัจจุบัน ทั้งนี้เป็นการฟื้นฟูปรับปรุงกฎระเบียบของสังคม ซึ่งเป็นข้อตกลงที่ทุกฝ่ายต้องรับรู้แล้วให้มีการปฏิบัติอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น เพราะเป็นที่สังเกตว่า ภายใต้กรอบของโครงสร้างอำนาจในสังคมไทยปัจจุบัน จะเห็นได้ว่าเป็นเรื่องยากที่ประชาชน ในฐานะปัจเจกบุคคลจะดำเนินการฟ้องร้องเจ้าของสถานประกอบการเอกชนที่ผลิตของเสียก่อให้เกิดอันตรายหรือเหตุรำคาญแก่ประชาชน

¹⁰ ผู้เขียนปรับปรุงเรื่องนี้จากการเสนอของ Wilber and Jameson ในการแก้ไขปัญหาวิกฤติการณ์เศรษฐกิจของสังคมอเมริกัน ผู้สนใจอาจดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้จาก Charles K. Wilber and Kenneth P. Jameson, *An Inquiry into the Poverty of Economics*. University of Notre Dame Press, Notre Dame, 1983.

ทั้ง ๆ ที่จริงแล้วสามารถกระทำได้ในทางกฎหมาย ดังนั้นในระยะต้น สัญญาประชาคมอันใหม่อาจต้องมีการอนุญาตให้มีกลุ่มบุคคลที่สาม (Third Party) สามารถเข้ามาทำหน้าที่ดำเนินการฟ้องร้องร่วมกับประชาชนผู้เสียหายโดยตรงระหว่างประชาชนกับเจ้าของสถานประกอบการ และในระยะยาวจำเป็นที่จะต้องมีการแก้ไขปรับปรุงกฎหมายเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมให้ทันสมัย ตลอดจนมีการแก้ไขรัฐธรรมนูญให้ยอมรับเรื่อง สิทธิในสิ่งแวดล้อม (Environmental Rights) ตามแบบอย่างของประเทศที่เจริญแล้ว ขณะเดียวกัน การรณรงค์ทางด้านจริยธรรมต่อเจ้าของสถานประกอบการให้มีความรับผิดชอบโดยตรงต่อการรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมของสังคม ก็จำเป็นจะต้องมีอย่างต่อเนื่องควบคู่ไปกับมาตรการทางระเบียบต่าง ๆ ของรัฐที่มีอยู่แล้ว นอกจากนี้ สิ่งที่สำคัญก็คือ รัฐบาลต้องมีข้อมูลพื้นฐานในการเปิดเผยข้อมูลแก่สาธารณะในเรื่องผลกระทบสิ่งแวดล้อมที่จะเกิดจากโครงการพัฒนาต่าง ๆ (โดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ เช่น เขื่อน ป่าไม้ เป็นต้น ฯลฯ) เพื่อให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการรับรู้และสามารถพิจารณาตัดสินโครงการเหล่านี้ที่อาจจะก่อให้เกิดอันตรายแก่สังคม และประชาชนในอนาคต

ตารางที่ 4 ร้อยละของผู้ร้องเรียนปัญหามลพิษระหว่าง พ.ศ. 2528-2531 ของกทม.

ประเภทปัญหา	2528	2529	2530	2531
อากาศเสีย (ฝุ่นละออง ควัน ไอระเหย กลิ่นเหม็น)	40	38	20	50
เสียงดัง	53	55	65	36
อื่น ๆ	7	7	15	14
รวม	100	100	100	100

ที่มา : กองอนามัยสิ่งแวดล้อม สำนักอนามัย กรุงเทพมหานคร

ข้อสังเกต : จำนวนผู้ร้องเรียน ในปี 2528 มีจำนวน 129 ราย เพิ่มขึ้นเป็น 346 ราย ในปี 2531

3.2.3 เหตุผลการมีส่วนร่วมของประชาชน¹¹

จุดมุ่งหมายในระดับหลักการพื้นฐานของการให้ประชาชนมีส่วนร่วมคือ การพัฒนาประชาชนในชุมชนให้มีขีดความสามารถในการกำหนดความต้องการพื้นฐานของตน และยังสามารถกำหนดโครงการพัฒนาเพื่อสนองความต้องการพื้นฐานดังกล่าว นอกจากนี้ประชาชน ยังมีส่วนช่วยให้โครงการดำเนินต่อไปได้โดยอาศัยความช่วยเหลือจากภายนอกน้อยที่สุดหรือไม่ต้องขอความช่วยเหลือเลย

ส่วนในเชิงยุทธศาสตร์การพัฒนาของรัฐบาลนั้น การให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาอย่างเหมาะสมจะช่วยป้องกันมิให้ประชาชนรู้สึกว่าคุณพรากจากสิ่งแวดล้อมและถูกแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งจะก่อความไม่พึงพอใจอย่างรุนแรงต่อรัฐบาลและหากความขัดแย้งพัฒนาถึงระดับหนึ่งก็จะเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาอย่างมาก

เป็นที่น่าสังเกตว่า ในประเทศที่พัฒนาแล้วจะส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศและพิทักษ์รักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพราะคำพังทลของรัฐมีไม่เพียงพอที่จะดูแลปัญหาทุก ๆ ซอกมุมของประเทศได้ ดังเช่นในสหรัฐอเมริกาหรือประเทศญี่ปุ่นและประเทศในยุโรปมีองค์กรพัฒนาเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมจำนวนมาก สำหรับประเทศไทยในปัจจุบันประชาชนมีการศึกษาสูงขึ้น อีกทั้งเทคโนโลยีการสื่อสารเจริญก้าวหน้า ทำให้คนไทยมีความรอบรู้เรื่องต่าง ๆ ทันสมัยกว่าในอดีตมาก การสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในโครงการการจัดการสิ่งแวดล้อม และมลพิษจึงไม่ใช่เป็นสิ่งอันตรายที่น่ากลัวอีกต่อไป อีกทั้งยังเป็นช่องทางพัฒนาจิตสำนึกในการพัฒนาของประชาชนให้สูงขึ้น และดำเนินไปในทิศทางที่ถูกต้องอีกด้วย

¹¹ ประเด็นการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นเรื่องที่ได้รับความสนใจอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปัจจุบัน ผลงานที่เกี่ยวข้องจึงมีอยู่มากมายได้จาก เช่น John M. Cohen and Norman T. Uphoff, *Rural Development Participation*, Cornell University, 1977 และ David C. Korten and Rudi Klaus (eds.), *People Centred Development*, Kumarian Press, Connecticut, 1984 เป็นต้น อนึ่งการเคลื่อนไหวทางสังคมของประชาชนในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมและ มลพิษที่นับได้ว่าเป็นแบบอย่างของการเคลื่อนไหว แนวโน้มนี้ก็คือกรณีของพรรคกรีน (Green Party) แห่งเยอรมันตะวันตก ผู้สนใจในเรื่องนี้อาจดูได้จาก เช่น เตชา ศิริภัทร และวิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ, "นิเวศวิทยา และ ขบวนการเคลื่อนไหวทางนิเวศวิทยาปัจจุบัน", *ปวงวารสาร* 14 : 3 (พฤษภาคม-มิถุนายน 2530) , หน้า 26-33 ; Fritjof Capra and Charlene Spretnak, *Green Politics*, E.P. Dutton, New York, 1984 ; Rudolf Bahro, *From Red to Green*, Verso Books London, 1984 ; Jonathan Porritt, *Seeing Green*, Basil Blackwell, Oxford, 1984 เป็นต้น และสำหรับการวิเคราะห์แนวโน้มกระแสประวัติศาสตร์จะดูได้จาก เช่น ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, *ปรัชญาสีเขียวและนิเวศ เศรษฐศาสตร์*, บทความอภิปรายฉบับที่ 3202 คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532 และปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, "ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม : ต้นทุนการพัฒนา", เอกสารวิชาการ คณะเศรษฐศาสตร์ 2534.

3.3 ศักยภาพของประชาชนในการมีส่วนร่วมแก้ไขปัญหามลพิษ

จากข้อมูลของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการรับผิดชอบทางด้านมลพิษ ได้แก่ กรมโรงงานอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรม กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ และกรุงเทพมหานคร ปรากฏว่าบทบาทของประชาชนที่เห็นได้ชัดขณะนี้ก็คือ การร้องทุกข์ โดยการแจ้งโดยตรงไปยังหน่วยงานดังกล่าวข้างต้น หรือโดยผ่านองค์กรพัฒนาเอกชน หรือสื่อมวลชน ส่วนที่จะฟ้องร้องเรียกค่าเสียหายปรากฏว่าน้อยมาก สาเหตุที่เป็นดังนี้อาจเป็นเพราะว่า ประชาชนเองก็มีชีวิตจำกัด บางประการเฉพาะตัว ดังนี้คือ

(1) เนื่องจากปัญหาการศึกษาประชาชนในชุมชน ซึ่งส่วนใหญ่จบเพียงการศึกษาระดับประถมศึกษา ซึ่งเป็นภาคบังคับ แต่การเฝ้าระวังคุณภาพสิ่งแวดล้อมในด้านหนึ่งนั้น เป็นเรื่องของข้อมูลที่จะต้องกระทำกันในลักษณะของการรายงานทางวิทยาศาสตร์ มิฉะนั้นเมื่อเกิดฟ้องร้องเรียกค่าเสียหายจะไม่สามารถพิสูจน์หรือนำสืบได้ นอกจากนั้น ประชาชนไทย ส่วนที่ออกไปจากระบบการศึกษา (เมื่อเรียนจบภาคบังคับ) มักจะไปรับจ้างทำงานในโรงงาน ในกรณีนี้จะพบว่า คนงานเหล่านั้นขาดความรู้ความเข้าใจที่จะป้องกันตัวเองจากสารพิษหรือสารโลหะหนัก อีกทั้งสารพิษเหล่านี้เมื่อร่างกายรับไปแล้วจะสะสมอยู่จนถึงช่วงระยะเวลาหนึ่งจึงจะแสดงอาการออกมา และเมื่อถึงเวลานั้น คนงานเหล่านั้นได้ออกไปจากโรงงานแล้วและอาจจะเสียชีวิตไปโดยไม่ทราบสาเหตุ และไม่ได้รับค่าทดแทนความเสียหายใด ๆ ทั้งสิ้น

(2) สำหรับอุตสาหกรรมสมัยใหม่ที่ใช้เทคโนโลยีสูง จะเป็นปัญหาทางวิชาการของกลุ่มผู้ประกอบการ อาชีพเกี่ยวกับการควบคุมมลพิษหรือแม่แต่เจ้าหน้าที่ซึ่งเป็นผู้ควบคุม เนื่องจากขาดประสบการณ์หรือความรู้ที่จะประเมินเทคโนโลยี ซึ่งได้แก่ การเลือกกระบวนการผลิตที่จะปล่อยมลพิษน้อยที่สุด หรือการเลือกกระบวนการบำบัดของเสียที่โรงงานจะปล่อยออกมา ฯลฯ เป็นต้น

(3) ขาดแหล่งข้อมูลที่ถูกต้องและเชื่อถือได้จากหน่วยราชการ นอกจากนั้นประชาชนยังขาดสิทธิที่จะขอข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมอีกด้วย ดังจะพบได้ในกรณีของการศึกษามลกระทบสิ่งแวดล้อมซึ่งรายงานดังกล่าวไม่สามารถจะเปิดเผยต่อสาธารณชนได้ ทั้งนี้โดยอ้างว่าข้อมูลที่อยู่ในรายงานนั้นเป็นเทคโนโลยีในทางการค้า ถ้าเปิดเผยแล้วอาจจะทำให้เกิดความเสียหายต่อเจ้าของโรงงานได้ เป็นต้น

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่าศักยภาพของประชาชนในการที่จะมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหามลพิษ จะมีมากหรือน้อยเพียงใดนั้นส่วนหนึ่ง ย่อมขึ้นอยู่กับการตัดสินใจของรัฐบาลที่จะให้ประชาชนมีส่วนร่วมโดยทั่วไปแล้วระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนที่จะก่อให้เกิดประโยชน์มากที่สุดมี 4 ระดับด้วยกันคือ การตัดสินใจร่วมกัน (collective decision-making) การเจรจาต่อรอง (negotiation) การปรึกษาหารือร่วมกัน (consultation) และการให้ข่าวสารข้อมูล (information) แต่จากข้อจำกัดดังที่กล่าวข้างต้น อาจกล่าวได้ว่า บทบาทของประชาชนในการมีส่วนร่วมแก้ไขปัญหามลพิษในปัจจุบันคงจะทำได้เพียงในระดับของการรับทราบข่าวสารข้อมูล ส่วนในระดับของการปรึกษาหารือหรือเจรจาต่อรองหรือร่วมตัดสินใจคงจะมีอุปสรรค เพราะประชาชนส่วนใหญ่ยังขาดความรู้ความเข้าใจทางวิทยาศาสตร์อันเป็นพื้นฐานที่สำคัญในเรื่องนี้

3.4 ศักยภาพและขีดจำกัดขององค์กรพัฒนาเอกชนในการแก้ปัญหามลพิษ

ดังนั้นในสภาวะการณ์ขณะนี้จึงไม่อาจมองข้ามบทบาทและความสำคัญขององค์กรพัฒนาเอกชนไปได้ อย่างน้อยในฐานะที่องค์กรพัฒนาเอกชนเป็นหน่วยงานที่เน้นการเสริมสร้างศักยภาพให้แก่ประชาชนในการพัฒนาเพื่อการพัฒนาตนเองและมีฐานสำหรับการรณรงค์เคลื่อนไหวประเด็นปัญหาการพัฒนาอย่างกว้างขวาง กล่าวในแง่นี้ก็หมายถึงว่า องค์กรพัฒนาเอกชนนั่นเองที่จะสามารถเป็นสื่อกลาง หรือตัวแทน (mediator) ที่ทำให้การมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการพัฒนาเป็นไปอย่างสมบูรณ์ที่สุด และกล่าวเฉพาะในเรื่องของมลพิษและสิ่งแวดล้อมแล้วจะเห็นได้ว่าองค์กรพัฒนาเอกชนมีบทบาทสำคัญอย่างมากต่อการเคลื่อนไหวปัญหาสิ่งแวดล้อมขนาดใหญ่ ไม่ว่าจะเป็นกรณีโรงงานแทนทาลัมที่จังหวัดภูเก็ต กรณีเขื่อนน้ำโจน จังหวัดกาญจนบุรี หรือกรณีกระเช้าลอยฟ้าต๋อยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่ หากปราศจากการเคลื่อนไหวและร่วมมือกันอย่างแข็งขันขององค์กรพัฒนาเอกชนและประชาชนเหล่านี้แล้ว ก็ไม่แน่ว่าปัญหาดังกล่าวจะยุติไปได้ ที่สำคัญยิ่งไปกว่านี้ก็คือ องค์กรพัฒนาเอกชนเหล่านี้ช่วยเปิดประเด็นให้เห็นถึงมิติด้านลบของการพัฒนาเศรษฐกิจที่ผ่านมา ในอดีตอันมีผลกระทบโดยตรงต่อคุณภาพชีวิตของประชาชน และการพัฒนาของประเทศชาติในอนาคต ตลอดจนมีส่วนร่วมอย่างสำคัญในการทำให้ประชาชนโดยทั่วไปตื่นตัวและให้ความร่วมมือแก้ไขป้องกันปัญหามลพิษและสิ่งแวดล้อมมากขึ้น

3.4.1 ศักยภาพขององค์กรพัฒนาเอกชน

อาจกล่าวได้ว่า คุณลักษณะที่สำคัญขององค์กรพัฒนาเอกชนที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้มีส่วนไม่น้อยต่อการเข้าร่วมแก้ไขปัญหามลพิษร่วมกับประชาชน

(1) องค์กรพัฒนาเอกชนในฐานะเป็นผู้นำทางความคิด โดยส่วนใหญ่ผู้ปฏิบัติงานขององค์กรพัฒนาเอกชนเป็นคนชั้นกลางได้รับการศึกษาสูงพอสมควร ตลอดจนมีความตื่นตัวต่ออาารรับรู้ปัญหาอย่างรอบด้าน ฉะนั้นจึงมีความเหมาะสมที่จะเป็นผู้นำความคิด และจึงมีความพร้อมมากกว่าคนกลุ่มอื่น ๆ ในสังคม ในแง่ของการพิจารณาสาเหตุของปัญหา การทบทวนแก้ไข ตลอดจนหาข้อมูลข่าวสาร เพื่อให้สังคมในวงกว้างได้รับรู้สิ่งที่เกิดขึ้น แม้ว่าแน่นอนอนเป็นสิ่งที่หลายสิ่งหลายอย่างองค์กรพัฒนาเอกชนทำเองโดยลำพังไม่ได้ อาจต้องได้รับความร่วมมือสนับสนุนจากชุมชนวิชาการ และสถาบันในระดับชุมชน

(2) องค์กรพัฒนาเอกชนในฐานะเป็นแกนกลางของการปฏิบัติการทางสังคม (social praxis) นอกจากจะอยู่ในฐานะของผู้นำทางความคิดแล้ว องค์กรพัฒนาเอกชนยังสามารถใช้ศักยภาพในฐานะเป็นกลุ่มพลังที่ผลักดันให้มีการยอมรับการแก้ไขปัญหา ตลอดจนมีนโยบายต่อการแก้ปัญหาเหล่านี้จากภาครัฐ ซึ่งในกรณีของปัญหามลพิษนี้เป็นที่น่ายินดีว่าเป็นที่รับรู้กันอยู่มากพอสมควรในระดับรัฐบาล เพียงแต่ขาดการแปรการรับรู้มาเป็นนโยบายที่เหมาะสม เพื่อการปฏิบัติที่ถูกต้องต่อไปเท่านั้นเอง ในลักษณะนี้้องค์กรพัฒนาเอกชนสามารถร่วมมือกับรัฐในการรณรงค์เผยแพร่ปัญหานี้ในวงกว้างได้เป็นอย่างดี ในฐานะที่มี

เครือข่ายทั้งในระดับชาติ ระดับชุมชน และระดับพื้นที่ และในฐานะที่มีข้อมูลมีประสบการณ์ในการพัฒนาบ้างแล้ว ก็คงจะเป็นสิ่งที่ไม่ยากนักในการได้รับการยอมรับจากประชาชน แต่ทั้งนี้และทั้งนั้นต้องได้รับการสนับสนุนจากสื่อมวลชนด้วย

(3) องค์กรพัฒนาเอกชนในฐานะเป็นผู้ควบคุมดูแลสอดส่อง เพื่อให้การแก้ไขควบคุมและป้องกันปัญหามลพิษเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ การควบคุมดูแลสอดส่องอย่างทั่วถึงให้ทุกฝ่ายไม่ว่าจะเป็นรัฐ เอกชน (เจ้าของโรงงาน สถานประกอบการธุรกิจ) และครัวเรือน ซึ่งต่างมีพันธกิจร่วมกันในปัญหาข้างต้นนี้ก็เป็นที่จำเป็น เพราะในทางปฏิบัติก็เท่ากับเป็นการกำกับและควบคุมการปฏิบัติให้เป็นไปตามกฎระเบียบที่ได้ตกลงกันเอาไว้ด้วย (หมายถึง สัญญาประชาคมอันใหม่) ซึ่งในการนี้องค์กรพัฒนาเอกชนอาจต้องร่วมมือประสานงานอย่างใกล้ชิดกับชุมชน นอกจากนี้จะยังเป็นการช่วยเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนให้มีมากขึ้นในระดับปฏิบัติการอีกด้วย

(4) องค์กรพัฒนาเอกชนในฐานะเป็นผู้ประนีประนอมความขัดแย้ง นับวันการแก่งแย่งช่วงชิงการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ และการขัดแย้งในเรื่องมลพิษระหว่างประชาชนฝ่ายหนึ่งกับรัฐและธุรกิจเอกชนอีกฝ่ายหนึ่ง ดูจะทวีความรุนแรงมากขึ้น หลายต่อหลายครั้งที่คู่กรณีไม่อาจยุติข้อขัดแย้งกันได้ ทั้งนี้ฝ่ายที่เสียเปรียบตลอดมาก็มักหนีไม่พ้นประชาชน ภายใต้สถานการณ์เช่นนี้เองจำเป็นที่จะต้องมียุทธศาสตร์หรือองค์กรภายนอกที่จะสามารถประนีประนอมให้ความขัดแย้งที่มีอยู่ได้รับการแก้ไข องค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งไม่ได้มีผลประโยชน์โดยตรงเกี่ยวกับข้อแย้งนี้ก็สามารรถทำหน้าที่นี้ได้ หรือในอีกลักษณะหนึ่งก็คือ ทำหน้าที่เป็นผู้ไกล่เกลี่ยข้อเท็จจริงจากทุกฝ่ายเพื่อการพิจารณาชี้ขาดจากผู้มีอำนาจในท้ายที่สุดก็ได้ เนื่องจากมีลักษณะเป็นฝ่ายที่สาม (Third Party)

3.4.2 ซีดจำกัดขององค์กรพัฒนาเอกชน

แม้ว่าองค์กรพัฒนาเอกชนจะมีบทบาทที่สำคัญไม่น้อยในการแก้ไขปัญหามลพิษ แต่ก็มียุทธศาสตร์ที่สำคัญอย่างน้อย 3 ประการคือ

(1) ซีดจำกัดด้านทรัพยากร การพิจารณาถึงศักยภาพขององค์กรพัฒนาเอกชนในการแก้ไขปัญหามลพิษนั้นไม่อาจมองข้ามยุทธศาสตร์ประการแรกคือ เรื่องทรัพยากรไปได้ สิ่งนี้อาจหมายความรวม ๆ กันได้ตั้งแต่ เงินทุน เทคโนโลยี อุปกรณ์เครื่องมือเครื่องมื่อต่าง ๆ ฯลฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหามลพิษหลายอย่างต้องการตรวจวิเคราะห์ด้วยเครื่องมืออุปกรณ์ทางวิทยาศาสตร์ด้วย

(หากเป็นที่ยอมรับถึงบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนในการแก้ไขปัญหามลพิษ รัฐและเอกชนจำเป็นต้องให้การสนับสนุนด้านทรัพยากรดังกล่าวด้วย)

(2) ซีดจำกัดด้านแนวความคิด เท่าที่เป็นอยู่งานที่สำคัญขององค์กรพัฒนาเอกชนคือ การมุ่งพัฒนา หรือเสริมสร้างศักยภาพในการพัฒนาโดยตัวเองของประชาชน ซึ่งก็ยังคงอยู่ในขั้นตอนของการลองผิดลองถูกยังไม่มีข้อสรุปหรืออะไรที่ชัดเจน หรืออาจมีลักษณะเฉพาะขึ้นอยู่กับบางพื้นที่บางเขตการพิจารณา

ปัญหาในบางครั้งจึงไม่กว้างขวางพอ และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง หากขยายภารกิจออกไปถึงปัญหามลพิษ ซึ่งมีทั้งลักษณะทั่วไปร่วมกันและลักษณะเฉพาะของบางพื้นที่บางเขต การประสานงานและประชุมแลกเปลี่ยนความรู้ประสบการณ์อาจเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อพยายามหารูปแบบที่เหมาะสมสำหรับแก้ไขปัญหาร่วมต่อไป

(3) ขีดจำกัดด้านบุคลากร แม้ว่าองค์กรพัฒนาเอกชนจะเริ่มต้นตัวและเข้ามามีส่วนร่วมในการเสริมสร้างการพัฒนาให้บรรลุเป้าหมาย แต่ในความเป็นจริง จำนวนรวมของบุคลากรที่รวมกันอยู่ในองค์กรพัฒนาเอกชนมีอยู่ไม่มากนัก องค์กรพัฒนาไม่น้อยที่ยังต้องอาศัยอาสาสมัครจากผู้มีงานประจำมาช่วย นอกจากเรื่องจำนวนแล้ว ความรู้ความสามารถของบุคลากรยังแตกต่างกันไม่น้อยอีกด้วย ในขั้นนี้ การระดมการฝึกอบรมให้ผู้ปฏิบัติงานขององค์กรพัฒนาเอกชนมีความรู้ความสามารถมากขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องเกี่ยวกับมลพิษ โดยสถาบันการศึกษาและหน่วยงานราชการที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้โดยตรง เป็นเรื่องเร่งด่วนที่ควรกระทำอย่างรวดเร็ว

3.5 การดำเนินงานและมาตรการเพื่อการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน และบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนในการแก้ไขปัญหามลพิษ

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการผลิตทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วของประเทศไทย ทำให้การรับรู้ถึงผลกระทบในเรื่องมลพิษไม่ว่าจะเกิดจากโรงงานอุตสาหกรรมสมัยใหม่ ความแออัดยัดเยียดของชุมชนเมือง ฯลฯ ที่มีต่อสุขภาพอนามัยและชีวิตของประชาชนตามกันไม่ทัน เพราะไม่เพียงแต่เรื่องมลพิษเป็นปัญหาใหม่ หากแต่มลพิษบางอย่างไม่ได้ก่อให้เกิดผลในทันทีทันใด หากแต่จะเกิดขึ้นในระยะยาว ดังนั้น การดำเนินงานเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนและบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนในการแก้ปัญหามลพิษให้มากขึ้นจึงต้องประกอบด้วยแผนงานระยะสั้นและระยะยาว ซึ่งอาจกล่าวรวมกันไปได้ดังต่อไปนี้คือ

(1) การรณรงค์เผยแพร่ข้อมูลที่ถูกต้องเกี่ยวกับมลพิษต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง

ทั้งนี้เป็นการยกระดับจิตสำนึกการรับรู้ถึงภัยอันตรายที่จะบังเกิดขึ้นในอนาคตหากไม่ได้รับการแก้ไขป้องกันควบคุม การยกระดับจิตสำนึกอาจกระทำโดยรูปแบบการให้การศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบ ตลอดจนผ่านสื่อมวลชนต่าง ๆ (หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ฯลฯ) และสถาบันสังคมที่สำคัญได้แก่ ครอบครัว โรงเรียน วัด ทั้งนี้สิ่งที่ต้องเน้นก็คือ ปัญหามลพิษสามารถแก้ไขควบคุมได้ หากร่วมมือกันอย่างจริงจัง แต่ถ้าหากปราศจากการร่วมมือกันแก้ไขควบคุมแล้ว ผลร้ายก็จะเกิดขึ้นแก่สังคมทั้งมวล (ดังเช่น รถชนแก๊สระเบิดที่ถนนเพชรบุรี หรือโรงเก็บสารพิษระเบิดที่ท่าเรือคลองเตย เป็นต้น) และที่สำคัญเช่นกันก็คือ จะต้องเร่งแก้ไขกันในวันนี้ก่อนที่จะสายเกินไป แผนงานขั้นนี้ข้อมูลเป็นสิ่งที่สำคัญ เพราะข้อมูลจะเป็นปัจจัยสำคัญในการชี้แนะถึงปัญหาที่ทุกคนจะต้องตระหนักและร่วมกันหาทางแก้ไขต่อไป

(2) การส่งเสริมสนับสนุนการจัดตั้งกลุ่มประชาชน/องค์กรพัฒนาเอกชนอย่างกว้างขวาง

การใช้ข้อมูลเป็นเครื่องมือสำหรับการเปลี่ยนแปลงความคิดตั้งที่กล่าวมาในข้อ (1) นั้นแน่นอนว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้ประชาชนเริ่มต้นตระหนักถึงผลกระทบของมลพิษ และอันตรายที่จะเกิดขึ้นแก่ชีวิตและสุขภาพอนามัย อย่างไรก็ตาม การรับรู้ปัญหาเพียงอย่างเดียวไม่อาจทำให้ปัญหาดังกล่าวหมดลง

ไปได้จำเป็นต้องมีการส่งเสริมการจัดตั้งกลุ่ม/องค์กรเพื่อนำเอาข้อมูลไปณรงค์เผยแพร่ต่อไปในวงกว้าง อีกทั้งยังเป็นการร่วมมือกันในการค้นหาปัญหาและหาทางแก้ปัญหาดังกล่าว ซึ่งในแง่ประชาชนในชุมชนจะรู้ปัญหาที่มีอยู่มากกว่าคนกลุ่มอื่น ๆ เพราะต้องเผชิญกับมลพิษดังกล่าวอยู่เป็นประจำ

แม้ว่า องค์กรพัฒนาเอกชนจะได้ตื่นตัวและเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศอย่างคึกคัก นับแต่ปี พ.ศ. 2520 เป็นต้นมา ประมาณการว่า ในปัจจุบันมีองค์กรพัฒนาเอกชนรวมทั้งสิ้นกว่า 2,000 องค์กร แต่ขณะเดียวกันมีองค์กรพัฒนาเอกชนและชมรมอนุรักษ์ธรรมชาติและสถานศึกษาต่าง ๆ ที่รณรงค์เกี่ยวกับเรื่องสิ่งแวดล้อมโดยตรงเพียง 36 องค์กรเท่านั้น อย่างไรก็ตาม ในปี พ.ศ. 2534 สื่อมวลชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งโทรทัศน์ได้มีรายการเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมมากขึ้น โดยได้รับความสนับสนุนจากรัฐเอกชน นอกจากนั้นองค์กรพัฒนาเหล่านี้ก็ไม่ได้มีลักษณะเกี่ยวข้องกับเรื่องมลพิษโดยตรงทั้งหมด อาจมีเป็นส่วนน้อยที่เน้นปัญหามลพิษโดยตรง เช่น สมาคมวิศวกรสิ่งแวดล้อมไทย สมาคมวิทยาศาสตร์ทางทะเลแห่งประเทศไทย สถาบันเทคโนโลยีแห่งเอเชีย สมาคมสร้างสรรค์ไทย เป็นต้น ในขณะที่อีกบางส่วนผนวกเอาเรื่องมลพิษ เป็นส่วนหนึ่งของการทำงานขององค์กร เช่น โครงการฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ ชมรมสภาวะแวดล้อมสยาม ฯลฯ เป็นต้น กล่าวในแง่นี้จะเห็นได้ว่า องค์กรพัฒนาเอกชน/กลุ่มประชาชนที่มีอยู่ยังไม่มากพอสำหรับการรณรงค์แก้ไขป้องกันปัญหามลพิษที่มีอยู่ในประเทศขณะนี้ จึงควรมีการส่งเสริมสนับสนุนให้จัดตั้งกลุ่ม/องค์กรเหล่านี้เพิ่มขึ้นในอนาคต นอกจากนั้นควรจะใช้กลุ่ม/องค์กรที่มีอยู่แล้ว แต่ไม่ได้มีภารกิจโดยตรงในเรื่องนี้เข้าร่วมรับผิดชอบปัญหาดังกล่าวด้วย ซึ่งในกรณีนี้อาจแบ่งกลุ่ม/องค์กรต่าง ๆ ได้เป็น 2 ประเภทคือ

2.1 กลุ่ม/องค์กรที่มีอยู่แล้วในปัจจุบัน เช่น สหภาพแรงงาน สหกรณ์การเกษตร กลุ่มเหมือง-ฝาย ฯลฯ ซึ่งมีอยู่แล้ว และได้รับการยอมรับจากชุมชนระดับหนึ่ง น่าจะได้เข้ามามีส่วนร่วมต่อการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมด้วย เพราะกลุ่มเหล่านี้มีส่วนร่วมโดยตรงอยู่ในกระบวนการผลิตซึ่งย่อมจะได้รับผลกระทบจากมลพิษที่เกิดขึ้นก่อนคนกลุ่มอื่นในสังคม

2.2 กลุ่ม/องค์กรที่ตั้งขึ้นใหม่ เช่น กลุ่มอนุรักษ์ธรรมชาติ ชมรมสิ่งแวดล้อม สมาคมสร้างสรรค์ไทย กลุ่มชาวบ้านรักษาป่าชุมชน ฯลฯ กลุ่ม/องค์กรเหล่านี้ มีส่วนโดยตรงต่อการรณรงค์แก้ไขปัญหามลพิษและสิ่งแวดล้อม แต่ก็ไม่เพียงพอ สมควรจัดตั้งขึ้นอีก นอกจากนั้น ยังเป็นกลุ่ม/องค์กรที่อยู่ในระดับชุมชนจริง ๆ มากเท่าใดก็จะเป็นการดี เพราะจะสามารถรับรู้สภาพแท้จริงของปัญหาได้แจ่มชัด

กล่าวโดยสรุป กลุ่ม/องค์กรที่มีอยู่และที่จะมีขึ้นใหม่จะเป็นตัวประสานงานจากปัญหาที่เกิดขึ้นเพื่อการร่วมกันแก้ไขและป้องกันปัญหานั้นต่อไป

(3) การปฏิบัติการ

แม้ว่าการรับรู้ข้อมูลที่ถูกต้องจะมีส่วนอย่างสำคัญในการยกระดับจิตสำนึกร่วมต่อปัญหามลพิษที่เกิดขึ้น แต่หากไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมเพื่อแก้ไขปัญหานั้นจริง ๆ ในระยะยาวระดับจิตสำนึกก็จะลดน้อยลง ในขั้นตอนนี้ การปฏิบัติการร่วมกัน (action participation) จึงเป็นวิถีทางที่จะทำให้จิตสำนึกต่อปัญหาเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น การปฏิบัติการร่วมกันในที่นี้อาจแบ่งได้เป็น 2 ระดับคือ

3.1 ภาวะปกติ ในสภาพการณ์เช่นนี้ กลุ่ม/องค์กรต่าง ๆ ในสังคม โดยเฉพาะกลุ่ม/องค์กรที่เกิดขึ้นแล้วและได้รับการยอมรับจะทำหน้าที่ให้ความรู้ความเข้าใจแก่สมาชิก/ประชาชนในละแวกใกล้เคียง ตลอดจนร่วมมือกันแก้ปัญหาที่มีอยู่ รวมทั้งควบคุมดูแลติดตามการใช้เครื่องมืออุปกรณ์สำหรับป้องกันภัยจากมลพิษ กรณีของสหภาพแรงงานจะเป็นตัวอย่างที่ดีของการปฏิบัติการในขั้นนี้ เนื่องจากผู้ใช้แรงงานต้องอยู่ในโรงงานอยู่แล้ว การดูแลรักษาสุขภาพอนามัยของสมาชิกในโรงงานก็เป็นพันธกิจเรียกร้องให้ทางโรงงานแจกจ่ายอุปกรณ์ป้องกันภัยจากมลพิษต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสถานประกอบการต่อจากนั้นสหภาพฯ ต้องให้ความรู้ความเข้าใจถึงความจำเป็นต้องมีและใช้อุปกรณ์ป้องกันภัยเหล่านี้ ตลอดจนควบคุมดูแลให้สมาชิกมีการปฏิบัติตามระเบียบนี้ด้วย ซึ่งก็จะสามารถแก้ไขปัญหาคือที่เกิดขึ้นแก่ผู้ใช้แรงงาน ซึ่งเป็นผู้ที่มีโอกาสได้รับผลกระทบจากโรงงานโดยตรงได้ในระดับหนึ่ง ต่อจากเรื่องใกล้ตัวอันเป็นการป้องกันดูแลตนเองของผู้ใช้แรงงานตามปกติแล้ว สหภาพฯ ควรขยายหน้าที่ออกไปได้โดยควบคุมดูแลถึงผลกระทบที่โรงงานนั้นอาจก่อให้เกิดแก่ชุมชนด้วย ตัวอย่างเช่น ในฐานะที่อยู่ในสถานประกอบการ ย่อมจะรู้ว่าโรงงานได้เปิดเครื่องบำบัดน้ำเสียที่ติดตั้งเอาไว้หรือเปล่า เป็นต้น และ/หรือสหภาพฯ อาจทำหน้าที่เป็นคนกลางร่วมเจรจา ระหว่างประชาชนในชุมชนโรงงานกับเจ้าของกิจการในกรณีที่มีข้อขัดแย้งเรื่องปัญหามลพิษที่เกิดขึ้น เป็นต้น ที่กล่าวมาเป็นเพียงตัวอย่างที่เป็นไปได้สำหรับภารกิจของกลุ่ม/องค์กรที่มีอยู่แล้วในชุมชน

อนึ่ง สำหรับในระดับชุมชนบางแห่งที่มีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็งอยู่แล้ว อาจผนวกเอามาเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม/องค์กรด้วย เพื่อให้กลุ่ม/องค์กรเป็นที่เชื่อถือยอมรับของชุมชนในวงกว้างและทำให้การรณรงค์เผยแพร่ความรู้ความเข้าใจ ตลอดจนการแก้ไขปัญหามีน้ำหนักมากขึ้น

3.2 ภาวะไม่ปกติ หมายถึง เมื่อมีเหตุการณ์บางอย่างที่เกิดขึ้นอย่างรุนแรง และมีแนวโน้มจะขยายตัวออกไป ในลักษณะนี้ กลุ่ม/องค์กรที่มีอยู่แล้วในชุมชนไม่อาจควบคุมหรือแก้ไขสถานการณ์ให้ลุล่วงไปได้ การรณรงค์เคลื่อนไหวในระดับกว้าง และเผยแพร่ข้อมูลให้แพร่หลายออกไปเป็นสิ่งที่ไม่ได้ ในลักษณะเช่นนี้กลุ่มอนุรักษ์และชมรมสิ่งแวดล้อม ฯลฯ ที่ตั้งขึ้นเพื่อการนี้โดยเฉพาะอยู่แล้วจะเข้ามาช่วยรับผิดชอบ ตัวอย่างของเหตุการณ์ในอดีตที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ เช่น กรณีของแทนทาลัม เชื้อนน้ำเงิน กระเช้าลอยฟ้าดอยสุเทพ หรือ ป่าชุมชน ฯลฯ

อาจตั้งเป็นข้อสังเกตได้ประการหนึ่งว่า การปลุกจิตสำนึกในเรื่องปัญหามลพิษ ซึ่งค่อนข้างเป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อนต่อการรับรู้โดยทั่วไปของประชาชนในวงกว้างนั้นจำเป็นต้องเริ่มต้นจากสิ่งอยู่ใกล้ตัวและเป็นเรื่องที่ปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ทั้งนี้เพื่อให้ง่ายต่อการมีส่วนร่วมทุกรูปแบบอย่างหลากหลายของประชาชน นั่นก็คือ การผนวกปัญหามลพิษเข้ากับการรับรู้/ปฏิบัติในการดำรงชีวิตประจำวัน หากการดำเนินงานในขั้นนี้ได้ผลและเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางของประชาชนเราก็จะสามารถพัฒนาจิตสำนึกไปสู่การร่วมกันแก้ไข/ป้องกันปัญหามลพิษต่อไปได้ แน่แน่นอนว่า กระบวนการดังกล่าวเป็นเรื่องที่ต้องใช้เวลาพอสมควร เพราะประชาชนไทยอยู่กับธรรมชาติมานาน ยังไม่สามารถปรับความคิดและวิถีชีวิตโดยทั่วไปให้รับรู้ถึงผลกระทบที่จะเกิดจากมลพิษอันเนื่องมาจากกระบวนการผลิตทางเศรษฐกิจสมัยใหม่ได้มากนัก ข้อเดือนใจที่สำคัญในเรื่องนี้ก็คือนโยบายมลพิษเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกันอย่างลึกซึ้งกับรากฐานของพฤติกรรม ความเชื่อ

และสำนึกของมนุษย์ในสังคม แม้ว่าการป้องกัน การจัดการ ตลอดจนเทคโนโลยีล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่จำเป็น หากไม่เข้าใจการแก้ไขปัญหานี้ ล้มเหลวเฉพาะการบริหารและเทคโนโลยีนั้นไม่อาจแก้ไขปัญหามลพิษให้ลุ่ล่งไปได้อย่างแน่นอน

จากที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้น จะเห็นได้ชัดเจนว่า ไม่มีรูปแบบตายตัวสำหรับการจัดตั้งองค์กรพัฒนาเอกชนและการสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการแก้ไขปัญหามลพิษ คงต้องปล่อยให้ขึ้นอยู่กับลักษณะของปัญหามลพิษ ซึ่งมีความหลากหลายที่ซับซ้อนในตัวของมันเอง แต่ทั้งนี้และทั้งนั้น ต้องคำนึงถึงความสอดคล้องกับลักษณะทางวัฒนธรรมและสังคมของประชาชนด้วย

Social-Environmental Impact Assessment and Ethnic Minorities: State vs. Local Interest in the Construction of Khao Laem Dam¹

Amara Pongsapich²
Kobkul Phutharaporn³
Pinit Lapthananon⁴

1. Historical Background: Policy and Legislation Toward Ethnic Minorities in Thailand

Previous Thai governments until World War II viewed the country as ethnically homogeneous, consisting only of Thai people. Those who were ethnically non-Thai were outside the Thai social structure. They lived as separate groups but inter-mixed with Thais, having free cultural and economic exchanges. Among lowland groups cultural borrowing, adoption and assimilation had been observed, accepted or even welcomed. The question of ethnic differences became important only after the formation of nation-state only. According to Likhit Dhiravegin:

It should be clear now that nationalism in Thailand was only a recent phenomenon. It came with the creation of the modern nation-state of the Thai, to be reinforced by King Rama VI's campaign of anti-Chinese policy. In spite of its rudimentary nature, it serves as the basic psychological foundation for the Thai to be vigorously indoctrinated with nationalistic sentiments in the modern period. (Dhiravegin, 1985 : 3)

After King Rama VI (1910-1925), the Thai government was involved in the process of democratization. The constitutional government was formed after the 1932 coup d'état, and the government was busy with other political activities. The ethnicity/nationality issue did not come up until after World War II. During the Phibun Regimes (1938-1944 and 1948-1960), Prime Minister Phibun Songkram was himself quite nationalistic. He adopted segregation and discrimination policies with regard to non-Thais. His government introduced the formal policy of nationalism or *rathaniyom*, and changed the name of the country from Siam to Thailand. The word "Thai" became very important :

The concept "Thai" has many connotations. Legally, of course, the Thais are those who are defined by law as holding Thai nationality (*sanchai*) and, rather loosely defined, Thai race or ethnicity (*chuachat*). However, *Chuachat* is not a permanent characteristic. If certain conditions set by law are met, other *chuachat* will legally become *chuachat* Thai, or Thai race. In other instance, one holds *chuachat* Thai simply because the law defines so...

-
1. Paper presented at the 5th Annual Conference of the Northwest Consortium for Southeast Asian Studies, University of British Columbia, Vancouver, October 16-18, 1992
 2. Director, Chulalongkorn University Social Research Institute. The authors would like to thank Charles Mehl for editing the paper.
 3. Researcher, Chulalongkorn University Social Research Institute

What has been just described is the legal aspect of the term. It has given rise to no difficulty and confusion, since it is not the meaning which is popularly used. The Thainess and has been popularly used is the cultural and nationalistic aspect. It implies strongly, and in some occasions exclusively, Buddhist religion and Siamese culture. In other words, a real Thai or a "one hundred percent" Thai is held to be the one who has a Siamese origin and worships Buddhism. In popular terms, therefore, Thainess is used more in the sense of ethnicity rather than legal-nationality. Thus the "real" Thai as is being used automatically excludes, intentionally or unintentionally, Muslims and other ethnic groups which fall outside one or both of the criteria, Siamese and or Buddhistic. (Suthasasna, 1985:31-32).

Because the government policy towards ethnic minorities was based on the fear of communist ideology spreading among the hill people, which could be detrimental to national security, the government was quite cautious in dealing with hill people until recently.

According to the National Security Council, policies toward ethnic minorities with specific reference to highland settlements can be categorized into 3 periods. The first started in 1959 when a hilltribe development policy was proposed that was mainly concerned with issues of national security. Hilltribe self-help resettlement areas, hilltribe development units, and the promotion of Thai identity among hill people were some of the activities carried out.

The second period started around 1969 when opium-substituting crops were promoted. A Royal Project promoting opium-substituting agricultural development was one of the first such projects implemented that year. The Office of Narcotic Prevention and Control was later established in 1976; and the opium-substitution policy was reviewed and revised in 1982.

The third period, beginning around 1987, is concerned with natural resource management. In this period, the Master Plan for Highland Settlement was proposed and approved by the Cabinet in 1989. (Suthanukul, n.d.).

Government policies and legislation regarding social-environmental impact assessment that are discussed in this paper are those mainly concerning the issues of national security and national identity. Limited space precludes addressing other issues. Ethnic minorities discussed in this paper include hill people, mostly Karen and Lawa; and lowland Mon, Laotian and Thai.

2. Development of Social Impact Assessment During 1970s

Construction of large infrastructure facilities in Thailand took place about the time when the first national development plan was initiated. The Bhumibol Dam was built in 1957, a few years before the first plan was launched. During this time attention was given only to engineering aspects. Impact studies were not required. Even in North America, the first environmental or social impact assessments were not made until after the United States Congress had passed the National Environmental Policy Act (NEPA) in 1969, and amended it in 1970, in response to widespread public concern with environmental pollution and degradation. The law required that Environmental Impact Assessments (EIA) be made prior to the implementation of large construction projects and that these must have Social Impact Assessments (SIA) as a component. Since then, consulting firms have hired sociologists to help carry out social impact assessments as part of the required environmental impact studies. The sociologists then designed their own research activities and the reports were included in the impact study packages.

At the annual American Sociological Association meeting in 1973, the topic of social impact assessment was discussed and a committee was set up to provide guidelines for future social impact assessment studies. Guidelines for social impact assessment were published as the American Sociological Association Newsletter in 1975-1976. The guidelines essentially stated that comprehensive social surveys are required for social impact assessments (Freudenburg, 1986).

In Canada where there is no formal act to force developers to carry out social or environmental impact studies, concerned citizens and academics were as concerned with the environmental and social consequences of infrastructure projects. The Alaska Symposium on the Social, Economic and Cultural Impacts of Natural Resource Development was held in the summer and the International Conference on SIA was held in Vancouver in the fall of 1982 (Freudenburg, 1986). By exchanging ideas and experiences relating to social impacts, it was agreed that both first world and third world countries are faced with the dilemma of economic development and environmental degradation. However, it was agreed that everyone -- not simply those in one or another part of the world -- has the responsibility to help look after the environment. There were two sets of agreements: general and methodological.

It was also agreed that most researchers face difficult conditions in carrying out social impact assessments. A major problem is the lack of clear evaluative criteria to assess the costs, especially social costs, and social benefits. As a result, the process of social impact assessments sometimes seems quite arbitrary. Another problem is insufficient baseline data. In the past as well as present, available statistics are incomplete and insufficient. Adequate qualitative data are usually not readily available. In addition, attitudes of people cannot be assessed accurately. Many times they do not have sufficient information about the projects that will affect them to enable them to make an intelligent evaluation of the situation. This is especially true when the time given for social impact assessment is too short to make a thorough assessment. One last important comment here regarding social impact studies is the difficulty in identifying the scope of the studies because one cannot easily draw lines to identify the boundaries of the projects. The consensus of the participants at the meetings in Alaska and Vancouver was that the usual academic "social survey" is not sufficient for a comprehensive social impact assessment.

It was agreed that social impact assessment means assessment of the different scenarios which may take place as a result of the "project". The worst case scenario is when conflicts and confrontations between different interest groups take place. To cope with such conditions, or to avoid serious confrontation, participation of the local people in the development process is recommended. "Participation" is interpreted as involvement of local people in development activities from the beginning, that is, from the conception of a development project (and not after the project has already been decided). First of all, development projects are to be initiated only after problems have been identified by the people to be affected by them. Without involving the people in problem identification, many projects fail to be accepted by the supposed beneficiaries after implementation, because the projects did not in fact serve the needs of the people. When participatory methods are used, it is expected that people will become involved in every phase of project planning and implementation (Oakley and Marsden, 1984).

Consciousness-raising among people to make them feel they are members of the community and part of the on-going activities (political or otherwise) is the key issue to promote "participation". People, as members of the community, should have responsibility and duties to assure that activities taking place within the community are carried out fairly and that benefits are distributed equitably. In this sense, "participation" is a sign of "democracy". This means that the people should be involved in the process of removing institutional obstacles or reshaping institutional arrangement if they feel that those activities are necessary for the good of their community.

Another alternative is to use the Issues-Oriented Approach introduced in New Zealand, where laws regarding environmental control were not explicit. Fearful of undesirable consequences of development projects, the Town and Country Planning Directorate under the Ministry of Works and Development carried out social impact assessments by initiating collaborative efforts between universities and the government. Lessons learned from past experiences were taken into consideration. With only 3 million New Zealanders, the relationship between the dominant whites and the natives was also an issue. According to Taylor and Bryan (1990: 41),

A distinct Maori perspective regards development which includes historical, cultural, and spiritual dimensions. The Maori have argued that their values should not be seen as a hindrance to development. But these values should be given prominence in development planning, including original decisions on resource policy and use, and with a clearly stated aim for advancing Maori social development.

In addition, the philosophy of the Issue-Oriented Approach combines participation of the people with social action in the whole decision-making process.

The assessment, planning, development integration and public participation emphases are the result of reconciling several conflicting tendencies in the SIA process. Is the practice of SIA a research process or more a social action process where research may still play an important but secondary role? We suggest that there is a continual interplay among research, the projection of effects, people's reactions to the proposed effects, and subsequent social action. Can social futures be predicted, planned for, and controlled (largely with primary use of economic analysis) as part of a centralized orientation to social planning and management? We believe that the process has to be less "technocratic," that the process should involve participation by individuals and groups who have a right to help shape their own future in their own terms. The work of Forester (1980) on communication theory and "enabling" planning practices is of considerable interest in this regard (Taylor and Bryan, 1990: 42-43).

In this approach, issues which may bring about conflicts are examined and scrutinized. Alternatives and compromises may be recommended to help lead to the best scenarios.

3. Development of Social Impact Assessment in Thailand

After the United Nations, the World Bank, and the Asian Development Bank agreed to require environmental impact assessments as part of feasibility studies for construction of large infrastructure projects, the National Environmental Board of Thailand was forced to adopt the policy. The Manual or NEB Guidelines for Preparation of Environmental Impact Evaluations was published by the NEB following the format required by the World Bank, which can be said to be following for the most part the U.S. regulations (NEB, 1982).

When the Bhumibol Dam was built in 1957-1963 and the Sirikit Dam built in 1967-1972, social impact assessments were not required. There was no baseline data collected. When "Post Impoundment Environmental Evaluation and Development Planning of the Bhumibol and Sirikit Projects" was carried out, the assessment was made with great difficulty because of the lack of baseline data for comparison.

One of the first social impact assessments conducted in Thailand was requested by the Electricity Generating Authority of Thailand (EGAT). The Chulalongkorn University Social Research Institute (CUSRI) carried out a socio-economic study of the Khao Laem Project area in 1979 (Phutharaporn, 1979). The study was a separate project, not included in the same package as the feasibility study or even the environmental impact assessment package. During the same period, CUSRI was also asked to carry out socio-economic and attitude studies of people living in the Pamong Project area. A reconnaissance survey of Sri Nakarind Dam requested by EGAT was also conducted by CUSRI around the same time. In retrospect, it has become clear that reconnaissance surveys are not appropriate for future social impact assessment activities.

During the 1980s, both EIA and SIA were carried out when infrastructure projects were built. At first, social impact assessments were not conducted very seriously. Not until very recently, when environmental issues were given critical attention, has concern for serious social impact assessment been stated openly. An outline of the types of issues to be studied for EIA and SIA are presented in Table 1. Social issues may be seen at Level 3 and Level 4: Human Use Values and Quality of Life.

TABLE 1: ENVIRONMENTAL RESOURCES/VALUES, ARRANGED ACCORDING TO THE U.S. CORPS OF ENGINEERS SYSTEM OF TIERS OR LEVELS	
CLASSIFICATION	ENVIRONMENTAL RESOURCE OR VALUE (ER/V)
LEVEL 1: Physical Resources	
Water Resources	Surface Water: <ul style="list-style-type: none"> ● Hydrology ● Quality Ground Water: <ul style="list-style-type: none"> ● Hydrology ● Quality
Air Resources	Air Resources: <ul style="list-style-type: none"> ● Meteorology (Climate) ● Quality (Smog, Noise, Radiation, Odors)
Land Resources	Soils: <ul style="list-style-type: none"> ● Erosion, Sediment ● Fertility Geology/Seismology Mineral Resources

TABLE 1: ENVIRONMENTAL RESOURCES/VALUES, ARRANGED ACCORDING TO THE U.S. CORPS OF ENGINEERS SYSTEM OF TIERS OR LEVELS

CLASSIFICATION	ENVIRONMENTAL RESOURCE OR VALUE (ER/V)
LEVEL 2: Ecological Resources	
Aquatic Resources	Fisheries Aquatic Biology
Terrestrial Resources	Forests (Vegetative Cover) Terrestrial Wildlife
Endangered (Rare) Species	Endangered (Rare) Species
LEVEL 3: Human Use Values	
Water Supply	Water Supply
Transportation	Highways/Railways Navigation
Agriculture	Agricultural Development: <ul style="list-style-type: none"> ● Aquaculture ● Irrigation ● Reforestation
Flood Control/Drainage	Flood Control/Drainage
Power	Power: <ul style="list-style-type: none"> ● Generation ● Transmission
Recreation	Recreation
Mining	Mining
Industries	Industries: <ul style="list-style-type: none"> ● Manufacturing ● Agro-Industries ● Mineral Processing
Land Uses	Land Uses: <ul style="list-style-type: none"> ● Dedicated Area Uses
LEVEL 4: Quality of Life Values	
Socio-Economic	Human Ecology Resettlement Public Health Public Safety

TABLE 1: ENVIRONMENTAL RESOURCES/VALUES, ARRANGED ACCORDING TO THE U.S. CORPS OF ENGINEERS SYSTEM OF TIERS OR LEVELS

CLASSIFICATION	ENVIRONMENTAL RESOURCE OR VALUE (ER/V)
	Economic and Social Structure Institutional
Cultural	Historical Archaeological
Aesthetics	Recreation Aesthetics

The discussion in the following sections is based on CUSRI's own experiences with the pre-project SIA and post-project SIA (1979 and 1989) for the Khao Laem Dam. The World Bank requested CUSRI to collect data about villagers living in the resettlement areas of Khao Laem Dam in 1988-1989 (Laphananon, 1989). Because of the comprehensive baseline data for the Khao Laem project collected by CUSRI in 1979, the World Bank decided to use Khao Laem as one of the case studies to evaluate projects supported by the Bank. This paper will discuss some thoughts regarding the methodology used for the study, with special consideration given to perceptions regarding ethnic minorities.

4. Ethnic Minorities, National Security and the Construction of Khao Laem Dam

During the Phibun governments, laws and regulations promulgated to promote nationalism and anti-foreign (including anti-ethnic-Chinese) policies indicated an interest, albeit in a somewhat perverse manner, in Thailand's ethnic minorities. As for the hill people, the Ministry of Interior proposed in 1952 a policy to provide them with welfare similar to that provided to lowland Thai people. However, the proposal was not acted upon until 1956, when "The Remote Area Public Welfare Committee", chaired by the Permanent Secretary of the Ministry of Interior, was set up (Ladawan, 1986). The main responsibility of this committee was to provide social welfare and relief programs for the hill people in the North. In fact, the committee had a much larger mandate in making government policy concerning hill people living in remoter areas.

When Sarit Thanarat became Prime Minister in 1959, the United States Government and the World Bank both had major influence over Thai Government policy toward the hill people. Sarit Thanarat was known to be strongly pro-American, and Thailand was seen as the staunchest American ally in mainland Asia. At the same time, the World Bank provided assistance to Thailand in drawing up the country's first National Development Plans. Given the U.S. Government fixation with anti-communism, fear of communist insurgency became a central component of the Thai Government policy toward the hill people. Widespread concern, especially in the U.S. and other industrialized

countries, over the opium-growing of some of the hill people assured that anti-narcotics programs were another major component of the Thai Government policy toward the hill people.

1959 Resettlement Policy

A cornerstone of the Sarit government's policy toward hill people was a very unsuccessful resettlement program. The Hilltribe Welfare Committee was established in 1959. The committee adopted a policy to set up self-help resettlement areas to relocate all hill peoples and settle them all together in the same compounds. The main objectives were to keep close control over opium cultivation and to facilitate vocational training and other welfare activities. This program did not succeed for several obvious reasons. The most important is that each different group of hill people has their own ethnic and cultural identity. They are independent and prefer to live separate from other ethnic groups. Almost all the government personnel expected to implement the proposed program were unfamiliar with the hill people. After several years, the Government realized that resettlement was not appropriate. However, four resettlement areas were by then already designated and continue to be maintained. These are:

Doi Muser	Tak Province
Doi Chiangdao	Chiangmai Province
Doi Phulomlo	Phitsanulok/Phetchabun/Loei Provinces
Doi Monsaenjai	Chiangrai Province

Despite the failure of hilltribe resettlement programs, a resettlement program was adopted years later as part of Khao Laem Dam construction project.

1969 Counter-insurgency Policy

The Hilltribe Welfare Division was established in the Department of Public Welfare in 1963, to function as the secretariat for the Hilltribe Welfare Committee. Six subcommittees were also set up: for physical survey, provincial hilltribe welfare, education, vocational welfare, health, and tribal research centers. Two separate centers were established in 1963, the Tribal Research Center located at Chiangmai University and the Hilltribe Welfare and Development Center in Tak (Ladawan, 1986).

Although Thanom Kittikachon became Prime Minister after the death of Sarit Thanarat, little changed in government policy toward the hill people. Both Prime Ministers were military dictators who adopted the similar nationalistic programs. Among these was the Thamacharik Program, introduced during the Sarit Period but implemented after his death during the Thanom Regime. The main objective of this program was to convert hill people to Buddhism, with a fundamental assumption that Buddhism could be used as an anti-communist ideology. The predominant belief of the government at that time was that Buddhism and communism are conflicting ideologies, and that those who believe in one cannot follow the other. Furthermore, the Government assumed that if hill people became Buddhists, they would then become Thai and so be loyal to the Thai nation and its government.

With its overriding concern about the potential role of hill people in a communist insurgency, the government developed a variety of programs in the late 1960's to deal with the various hill groups. A short-term policy was to send government personnel to work with hill people in areas with an active communist insurgency, to try to convince the hill people to be loyal to the Thai Government. Long-term policies included welfare and development activities. Strategies implemented included setting up hilltribe villages, to bring those hill people who lived in dispersed settlements to settle in more clustered (and easier to supervise) village settings. Mobile units were sent out to these villages to provide various welfare services. Attempts were made to assimilate as "Thais" those hill people who agreed to move down to settle in lowland areas (and away from the insurgents). People in the Khao Laem area, however, were not very much affected by these programs, partly because of the distance from the Hilltribe centers in Tak and Chiangmai.

1974 Thai Citizenship and Household Registration of Hilltribes

According to this regulation, adopted in 1974, Thai citizenship can be granted to hill people who were registered with the Department of Local Administration, Ministry of Interior. To be eligible for citizenship, they must have been settled in the same place for no less than 5 years (a difficult task for many who still practice shifting cultivation), have a acceptable occupation and sufficient assets, have no criminal record (nor be suspected of criminal activity), and not be suspected of being a national security risk. Children of hill people who have become Thai nationals and who are registered under the Department of Local Administration's household registration, are also granted citizenship.

In the Khao Laem area, before the initial survey was conducted in 1979, some of the hill people had been able to obtain Thai citizenship. However, several ethnic Mons and Laotians living in the area, who are not among the hill tribes, were not able to obtain Thai citizenship because they had not been able to register as a member of a hill tribe with the Department of Local Administration.

5. 1979 Pre-project Social Survey of the Khao Laem Area

The Electricity Generating Authority of Thailand (EGAT) commissioned CUSRI to conduct a preliminary social-environmental impact assessment four years before project approval of the Khao Laem Dam. The primary research methodology agreed upon by EGAT and CUSRI to carry out the SIA was the social survey. However, qualitative research techniques were also used, since several anthropologists were members of the research team.

People of several ethnic groups lived in the Khao Laem area for many years. To relocate them to a new area would present major problems. It was therefore first necessary to learn about their backgrounds. One must keep in mind that in 1979, policies regarding hill ethnic minorities had already been introduced, with resettlement programs implemented, and believed at that time to be an appropriate policy for hill people. Data from the preliminary survey showed that about 36 percent of the residents in the Khao Laem area were Thai, another 25 percent were Mon, 16 percent Karen, 15 percent Laotian, 5 percent Burmese, 1 percent Lawa, and 1 percent other ethnic groups (See Table 2)

Table 2: Distribution of Ethnic Groups in Khao Laem Area (1979)

Ethnic Group	Villages		Households		% Surveyed
	Total	Surveyed	Approximate Total	Surveyed	
Thai	11	6	500	304	60
Mon	2	2	400	213	53
Karen	14	8	500	137	27
Laotian	1	1	200	128	64
Burmese	1	1	60	42	30
Lawa	-	-	n.a.	10	n.a.
Others	-	-	n.a.	8	n.a.
Total	29	18		842	

Source : Phutharaporn, 1979

The area affected by the Khao Laem Dam covers two districts: Sangkhlaburi and Thong Pha Phum. In the survey, issues of place of origin and migration were studied, using the district level as reference.

Most of the villagers in Amphoe Thong Pha Phum and Sangkhlaburi were migrants. The survey revealed that the members of only 27.5 percent of the households in these two districts were native to the area. Another 45.4 percent were alien (foreign) and 27.1 domestic migrants from other provinces of Thailand.

Most of the inhabitants in these two districts were not Thai citizens. They were Mon, Laotian, Burmese, and Karen from Burma. Domestic migrants were mostly from the Northern provinces, such as Tak, Phrae, Chiengrai, Lampang and Petchabun. The first Thai migrants from the North were mostly itinerant traders settled in the area after finding a suitable place to earn their living. Some of the traders later sent word of the new settlement to their relatives, encouraging them to come to resettle there, too. Some married local women. These settlers still speak the Northern Thai dialect. Aside from traders other Thai migrants came to the area in search of new farmland after drought in their home villages. They came from widely scattered parts of the north and center, including Uttaradit, Petchabun, and Uthathani provinces. Most residents settled in the area for more than 15 years. Their arrival, by ethnic group, can be historically traced as:

- **THAI** : Their arrival can be divided into two main groups. The first group moved into the area more than 30-40 years before the survey (some prior to the Second World War) The villages of Wang Pa Tho and Pha Phung date from then. The more recent settlers,

those who fled droughts in their homes, arrived mostly around 1967. They established the villages of Ban Wang Khayai and Ban Tha Madua.

- MON : They migrated into the area as one big group in 1950, followed by a series of smaller groups until 1958. After 1958, they stopped migrating to the area in groups.
- LAOTIAN : Like the Mon, the Laotians moved into the area in groups of several households. The main groups arrived in 1959 and 1965. During the rest of the time, they trickled into the area in smaller groups of families.
- BURMESE : They tend to be temporary settlers. Even today many of the Burmese come and go between Thailand and Burma. Unlike the Mon and Laotian, they usually arrive individually. Some, however, have settled permanently in this area, several since the late 1940's to early 1950's.

Most of the immigrants (55.4 percent) arrived as single families and moved in with the earlier settlers. Many of the others (25.8 percent) arrived in groups of several households. Others came alone and took local wives after they settled.

With many different ethnic groups in the area, some consideration had to be given about whether or not their entry into the country was legal before arrangements were made to evacuate them to a new area. The most convenient way (though not necessarily most accurate) was to look at their identity card and the officially registered number of their domicile. These would indicate whether or not they were legal residents according to government regulations. Households with officially registered household numbers slightly outnumbered those without legal household numbers (59.3 in Sangkhlaburi and 57.3 in Thong Pha Phum). As for identity cards, 54.7 percent of those surveyed had government I.D. cards, while the other 45.3 percent were deemed to be of other nationalities. According to law, they should have a immigrant cards, but the study revealed (not surprisingly) that many did not possess any official documentation of their entry into the country.

Only a small number of Thai nationals lived in the project area. Most non-Thais moved into the area because of its proximity to Burma and the political situation in Burma. It was much more convenient for many of the non-Thais to come from Burma than for the Thais themselves to come to the Khao Laem project area, because of the poor transport links between the region and elsewhere in Thailand. At the same time, some of the native Karen did not have Thai government I.D. cards, even though they settled in the area for many years. They were unable to contact the District Office and request I.D. cards because the Karen could not speak Thai and the district officials could not speak Karen. In summary, the number of people in the project area born inside the country and those born outside were about equal. This was of particular importance when planning the evacuation of these people out of the area.

Despite the mix of ethnic groups and the split between native residents and migrants, the reaction of all the groups regarding the dam project was similar. Most did not want the dam to be built. The ethnic Thais were most opposed to the dam (70 percent did not want the dam built). The Karen were the next most openly opposed (58 percent). This does not mean that the others were in

favor of the dam, but that many of the respondents of other ethnic groups did not give an opinion. Details are presented in Table 3.

Ethnic Group	Do Not Want Dam Built		Want Dam Built		No Opinion		TOTAL	
	No.	%	No.	%	No.	%	No.	%
Thai	214	70.4	61	20.1	29	9.5	304	100
Mon	72	33.8	40	18.8	101	47.4	213	100
Karen	80	58.4	21	15.3	36	26.3	137	100
Burmese	20	47.6	8	19.1	14	33.3	42	100
Laotian	50	39.0	39	30.5	39	30.5	128	100
Lawa	5	50.0	3	30.0	2	20.0	10	100
Others	7	*	1	*	-	-	8	100
Total	448	53.2	173	20.5	221	26.3	842	100

Note : *Too small for a statistically significant percentage.

Source : Phutharaporn, 1979.

When asked their opinion about losing their land for the dam, an even larger proportion (521 out of 842 households, or 61.9 percent) expressed displeasure (Details in Table 4). A larger proportion expressed displeasure in Thong Pha Phum district (67.9 percent) than in Sangkhlaburi (59.1 percent). Still their opposition was not vehement and final. They were mainly reluctant to move out. Some of the villagers, however, firmly insisted on staying. There was one village in Sangkhlaburi, Ban Wang Pa Tho, where 22 households refused to be moved. In Amphoe Thong Pha Phum there were 16 such households scattered in 5 villages. Some other villagers, nevertheless, accepted the dam as the government's decision and did not want to express their own feelings. They simply left their fate in the hands of the government. The percentage of such people were 18.1 in Sangkhlaburi and 19.1 in Thong Pha Phum.

In one village, Ban Wang Ka Mon, which is predominantly settled by Mon, a highly influential person can sway the opinions of many of the villagers. He is the abbot of Wat Wang Wiwegaram, who is known by the name of Luang Poh Utama. When asked about their attitude on most issues, many of the Mon in this village will usually respond in ways such as "Whatever Luang Poh decides", "Whatever he wishes to do" or "Wherever he leads us to, we shall follow him." As a result the replies obtained from many of the Mon in Ban Wang Ka Mon that have been classified

as : "It is up to fellow villagers" means in fact that "It is up to Luang Poh." Even many of those from this village who gave no opinion could be counted upon to follow the abbot's decisions.

When comparing those of different ethnic backgrounds, these who were most united were the Mon, especially those of Ban Wang Ka in Amphoe Sangkhlaburi. To evacuate them to the new settlement would certainly create more problems than to resettle other communities, since this large group had as many as 400 households. Much space would be needed to resettle them as a cohesive group. Moreover, in terms of national security, it was felt that a new settlement for them should be where they could be more easily supervised; in other words, it should be far from the border. At the same time, resettling them to live with other ethnic groups, especially the Karen, would also present a problem.

All the ethnic groups had similar feelings about forced evacuation of their homes for the construction of the dam : most expressed displeasure at having to move. Again, the Thais, followed closely by Karen, had the greatest percentage of respondents expressing displeasure at having to move. Of the 38 households who simply refused to move at all, 26 (68.4 percent) were Thai. Others were Laotian, Karen and Burmese. There were no Mon or Lawa who steadfastly refused to move.

ETHNIC GROUP	FEELINGS ABOUT EVACUATION											
	Displeasure		Accept Government		Accept Fellow Villagers		No Opinion		Refuse		TOTAL	
	#	%	#	%	#	%	#	%	No.	%	No.	%
Thai	210	69.1	44	14.5	12	3.9	12	3.9	26	8.6	304	100.0
Mon	113	53.1	42	19.7	16	7.5	42	19.7	-	-	213	100.0
Karen	92	67.1	19	13.9	2	1.5	21	15.3	3	2.2	137	100.0
Burmese	24	57.1	11	26.2	3	7.1	3	7.1	1	2.4	42	100.0
Laotian	75	58.6	34	26.6	6	4.7	8	6.2	5	3.9	128	100.0
Lawa	5	50.0	3	30.0	2	20.0	-	-	-	-	10	100.0
Others	2	*	2	*	-	-	1	*	3	*	8	100.0
Total	521	61.9	155	18.4	41	4.9	87	10.3	38	4.5	842	100.0

Note : *Too small for a statistically significant percentage.

Source : Phutharaporn, 1979.

6. Issues-Oriented Approach

In addition to the socio-economic survey, some of the results of which were described in the previous section, the team also adopted, in retroactively, an issues-oriented approach by identifying potential areas of conflict to study and to provide recommendations to resolve. These involved:

- The relocation and compensation process,
- Physical conditions and distribution of resources in the resettlement areas, and
- Maintaining a sense of community among the various ethnic groups and their customary ways of life in the resettlement areas.

To evaluate social impact on people in the project area with specific reference to these 3 issues, findings were used from the post-project study carried out in 1989 as the basis for discussion. Because of space limitations, we will focus here on the social impact upon the different ethnic groups.

When Khao Laem Dam was built, people living in the inundated area had to be evacuated regardless of ethnic identity. However, only those with Thai citizenship had the right to land in the resettlement area and were able to obtain compensation.

For resettlement planning, EGAT assumed that displaced farmers would be provided agricultural plots and those who earned their living from trade would be provided with new commercial facilities. Other provisions included construction of public buildings and infrastructure, provision of transportation and construction equipment, partial demonstration of four types of locally suitable cropping patterns, and the establishment of agricultural cooperatives. In addition, after it was realized that those being resettled would have no income in the initial period after their move, monthly living allowances were paid for up to 18 months.

There was an assumption that sufficient farmland could be found and allocated for continuation of the mainly agrarian economy. However, legal uncertainties regarding the rights of aliens, difficulty in establishing proof of land ownership, and conflicts with national policies in acquiring the necessary lands, all prevented strict adherence to the basic principle of land replacement. There were many migrants in the Khao Laem area from other parts of Thailand and from Burma, but because legal status depended on possession of identity cards, many residents were not able to be compensated for their loss of land. In 1979, over half the residents were nationals with identity cards, 34 percent were aliens with immigration cards and 12 percent were aliens without cards. An unknown number of native Karen did not possess any I.D. because they did not speak Thai and could not deal with the district officials who issue the cards.

EGAT claimed that the determination of the rights of aliens -- both those with and without immigrant cards -- and their eligibility for future land title and compensation was outside the authority of EGAT. EGAT claimed that the Department of Local Administration first had to resolve the nationality issue. This issue was not settled until after the project started. In late 1981, it was decided that aliens with immigrant cards could claim rights to land in the new settlement areas, and, on death, their land could be inherited by their children if the children were born in Thailand. Aliens without cards were not eligible for land, resettlement, or any other compensation.

Agricultural land would be compensated only for those who could prove legal possession of land in the inundated area, or at least prove that they used the land continuously since before 1979

if the land was outside National Forest Reserves, or, if the land was inside a National Forest Reserve, show that they used land continuously before the area was designated as a Forest Reserve. Consideration of land possession by proof of continuous use of the land was not given to aliens without immigration cards. This important distinction meant that just over one quarter of the displaced families eligible for resettlement who could not establish land possession did not receive agricultural land in compensation. They were instead provided with a half *rai* (0.08ha) for a home plot without any farm land.

Based on the initial socio-economic survey, EGAT estimated that 35,000 *rai* (5,600 ha) would be needed for an average of 19.2 *rai* (3.1ha) per family. However, the original survey showed the average farm size in 1979 33-43 *rai* (5.3-6.9 ha). EGAT claimed that its soil investigations showed an 18 *rai* (2.9 ha) farm plot would be sufficient, if there were sufficient support services to help generate an income better than what had been earned from the previous 33-43 *rai* plots.

The key decisions on legal rights of aliens, proof of land ownership, and availability of replacement land were the responsibility of committees established in July 1979. A status report on the plan was submitted to the Board of Executive Directors in September 1981. Problems faced in the preparation of final resettlement plans included imprecise information on the size of the communities to be affected, and little idea of how to deal with the diversity of ethnic groups, a situation that had not been encountered in previous resettlement projects.

In the actual resettlement process, it was found that the number of communities and families estimated to be moved increased from the first assessment, made in 1975, of 35 villages with 1,372 houses, and 7,322 persons. Subsequent surveys reported 41 villages with 1,800 families and 10,800 persons to be resettled. By 1987, a total of 1,911 families had to be moved. The lack of accurate information, despite these surveys, was due to several reasons: 1) the remoteness of the scattered villages, 2) many of those resettled were shifting cultivators, and 3) the number of the actual households increased, as has occurred in other resettlement schemes from dam reservoirs, as news of the project -- and the distribution of legally held land -- attracted new migrants to the reservoir area.

EGAT's unfamiliarity with issues concerning ethnic minorities, national identity, and land rights led to considerable confusion in resettlement. The question of how much land the affected communities actually used and how it was used for agricultural production was confused with rights of ownership, how much of the affected land was subject to compensation, which households could receive alternative resettlement land, and how much could be allocated to different households.

A residential plot of 2 *rai* (0.3 ha) and an agricultural plot of 18 *rai* (2.9 ha) per family was the policy for land allocation. Preliminary layouts were prepared in four resettlement areas, with two supplementary sites suitable for fishing communities set up adjacent to the reservoir. The resettlement plan also provided for major improvements in access to the communities. Plans and cost estimates included the relocation of an existing road, alterations to plans for the proposed Asian Highway leading to the Burmese border, and access roads to the new resettlement sites.

Delays in resolving eligibility and rights of non-Thai citizens as well as acquisition of lands resulted in implementation being postponed by one year. There were several consequences to these policy decisions. A lack of available land meant that families who were eligible to receive

agricultural lands received only 15 *rai* (2.4 ha) per household, 1 *rai* for a houseplot and 14 *rai* as a farm plot. Families who could not demonstrate proof of land possession received only a half *rai* as a home plot and no farmland. Illegal aliens were not eligible for resettlement; they had to move their belongings and seek new lands on their own.

Five years after resettlement, over 70 percent of households continued to live in the 18 villages established in the five resettlement areas: Kuimang and Huai Khayeng in Thong Pha Phum district and Chong Ua, Songalia, and Huai Malai in Sangkhlaburi district. This is a high proportion, given the tradition of in-and out-migration in the area before the dam was built and the lack of adequate agricultural land with its subsequent effect on incomes.

The post-project survey in 1989 revealed that the relocation of people by first classifying them into 3 categories left a strong feeling of unequal treatment. The first category consisted of those considered full-time farmers. The second group were those whose main source of income came from off-farm activities. The third group were those people who did not have identification cards (that is, who were not considered Thai citizens). Ethnic discrimination was practiced by using the legal identification card as the criteria for classifying people into the groups. There were in fact many people who lived in the area for much longer than many who were resettled with farmland, but they had no chance to obtain legal documentation of their residence for one reason or another.

When people moved to their new settlements, they drew lots to determine the exact location of their farm and house plots. The process was unnatural: relatives were often separated. Community life was not maintained and communal assistance practices disappeared. People from different villages were mixed together in the 5 resettlement communities identified by EGAT. Since some of the settlements -- Huai Malai and Kui Mang -- existed prior to the Khao Laem Project, earlier settlers had to give up some of their farmland to newcomers. This caused tension and unhappiness.

Even though many government agencies provided services and assistance in the new settlements, they could not replace the traditional community assistance that existed in the previous settlements. Rather than assist each other, people now began to depend on government assistance and became disappointed when their expectations were not met.

Even the first category of people, who were provided 14 *rai* of land for cultivation, were disappointed with the resettlement. Most of them had cultivated on average 33-43 *rai* in their original settlements. Now given only a third to a half of the area they were used to farming, with land that was frequently of poor fertility, many of these farmers left their plots vacant instead of investing their time and money to obtain only small yield. They found they had two alternatives: 1) become laborers on someone else's farm or in town, or 2) clear and farm new forest land further away.

The second category of people were given two *rai* each for house plots, and the third group (those without identification and hence given no land), also had the same two alternatives: work as wage laborers or clear new land from the forests.

Of those who left the settlement areas, a third sold the rights to their land. The remaining two-thirds kept legal possession of their land and house, though they no longer lived in the resettlement areas. These families were replaced either by those who had already been living in the area but were

not eligible for resettlement, or by new immigrants. Twelve percent of those surveyed in 1989 moved into the area after resettlement.

There were several reasons for people moving out. Some settlers did not like the more crowded style of life of the resettlement communities. They left to return to more remote areas around the dam site on mountains in national reserve forests. They are regarded as squatters by the Forest Department, which is trying to limit their increase. Another reason for moving was the shortage of land and poorer quality of the soil. Others took advantage of the new all-weather road built by the project, which links the area to the provincial center of Kanchanaburi, where they seek urban employment.

The 1989 survey findings show that most resettlement plots were not fully utilized and that forest clearing continued. Only 78 percent of people in category 1 and 2 who were given land rights in the 5 resettlement areas remained there by 1989. What happened to the other 22 percent?

Because of its large Mon community, the Songalia resettlement expanded more rapidly than any of the other resettlement areas. Mon traditionally prefer to live in large settlements, in contrast to the other ethnic groups which tend to live in smaller villages. Demand for land in this community was reflected in the average land sale price: 7,500 *baht* per *rai* (US \$1,875 per ha) for agricultural land and 14,300 *baht* per *rai* (US \$3,575 per ha) for residential land, compared to the average of the five resettlement areas together of 4,700 *baht* per *rai* (US \$1,175 per ha) for agricultural land and 9,580 *baht* per *rai* (US \$2,395 per ha) for residential land.

A unique characteristic of the Karen need to be noted. Members of the other ethnic groups only partially migrated out of the resettlement areas. Many who left the area still kept their houses and possessions in the designated plots. In contrast, most Karen abandoned their plots and moved away completely. There are many reasons why they did so: here.

The first reason is that culturally the Karen are isolated; they prefer to live away from other ethnic groups. In the resettlement compound, the Karen were mixed with other ethnic groups in close proximity. The Karen were not able to adjust and preferred to move out.

The Karen have a close relationship with nature, and they are animists. Life in the resettlement compound was too materialistic for many of them. They felt alienated, and so decided to sell their rights in the resettlement compound to others.

The Karen were not able to establish relationships with their new neighbours in the resettlement area. This is especially true with the earlier settlers who had to give up some of their land to the newcomers resettled by the government. The relationship between the two groups proved to be quite stressful and uncomfortable.

The last reason was problems adjusting to the money economy in the new community. Because of their location and the expansion of market economy, the Karen have not been able to change their agricultural practices to serve export-oriented markets, while at the same time buying consumption goods from the market. This process is somewhat new to them, and the Karen in the resettlement area had to cope with this. Slowly they are adjusting. Those who could not adjust, left.

7. Conclusion

In terms of social impact of the dam on people in the area flooded by the reservoir, it is clear that those who have been able to adjust because of the provision of a reasonable amount of land and because of their particular ethnic and cultural backgrounds have also been able to remain in the resettlement areas. Those, however, who were not able to adjust easily and those classified in category 3 (alien without legal identification papers) had no choice but to clear more forest lands to farm.

In terms of Environmental Impact Assessment and ethnic minorities, cultural background is a crucial issue that calls for serious consideration. It is a sensitive issue in Thailand and elsewhere, pitting a concern for national security against cultural identity. This paper presents a single case which involved diverse ethnic groups. Social environmental impact assessments involving ethnic groups need to be treated differently case by case. There is no single simple solution regarding the ethnic and cultural identity issue.

References

Cernia, Michael M.

1991 **Putting People First : Sociological Variables in Rural Development.** Second Edition : A World Bank Publication, Oxford University Press.

Dhiravegin, Likhit

1985 "Nationalism and the State in Thailand" in **Minorities in Buddhist Politics : Sri Lanka, Burma and Thailand.** Workshop organized by International Center for Ethnic Studies, Sri Lanka with the cooperation of Thai Studies Program, Chulalongkorn University and United Nations University. Bangkok : June 25-28, 1985.

Finsterbusch, Kurt; Jasper Ingersoll and Lynn Llewellyn

1990 **Methods for Social Analysis in Developing Countries.** Boulder, Colorado : Westview Press.

Freudenburg, William R.

1986 "Social Impact Assessment", **Annual Reviews of Sociology.** pp. 451-478.

Hilltribe National Security and Narcotic Cultivation Committee

1992 **Master Plan for Community and Environmental Development and Highland Narcotic Control.** Bangkok : Hilltribe National Security and Narcotic Cultivation Committee.

Ingersoll, Jasper

1990 "Introduction : Social Impact Assessment for Richer and for Poorer" in **Methods for Social Analysis in Developing Countries.** Finsterbusch, et al., eds. Boulder, Colorado : Westview Press.

Ladawan, Bhansoon M.L.

1986 "Hilltribe Problem in Thailand" in **Regional and Minority Problems.** Bangkok : Sukhothai Thammathirat University.

Lapthananon, Pinit

1989 **A Post-project Study of Khao Laem Resettlement Areas.** A report submitted to the World Bank. Bangkok : Chulalongkorn University Social Research Institute.

Midas Agronomics Co., Ltd.

1991 **Study of Conservation Forest Area Demarcation, Protection, and Occupancy in Thailand : Executive Summary.** Bangkok : Midas Agronomics Co., Ltd.

National Environment Board

1982 **Guidelines for Preparation of Environmental Impact Evaluation.** Bangkok.

Oakley P. and Marsden D.

1984 **Approaches to Participation in Rural Development.** Geneva : International Labour Office.

Phutharaporn, Kobkul

1979 **A Socio-economic Study of Khao Laem Project.** A report submitted to the Electricity Generating Authority of Thailand. Bangkok : Chulalongkorn University Social Research Institute.

Pongsapich, Amara

1989 "Concepts and Theories on Minority Groups in Thailand" in **Cracks in Thai Society : Integration and National Security Problem.** Kusuma Snidvongse na Ayuthaya, ed. Bangkok : Institute of Security and International Studies, Chulalongkorn University.

Public Welfare, Department of

1990 **Annual Report, 1990.** Bangkok : Department of Public Welfare.

Suthanukul, Suwit

n.d. Objectives and Policy for Solving Problem of Hilltribe National Security and Narcotic Cultivation. Bangkok : National Security Council. draft.

1988 "Minority Groups and National Security : the Thai Experience" in **Cracks in Thai Society : Integration and National Security Problem.** Kusuma Snidvongse na Ayuthaya, ed. Bangkok : Institute of Security and International Studies, Chulalongkorn University.

Suthasasna, Arong

1985 "The Muslims in Thai Polity" in **Minorities in Buddhist Polities : Sri Lanka, Burma and Thailand.** Workshop organized by International Centre for Ethnic Studies, Sri Lanka with the cooperation of Thai Studies Program, Chulalongkorn University and United Nations University. Bangkok : June 25-28. 1985.

Taylor C. Nicholas and C. Hobson Bryan

1990 "A New Zealand Issues-Oriented Approach to Social Impact Assessment in Developing Countries in **Methods for Social Analysis in Developing Countries.** Finsterbusch, et al., eds. Boulder, Colorado : Westview Press.

สถานภาพการจัดการและพัฒนาทรัพยากรระดับ ท้องถิ่น : ศึกษากรณีการจัดการปัญหาอันเนื่องมาจากการ ขัดแย้งในด้านการใช้ทรัพยากรของชาวบ้านตำบลแม่สอย อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่¹

กอบกุล สามัคคี²

คำนำ

ในปัจจุบัน ปัญหาที่จะพบอยู่เสมอในพื้นที่ชนบทก็คือปัญหาด้านการจัดการทรัพยากร โดยเฉพาะอย่างยิ่งทรัพยากรที่เป็นของรัฐหรือเป็นของที่มีใช้ทรัพยากรส่วนบุคคล ลักษณะของปัญหาส่วนมากที่สุดจะเป็นเรื่องของแย่งกันใช้ทรัพยากร ยิ่งในขณะที่ใช้ทรัพยากรแต่ละชนิดลดน้อยลงปัญหานี้ก็จะยิ่งเกิดขึ้น เราจึงพบว่าในพื้นที่บางแห่งชาวบ้านได้ตื่นตัวที่จะลุกขึ้นมาจัดการปัญหานี้ด้วยตัวเองก่อนที่จะทางการจะยื่นมือเข้ามาช่วยเหลือ และการลุกขึ้นมาจัดการกับปัญหาการแย่งทรัพยากรในท้องถิ่นหนึ่ง ๆ นี้ก็ได้เป็นแบบอย่างหรือแนวทางที่พื้นที่อื่น ๆ จะกระทำตาม ในกรณีที่มีการจัดการนั้นสำเร็จผลตามความมุ่งหมาย

ภาคเหนือของประเทศไทย พื้นที่ส่วนมากแม้จะยังคงเป็นพื้นที่ป่า และมีบางส่วนที่เป็นป่าต้นน้ำลำธาร แต่กลับประสบปัญหาการบุกรุกทำลายป่าไม่ถึงประมาณปีละ 200,000 ไร่ ชาวบ้านที่อยู่ในภูมิภาคนี้ซึ่งส่วนใหญ่จะคุ้นเคยและรู้จักการใช้ประโยชน์จากป่าได้เป็นอย่างดี ก็ต้องได้รับผลจากการที่ป่าถูกทำลายผลสำคัญอย่างยิ่งก็คือ การที่ลำน้ำต่าง ๆ ไหลลง ที่ดินขาดความอุดมสมบูรณ์ผิดกับเมื่อครั้งที่ยังมีพื้นที่ป่าจำนวนมาก ดังนั้นชาวบ้านส่วนหนึ่งจึงพยายามหาสาเหตุและแก้ไขจัดการเพื่อให้ทรัพยากรนั้นกลับสู่สภาพเดิม ตัวอย่างที่จะกล่าวถึงในรายงานต่อไปนี้เป็นการจัดการของชาวบ้านในตำบลแม่สอย อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งต้องพบกับปัญหาการใช้ทรัพยากรร่วมกันอย่างไม่ถูกต้อง และได้ร่วมกันต่อสู้จนกล่าวได้ว่าประสบความสำเร็จในระดับหนึ่ง ซึ่งน่าสนใจที่จะศึกษา

* ขอขอบคุณนายพินิจ ลากอนานนท์ นักวิจัยประจำสถาบันวิจัยสังคม สำหรับข้อมูลสำนักงานวิจัยสนาม

¹ การศึกษาเพื่อจัดทำรายงานเสนอในที่ประชุมเรื่อง Building Operational Strategic of Sustainable Development Upon Peoples' Initiatives : จัดโดย APDC กรุงเทพฯ วันที่ 20 - 21 พฤศจิกายน 2535

² นักวิจัยประจำสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

1. สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่

1.1 สภาพโดยทั่วไปของพื้นที่

ตำบลแม่สอยตั้งอยู่ทางด้านตะวันตกของอำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ พื้นที่ตำบลกว่าครึ่งเป็นภูเขาสูง หมู่บ้านในตำบลแม่สอยนี้ส่วนใหญ่เป็นชุมชนเก่า มีอายุถึงกว่า 200 ปี เนื่องจากที่ตั้งอยู่ใกล้ชิดกับเขตป่าชาวบ้านจึงมีความสัมพันธ์กับป่าอย่างลึกซึ้ง เพราะป่าไม้เป็นแหล่งดำรงชีวิตและแหล่งรายได้สำคัญ การใช้ประโยชน์จากป่าขุนน้ำเป็นไปอย่างกว้างขวาง

พื้นที่ที่ตำบลแม่สอยเป็นพื้นที่ที่เคยมีความอุดมสมบูรณ์มาก มีที่ตั้งอยู่ทางด้านทิศใต้ของเทือกเขาดอยอินทนนท์ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่าไม้ต้นน้ำลำธารสำคัญอันเป็นหัวใจของพื้นที่ คือ ป่าต้นน้ำแม่สอย ซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดของลำห้วย 3 สาย คือ ห้วยแม่สอย ห้วยแม่ทิม และห้วยแม่ปือก ป่าต้นน้ำแม่สอย เป็นป่าดิบเขาชุ่มชื้น ทำให้เกิดสายธารเล็กหลายสาย ชาวบ้านแม่สอยให้การว่า ลำห้วยแม่สอยเกิดจากสายธารเล็ก 11 สาย ลำห้วยแม่ทิมเกิดจากสายธาร 4 สาย และลำห้วยแม่ปือก เกิดจากสายธาร 6 สาย แล้วห้วยแม่ทิมกับห้วยแม่ปือกก็มาบรรจบกันไหลมารวมกับลำห้วยแม่สอย ไหลลงสู่ม่าน้ำปิงในที่สุด (ภาพที่ 1)

ภาพที่ 1 ลำน้ำแม่สอย เชื่อมต่อกับแม่น้ำปิง

ป่าไม้ต้นน้ำแม่สอย อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติและบางส่วนโดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณป่าไม้ชั้นบน อยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติออบหลวง ป่าไม้ต้นน้ำแม่สอยนี้ประกอบด้วยป่าไม้ 2 ระดับ คือ ป่าไม้ชั้นบน และป่าไม้ชั้นล่าง

ป่าไม้ชั้นบน เป็นป่าดิบเขา คือ บริเวณที่เป็นต้นน้ำของลำห้วยแม่สอย แม่ทิม และแม่ปือก ชาวบ้านเรียกขานบริเวณนี้ว่า ขุนน้ำแม่สอยหรือขุนสอย ขุนน้ำแม่ทิมหรือขุนทิม และขุนน้ำแม่ปือกหรือขุนปือก

ชาวบ้านเล่าว่า "แต่ก่อนนี้ขุนน้ำทั้งสามเป็นป่าไม้อุดมสมบูรณ์มาก มีต้นไม้ใหญ่ ๆ มีสัตว์ป่าหลายชนิด แต่ปัจจุบันแทบจะหาสัตว์ป่าไม่ได้แล้ว ต้นไม้ก็ถูกทำลายมาก"

ป่าไม้ชั้นล่าง เป็นป่าเบญจพรรณและป่าเต็งรังปะปนอยู่ เดิมเคยอุดมสมบูรณ์มาก มีไม้ขนาดใหญ่ และขนาดกลางหลายชนิด และมีป่าไม้แทรกอยู่ทั่วไป เป็นที่อาศัยของสัตว์ป่าเล็ก ๆ และนก แต่ปัจจุบันมีสภาพเสื่อมโทรมมาก เขาบางลูกมีสภาพเป็นเขาหัวโล้น

อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านก็ยังมีการใช้ประโยชน์จากป่าแม่สอยอย่างมาก โดยแบ่งวิธีการใช้ประโยชน์ ออกได้ 2 ทาง คือ การใช้ประโยชน์จากลำน้ำห้วยและการเก็บหาของป่าบางชนิด เช่น เห็ด อีกทางหนึ่ง คือ การใช้ป่าเป็นแหล่งรายได้สำคัญ ซึ่งทางนี้เองที่เป็นการทำลายป่าซึ่งเป็นแหล่งชีวิตของเขาทั้งหมด

ในด้านของการใช้ประโยชน์จากขุนน้ำ ชาวบ้านแม่สอยใช้น้ำโดยทำตามประเพณีของชาวบ้าน เหนืออย่างเคร่งครัด มีความเชื่อในด้านของอำนาจ "ผีขุนน้ำ" และอำนาจของ "ผีเจ้าป่าเจ้าเขา" ที่จะช่วยคุ้มครองรักษาให้มน้ำอุดมสมบูรณ์ตลอดไป

1.2 ปัญหาการทำลายป่าต้นน้ำแม่สอย

สาเหตุสำคัญของการที่ป่าแม่สอยถูกทำลายมาก มีอยู่ 3 ทาง คือ

1.2.1 ปัญหาจากป่าสัมปะทาน

ในปี 2480 บริษัท บอมเบย์ เบอร์มา จำกัด ได้เข้ามาดำเนินกิจการไม้สักในป่าไม้ชั้นล่างของป่าต้นน้ำแม่สอย ในเขตตำบลแม่สอย บริษัทได้รับสัมปะทานจากรัฐบาลไทยโดยตรงแสวงหาประโยชน์จากป่าไม้เดิมที มีทั้งการตั้งโรงเลื่อยไม้ ตัดไม้โดยไม่มีการบำรุงรักษาป่าไม้ และยังมีกรลักลอบตัดไม้ขนาดเล็กและตัดไม้สด เพื่อหลีกเลี่ยงการเสียค่าต่อไม้ การตัดไม้ในลักษณะนี้ ทำให้ป่าไม้สักหมดไปอย่างรวดเร็ว

ในปี 2490 บริษัท บอมเบย์ เบอร์มา หมดสัญญา บริษัทของไทยได้สัมปะทานต่อ ได้ตัดไม้ต่าง ๆ ที่ เหลืออยู่นั้นเกือบหมด ต่อมาในปี 2516 ก็มีบริษัทที่ทำกิจการโรงยาสูบมาทำสัมปะทานตัดไม้เข้าโรงบ่มยาสูบอีก ป่าขุนน้ำแม่สอยจึงถูกรบกวนทำลายลงเป็นจำนวนมาก

1.2.2 การหาประโยชน์จากป่าของชาวพื้นราบ

ป่าไม้ชั้นล่างมิได้ถูกทำลายจากการได้สัมปะทานเท่านั้น แต่ยังมีชาวบ้านพื้นราบทั้งหลายในเขตตำบลแม่สอยเอง ซึ่งส่วนใหญ่พวกที่ไม่มีที่ดินทำกิน เข้าไปตัดไม้ทำอาชีพเผาถ่านอย่างมาก ชาวบ้านเล่าให้ฟังว่า

"การเผาถ่านจะทำทุกวัน ในช่วงหน้าแล้งราว ๆ เดือน ธันวาคม-กุมภาพันธ์ หรือ บางทีก็ถึงช่วงหน้าร้อนไปจนถึงเดือนเมษายน ต้นไม้ที่ใช้เผาจะเลือกไม้สดโดยไม่เลือกชนิดของต้นไม้ เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 7-8 นิ้ว ก็จะตัดมาเผาถ่านแล้วเตาหนึ่งใช้ไม้ประมาณ 3 ต้น ใช้เวลาเผา 4-5 วัน ทำกันหลายสิบบ้าน บ้านหนึ่งจะมีเตาเผาถ่านถึงประมาณ 3-4 เตา" จากข้อมูลนี้จะเห็นได้ว่า ป่าแม่สอยจะเสียหายมากมายและรวดเร็วเพียงใด

นอกจากเผาถ่าน ชาวบ้านแม่สอยก็ยังมีอาชีพรับจ้างเลื่อยไม้ขาย ได้แก่ ไม้มีค่าต่าง ๆ นอกจากไม้สัก เช่น ไม้แดง ตะเคียน เต็ง รัง ประดู่ ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 7-8 นิ้ว ซึ่งกิจการรับจ้างเลื่อยไม้ขายนี้ ก็เป็นกิจการสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ป่าไม้ชั้นล่างของป่าแม่สอย กลายเป็นป่าเสื่อมโทรมรวดเร็วขึ้น

1.2.3 การทำไร่เลื่อนลอยของชาวเขาเผ่าม้ง

ปัญหานี้เป็นปัญหาสำคัญที่เป็นต้นเหตุของการจัดการเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้ของชาวบ้านตำบลแม่สอย เพราะเป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรม โดยส่งผลกระทบต่อทั้งในรูปทรัพยากรอื่นที่สำคัญต่อการดำรงชีวิตอย่างยิ่ง นั่นคือทรัพยากรน้ำ เนื่องจากการทำไร่เลื่อนลอยของชาวเขาเผ่าม้งนี้ เป็นการทำลายป่าไม้ชั้นบน ซึ่งเป็นป่าขุนน้ำทำให้น้ำแห้งหายไปหมดเกิดการทับถมของตะกอนดินทรายมากในลำน้ำและที่เป็นปัญหามากที่สุดก็คือมีหน่วยงานเข้ามาส่งเสริมให้ม้งปลูกกระท่อมป่าสี เป็นพืชเศรษฐกิจ จึงมีการขยายเนื้อที่ปลูกมากขึ้น และมีการใช้ยาฆ่าแมลงมาก ยานี้ไหลลงมาในลำน้ำส่งผลกระทบต่อโดยตรงถึงชาวบ้านพื้นราบ

ในปี 2532 มีการสำรวจพบว่า มีชาวม้ง 84 ครัวเรือน จำนวน 105 ครอบครัว ประชากรรวม 533 คน ในช่วงเวลา ตั้งแต่ปี 2512 ซึ่งเป็นปีที่ชาวม้งเข้ามาอยู่ในเขตพื้นที่ตำบลแม่สอย จนถึงปี 2532 ซึ่งเป็นเวลาประมาณ 20 ปี เริ่มจากม้งเพียง 5 ครอบครัว จนถึง 105 ครอบครัวนี้ ปรากฏว่า ป่าไม้ชั้นบนหรือป่าขุนน้ำแม่สอยถูกทำลายในสายตาของชาวบ้าน ประมาณถึงกว่า 10,000 ไร่

ปัญหาการทำลายป่าเพื่อเอาเป็นพื้นที่ปลูกพืชเศรษฐกิจ จึงเป็นปัญหาที่มองเห็นได้ชัดเจน และมีตัวจำเลย ไร่กล้าว่าหาอย่างเป็นรูปธรรม

รายงานฉบับนี้จะเกี่ยวข้องกับประเด็นการต่อสู้ของชาวบ้านกับปัญหาการบุกรุกทำลายป่าไม้ของชาวเขาเผ่าม้ง ซึ่งส่งผลกระทบต่ออ้อมถึงการทำลายป่าไม้ของชาวบ้านด้วย โดยจะเริ่มตั้งแต่การแนะนำให้รู้จักชาวบ้านตำบลแม่สอยไปถึงลักษณะวิธีการจัดการต่อสู้ของชาวบ้านกับปัญหาการบุกรุกทำลายป่าของชาวเขาเผ่าม้ง

ข้อมูลทั้งหมดที่จะอธิบายถึงสภาพโดยทั่วไปของหมู่บ้านตำบลแม่สอยได้จากข้อมูลกชช. 2 ค. ปี 2533 ประกอบกับข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้นำหมู่บ้าน

2. ลักษณะโดยทั่วไปของหมู่บ้านและชาวบ้าน

2.1 ประชากรและลักษณะประชากร

2.1.1 จำนวนประชากร

ตำบลแม่สอย ประกอบด้วยหมู่บ้านทั้งหมด 12 หมู่บ้าน จำนวนครัวเรือน 1584 ครัวเรือน และประชากร 6966 คน เป็นประชากรชายมากกว่าประชากรหญิง คือมีจำนวนประชากรชาย 3566 คน และประชากรหญิง 3400 คน

ในจำนวน 12 หมู่บ้านนี้มีเพียง 1 หมู่บ้านที่อยู่ในเขตป่าสงวน คือ หมู่ 9 (บ้านห้วยสะแพด) (ตารางที่ 1)

ตารางที่ 1 ประชากรในเขตตำบลแม่สอย

หมู่	ชื่อหมู่บ้าน	จำนวนครัวเรือน	จำนวนประชากร			อยู่ในเขตป่าสงวน
			ชาย	หญิง	รวม	
1	หนองคัน	166	331	322	653	ไม่
2	วังน้ำหยาด	210	363	343	706	ไม่
3	แม่สอย	160	336	309	645	ไม่
4	สาระภี	214	669	530	1199	ไม่
5	โรงวัว	204	568	559	1127	ไม่
6	ห้วยม่วงฝั่งซ้าย	127	316	276	592	ไม่
7	สบสอย	109	179	186	365	ไม่
8	ห้วยฝาง	77	142	147	289	อยู่
9	ห้วยสะแพด	85	182	239	421	ไม่
10	ห้วยม่วงใหม่	80	152	143	295	ไม่
11	ห้วยห้า	90	168	156	324	ไม่
12	ห้วยมะควัด	62	160	190	350	ไม่
	รวม	1584	3566	3400	6966	-

ตำบลแม่สอย เป็นตำบลอยู่ทางด้านตะวันตกของอำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ หมู่บ้านต่าง ๆ ตั้งอยู่สองฝั่งของลำน้ำแม่ปิง หมู่บ้านที่ตั้งอยู่ทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำปิงมี 5 หมู่บ้าน และตั้งอยู่บนฝั่งขวาของแม่น้ำปิงมี 7 หมู่บ้าน ดังนี้

ฝั่งซ้ายแม่น้ำปิง	ฝั่งขวาแม่น้ำปิง
บ้านสาระภี (หมู่ 4)	บ้านหนองคัน (หมู่ 1)
บ้านโรงวัว (หมู่ 5)	บ้านวังน้ำหยาด (หมู่ 2)
บ้านห้วยม่วงฝั่งซ้าย (หมู่ 6)	บ้านแม่สอย (หมู่ 3)
บ้านห้วยฝาง (หมู่ 8)	บ้านสบสอย (หมู่ 7)
บ้านห้วยสะแพด (หมู่ 9)	บ้านห้วยม่วงใหม่ (หมู่ 10)
	บ้านห้วยห้า (หมู่ 11)
	บ้านห้วยมะควัด (หมู่ 12)

สำหรับชาวเขาเผ่าม้ง ซึ่งเป็นตัวประเด็นหลักของปัญหาการจัดการทรัพยากรในพื้นที่นี้ ตั้งชุมชนอยู่ในส่วนหนึ่งของบ้านวังน้ำหยาด (หมู่ 2) เรียกว่าชุมชนบ้านปากกล้วย นอกจากม้งบ้านปากกล้วย ก็ยังมีชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงตั้งชุมชนอยู่ในบ้านห้วยม่วงฝั่งซ้าย (หมู่ 6) และบ้านสบสอย (หมู่ 7)

2.1.2 คุณภาพประชากร

1. การศึกษาของประชากร ระดับการศึกษาของประชากรในพื้นที่ตำบลแม่สอออกก็เช่นเดียวกับหมู่บ้านในชนบททั่วไป คือ ส่วนใหญ่จบการศึกษาภาคบังคับและไม่เรียนต่อ ถ้าพิจารณาใน ส่วนรวมทั้งตำบล จะมีคนที่มีอายุเกิน 14 ปี ที่จบการศึกษาภาคบังคับแล้วไม่เรียนต่อถึง 83.7% ของคนที่มีอายุเกิน 14 ปีทั้งหมด แต่อย่างไรก็ตาม ถึงแม้จะมีระดับการศึกษาต่ำ แต่ส่วนใหญ่ก็สามารถจะอ่านออกเขียนได้ มีเพียง 6.9% เท่านั้นที่อ่านหนังสือไม่ออก นอกจากนั้น ก็ยังมีประชากรบางส่วนที่ได้รับบริการทางด้านการศึกษาของรัฐ เช่น ระบบการศึกษานอกโรงเรียน (7.6%) การอบรมวิชาชีพ (31.5%) และการอบรมเกี่ยวกับสุขภาพ (5.5%) ของจำนวนคนที่มีอายุเกิน 14 ปี ทั้งหมด (ตารางที่ 2)

ตารางที่ 2 การศึกษาประชากร

	จำนวน คนอายุ เกิน 10 ปี (คน)	จำนวน จบภาค บังคับไม่ เรียนต่อ (คน)	% ผู้จบ ป.4 ไม่ เรียนต่อ	จำนวน คนอ่าน หนังสือ ไม่ออก (คน)	%	จำนวน คนรับ บริการ การศึกษา (คน)	%	จำนวน รับการ อบรม วิชาชีพ (คน)	%	จำนวน รับการ อบรม สุขภาพ (คน)	%
1	490	488	99.6	-	-	42	8.6	-	-	12	2.5
2	569	550	96.7	23	4.0	-	-	120	21.1	150	26.4
3	437	400	91.5	-	-	40	9.1	128	29.3	12	2.7
4	982	850	86.6	12	1.2	40	4.1	185	18.8	22	2.2
5	848	760	89.6	30	3.5	30	3.5	115	13.6	12	1.4
6	378	200	52.9	50	13.2	-	-	70	18.5	-	-
7	298	297	99.7	3	1.0	15	5.0	50	16.8	5	5.0
8	221	200	90.5	50	22.6	20	9.1	30	13.6	50	22.6
9	303	92	30.4	130	42.9	84	27.7	-	-	-	-
10	243	240	98.8	16	6.6	-	-	22	9.1	8	3.3
11	258	221	85.7	23	8.9	22	8.5	48	18.6	25	9.7
12	363	233	60.8	34	8.9	117	30.5	25	6.5	-	-
รวม	5410	4531	83.7	371	6.9	410	7.6	733	13.5	296	5.5

แต่ถ้าพิจารณาจำนวนผู้ที่ได้รับการอบรมนอกระบบโรงเรียน จะเห็นได้ว่ายังมีจำนวนที่ต่ำมาก อาจกล่าวได้ว่าบริการของรัฐทางด้านการศึกษาออกโรงเรียนยังลงไม่ถึงชาวบ้านเท่าที่ควรจะเป็น

2. สุขภาพประชากร การพิจารณาสุขภาพประชากรจะพิจารณาได้จากสุขภาพของแม่และเด็ก และเกณฑ์ความจำเป็นพื้นฐาน

สำหรับสุขภาพของเด็กวัยต่ำกว่า 5 ปี พบว่า 61.9% ของเด็กอายุ 0-5 ปี มีสภาวะโภชนาการปกติ แต่มีบางหมู่บ้านที่มีจำนวนร้อยละของเด็กที่มีสภาวะโภชนาการปกติอยู่ในระดับค่อนข้างต่ำคือต่ำกว่า 50% ได้แก่ หมู่ 3 (29.6%) หมู่ 4 (32.6%) หมู่ 8 (35.0%) หมู่ 11 (46.2%) และหมู่ 12 (33.3%)

ซึ่งถ้าจะพิจารณาในข้อเท็จจริงตามสภาพหมู่บ้าน จำนวนเด็ก 61.9% ที่มีสภาวะโภชนาการปกติ ยังไม่ถือว่าเป็นตัวเลขที่น่าพอใจ เพราะแสดงว่า ยังมีเด็กถึง 38.1% ที่อยู่ในภาวะทุโภชนาการ แต่อย่างไรก็ตาม ในตำบลแม่ต๋อยมีการเฝ้าระวังสุขภาพเด็กที่ดี คือมีการชั่งน้ำหนักเด็กแรกเกิดถึง 5 ปี เต็ม 100% ทุกหมู่บ้าน

สำหรับสุขภาพของมารดา ปรากฏว่าหมู่บ้านส่วนใหญ่ มารดามีการคลอดที่ทันสมัยตามวิธีแพทย์สมัยใหม่ แต่มี 3 หมู่บ้าน ที่ข้อมูลแสดงให้เห็นว่า ยังคงใช้ระบบการทำคลอดแบบประเพณี คือ หมู่ 6 หมู่ 9 และหมู่ 12 มีการทำคลอดแบบทันสมัย เพียง 20% 10% และ 50% ตามลำดับ (ตารางที่ 3)

ตารางที่ 3 ลักษณะทางสุขภาพของประชากรวัยเด็กและสุขภาพมารดา

หมู่ บ้าน	จำนวน เด็กอายุ 0-5 ปี (คน)	จำนวนภาวะ โภชนาการ ปกติในเด็ก 0-5 ปี (คน)	%	จำนวนที่เป็น โรคท้องร่วง (เด็ก) (คน)	% ที่มีการ คุมกำเนิด	% ทำคลอด ทันสมัย	% การชั่ง น้ำหนักเด็ก ต่ำกว่า 5 ปี (%)
1	42	29	69.0	2	91	100	100
2	32	32	100	6	88	100	100
3	54	16	29.6	6	78	100	100
4	89	29	32.6	26	85	90	100
5	57	49	86.0	48	85	100	100
6	53	53	100	8	55	20	100
7	24	24	100	-	90	100	100
8	20	7	35.0	10	80	-	100
9	37	22	59.5	22	62	10	100
10	18	12	66.7	1	86	100	100
11	26	12	46.2	2	89	100	100
12	24	8	33.3	8	80	50	100
รวม	473	293	61.9	139			

โรคที่พบ ท้องร่วง บิด ไทฟอยด์ ไข้เลือดออก พัน (เด็ก)

ผู้ใหญ่ ท้องร่วง บิด ไทฟอยด์ มาเลเรีย

การคุมกำเนิด มีจำนวนที่แสดงให้เห็นถึงความสนใจในด้านการคุมกำเนิดมาก กล่าวคือหมู่บ้านส่วนใหญ่ มีจำนวนคู่สมรสที่คุมกำเนิดเกิน 70% ของจำนวนคู่สมรสทั้งหมดมีเพียง 2 หมู่บ้าน ที่มีจำนวนการคุมกำเนิดต่ำกว่า 70% คือ หมู่ 6 (55%) และหมู่ 9 (62%) ซึ่งมีลักษณะความเป็นอยู่ทางด้านประเพณีมาก ทั้งวิธีการคลอดและการใช้วิธีการคุมกำเนิด (ตารางที่ 3)

เมื่อพิจารณาสภาพความเป็นอยู่และการปฏิบัติของชาวบ้านโดยใช้เกณฑ์ความจำเป็นพื้นฐาน พบว่า หมู่บ้านในเขตตำบลแม่สอย ส่วนใหญ่มีความเป็นอยู่เข้าเกณฑ์ ซึ่งแสดงให้เห็นได้ว่า สภาพความเป็นอยู่ของชาวบ้านอยู่ในขั้นพอใช้ได้ และเมื่อคิดถึงว่าสภาพการเข้าเกณฑ์ความจำเป็นพื้นฐานหรือไม่นี้ได้จากการประเมินของชาวบ้านเอง ก็แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านมองตัวเองว่าไม่มีฐานะตกต่ำเกินไปนัก และโดยเฉพาะอย่างยิ่งการประเมินตนเองทางด้านฐานะทางเศรษฐกิจ พบว่า หมู่บ้านส่วนใหญ่มองว่าหมู่บ้านของตนมีฐานะดีกว่าหมู่บ้านอื่นหรือไม่ก็ใกล้เคียงกันไม่มีหมู่บ้านใดมองว่าตนมีฐานะด้อยกว่าหมู่บ้านอื่นเลย

ในด้านปัญหาของหมู่บ้าน ปรากฏว่าชาวบ้านพูดถึงปัญหาด้านผลผลิตและแหล่งน้ำมากกว่าปัญหาอื่น คือผลผลิตต่ำ ซึ่งเกิดจากปัญหาน้ำแล้ง โดยมีความรุนแรงของปัญหาอยู่ระดับปานกลางถึงมีปัญหามาก แสดงให้เห็นว่าปัญหาทรัพยากรน้ำเป็นปัญหาหลักของชาวบ้านตำบลแม่สอย (ตารางที่ 4)

บริการสาธารณะที่มีในหมู่บ้าน หมู่บ้านในตำบลแม่สอย ส่วนใหญ่จะมีวัด โรงเรียนระดับอนุบาล และประถมอยู่ในหมู่บ้าน หมู่บ้านที่ไม่มีก็จะใช้บริการร่วมกับหมู่บ้านอื่น บริการสาธารณะอื่น ๆ ที่มีอยู่ประจำในหมู่บ้านตำบลแม่สอย ส่วนใหญ่ ได้แก่ คลังยาสัตว์ ศาลาประชาคมของหมู่บ้าน ที่อ่านหนังสือพิมพ์ หอกระจายข่าว ส่วนบริการที่มีอยู่เฉพาะในบางหมู่บ้าน ได้แก่ ธนาคารข้าว ร้านค้าสหกรณ์ กองทุนยา ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก

บริการสำคัญที่ไม่มีในหมู่บ้าน หรือ มีเพียง 1-2 หมู่บ้าน ได้แก่ ที่เก็บผลผลิตรวม ธนาคารโค กระบือ โรงเรียนระดับมัธยม โรงเรียนศึกษาผู้ใหญ่ และศูนย์ฝึกอาชีพ

ที่สำคัญคือ ทุกหมู่บ้านในตำบลนี้มีไฟฟ้าใช้และมีสถานีอนามัยตำบลสำหรับให้บริการด้านสุขภาพแก่ชาวบ้านเมื่อเวลาป่วยไข้เล็กน้อย ทำให้สะดวกไม่ต้องไปโรงพยาบาลประจำอำเภอ หรือ จังหวัด (ตารางที่ 5)

2.1.3 อาชีพของประชากร

ประชากรตำบลแม่สอยส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรม คือการทำนา ปลูกถั่วเขียว พริก ยาสูบ หอมแดง และกระเทียม มีการทำสวนผลไม้บ้าง ได้แก่ ลำไย และมีมะม่วงบ้างเล็กน้อย และเนื่องจากหมู่บ้านในตำบลแม่สอยทั้งหมดตั้งอยู่ใกล้กับป่า แม่น้ำปัจจุบันที่ป่าไม้โดยเฉพาะอย่างยิ่งป่าไม้ชั้นล่างได้เสื่อมโทรมไปมากแล้ว ป่าก็ยังอยู่ใกล้หมู่บ้านในระยะที่เดินถึงได้ จึงมีชาวบ้านจำนวนหนึ่งที่ขึ้นไปถางที่ดินบนเขาเพื่อปลูกพืชล้มลุก ได้แก่ พริก นอกจากนี้ชาวบ้านก็ยังอาศัยผลผลิตจากป่าทั้งในด้านการเก็บเป็นอาหารและขาย ที่สำคัญคือ เห็ดต่าง ๆ และพืชผักป่าบางชนิดที่นิยมรับประทานในท้องถิ่น

จากตารางที่ 6 แสดงให้เห็นว่า ในเขตตำบลแม่สอยทั้ง 12 หมู่บ้านนั้นมีอยู่ 828 ครัวเรือน หรือ 52.3% ของครัวเรือนทั้งหมด ทำนา ปลูกข้าวเหนียว ที่ดินที่ใช้ทำนาของชาวบ้าน จะใช้น้อยมาก คือมีถึง 155 ครัวเรือน หรือ 18.7% ของครัวเรือนที่ทำนา ใช้ที่ดินปลูกข้าวต่ำกว่าครัวเรือนละ 1 ไร่ และส่วนใหญ่คือ 78.0% (646 ครัวเรือน) ปลูกข้าวในที่ดิน 1-5 ไร่ ซึ่งโดยเฉลี่ยจะไม่เกิน 3 ไร่ มีเพียง 3.3% เท่านั้น ที่ปลูกข้าวในที่ดินเกินกว่า 5 ไร่ แต่ไม่เกิน 10 ไร่

ตารางที่ 4 สรุปสภาพความเป็นอยู่ในหมู่บ้านตามเกณฑ์ความจำเป็นพื้นฐาน

	เด็กได้ วัคซีนครบ	เด็กได้เข้า เรียนตาม เกณฑ์	ได้รับข่าว สารเพื่อ ขอ	มีความ ปลอดภัย	มีการใช้ พันธู์พืช สัตว์ที่ ส่งเสริม	ชาวบ้านมี ส่วนร่วมใน การพัฒนา ตนเอง	ฐานะ เศรษฐกิจ เทียบกับ หมู่บ้านอื่น	บ้านเรือน มีสภาพ ถาวร	มีส่วนร่วม	มีน้ำ สะอาด ดื่มพอ	ปัญหาของหมู่บ้าน		
											โครงสร้าง พื้นฐาน	ผลผลิต	แหล่งน้ำ
1	1	1	2	2	1	2	1	2	2	1	1	2	2
2	2	2	2	2	1	2	2	2	2	2	1	2	2
3	2	1	2	2	2	2	1	1	2	2	1	2	2
4	2	1	2	2	1	1	2	1	2	1	2	2	3
5	2	2	2	2	1	2	1	1	1	2	1	2	2
6	2	2	1	2	2	2	2	1	2	1	2	3	2
7	2	2	2	2	2	2	1	1	2	2	1	2	2
8	2	2	2	2	1	1	2	1	2	2	1	2	2
9	1	1	1	2	1	2	2	1	1	1	2	3	3
10	2	1	2	2	1	1	1	1	2	2	1	2	2
11	2	2	1	2	1	2	1	1	1	1	1	2	2
12	1	2	1	2	1	2	2	1	1	1	2	3	3

เกณฑ์

1. ไม่เข้าเกณฑ์
2. เข้าเกณฑ์

ปัญหาของหมู่บ้าน

1. มีปัญหาน้อย
2. มีปัญหาปานกลาง
3. มีปัญหามาก

ฐานะทางเศรษฐกิจ

1. ดีกว่าหมู่บ้านส่วนใหญ่
2. ไล่เลี่ยกัน
3. ต่ำกว่าหมู่บ้านอื่น

ตารางที่ 5 สรุปบริการสาธารณะที่มีในหมู่บ้านและตำบล

	ศาสน- สถาน	ธนาคาร ข้าว	ที่เก็บ ผลผลิต รวม	จ. โค กระบือ	คลังยา สัตว์	กองทุน ยา	ศูนย์พัฒนา เด็กเล็ก	ร.ร อนุบาล	ร.ร ประถม	ร.ร มัธยม	ศึกษา ผู้ใหญ่	ศาลา ประชาคม	ที่อ่าน นสพ. หอกระจาย ข่าว	ศูนย์ฝึก อาชีพ	ร้านค้า สหกรณ์	ระดับตำบล			
																อนามัย	ร้านค้ากลุ่ม ออมทรัพย์	มีไฟฟ้า	ร.ม.ธยม
1	2	2	1	1	2	2	1	2	2	1	1	2	2	1	1	2	2	2	1
2	2	2	1	1	2	2	1	2	2	1	1	2	2	1	2	2	2	2	1
3	2	2	1	1	2	1	2	2	2	1	1	1	2	1	1	2	2	2	1
4	2	2	1	2	2	1	2	2	2	1	1	2	2	1	1	2	2	2	1
5	2	1	1	1	2	1	1	2	2	1	1	2	2	1	1	2	2	2	1
6	1	1	1	1	1	1	1	2	2	1	1	2	2	1	1	2	2	2	1
7	2	2	1	1	2	2	1	1	1	1	1	2	2	1	2	2	2	2	1
8	1	1	1	1	2	2	1	1	1	1	1	2	2	1	2	2	1	2	1
9	2	1	1	1	1	1	1	1	2	1	1	2	2	1	1	2	2	2	1
10	1	1	1	1	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	2	2	1
11	2	1	1	1	1	2	1	1	1	1	1	1	1	1	2	2	2	2	1
12	1	1	1	1	2	1	1	1	1	1	1	2	1	1	1	2	1	2	1

ไม่มี 1

มี 2

ตารางที่ 6 จำนวนคนที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมในตำบลแม่สอย

	จำนวน ครัวเรือน ที่ทำนา	% ของ ห.ห. ทั้งหมด	จำนวน ครัวเรือนทำ สวนผลไม้	%	ครัวเรือนที่ทำ สวนผัก	%	หมู่บ้านที่ มีการทำ เกษตร ฤดูแล้ง	ใช้น้ำ จากไหน	จำนวน ครัวเรือน ทำเกษตร ฤดูแล้ง	%	รายได้จากผลผลิต ฤดูแล้งเฉลี่ย/ห.ห. (บาท)
1	45	27.1	68	41.0	2	1.2	/	1	60	36.1	6000
2	156	74.3	70	33.3	7	3.3	/	1	89	42.4	2500
3	90	56.3	50	31.3	-	-	/	2	30	18.8	2000
4	78	36.4	55	25.7	-	-	/	2	115	53.7	7000
5	154	75.5	90	44.1	-	-	/	2	80	39.2	2500
6	50	39.4	6	4.7	127	100	/	1	100	78.4	2000
7	99	90.8	50	45.9	-	-	/	2	80	73.4	3000
8	16	20.8	-	-	-	-	-	-	-	-	-
9	67	78.8	-	-	-	-	-	-	-	-	-
10	1	1.3	28	35.0	-	-	-	-	-	-	-
11	70	77.8	70	77.8	21	23.3	/	2	50	55.6	500
12	2	3.2	5	8.1	-	-	-	-	-	-	-
	828	52.3	502	31.7	157	9.9			604	38.1	

มี 646 ครัวเรือน ทำนา 1-5 ไร่ (78.0)

155 * ทำนาคต่ำกว่า 1 ไร่ (18.7)

27 * ทำนาคต่ำกว่า 6-10 ไร่ (3.3)

ทุกครัวเรือนทำนาคครั้งเดียว

หมู่ 5 มีทำสวนดอกไม้/ขายพันธุ์ 50 บ้าน

1- แหล่งน้ำผิวดิน

2- บ่อนบาดาล/บ่อขุด

การทำสวนลำไย มีทำมากในบางหมู่บ้าน ถ้าดูในส่วนตัว พบว่ามีจำนวนครัวเรือนที่
ทำสวนลำไย 31.7% ของครัวเรือนทั้งหมด หมู่บ้านที่มีสวนลำไยมาก คือ บ้านห้วยห้า (หมู่ 11) บ้านสบสอย
(หมู่ 7) บ้านโรงวัว (หมู่ 5) และบ้านหนองคัน (หมู่ 1)

ในพื้นที่ตำบลแม่สอย มีการทำเกษตรกรรมฤดูแล้งอยู่เกือบทุกหมู่บ้าน นอกจากหมู่ 8-
9-10 และ 12 ที่ทำเฉพาะฤดูฝน โดยทางหมู่ 1-2 และ หมู่ 6 ใช้น้ำจากลำห้วยแม่สอย ส่วนหมู่ 3-4-5-7
และ 11 ส่วนใหญ่ในฤดูแล้งจะใช้น้ำจากบ่อขุดหรือบ่อบาดาล

ในด้านการทำอาชีพ ปรากฏว่าชาวบ้านตำบลแม่สอย ส่วนใหญ่จะทำงานหลายอย่าง
มีเพียง 38.7% ของครัวเรือนทั้งหมดที่มีอาชีพอย่างเดียว ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นการทำเกษตรกรรมและมีถึง
203 ครัวเรือนหรือ 12.8% ที่ทำงานรับจ้างเพียงอย่างเดียว งานรับจ้างดังกล่าว ส่วนใหญ่เป็นงานรับจ้าง
เกษตรกรรม เช่น ทำงานในสวนลำไย เป็นต้น หมู่บ้านที่มีคนที่ทำอาชีพเกษตรกรรมเพียงอย่างเดียวมาก
ได้แก่ หมู่ 3 (บ้านแม่สอย) และหมู่ 4 (บ้านสระเกี) (ตารางที่ 7)

ตารางที่ 7 ลักษณะการทำอาชีพของชาวบ้าน ต.แม่สอย

หมู่บ้าน	จำนวน ครัวเรือน ทั้งหมด	จำนวน ครัวเรือน ทำอาชีพ อย่างเดียว	ครัวเรือน ทำอาชีพ รับจ้าง อย่างเดียว	รายได้จาก การรับจ้าง ต่อครัวเรือน (บาท)	จำนวนครัวเรือน ที่ทำเกษตร อย่างเดียว
1	166	-	-		
2	210	130	53	5000	76
3	160	150	10	8400	140
4	214	203	65		125
5	204	-	-		-
6	127	-	-		-
7	109	10	10	6300	-
8	77	-	-		-
9	85	53	-		53
10	80	47	45	6000	-
11	90	20	20	5000	-
12	62	-	-	-	-
รวม	1584	613 (38.7)	203 (12.8)		394 (24.9)

ลักษณะการประกอบอาชีพของชาวบ้านตำบลแม่สอย ส่วนใหญ่จะเป็นการทำเกษตรกรรม ได้แก่ การทำนา และปลูกพืชล้มลุกต่างๆ ดังกล่าว ประกอบกับการรับจ้างทำงานเป็นอาชีพเสริมซึ่งมีทั้งการรับจ้างเกษตรกรรม เช่น เป็นคนงานในสวนลำไย และการรับจ้างทำงานนอกเกษตรกรรม ได้แก่ งานช่างฝีมือ และ งานบริการนอกเขตตำบล ซึ่งมีไปกันทั้งหญิงและชาย แต่ที่มีคนออกไปทำงานนอกเขตตำบลน้อย คือมีเพียง 95 คนหรือประมาณ 6% ของครัวเรือนทั้งหมด และมีอยู่ 5 หมู่บ้านที่ไม่มีคนออกไปทำงานข้างนอกเลย คือ หมู่ 5, 7, 8, 9 และหมู่ 12 (ตารางที่ 8)

ตารางที่ 8 การออกไปทำงานนอกตำบล

หมู่บ้าน	มีคนออกไปทำงานนอกตำบล	จำนวนครัวเรือนที่มีคนออก	จำนวนคนที่ออก			ส่วนมาออกไปช่วงใด
			ชาย (คน)	หญิง (คน)	รวม (คน)	
1	/	6	5	1	6	3
2	/	15	-	15	15	2
3	/	5	2	3	5	2
4	/	40	18	22	40	2
5	-	-	-	-	-	-
6	/	2	-	2	2	3
7	-	-	-	-	-	-
8	-	-	-	-	-	-
9	-	-	-	-	-	-
10	/	7	3	4	7	4
11	/	20	8	15	23	1
12	-	-	-	-	-	-
รวม		95				

ผู้หญิง = ออกไปทำช่างฝีมือ/บริการ (เหมือนกับผู้ชาย)
 ส่วนมากอยู่ในจังหวัด (เหมือนกับผู้ชาย)
 มีไปทำโรงงาน 2 คน (หญิง 1-)

ช่วง

- 1 - ทุกวัน
- 2 - ว่างนา
- 3 - น้อยกว่า 3 เดือน
- 4 - นานกว่า 3 เดือน

สำหรับผู้ไม่มีที่ดิน มีการประกอบอาชีพที่มีผลกระทบต่อป่าไม่มาก คือจะมีอาชีพรับจ้างตัดไม้รวก และ/หรือรับจ้างตัดไม้เลื่อยไม้ ส่งขายทุน ได้เงินวันละ 60-70 บาท เป็นอีกสาเหตุหนึ่งของการที่ป่าไม้ถูกทำลาย อาชีพนี้ยังคงทำกันอยู่ในปัจจุบันโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ชาวบ้านห้วยห้า (หมู่ 11) และวังน้ำหยาด (หมู่ 2) ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่อยู่ติดกับป่ามากกว่าหมู่บ้านอื่น

2.1.4 การถือครองที่ดิน

ตำบลแม่สอยทั้งหมดมีเนื้อที่ 26,835 ไร่ เป็นที่ดินเกษตรกรรม 12,031 ไร่ (44.8%) พื้นที่ที่เหลือแบ่งเป็นที่อยู่อาศัย ที่ดินป่า และที่ดินสาธารณะของหมู่บ้าน หมู่บ้านที่มีเนื้อที่เกษตรกรรมต่ำกว่า 50% ของที่ดินหมู่บ้าน มี 3 หมู่บ้านคือ หมู่ 6 (บ้านห้วยม่วงฝั่งซ้าย) มี 47.1% หมู่ 8 หรือบ้านห้วยฝาง มีเพียง 18.8% และหมู่ 10 หรือ บ้านห้วยม่วงใหม่มี 48.4%

สำหรับที่ดินเกษตรกรรมนั้น ถ้าพิจารณาในส่วนรวม คือทั้งตำบลจะเฉลี่ยการถือครองที่ดินเกษตรกรรม ครัวเรือนละ 7.6 ไร่ แต่ถ้าจะดูเป็นรายหมู่บ้าน จะพบว่า บางหมู่บ้าน ถือครองที่ดินเกษตรกรรมโดยเฉลี่ย ต่อครัวเรือนมากกว่า 10 ไร่ ได้แก่ หมู่ 5 (บ้านโรงวัว) ถือครองโดยเฉลี่ย ครัวเรือนละ 12.3 ไร่ หมู่ 8 บ้านห้วยฝางถือครอง โดยเฉลี่ยครัวเรือนละ 19.5 ไร่ หมู่ 9 บ้านห้วยสะแพด ถือครองโดยเฉลี่ยครัวเรือนละ 11.8 ไร่ และหมู่ 10 บ้านห้วยม่วงใหม่ ถือครองโดยเฉลี่ยครัวเรือนละ 18.8 ไร่ และมี 4 หมู่บ้านที่ถือครองที่ดินเกษตรกรรมโดยเฉลี่ยต่ำกว่า 5 ไร่ ได้แก่ หมู่ 1 บ้านหนองคัน หมู่ 3 บ้านแม่สอย หมู่ 11 บ้านห้วยห้า และหมู่ 12 บ้านห้วยมะควัด สำหรับหมู่ 11-12 นี้ ถือครองที่ดิน เกษตรกรรมต่ำมาก คือ เพียง 0.5-1 ไร่ เท่านั้นต่อครัวเรือนโดยเฉลี่ย (ตารางที่ 9)

เมื่อพิจารณาถึงลักษณะการถือครองที่ดินพบว่า ถึงแม้จะมีที่ดินถือครองโดยเฉลี่ยต่อครัวเรือนค่อนข้างต่ำ แต่ก็พบว่าส่วนใหญ่ (83.3% ของครัวเรือนทั้งหมด) มีที่ดินของตนเอง โดยมีถึง 5 หมู่บ้าน ที่ไม่มีคนไม่มีที่ดินเลย คือ หมู่ที่ 1-4-5-6 และหมู่ 9

ที่น่าสนใจ คือ มีบางหมู่บ้านที่มีจำนวนครัวเรือนที่ไม่มีที่ดินเกษตรกรรมสูงกว่า 30% ของครัวเรือนทั้งหมด ได้แก่ หมู่ 3 บ้านแม่สอย (43.8%) หมู่ 8 บ้านห้วยฝาง (35.1%) หมู่ 10 บ้านห้วยม่วง (62.5%) และหมู่ 12 บ้านห้วยมะควัด (88.7%)

กล่าวโดยสรุป ชาวบ้านในตำบลแม่สอยส่วนใหญ่ถือครองที่ดินในฐานะเจ้าของ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นที่นา แต่มีขนาดการถือครองต่ำถึงต่ำมาก เอกสารสิทธิ์ที่แสดงการเป็นเจ้าของส่วนใหญ่ เป็น น.ส. 3 ก. มีเพียงหมู่ 1 บ้านหนองคัน และหมู่ 11 บ้านห้วยห้า เท่านั้นที่ส่วนใหญ่มีโฉนด หมู่ 4 (บ้านสาระภี) ส่วนใหญ่จะมีเอกสารสิทธิ์ ส.ท.ก. ในขณะที่หมู่ 5 บ้านโรงวัวส่วนใหญ่จะมีใบจอง มีเพียงหมู่ 9 บ้านห้วยสะแพด เท่านั้นที่ส่วนใหญ่ถือครองที่ดินโดยไม่มีเอกสารสิทธิ์

2.1.5 แหล่งน้ำเพื่อการเกษตรและน้ำใช้สอย

ชาวบ้านตำบลแม่สอยส่วนมากจะใช้น้ำจากแหล่งน้ำผิวดินที่สำคัญก็คือลำห้วยแม่สอย แม่ทิม แม่ปือก และบางส่วนใช้แม่น้ำปิง มีการใช้น้ำจากบ่อขุดและบ่อบาดาลบ้างไม่มากนัก

ตารางที่ 9 การถือครองที่ดินเกษตรกรรวม

	ที่ดิน										จำนวนครัวเรือนทั้งหมด
	ที่ดินทั้งหมด (ไร่)	ที่ดินเกษตรกรรวม (ไร่)	เฉลี่ยที่ดิน เกษตรกรต่อครัว เรือน (ไร่)	%ของที่ดิน เกษตรกรรวม	เอกสาร สิทธิ์ส่วน มาก	จำนวนมี ที่ดินของ ตัวเลข (h.h)	เจ้าของ + เช่าเพิ่ม (h.h)	เช่าทั้ง หมด (h.h)	ไม่มีที่ดิน เกษตร (h.h)	%ครัวเรือนไม่ มีที่ดินเกษตร	
1	625	501	3.0	80.2	1	166	-	-	-	-	166
2	2500	1300	6.2	52.0	3	170	15	-	25	11.9	210
3	900	600	3.8	66.7	3	90	-	-	70	43.8	160
4	1500	1300	6.1	86.7	6	210	4	-	-	-	214
5	5000	2500	12.3	50.0	4	204	-	-	-	-	204
6	2080	980	7.7	47.1	3	127	-	-	-	-	127
7	1350	700	6.4	51.9	3	60	32	5	17	15.6	109
8	8000	1500	19.5	18.8	3	50	-	27	27	35.1	77
9	1500	1000	11.8	66.7	8	85	-	-	-	-	85
10	3100	1500	18.8	48.4	3	30	-	-	50	62.5	80
11	200	100	1.1	50.0	1	50	20	20	20	22.2	90
12	80	50	0.8	62.5	2	7	-	5	55	88.7	62
	26835	12031	7.6	44.8		1249			264	16.7	1584

- 1 - โฉนด **เฉลี่ยการถือครอง** ครัวเรือนละ 7.6 ไร่ จำนวนผู้เป็นเจ้าของที่ดิน 78.8% ของจำนวนครัวเรือนทั้งหมด
- 2 - นส3
- 3 - นส3 ก.
- 4 - ใบจอง
- 6 - สทก
- 8 - ไม่มี

ตารางที่ 10 การใช้น้ำเพื่อการเกษตร และแหล่งน้ำจากบ่อขุดในหมู่บ้าน

หมู่บ้าน	การใช้น้ำเพื่อการเกษตร					จำนวนคนที่ เป็นสมาชิกกลุ่มเกษตร (คน)	แหล่งน้ำจากบ่อขุด/บ่อบาดาล				
	ทำมาครั้งที่ 2	ปลูกพืชไร่อายุสั้น	พืชไร่อายุยาว	สวนผัก	สวนผลไม้		บ่อบาดาลสาธารณะ (จำนวน)	บ่อบาดาลส่วนตัว (จำนวน)	บ่อน้ำตื้นสาธารณะ (จำนวน)	บ่อน้ำตื้นส่วนตัว (จำนวน)	มีประปาหมู่บ้านหรือไม่
1	3	2	3	2	2	67	2	7	3	29	มี
2	1	2	2	2	2	60	2	19	3	11	มี
3	1	1	1	3	1	160	2	-	3	4	มี
4	1	1	1	1	2	115	3	4	-	2	มี
5	1	1	3	1	1	40	2	-	1	3	มี
6	3	1	3	1	3	50	1	-	4	-	มี
7	3	1	1	3	3	120	1	5	-	5	มี
8	1	1	3	3	1	77	3	-	1	1	มี
9	3	1	3	3	3	80	1	-	-	-	มี
10	1	1	3	3	1	15	2	9	-	2	มี
11	1	1	3	3	1	64	2	7	3	8	มี
12	3	3	3	3	3	30	2	-	1	-	ไม่มี
รวม	-	-	-	-	-						

- 1 - ไม่เพียงพอ การเป็นสมาชิกสหกรณ์การเกษตร
- 2 - เพียงพอ - มีหมู่บ้าน 11 จำนวน 60 คน
- 3 - ไม่ปลูก - ใช้แหล่งทุน 6กส. ทุกหมู่บ้าน นอกจาก ม.12
- การรับจ้าง - ทำสวนลำไย

เมื่อพิจารณาจากตารางที่ 10 เราจะมองเห็นภาพของการใช้ประโยชน์จากน้ำได้ว่า ส่วนใหญ่เป็นการใช้เพื่อการทำนาและการปลูกพืชไร่อายุสั้นที่สำคัญคือ พริก หอม กระเทียม ซึ่งต้องการน้ำมาก แต่ปรากฏว่า เกือบทุกหมู่บ้านแจ้งว่า มีน้ำไม่เพียงพอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับการทำนาคครั้งที่ 2 หมู่บ้านในตำบลแม่สอย จึงทำนาได้เพียงปีละ 1 ครั้งเท่านั้น ส่วนพืชไร่อายุสั้นก็มีปัญหาน้ำไม่พอจำนวนบ่อยสุด และบ่อบาดาลก็ยังมีน้อยเกินกว่าที่จะนำมาใช้ได้อย่างเพียงพอ ปัญหาเรื่องการขาดแคลนน้ำจึงเป็นปัญหาใหญ่ของชาวบ้านและเป็นประเด็นที่ทำให้ชาวบ้านคิดถึงสาเหตุของการทำให้เกิดปัญหานี้จากการสัมภาษณ์ พบข้อมูลที่แสดงถึงการหาเหตุผลทางความคิดของชาวบ้านได้ว่า เขาเปรียบเทียบกับเมื่อ 20 ปีก่อน ที่มีน้ำอุดมสมบูรณ์ในขณะที่ป่าก็อุดมสมบูรณ์ด้วย ในชีวิตปัจจุบันที่มองเห็นได้ว่าป่าไม้ถูกทำลายจนเกือบหมด และมีผลทำให้น้ำที่เคยมีใช้อย่างเหลือเฟือในหมู่บ้านลดน้อยลงจนเกิดเป็นปัญหาไม่พอเพาะปลูก เป็นเครื่องหมายแสดงว่า ป่าขุนน้ำของพวกเขากำลังอยู่ในภาวะอันตรายที่จะต้องมีการแก้ไขอย่างเร่งด่วน เพื่อให้ทรัพยากรน้ำยังคงอยู่ในสภาพที่จะทำให้เขาดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างดีเหมือนแต่ก่อน

2.2 การจัดระเบียบทางสังคมในหมู่บ้าน

2.2.1 ทางด้านการปกครอง

หมู่บ้านต่าง ๆ ในตำบลแม่สอย มีการจัดระเบียบทางสังคมที่ค่อนข้างชัดเจนที่สำคัญ คือการมีระบบอาวุโส และนับถือขนบธรรมเนียมประเพณีอย่างเคร่งครัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งขนบธรรมเนียมที่เกี่ยวกับอาชีพ ซึ่งเป็นความอยู่รอดของเขา

ในแต่ละหมู่บ้านคนที่เป็นใหญ่และได้รับความนับถือเชื่อฟังมาก คือผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งเรียกตามภาษาพื้นเมืองว่า “พ่อหลวง” พ่อหลวงของหมู่บ้านทางภาคเหนือ จะได้รับความเชื่อถือมากจากชาวบ้าน นอกจากจะมีหน้าที่ต่าง ๆ ตามที่ได้รับมอบหมายจากทางราชการแล้ว พ่อหลวงยังมีหน้าที่จะต้องทำ คือ ทำหน้าที่เป็นคล้ายตุลาการผู้ไกล่เกลี่ยในกรณีที่เกิดปัญหาระหว่างชาวบ้าน โดยปกติชาวบ้านจะเชื่อฟังคำสั่งตัดสินของพ่อหลวง แต่ถ้าชาวบ้านคนใดไม่เชื่อ พ่อหลวงก็จะจัดการส่งไปให้หน่วยงานที่สูงกว่า คือ นายอำเภอเป็นผู้ตัดสินแทน

นอกจากพ่อหลวง ในหมู่บ้านยังมีบุคคลอีกผู้หนึ่งที่มีอำนาจเป็นที่เชื่อถือมากของชาวบ้าน คือ ผู้ที่ทำหน้าที่เป็นหัวหน้าเหมืองฝาย ซึ่งจะได้รับเลือกตั้งจากชาวบ้านให้ทำหน้าที่จัดการดูแลเรื่องต่าง ๆ เกี่ยวกับเหมืองฝาย และเป็นผู้ที่สมาชิกเหมืองฝายทั้งหลายจะต้องเชื่อฟัง อย่างไรก็ตามหัวหน้าเหมืองฝาย ซึ่งเรียกตามภาษาท้องถิ่นว่า “แก่เหมือง” นี้ จะอยู่ในตำแหน่งโดยการได้รับอาณัติจากชาวบ้าน ถ้าแก่เหมืองคนใดไม่สามารถทำหน้าที่ได้หรือไม่สามารถทำให้สมาชิกเชื่อฟังได้ ก็จะต้องถูกปลดออก เลือกตั้งคนใหม่แทน

ในปัจจุบัน พ่อหลวงไม่ได้มีอำนาจสิทธิ์ขาดมากเหมือนในอดีต การปกครองดูแลหมู่บ้านจะเป็นในแบบทันสมัยตามระเบียบคำสั่งของกระทรวงมหาดไทย คือจะมีการปกครองเป็นคณะ เรียกว่าคณะกรรมการหมู่บ้าน มีทั้งหมด 11 คน ราษฎรเลือกตั้งตัวแทนเข้ามา 7 คน ผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วย 2 คน เป็นกรรมการโดยตำแหน่ง และมีผู้ทรงคุณวุฒิของหมู่บ้านอีก 1 คน คณะกรรมการหมู่บ้านจะทำหน้าที่

ทางด้านดูแลปัญหาของหมู่บ้านตลอดจนความต้องการต่าง ๆ ที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ต้องการ แล้วเสนอขึ้นไปยังสภาตำบล แต่อย่างไรก็ตามพ่อหลวงก็ยังคงอยู่ในฐานะชาวบ้านหมายเลขหนึ่งของหมู่บ้านที่ชาวบ้านทั่วไปนับถือ ซึ่งมีผลมากสำหรับหน้าที่ด้านการปกครองของพ่อหลวง

2.2.2 ความสัมพันธ์ภายในหมู่บ้าน

หมู่บ้านในตำบลแม่สอย เริ่มต้นจากหมู่ 1 บ้านหนองคัน ซึ่งเดิมขึ้นอยู่กับอีกตำบลหนึ่ง ต่อมาได้แยกมาตั้งเป็นตำบลแม่สอย เมื่อราว ๆ 10 ปีมาแล้ว (แยกเป็นตำบลแม่สอย เมื่อปี 2525) หมู่บ้านหนองคันเป็นหมู่บ้านเก่า อายุประมาณ 200 ปี ต่อมาก็ได้แยกขยายออกเป็นหมู่บ้านต่าง ๆ บางหมู่บ้านเมื่อมีคนมากขึ้น ก็แยกออกเป็นหมู่บ้านใหม่ เช่นบ้านห้วยห้า (หมู่ 11) เดิมเป็นส่วนหนึ่งของหมู่บ้านวังน้ำหยาด (หมู่ 2) เป็นต้น ดังนั้นชาวบ้านส่วนใหญ่จึงมักจะรู้จักกันดี และบางทีก็เป็นญาติกัน

ในหมู่บ้านเดียวกัน จะมีความสัมพันธ์กันดีมากและเนื่องจากมักจะมีการแต่งงานอยู่ในหมู่บ้าน ชาวบ้านจึงเป็นญาติกัน บางหมู่บ้านเช่น บ้านหนองคัน มีนามสกุลใหญ่ ๆ อยู่ 4-5 นามสกุลในประชากรทั้งหมด 166 ครัวเรือน หมู่บ้านอื่นก็เช่นกัน แต่ปัจจุบันที่การคมนาคมดีขึ้น มีการติดต่อกับคนภายนอกมากขึ้น มีการแต่งงานกับคนต่างถิ่นหมู่บ้านในเขตตำบลแม่สอยจึงมีสมาชิกที่เป็นคนมาจากที่อื่นนอกหมู่บ้านอยู่ร่วมกับชาวบ้านในฐานะที่มาแต่งงานกับคนในหมู่บ้านด้วย

การที่เป็นญาติกันส่วนมาก ซึ่งมีทั้งญาติจากสายโลหิตและญาติจากการแต่งงาน ทำให้ชาวบ้านมีความสัมพันธ์กันใกล้ชิดมีการช่วยเหลือกันอย่างดี และทำให้ชาวบ้านมีวิถีคิดในเรื่องต่าง ๆ รอบตัวแบบเดียวกัน ซึ่งจะเห็นได้ในเวลาที่จะต้องทำอะไรที่ต้องใช้คนหมู่มากร่วมกัน ชาวบ้านจะเข้ามาร่วมกันอย่างพร้อมเพรียงและเชื่อถ้อยในคติที่วางขึ้นโดยคนที่มีอาวุโสหรือเป็นที่เคารพนับถือของกลุ่มชาวบ้าน

ในหมู่บ้านตำบลแม่สอย จะมีการช่วยเหลือกันและกันอยู่เสมอ ที่น่าสนใจก็คือ ระบบการช่วยเหลือผู้ที่ด้อยโอกาส เช่น คนที่ไม่มีที่ดิน คนยากจน พวกนี้จะได้รับการช่วยเหลือจากชาวบ้านด้วยกันที่มีฐานะดี เช่น ให้ไปปลูกพืชทำกินได้ในที่ดินของชาวบ้านคนอื่นโดยไม่ต้องเสียค่าเช่า

2.2.3 กฎเกณฑ์ในหมู่บ้านเพื่อการอยู่ร่วมกัน

ในแต่ละหมู่บ้านจะมีการวางกฎเกณฑ์ และการปฏิบัติต่าง ๆ เพื่อการอยู่ร่วมกัน ที่สมาชิกทุกคนจะต้องเชื่อฟังและทำตามกฎเกณฑ์นั้นที่สำคัญ ก็คือ การแบ่งกันใช้น้ำเพื่อการเกษตรกรรม เนื่องจากสภาพภูมิประเทศที่เป็นที่สูงชัน น้ำจะไหลลงอย่างรวดเร็ว จึงเป็นความจำเป็นที่จะต้องมีการกำหนดขีดเงินเพื่อช่วยกันกักและปล่อยน้ำให้ใช้ได้ใช้กันโดยทั่วถึง หมู่บ้านภาคเหนือจึงมีประเพณีปฏิบัติชัดเจนในด้านนี้

ประเพณีการแบ่งน้ำกันใช้นี้ เป็นประเพณีที่สืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่อง สำหรับผู้ที่มิอาจพึ่งพาน้ำในหมู่บ้านภาคเหนือทั้งหมด เรียกว่า "ระบบเหมืองฝาย" เหมือง คือ ลำน้ำเล็ก ๆ ที่ผู้จะใช้น้ำทำนาทั้งหมดช่วยกันขุดขึ้นเพื่อส่งน้ำเข้านาของคนที่ยังเข้ามาเป็นสมาชิกเหมืองฝายหนึ่ง ๆ ส่วนฝาย เป็นระบบการเก็บกักน้ำเพื่อกั้นน้ำให้ไหลลงลำเหมืองในลักษณะฝายน้ำล้น ในตำบลแม่สอยมีเหมืองทั้งหมด 8

เหมือง คือ เหมืองกลาง เหมืองใหม่ เหมืองหลวง เหมืองแม่ปือก เหมืองแม่ทิม เหมืองทุ่งใหญ่ เหมืองตากหมองและเหมืองทุ่งยางเบา แต่ละเหมืองจะประกอบด้วยสมาชิกกลุ่มเหมืองประมาณ 10-40 ครัวเรือน จำนวนสมาชิกของแต่ละกลุ่มเหมืองจะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับจำนวนบ้านที่ทำนา ซึ่งจะต้องใช้น้ำจากน้ำเหมืองเส้นนั้น ชาวบ้านที่เป็นสมาชิกแต่ละเหมืองนี้เรียกว่า “ลูกเหมือง” สมาชิกจะเลือกหัวหน้าหรือประธานเหมืองเรียกว่า “แก่เหมือง” และจะเลือกสมาชิกอีกคนหนึ่งทำหน้าที่เป็นคนสื่อข่าวระหว่างลูกเหมืองกับแก่เหมือง เรียกว่า “ล่ามเหมือง” แก่เหมืองจะทำหน้าที่กำหนดบริเวณกันฝายและบริเวณที่จะขุดลำเหมืองว่าจะมีเส้นทางอย่างไร จากนั้นก็จะแบ่งงานกันช่วยกันทำฝายและขุดลำเหมือง โดยพิจารณาตามจำนวนที่นาที่ต้องใช้น้ำจากลำเหมืองนั้น ถ้ามีพื้นที่นาจำนวนมากก็ต้องช่วยกันขุดลำเหมืองให้กว้างขึ้น นอกจากนี้แก่เหมืองต้องทำหน้าที่ดูแลควบคุมให้การใช้น้ำเป็นไปด้วยความยุติธรรม เพื่อให้ใช้น้ำได้โดยทั่วถึงในทุกสมาชิกที่สังกัดอยู่ในลำเหมืองเส้นเดียวกัน และเนื่องจากฝายที่ทำนั้นเป็นฝายไม้ไผ่ตอกกันขวางลำน้ำวัย ถึงแม้จะคงทนหลายปี แต่ก็ต้องซ่อมแซมทุกปีก่อนถึงฤดูทำนา ลูกเหมืองทุกคนมีหน้าที่จะต้องช่วยกันซ่อมฝายและขุดลอกลำเหมืองเป็นประจำทุกปีโดยมีกฎเกณฑ์ว่า ถ้าไม่ไปช่วยซ่อมแซมจะต้องเสียเงินค่าปรับแล้วแต่จะกำหนด หรือถ้าไม่ปฏิบัติตามกฎการแบ่งน้ำที่แก่เหมืองกำหนด เช่น มีการขโมยน้ำก็ต้องเสียค่าปรับ กฎเกณฑ์และอัตราค่าปรับตลอดจนการนำเงินค่าปรับไปทำกิจกรรมอะไรนั้นจะเป็นการตกลงร่วมกันของลูกเหมือง

แก่เหมืองจะอยู่ในตำแหน่งประมาณ 2 ปี หรือต่ำกว่านั้น ถ้าแก่เหมืองคนใดทำงานไม่ดี ก็จะมีการเลือกแก่เหมืองคนใหม่ การเป็นแก่เหมืองนั้น โดยทั่วไปไม่มีผลตอบแทนใด ๆ นอกจากการได้เกียรติยศว่ามีผู้นับถือเชื่อฟัง แต่บางเหมืองก็มีค่าตอบแทนให้แก่เหมือง ซึ่งอาจจะเป็นข้าวหรือเงิน เช่น ลูกเหมืองจะให้ข้าว 1 ถังต่อที่นาที่ใช้น้ำเหมือง 1 ไร่ ในการใช้น้ำทำนา แต่ถ้าเป็นการใช้น้ำฤดูแล้งที่ต้องการน้ำปลูกผัก ก็จะให้เงิน 20 บาทต่อที่ดิน 1 ไร่ เป็นต้น จะเห็นได้ว่า ถึงแม้จะมีการตอบแทนแต่ก็ต่ำมาก ดังนั้น ค่าตอบแทนจึงไม่ใช่เรื่องหลักที่คนจะรับหน้าที่เป็นแก่เหมืองซึ่งจะต้องทำงานหนักและสนใจ แต่น่าจะเป็นเพราะตำแหน่งแก่เหมืองเป็นตำแหน่งที่มีความหมาย ตั้งแต่เป็นตำแหน่งกิจกรรมที่ปฏิบัติสืบทอดกันมานานนับร้อย ๆ ปี เป็นประเพณีที่มีอยู่ในชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านภาคเหนือ คนที่ได้รับเลือกเป็นแก่เหมือง จึงหมายถึงผู้ที่ได้รับการยอมรับให้สืบทอดประเพณี ซึ่งเป็นหน้าที่ที่มีหน้ามีตาและเป็นเกียรติยศแก่ตัวผู้ได้รับเลือก

นอกจากประเพณีการแบ่งน้ำตามระบบเหมืองฝาย ในหมู่บ้านตำบลแม่สอยก็ยังมี การทำระบบเวรยาม ซึ่งจะมีการจัดเวรยามดูแลหมู่บ้านตอนกลางคืน แต่ก่อนมีกันแทบทุกหมู่บ้าน เพราะมีปัญหาต่าง ๆ มาก เช่นหมู่บ้านอยู่ใกล้ป่าอาจมีปัญหาลักขโมยป้าหรือโจรผู้ร้ายต่าง ๆ การติดต่อกับความช่วยเหลือจากทางราชการทำได้ลำบาก การจัดเวรยามในหมู่บ้านจึงเป็นการช่วยกันเฝ้าระวังเหตุการณ์ให้แก่หมู่บ้านของตน แต่ปัจจุบันการจัดเวรยามลดความสำคัญลง เพราะบ้านเมืองเจริญขึ้น การติดต่อกับเจ้าหน้าที่ราชการทำได้สะดวกขึ้น อย่างไรก็ตามกำนันให้สัมภาษณ์ว่า “ตอนนี้ไม่ค่อยมีเวรยาม นอกจากถ้าทางอำเภอสั่งมาให้มี ก็จัดกันขึ้น” แสดงว่าในปัจจุบันชาวบ้านมอบภาระทางด้านบริหารจัดการดูแลหมู่บ้านให้กับหน่วยงานภายนอก แต่ก็พร้อมที่จะทำตามคำสั่งของทางราชการจนแม้ว่า เขาจะรู้สึกว่าการหมู่บ้านเขาไม่มีปัญหา แต่ถ้าทางราชการสั่งเขาก็จะทำตามคำสั่งนั้น

2.2.4 การติดต่อสัมพันธ์กับภายนอกหมู่บ้าน

1. **ความสัมพันธ์ระหว่างหมู่บ้าน** ดังได้กล่าวแล้วว่าหมู่บ้านต่าง ๆ เหล่านี้ ล้วนแตกขยายมาจากหมู่บ้านใหญ่เดิมชาวบ้านจึงมีความสัมพันธ์กันดี และส่วนมากก็รู้จักกัน บางก็เป็นญาติกัน ยิ่งเป็นหมู่บ้านที่อยู่ในเขตตำบลเดียวกัน อย่างเช่น ตำบลแม่สอย ก็ยังมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน ไม่ค่อยมีปัญหาขัดแย้งระหว่างหมู่บ้าน เพราะทุกคนต่างก็ให้ความเคารพนับถือกันตำบล ซึ่งมีบ้านอยู่ที่หมู่ ๑ บ้านหนองคัน ทั้งในฐานะที่เป็นกำนันและในฐานะที่เป็นผู้อาวุโสของหมู่บ้าน อย่างที่เรียกกันว่า คนเก่า คนแก่ และพ่อของกำนันก็เป็นกำนันมาก่อนเช่นเดียวกัน

2. **ความสัมพันธ์กับทางราชการ** โดยปกติการติดต่อสัมพันธ์กันระหว่างชาวบ้านกับทางราชการนั้น จะผ่านทางกำนันผู้ใหญ่บ้าน ถ้าชาวบ้านมีปัญหาที่จะมาหาพ่อหลวงของตน ให้เป็นตัวแทนติดต่อกับราชการ และในทำนองเดียวกัน ทางราชการก็จะติดต่อเรื่องราชการต่าง ๆ ที่ต้องการจะให้ชาวบ้านรับรู้ผ่านมาทางกำนันและพ่อหลวง ซึ่งจะได้ผลดีกว่าการที่เจ้าหน้าที่จะมาจัดการเอง เพราะชาวบ้านจะมีความเข้าใจกันมากกว่า นอกจากในเรื่องใหญ่สำคัญ ชาวบ้านจึงจะรวมตัวกันมาถึงอำเภอ เพื่อให้นายอำเภอซึ่งเป็นผู้ปกครองที่ใหญ่ที่สุดในท้องถิ่นเป็นผู้ตัดสินจัดการโดยตรง

2.2.5 ความแตกต่างระหว่างเพศ

ในสมัยโบราณ ระหว่างเพศหญิง และเพศชาย อาจจะมีปัญหาการปฏิบัติที่แตกต่างกันมาก เช่น มีข้อห้ามต่าง ๆ ที่ห้ามเพศชายทำ หรือห้ามเพศหญิงทำ แต่ปัจจุบันความแตกต่างนี้ลดลง เช่น ในด้านการแบ่งงานกันทำ แต่เดิมนั้นงานแต่ละอย่างกำหนดชัดเจนว่างานใดเป็นงานผู้ชาย และงานใดเป็นงานผู้หญิง ได้แก่ งานทำครัว งานทำความสะอาดบ้าน และเสื้อผ้า หาฟืน เก็บผัก ต้องเป็นงานผู้หญิง เท่านั้น ผู้ชายทำไม่ได้ หรืองานหนักนอกบ้าน ต้องเป็นงานของผู้ชายเท่านั้น แต่ในปัจจุบันหญิงและชายทำงานเท่าเทียมกัน ไม่แบ่งชัดเจนลงไปและข้อห้ามต่าง ๆ ก็ลดความสำคัญลง อย่างไรก็ตามก็ตามจากข้อเท็จจริงที่ปรากฏพบว่า ส่วนมากการเปลี่ยนแปลงจะเป็นทางด้านของผู้หญิง คือ ผู้หญิงได้ออกมาทำงานนอกบ้าน ทำงานหนักเท่า ๆ กับผู้ชาย แต่งานของผู้หญิงก็ยังคงเป็นงานของผู้หญิง ผู้ชายน้อยคนที่จะเข้าครัวทำงานบ้าน อย่างเช่น กำนันให้สัมภาษณ์ว่า

“ผู้หญิงทำงานทุกอย่างของผู้ชายได้
แต่ผู้ชายไม่ทำงานทุกอย่างที่ผู้หญิงต้องทำ”

การมีส่วนร่วมกับกิจกรรมหมู่บ้านของผู้หญิง ปัจจุบันผู้หญิงมีส่วนร่วมมากขึ้นกับกิจกรรมของหมู่บ้าน ในฐานะสมาชิกคนหนึ่งของชุมชน กิจกรรมบางอย่างที่ผู้ชายไปไม่ได้ก็สามารถให้ภรรยาไปแทนได้ เช่น การขุดลอกลำเหมือง หรือซ่อมฝาย หรือการไปร่วมประชุมหรือแม้แต่เรื่องการเรียกร้องต่าง ๆ ผู้หญิงตำบลแม่สอยก็มีส่วนค่อนข้างมาก เช่น กรณีการจัดการเรื่องการบุกรุกทำลายป่าของชาววัง ผู้หญิงตำบลแม่สอย ก็ได้เข้าร่วมด้วยแม้แต่การต้องไปช่วยกันปลูกป่า ก็ไปช่วยกันปลูกด้วย ผู้หญิงชาวบ้านตำบลแม่สอย จึงมีส่วนร่วมอย่างมากต่อกิจกรรมส่วนรวมของหมู่บ้าน

2.2.6 ความคิดที่มีต่อคนบางกลุ่มในหมู่บ้าน

กลุ่มคนจนไม่มีที่ดิน ชาวบ้านส่วนมากในตำบลแม่สอยจะมองคนจนในหมู่บ้านว่าเป็นสมาชิกกลุ่มชุมชนเดียวกันมีการช่วยเหลือให้ทำกันตามที่จะช่วยได้ และชาวบ้านจะรู้จักกันหมด บอกได้ว่าใครมีฐานะอย่างไร ใครไม่มีที่ดินและใครให้การช่วยเหลือใครอย่างไร แสดงให้เห็นว่าความสัมพันธ์ในหมู่บ้านเป็นไปอย่างค่อนข้างแน่น ไม่มีการแข่งขันระหว่างคนรวยกับคนจน เพราะถ้าจะว่าไปแล้ว คนตำบลแม่สอยส่วนมากก็มีฐานะใกล้เคียงกันไม่มีใครรวยมากกว่าจนสังเกตเห็นได้ชัดเจน

คนกลุ่มน้อย คนกลุ่มน้อยในเขตตำบลแม่สอยมี 2 เผ่า คือ ม้งและกะเหรี่ยง สำหรับกะเหรี่ยงชาวบ้านมองเหมือนชาวบ้านด้วยกันทั่วไป ไม่มีปัญหาในการอยู่รวมกัน แต่สำหรับม้งที่ภาษาถิ่นเรียกอย่างไม่ชอบว่า “แซ่” นั้น ดูจะเป็นชนชาติที่มีปัญหาสำหรับชาวบ้าน ในแง่ของการบุกรุกทำลายป่าเพื่อปลูกกะหล่ำปลี และใช้น้ำของเขาจนลำห้วยต่าง ๆ แห้ง นำมาไม่ถึงชาวพื้นราบ นอกจากนั้น ม้งยังใช้ยาฆ่าแมลงจำนวนมากในการปลูกกะหล่ำปลี ซึ่งเมื่อฝนตกก็ไหลปนเปื้อนมากับน้ำในลำห้วยลงสู่หมู่บ้านตำบลแม่สอย จึงเป็นแง่ลบที่ชาวบ้านมองม้งว่าเป็นตัวทำลายทรัพยากรป่าไม้และแหล่งน้ำของเขา ซึ่งเป็นทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่ของเขาโดยตรง ดังนั้น เมื่อมีการขึ้นน้ำเพียงเล็กน้อยจากผู้ที่มีความรู้และเป็นที่เคารพนับถือ การปฏิบัติที่แสดงถึงการต่อต้านรุนแรงจึงเกิดขึ้นอย่างง่ายดาย โดยชาวบ้านเล่าให้ฟังว่า

“เมื่อ 20 ปีก่อนโน้น ป่ายังคืออยู่มาก มีน้ำใส น้ำมาก
แต่ตอนหลังมองไปบนเขาเห็นแต่ดินแดงไปหมด น้ำก็แห้ง
ทรายก็ลงมาถมเหมืองมากขึ้นทุกปี เป็นอย่างนี้ตั้งแต่แซมมาอยู่...”

จากที่กล่าวมาทั้งหมดถึงสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านแสดงให้เห็นว่าโดยทั่วไปชาวบ้านตำบลแม่สอยเป็นชาวบ้านที่มีวิถีชีวิตแบบเดียวกัน มีที่ดินน้อย และต้องพึ่งทรัพยากรป่าและแหล่งน้ำธรรมชาติอย่างมาก ชาวบ้านมีความสัมพันธ์กันแน่นแฟ้น เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้น ก็จะมองในแง่ลบเดียวกันเป็นส่วนมาก ซึ่งทำให้ง่ายต่อการมาร่วมกันจัดการเรื่องที่เขาคิดว่าเป็นปัญหาต่อชีวิตความอยู่รอดของเขา

3. แนวคิดและการปฏิบัติเกี่ยวกับทรัพยากรที่มีในหมู่บ้าน

3.1 ที่ดินเกษตรกรรม

ที่ดินเกษตรกรรมที่สำคัญที่สุดในความคิดของชาวบ้านตำบลแม่สอย คือที่ดินทำนา ซึ่งหมายถึงการมีข้าวกินโดยไม่ต้องซื้อ และหมายถึงการที่มีที่ดินเป็นที่ราบพอจะทำนาได้ ซึ่งสามารถจะใช้ปลูกพืชอื่นได้ดีถ้าต้องการ ส่วนที่ดินสวนผลไม้เป็นสิ่งที่เพิ่มรายได้ยอด่างดี ทุกคนอยากได้แต่ไม่มีใครความหมายเหมือนที่นา ซึ่งมีความเกี่ยวเนื่องกันอย่างมากกับวิถีชีวิตดั้งเดิม และประเพณีที่สืบทอดกันมาแต่โบราณอย่างระบบเหมืองฝาย

โดยส่วนใหญ่ ที่นาในตำบลแม่สอย เป็นที่ดินกรรมสิทธิ์ มีเอกสารอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่สำคัญคือ น.ส 3 ก และ สทก. มีเพียงหมู่ 9 เท่านั้น ที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ใด ๆ เป็นส่วนมาก

สำหรับผู้เป็นเจ้าของที่ดินเกษตรกรรม จะบำรุงดินของตนอย่างมาก ในแต่ละปีจะมีการใช้ปุ๋ยในดิน และที่สวนเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ แต่ปัจจุบันกำนันกล่าวว่าจะส่งเสริมให้หันมาใช้ปุ๋ยคอกมากขึ้น เพื่อลดปริมาณการใช้ปุ๋ยเคมี ซึ่งน่าจะเป็นการบำรุงดินที่ไม่ถูกต้องนัก

3.2 แนวคิดและวิถีปฏิบัติเกี่ยวกับทรัพยากรป่าและแหล่งน้ำ

3.2.1 ทรัพยากรป่าไม้

ป่าไม้ในความคิดของชาวบ้านตำบลแม่สอย เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับทรัพยากรน้ำ เขามองป่าว่าป่าเป็นต้นกำเนิดน้ำ และจะมีเจ้าป่าหรือผีที่คุ้มครองแลรักษาป่านั้น ที่กล่าวว่าชาวบ้านมองป่าว่าเป็นต้นกำเนิดน้ำ พิจารณาได้จากชื่อที่เรียกป่า ชาวบ้านเรียกว่า ป่าขุนน้ำแม่สอย หรือขุนน้ำแม่สอย เจ้าป่าที่นี้ก็เรียกว่าผีขุนน้ำ อย่างไรก็ตาม ถ้าจะมองจริง ๆ แล้ว จะเห็นว่า ชาวบ้านไม่ได้ให้ความสำคัญแก่ป่าในฐานะที่เป็นป่าไม้หรือระบบนิเวศของสัตว์และต้นไม้ คงมองแต่เพียงเป็นต้นกำเนิดของน้ำเท่านั้น และจากความคิดนี้เขาจะคิดถึงแต่ว่าถ้าบนยอดเขายังคงมีป่าไม้เขียวอยู่เมื่อนั้นเขาก็ยังคงมีน้ำใช้ข้างล่างอุดมสมบูรณ์ แต่ดังได้กล่าวแล้วว่า การมองความสำคัญของป่าไม้ได้มองที่ต้นไม้และสัตว์ป่า การทำลายป่าไม้ที่ขึ้นข้างจึงเกิดขึ้นอย่างรุนแรง ในกรณีนี้เราจะยกปัญหาเรื่องป่าล้มปะทานออกเสีย เพราะจะถือว่านั่นคือความผิดพลาดระดับประเทศ ของผู้นำประเทศที่เห็นแก่รายได้เล็กน้อย โดยไม่ได้คิดถึง ความสำคัญทางด้านอื่นของป่าเลยนอกจากจะเป็นแหล่งรายได้ แต่จะพิจารณาเฉพาะความคิดและการปฏิบัติของชาวบ้านตำบลแม่สอยเท่านั้น

ดังได้กล่าวแล้วว่า อาชีพสำคัญอีกอย่างหนึ่งของชาวบ้านตำบลแม่สอย คือ การหาประโยชน์จากป่า ได้แก่ การเก็บหาของป่า เช่น เห็ด ผัก สัตว์ป่า และที่สำคัญอย่างยิ่งคือ การรับจ้างตัดไม้เลื่อยไม้ และเผาถ่าน สองอาชีพหลังนี้เป็นตัวทำลายป่ารุนแรงมาก และทำให้ป่าขึ้นข้างในส่วนที่อยู่ถัดจากหมู่บ้านเสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว จนบางแห่งหมดสภาพป่า ซึ่งมีผลทำให้ดินถูกทำลายอย่างมาก หน้าดินถูกทรายจากภูเขาลงมาทับถม จนเป็นที่แห้งแล้งเพาะปลูกไม่ได้ พื้นที่เช่นนี้มองเห็นอยู่โดยทั่วไปในเขตอำเภอจอมทอง แม้จะได้มีการพยายามมาพัฒนาดินอย่างมากโดยทางราชการในระยะหนึ่ง แต่ก็ปรากฏว่าความพยายามนั้นได้ยกเลิกไปด้วยเหตุผลใดไม่ปรากฏ

ป่าแม่สอยถูกทำลายมากในระยะ 20 ปีมานี้ ซึ่งเป็นช่วงที่ป่าล้มปะทานเริ่มหมดลง ชาวบ้านก็เข้าทำลายแทนที่ เมื่อ 30 ปีก่อน ป่าพื้นราบยังคงมีอยู่เป็นดงทึบ แต่ปัจจุบันได้ถูกทำลายและเปลี่ยนเป็นที่ตั้งหมู่บ้านบ้าง เปลี่ยนเป็นที่ดินเกษตรกรรมบ้าง คงเหลือสภาพป่าอยู่เพียงส่วนน้อยประมาณไม่ถึง 5 ไร่ อยู่ห่างจากหมู่บ้าน 2 บ้านวังน้ำหยาดประมาณ 2 กิโลเมตร เรียกว่า "ดงหลวง" ซึ่งชาวบ้านตำบลแม่สอยทั้งหมดได้เก็บไว้เป็นป่าศักดิ์สิทธิ์ของตำบล สำหรับเป็นที่ทำพิธีวงสรวงบูชา "ผีขุนน้ำ" (ภาพที่ 2)

ภาพที่ 2 สภาพป่าศักดิ์สิทธิ์ “ดงหลวง”

3.2.2 ทรัพยากรแหล่งน้ำ

ความคิดเรื่องแหล่งน้ำของชาวบ้านตำบลแม่สอย ถือว่าน้ำเป็นของสำคัญมากต่อชีวิต มีประเพณีหลายอย่างที่แสดงถึงความสำคัญของน้ำ เช่น ประเพณีเหมืองฝาย ประเพณีบิหว่มีขุนน้ำ โดยเชื่อว่า การที่น้ำอุดมสมบูรณ์ ฝนตกต้องตามฤดูกาลอากาศไม่วิปริตแปรปรวน เกิดจากอำนาจของ “มีขุนน้ำ” ที่จะช่วยคลอบคลุมและปกป้องรักษา ดังนั้นในช่วงต้นฤดูฝน ราว ๆ เดือน พฤษภาคม-มิถุนายน จะมีพิธีบวงสรวง เช่นบิหว่มีขุนน้ำ และทำบุญเลี้ยงพระที่ดงหลวง ซึ่งโดยปกติจะเป็นเขตหวงห้าม ไม่มีใครกล้าเข้าไปลักลอบตัดต้นไม้ ซึ่งบางต้นใหญ่โตมาก อายุเป็นร้อย ๆ ปี เพราะเกรงกลัวเจ้าป่าที่สถิตย์อยู่ที่นี่ นอกจากจะเข้าไปเก็บหาอาหารเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่น เห็ด ผักป่าต่าง ๆ ถ้าเข้าไปทำอะไรที่ไม่ถูกใจเจ้าป่า ก็อาจจะมีเหตุร้ายเกิดขึ้นหรือเจ็บป่วยได้ การเลี้ยงมีขุนน้ำและเลี้ยงพระที่ดงหลวงนี้ชาวบ้านทั้ง 12 หมู่บ้าน จะผลัดเปลี่ยนกันหมุนเวียนกันเป็นเจ้าภาพ แต่ผู้ที่เป็นคนทำพิธีเลี้ยงมีขุนน้ำจะต้องเป็นบุคคลจากครอบครัวที่สืบทอดทำหน้าที่นี้มาตั้งแต่บรรพบุรุษ ความเชื่อในเรื่องมีขุนน้ำยังคงมีอยู่แม้ในปัจจุบัน แต่ก็ไม้อาจจะช่วยให้สภาพแวดล้อมเป็นเช่นที่เคยเป็นอยู่ตั้งแต่เมื่อก่อนได้ น่าเสียดายที่ว่า ความเชื่อเรื่องเจ้าป่า จะทำร้ายถ้าไปตัดไม้ทำลายป่า จำกัดอยู่ที่เขตดงหลวงเท่านั้นไม่ได้ขึ้นไปถึงเขตป่าจริง ๆ ปัญหาด้านการสูญเสียของป่าไม้ จึงยังคงมีอยู่ตลอดเวลาเพราะนอกจากจะเนื่องจากสาเหตุปัจจัยภายนอกแล้วก็ยังมีที่มาจากคนในตำบลนี้เองด้วย ดังกล่าวมาแล้ว

3.3 ผลอันเกิดจากการที่ป่าถูกทำลาย

จากที่ได้กล่าวแล้วข้างต้นว่า ป่าขุนน้ำแม่สอยถูกทำลายด้วยสาเหตุ 3 ประการ คือการถูกเป็นป่าสัมปะทาน การเข้าหาประโยชน์จากป่าไม้ของชาวบ้านพื้นราบโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ชาวตำบลแม่สอยเอง และ

ประการสุดท้าย คือการเปลี่ยนพื้นที่ป่าต้นน้ำให้เป็นพื้นที่เกษตรปลูกกะหล่ำปลีของชาวเผ่าม้ง ได้ทำให้เกิดผลต่อป่าชุมชนแม่สอย ดังนี้

1. **ป่าไม้ถูกทำลายอย่างมาก** ป่าต้นน้ำแม่สอยทั้งป่าชั้นบนและป่าชั้นล่างได้ถูกทำลายจนเกือบหมดไป จากการสัมภาษณ์ผู้นำตำบลที่เข้าไปสำรวจการถูกทำลายของป่าต้นน้ำแม่สอย ในปี 2526 พบว่าป่าต้นน้ำลำธารห้วยแม่ปือกและห้วยแม่ทิม ถูกทำลายประมาณ 95% ส่วนป่าต้นน้ำแม่สอยถูกทำลายน้อยที่สุด เมื่อเปรียบเทียบกับต้นน้ำทั้งสาม คือ ถูกทำลายประมาณ 30% หรือเป็นเนื้อที่ประมาณ 2,000 ไร่ กล่าวได้ว่า ในเขตพื้นที่ป่าของตำบลแม่สอย จะยังคงเหลือป่าที่พอจะมีสภาพคืออยู่ คือ ป่าไม้ชั้นกลางระหว่างรอยต่อของป่าไม้ชั้นบนกับป่าชั้นล่าง ซึ่งสูงเกินคนพื้นราบจะขึ้นไปได้สะดวก และต่ำเกินกว่าที่ชาวเขาจะอยู่ได้สบาย

2. **น้ำในลำห้วยแม่ทิม แม่ปือก และแม่สอยลดน้อยลง** ในอดีตเพียงเมื่อ 30 ปีมานี้เอง ชาวบ้านได้อาศัยน้ำในแม่ทิม แม่ปือก และแม่สอยในการทำนา โดยที่มีน้ำตลอดฤดูฝนจนถึงฤดูหนาว แต่น้ำเริ่มลดน้อยลงเรื่อย ๆ ชาวบ้านสังเกตว่าฝนที่ตกน้อยลงด้วย หลังปี 2527 น้ำน้อยลงอย่างเห็นได้ชัดเจน โดยเฉพาะแม่ปือกและแม่ทิม เนื่องจากป่าไม้ต้นน้ำทั้งสองถูกทำลายจนเกือบหมด คงเหลือแต่ป่าแม่สอยแต่ก็เริ่มมีปริมาณลดลง น้ำจะมาเร็วและหมดไปอย่างรวดเร็ว และเริ่มมีน้ำใช้ไม่ทั่วถึงทางท้าย ๆ เหมือน การที่น้ำน้อยลงมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในการทำนาของชาวบ้าน เมื่อก่อนชาวบ้านแล้วว่าไม่ต้องรีบร้อน ค่อย ๆ ทำไป เพราะน้ำมีเหลือเฟือ แต่ปัจจุบันต้องรีบทำนา ถ้าไม่อย่างนั้นน้ำจะหมดไม่พอทำนา การใช้ควายไถนาจะไม่ทันน้ำ ชาวบ้านจึงเริ่มเปลี่ยนมาใช้ควายเหล็กที่ทำได้เร็วกว่า ในช่วง 5-6 ปีมานี้ ระบบการแบ่งน้ำในเหมืองฝายต้องใช้วิธีที่เรียกว่า “หลังน้ำ” คือกำหนดเวลาการใช้น้ำ โดยแก่เหมืองจะเป็นผู้กำหนดว่า น้ำจะถึงตีนนาของใครก่อน เป็นเวลาที่วัน ผู้นั้นจะต้องรีบไถนาให้เสร็จตามกำหนด เพราะเมื่อครบกำหนดแก่เหมืองจะปิดลำเหมือง ปล่อน้ำให้เข้าลำเหมืองของรายต่อไป ผลผลิตข้าวที่ได้ก็ลดลง เมื่อก่อนได้ข้าวเฉลี่ยไร่ละ ประมาณ 700-800 กิโลกรัม แต่ปัจจุบันจะได้ประมาณ 450-600 กิโลกรัมต่อไร่เท่านั้น

นอกจากน้ำจะมีปริมาณน้อยลงจนสังเกตได้ ชาวบ้านก็ระแวงว่าน้ำในลำห้วยอาจจะมีสารฆ่าแมลงปนเปื้อนลงมาจากในลำห้วย เนื่องจากรู้ว่าชาวเขาใช้ยาฆ่าแมลงอย่างมากกับการปลูกกะหล่ำปลี ในพื้นที่ที่เป็นต้นน้ำ เพราะชาวบ้านสังเกตว่าในช่วงปีหลัง ๆ ประมาณ 6-7 ปีมานี้ ปลาตามลำห้วยเริ่มมีตุ่มแผลมีหนังกลอก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในฤดูหนาว จึงเรียกร้องให้มีการตรวจสอบน้ำในลำห้วยทั้งสามเพื่อให้แน่ใจว่าน้ำนั้นสะอาดพอที่จะเป็นน้ำอุปโภค บริโภคได้เหมือนที่เคยใช้กันมา

3. **มีทรายตกตะกอนมากในลำห้วย** ในช่วงหลังปี 2526 ที่ชาวบ้านเริ่มจับจุดสังเกตพบว่าตามลำห้วยมีทรายตกตะกอนมากขึ้นและน้ำก็ขุ่นขึ้น เนื่องจากป่าถูกทำลายจึงไม่มีต้นไม้คลุมหน้าดินเมื่อฝนตกก็ถูกชะล้างลงในลำห้วยและเข้าสู่ลำเหมือง ทำให้ปัจจุบันนี้ ชาวบ้านต้องลอกเหมืองถึงปีละ 2-3 ครั้ง ในขณะที่เมื่อก่อนนั้น ลอกเพียงปีละครั้งเท่านั้น นอกจากทรายยังไหลไปถึงลำน้ำแม่ปิง ทำให้น้ำแม่ปิงตื้นเขินในหน้าแล้ง เช่นเดือนมกราคม เมื่อปี 2533 นี้เองน้ำปิงบริเวณตำบลแม่สอย สามารถเดินข้ามได้อย่างสบาย สันทรายกลางแม่ปิงก็กลายเป็นเกาะใหญ่ ซึ่งลักษณะเช่นนี้ ชาวบ้านบอกว่าต่างกับภาพในอดีตที่เขาเห็นมามาก (ภาพที่ 3)

ภาพที่ 3 สภาพแม่น้ำปิง มีทรายเต็มลำแม่น้ำ

4. **สูญเสียพันธุ์ไม้และสัตว์ป่า** เมื่อมีการทำลายป่าไม้อย่างรุนแรง พันธุ์พืชพื้นเมืองหลายชนิดได้สูญเสียไป รวมทั้งสัตว์ป่าด้วย เช่น กระต๊อง พาน นมู เสือ ไม่มีใครพบในเขตนี้ พืชสมุนไพรมีค่าหลายชนิดก็หมดไป จนแทบจะไม่มี ความหวังว่า พื้นที่ต้นน้ำลำธารจะสามารถคืนกลับสู่สภาพเดิมได้อีกครั้งตามที่ชาวบ้านคาดหวัง

4. ปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่และกระบวนการแก้ปัญหาของชาวบ้าน

4.1 ปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่และกระบวนการจัดการ

ปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่นี้เป็นปัญหาที่มีผลกระทบต่อชาวบ้านที่อยู่ในพื้นที่ตำบลแม่สอยทั้งหมด นั่นคือการลดแหล่งลงของน้ำ และมีตะกอนดินทรายมากขึ้นในลำห้วยลำเหมือง ชาวบ้านเล่าว่า “แต่เดิมพื้นที่ตำบลแม่สอยเคยมีแต่ปัญหาน้ำท่วม แต่เดี๋ยวนี้กลับเป็นปัญหาน้ำไม่มี แต่ก่อนนี้น้ำแม่สอยจะมีพอใช้ตลอดปี เดี่ยวนี้พอเดือนมีนาคม น้ำแม่สอยก็จะเหลือน้อยจนไม่พอจะใช้เพาะปลูก...”

ปัญหาเรื่องน้ำแล้ง และปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน ชาวบ้านจะคุยกันในการประชุมหมู่บ้านฝ่ายประจำปี ซึ่งจะมีลูกเหมืองทั้งหมดมาประชุมกัน พูดคุยกันถึงผลการทำนา วิธีการทำงานของแก้มือง และปัญหาต่าง ๆ ที่เขาเห็นว่าสำคัญ ปรากฏว่าในระยะตั้งแต่ประมาณ 10 ปีมานี้ ปัญหาเรื่องน้ำน้อยลงจะเป็นปัญหาใหญ่ที่ชาวบ้านพูดถึงกันมากกว่าปัญหาอื่น และที่สำคัญคือได้มีการเริ่มมองเห็นว่าป่าไม้ชั้นบนถูกทำลายมาก การที่ชาวบ้านรู้ว่ามีการทำลายป่าขุนน้ำมาก เพราะชาวบ้านในแถบนี้แต่เดิมก่อนจะมีปัญหาน้ำแล้ง ทำนาโดยอาศัยแรงวัวควาย ซึ่งจะปล่อยให้ไปหากินเองในป่าหลังฤดูทำนา แต่เจ้าของจะคอยตามขึ้นไปดูเป็นประจำ จึงได้เห็นกันโดยทั่วถึงว่าป่าขุนน้ำถูกทำลายมาก ประกอบกับน้ำลดแหล่งลง จึงเป็นคำตอบที่ว่า การที่น้ำลดแหล่งลงมีสาเหตุมาจากการที่ป่าถูกทำลาย

การมองเห็นปัญหาป่าไม้ถูกทำลายนี้ได้เริ่มมาตั้งแต่ราว ๗ ปี 25๑6 โดยผู้ใหญ่บ้านคนหนึ่งชื่อ พ่อนหลวงยวง ปัจจุบันได้เสียชีวิตแล้วได้ขึ้นไปพบว่าม้งอพยพมาอยู่บริเวณป่าขุนน้ำห้วยแม่ปือก และห้วยแม่ทิม จึงมาเตือนคนวังน้ำหยาด เนื่องจากหมู่บ้านนี้ตั้งอยู่ใกล้ดอยที่ม้งเข้าไปทำลาย นอกจากนั้นม้งเหล่านี้ยังเข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่ในพื้นที่บ้านวังน้ำหยาดด้วย ตอนแรกที่ม้งเข้ามามีประมาณ 4-5 ครัวเรือนเท่านั้น และค่อย ๆ อพยพมาเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ

ในปี 2518 (1975) พระอธิการพงศ์ศักดิ์ เดชธัมโม เจ้าอาวาสวัดผาสุก อ.เมือง จ.เชียงใหม่ ได้ถูกลงมาอยู่ที่ถ้ำดู่ ในเขตใกล้ต้นน้ำป่าแม่สอย ก็เห็นเช่นเดียวกันว่ามีม้งมาอยู่ในพื้นที่บ้านวังน้ำหยาด พระอาจารย์พงศ์ศักดิ์ เป็นผู้รู้จักนิสัยขยันขันแข็งของม้งดี และรู้ว่าพวกนี้เป็นพวกทำไร่เลื่อนลอย มีความชำนาญในการเผาทำลายป่าไม้เพื่อเปลี่ยนเป็นพื้นที่เพาะปลูก จึงเริ่มค่อย ๆ คุยกับชาวบ้านที่ขึ้นไปพบให้เข้าใจปัญหาที่จะเกิดจากการที่มีม้งเข้ามาอยู่ในเขตนี้ คนที่มาคุยกับพระอาจารย์บ่อยก็คือพ่อนหลวงยวง ในที่สุดชาวบ้านทั้งหมดก็เข้าใจ และได้มีการคอยสังเกตผลจากการที่ม้งเข้ามาอยู่ในพื้นที่ที่สำคัญ คือในราว ๗ ปี 2518-1519 นี้ชาวบ้านได้ประชุมกันถึงปัญหาที่จะเกิดขึ้นแก่พื้นที่ตำบลวังน้ำหยาดทั้งหมด จึงได้คิดหาวิธีที่จะไม่ให้ชาวม้งเข้ามาทำลายป่าในเขตนี้ ในที่สุดได้ตกลงกันในหมู่บ้านเหมืองประมาณ ๑๐ เหมืองว่าจะขึ้นไปทำแนวเขตห้ามม้งเข้ามาทำลายป่า หัวหน้าเหมืองฝ่ายทั้งหมดและชาวบ้านส่วนหนึ่งจึงได้ขึ้นไปเอาผ้าเหลืองทำแนวเขตไว้ แต่ไม่เป็นผลสำเร็จชาวเขามีจำนวนเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ และคงทำลายป่าต่อไปเริ่มจากป่าขุนน้ำแม่ปือกแล้วมาที่ป่าแม่ทิม เมื่อเริ่มมาที่ป่าแม่สอยชาวบ้านตำบลวังน้ำหยาดซึ่งอยู่ในพื้นที่รับน้ำจากขุนน้ำแม่สอยก็เริ่มเดือดร้อน จึงมีการประชุมกันพูดถึงปัญหานี้และหาวิธีแก้ไข ทางแก้ไขสิ่งแรกที่พวกชาวบ้านคิดก็คือ การร้องเรียนไปทางฝ่ายปกครองคือ อำเภอ เพื่อให้เข้ามาช่วยแก้ปัญหา

ปี 2521 (1978) ผลจากการทำลายป่าของม้งเริ่มมองเห็นชัดเจนขึ้น กลุ่มผู้นำชาวบ้านได้เริ่มทำหนังสือร้องเรียนไปทางอำเภอ ขอให้อำเภอช่วยยับยั้งแต่ไม่มีคำตอบใด ๆ จึงได้ทำหนังสือขึ้นไปอีกในปี 2522 (1979) แต่ก็ยังคงไม่มีคำตอบเช่นเคย (ภาพที่ 4 และ 5)

ในปี 2523 (1980) ชาวบ้านได้ทำหนังสือขึ้นไปหาอำเภออีก คราวนี้อำเภอตอบมาว่าจะให้ชาวเขาหยุดการทำลายป่า แต่ก็ยังเป็นเพียงการรับปากไม่มีการกระทำใด ๆ ที่จะให้ชาวเขาหยุดทำไร่เลื่อนลอยลงได้

นอกจากนั้นโดยที่ชาวบ้านเฝ้าจับตามองอย่างใกล้ชิด ได้สังเกตเห็นว่า ลักษณะการทำลายป่าของชาวเขาได้เปลี่ยนรูปแบบและความเร็วในการทำลายป่าเมื่อมีการเข้ามาพัฒนาชาวเขาเพื่อให้ลดพื้นที่ปลูกฝิ่น ชาวบ้านได้กล่าวถึงโครงการ 2 โครงการสำคัญที่เข้ามาในพื้นที่คือ โครงการพัฒนาที่สูง ไทย-นอร์เวย์ และโครงการหลวงซึ่งเข้ามาในราวปี 2526 ทำให้รูปแบบการเพาะปลูกของม้งเปลี่ยนไป และเกิดผลกระทบรุนแรงยิ่งขึ้นจากอัตราการทำลายป่าของม้ง (ภาพที่ 6 และ 7)

ภาพที่ 4 สภาพป่าที่ถูกทำลายเพื่อการเปลี่ยนเป็นพื้นที่ปลูกกะหล่ำปลี ในภาพจะเห็นการพยายามหาทางป้องกันการพังทลายของดินด้วยวิธีที่ไม่น่าจะเห็นผล คือการนำก้อนหินมาวางกองเป็นหย่อม ๆ

ภาพที่ 5 วิธีการพยายามป้องกันการพังทลายของดินอีกวิธีหนึ่งที่ใช้อยู่ในโครงการพัฒนา ชาวเขา โดยการปลูกพืชบางชนิดแต่ปลูกเป็นกอ ๆ ซึ่งไม่น่าจะป้องกันได้

ภาพที่ 6 กะหล่ำปลีพร้อมจะออกสู่ตลาด สังเกตว่าใส่ในถุงปุ๋ยเคมี แสดงว่ามีการใช้ปุ๋ยเคมีอย่างมาก

ภาพที่ 7 การขนส่งกะหล่ำปลีสู่ตลาดโดยเกษตรกรชาววัง ซึ่งส่วนใหญ่จะมีรถของตนเอง

หน่วยงานดังกล่าว ได้เข้าส่งเสริมแนะนำให้มังปลูกพืชเศรษฐกิจ คือ กาแฟ และ กะหล่ำปลีแทนฝิ่น ซึ่งมังเลือกที่จะปลูกกะหล่ำปลีซึ่งทำรายได้ดีมาก เพราะสามารถปลูกได้ถึงปีละ 3 ครั้ง การที่มังเปลี่ยนมาปลูกกะหล่ำปลีนั้น ยิ่งทำให้การทำลายป่าเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ผู้ใหญ่บ้านห้วยห้าได้สรุปให้ฟังว่า

“เมื่อตอนแก่ปลูกฝิ่น ถึงจะทำแบบไร่เลื่อนลอยก็ยังไม่ค่อยมีปัญหากับชาวพื้นราบมาก เพราะใช้เนื้อที่น้อยและปลูกเฉพาะฤดูฝนเท่านั้น ป่าไม่ถูกทำลายมากนักแต่พอมาปลูกกะหล่ำปลีรายได้ดีและปลูกได้ทั้งปี ก็เลยปลูกมากขึ้น พวกมันนี่ขยันต้องการได้เนื้อที่ปลูกกะหล่ำเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จึงวางที่เพิ่มขึ้นทุกปี ป่าถูกทำลายเร็วขึ้นมากกว่าเมื่อตอนที่ปลูกฝิ่น”

จากปี 2526 เป็นต้นมา ผลกระทบได้เริ่มเกิดกับชาวบ้านตำบลแม่สอยมากขึ้น ลำน้ำสายหลักคือห้วยแม่สอยเริ่มลดลงอย่างเห็นได้ชัด จนในปี 2527 (1984) สภาตำบลแม่สอยจึงประชุมชาวบ้านทั้งตำบลและได้นิมนต์พระสงฆ์ในตำบลทั้งหมดมาร่วมด้วย เพื่อให้พระสงฆ์เป็นผู้นำในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำลำธาร โดยมีพระอาจารย์พงษ์ศักดิ์ร่วมเป็นที่ปรึกษาสำคัญ ในระยะนี้ได้มีการเซ็นชื่อร่วมกันทั้งตำบล แสดงความมุ่งหมายในการเข้าร่วมอนุรักษ์ป่าไม้ต้นน้ำลำธาร โดยการจัดเขตป่าชุมชนน้ำทั้งหมดเป็น “วนอุทยานศาสนา” มีการปักป้ายประกาศห้ามตัดไม้ในเขตแม่ทิม แม่ปอก และแม่สอย แต่ไม่เป็นผลสำเร็จ และถูกต่อต้านจากทางฝ่ายปกครอง การดำเนินงานโดยสภาตำบลเริ่มมีปัญหา เพราะกำนันผู้ใหญ่บ้านเป็นคนของรัฐที่จะต้องทำงานตามนโยบายรัฐบาล จึงเกิดการดิ้นรนหาวิธีการแก้ปัญหาที่จะต้องมียศกรอื่นเข้ามาทำหน้าที่นี้แทนสภาตำบล

ปี 2528 (1985) เมื่อการต่อสู้โดยผ่านทางสภาตำบลมีปัญหาทำงานไม่สะดวก เพราะติดขัดที่ผู้นำเป็นคนของรัฐ บรรดาหัวหน้าเหมืองทั้งหลายรวมทั้งสภาตำบลก็หาองค์กรใหม่ขึ้นมารองรับเพื่อให้สามารถดำเนินการต่อต้านเรียกร้องได้ในลักษณะเป็นกลุ่ม แล้วได้เชิญนายสุวิทย์ นามเทพ ซึ่งเป็นคนอยู่ที่บ้านหมู่ 3 (บ้านแม่สอย) และมีตำแหน่งเป็นสมาชิกสภาจังหวัดเชียงใหม่ เป็นคนที่ชาวบ้านนับถือว่ามีความรู้มาเป็นที่ปรึกษาในที่ประชุม ในที่สุดได้ลงมติให้ตั้งขึ้นเป็นชมรมมีชื่อว่า ชมรมอนุรักษ์และพัฒนาป่าต้นน้ำแม่สอย โดยมี นายสุวิทย์ นามเทพ เป็นประธาน กำนันและหัวหน้าเหมืองทุกคนเป็นรองประธาน สมาชิกคือลูกเหมืองทั้งหมด

เมื่อตั้งเป็นชมรมก็เป็นที่พึ่งเสียงมากของทางราชการหลายคนถูกมองว่าเป็นคอมมิวนิสต์ แต่ชมรมก็ทำงานไปเรื่อย ๆ ในปลายปี 2528 ซึ่งเป็นปีที่น้ำแห้งมากชาวบ้านก็ประชุมกันหาวิธีจัดการด้วยตนเอง เพราะไม่ได้รับความช่วยเหลือใด ๆ จากรัฐเลย ผลการประชุมออกมาว่า ถ้าจะป้องกันไม่ให้มีบุกรุกป่าต่อไปก็ต้องล้อมรั้วไม่ให้เข้ามาได้สะดวกแต่ทางราชการไม่เห็นด้วยกับวิธีนี้โดยทางฝ่ายอำเภอกล่าวว่ามีกฎหมายทางชาวบ้านก็ได้แย้งว่า “ที่ชาวเขาทำลายป่านั้นทำไมไม่มีใครไปจับว่ามีกฎหมาย แต่พอชาวบ้านเข้าไปเขาไม่บ้างก็ถูกจับ ถ้าจะมีการจับกันก็ต้องจับให้หมดทุกรายที่เข้าไปรบกวนป่าต้นน้ำ แม้แต่โครงการหลวงและกรมประชาสัมพันธ์ในโครงการไทย-นอร์เวย์ ก็ต้องถูกจับด้วยจึงจะยุติธรรม”

จากการประชุมครั้งนี้ สร้างความรู้สึกร่วมให้ชาวบ้านมากขึ้น ชาวบ้านยืนยันว่าจะต้องล้อมรั้วแน่นอนไม่กลัวว่าจะเป็นกรณีกฎหมายหรือไม่ ผลก็คือวันที่ 25 กุมภาพันธ์ 2529 (1986) ชาวบ้านประมาณ 500 คน นำโดยชมรมอนุรักษ์ได้ขึ้นไปล้อมรั้ว มีความยาวประมาณ 8-9 กิโลเมตร รั้วสูงประมาณ 2 เมตร ซ้อนกัน 10 เส้นลดทอนมา โดยอยู่พักแรมบนเขา 3 คืน 4 วัน จนเสร็จใช้งบประมาณ 200,000 บาท โดยได้รับการสนับสนุนทางการเงินจากมูลนิธิธรรมนารถของพระอาจารย์พงษ์ศักดิ์ การขึ้นไปล้อมรั้วของ

ชาวบ้านนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อแสดงให้เห็นว่าชาวบ้านแม่สอยต้องการรักษาป่าต้นน้ำลำธาร และต้องการให้ทางราชการสนใจปัญหาอย่างจริงจังและให้แก้ปัญหาที่สาเหตุ

การล้อมรั้วส่งผลสำคัญประการหนึ่ง คือมั่งที่เคยเข้าทำการทำลายป่าทางด้านป่าแม่สอย ได้เปลี่ยนเส้นทางไปทำลายป่าแม่เตี้ยะ แม่ตะ ซึ่งไปมีผลกระทบต่อชาวบ้านอีกหลายตำบลที่ใช้น้ำทั้งสองลำห้วยนี้ และทำให้เกิดกระบวนการต่อสู้จากชาวบ้านในลักษณะเดียวกับชาวบ้านแม่สอย แต่ในการต่อสู้ของชาวตำบลแม่เตี้ยะ และอื่น ๆ นี้ ได้มีการพยายามขยายวงของการรับรู้ปัญหาให้กว้างออกไปจนถึงคณะรัฐมนตรี และในที่สุดก็ได้มีการทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายฎีกาต่อองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

อย่างไรก็ตาม ในกรณีของตำบลแม่สอยแม้ว่าอาจจะถือได้ว่า ชาวบ้านเป็นฝ่ายชนะเพราะมั่งได้เปลี่ยนทิศทางการทำลายป่าไปสู่ดอยอื่น ๆ แต่ก็จะพูดถึงการทำให้ราชการสนใจปัญหานี้อย่างจริงจังโดยมีมาตรการที่เป็นรูปธรรมชัดเจนนั้น ก็ยังไม่ถือว่าประสบความสำเร็จเท่าที่ควร เพราะในขณะที่ชาวบ้านมองปัญหาอย่างจริงจังมาก เพราะเป็นปัญหาที่กระทบกับความอยู่รอดของพวกเขาโดยตรง แต่ทางการก็มีแต่เพียงมติดว่าจะทำอย่างนั้นอย่างนี้ โดยมีได้มีการปฏิบัติและการติดตามผลให้เป็นไปตามมตินั้นเท่าที่ควร เช่นกรณีการจัดที่ให้มั่งอยู่ดอยที่บ้านปากกล้วย ซึ่งอยู่ในเขตพื้นที่บ้านวังน้ำหยาดโดยกำหนดที่ทำกินให้ แต่ไม่มีการควบคุมให้มั่งอยู่ภายในขอบเขตที่กำหนด เมื่อชาวบ้านเรียกร้องขอให้ทางการขึ้นไปจัดการก็ไม่ได้มีการตอบสนองเท่าใดนัก ชาวบ้านจึงเห็นว่ามั่งได้รับอภิสิทธิ์การคุ้มครองมากกว่าพวกเขาที่สำคัญคือ เขาคิดว่าความเดือดร้อนของพวกเขา นั้น เป็นผลกระทบจากโครงการพัฒนาพื้นที่สูงนั่นเอง

4.2 บุคคล และองค์กรที่เกี่ยวข้องกับปัญหา

กล่าวโดยทั่วไปชาวบ้านภาคเหนือจะเป็นผู้ที่มีขนบธรรมเนียมที่แสดงถึงแนวคิดทางด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่ส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของเขา โดยเฉพาะอย่างยิ่งทรัพยากรแหล่งน้ำ ซึ่งมีความสัมพันธ์อย่างยิ่งกับป่าต้นน้ำ แต่ก็ยังต้องการชี้แนะเพื่อที่จะให้มองเห็นปัญหาได้ชัดเจนขึ้น และเมื่อมองเห็นปัญหา เนื่องจากชาวบ้านมีแนวคิดด้านการอนุรักษ์อยู่แล้ว จึงง่ายที่จะพัฒนาความคิดนั้นไปสู่การปฏิบัติในสิ่งที่เขาเห็นว่าจะช่วยแก้ปัญหาให้ตัวเขาเองได้

สำหรับปัญหาที่เกิดขึ้นดังกล่าวแล้วข้างต้น มีบุคคลและกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องสำคัญที่ควรจะต้องพิจารณาดังนี้

พ่อหลวงขวง เป็นผู้ใหญ่บ้านตำบลแม่ตะก่อนจะแยกออกมาเป็นตำบลแม่สอยในปัจจุบัน ผู้ใหญ่บ้านผู้นี้ได้ขึ้นไปพบมั่ง 4-5 ครั้งรอบรั้ว และได้นำความมาเล่าให้ลูกบ้านฟังเพื่อเตือนให้รู้ถึงภัยที่จะเกิดจากการเข้ามาอยู่ของมั่ง เพราะผู้ใหญ่บ้านผู้นี้เป็นผู้ที่เคยท่องเที่ยวได้เห็นผลการทำลายป่าของมั่งมาแล้ว แต่ก็ใช้เวลาถึง 2 ปี ชาวบ้านจึงเริ่มเชื่อ

พระอาจารย์พงษ์ศักดิ์ เป็นบุคคลสำคัญมากสำหรับปัญหานี้ เพราะได้พยายามชี้แนะให้ชาวบ้านเห็นถึงตัวปัญหาแท้จริง โดยทางพ่อหลวงขวงมาเข้าด้วยกับพระอาจารย์ ทำให้น้ำหนักของการมองปัญหามีมากขึ้น เนื่องจากชาวบ้านเคารพพระสงฆ์และพ่อหลวงขวงก็เป็นผู้ใหญ่บ้านที่ชาวบ้านนับถือมากอยู่แล้ว

กลุ่มหัวหน้าเหมือง เป็นกลุ่มบุคคลที่สำคัญในพื้นที่นี้ เพราะเป็นกลุ่มที่มีมวลชนอยู่ในมือ โดยทั่วไปหัวหน้าเหมือง (แก่เหมือง) จะได้รับความเชื่อถือมากอยู่แล้วเมื่อหัวหน้าเหมืองเห็นด้วยกับฝ่ายอนุรักษ์ หรือฝ่ายพระอาจารย์ การร่วมมือจากชาวบ้านจึงไม่เป็นปัญหา

นายสุวิทย์ นามเทพ เป็นผู้ที่ชาวบ้านนับถือว่ามีความรู้ มีตำแหน่งการงานอยู่ในสภาจังหวัดและเป็นผู้ที่พูดเก่ง พูดดี ชาวบ้านเชื่อว่าเขาจะทำงานเพื่อชาวบ้านได้เมื่อตั้งให้เป็นประธานชมรมอนุรักษ์ฯ เขาก็ได้แสดงให้เห็นว่าเขาสามารถเดินไปพร้อม ๆ กับชาวบ้านได้อย่างดี

ชมรมอนุรักษ์และพัฒนาป่าต้นน้ำลำธารตำบลแม่สอย เป็นชมรมที่ตั้งขึ้นมาเพื่อทำงานแทนสภาตำบลที่ไม่สามารถทำงานนี้ได้โดยสะดวก ผลงานสำคัญของชมรมก็คือ การนำชาวบ้านขึ้นไปล้อมรั้วดังกล่าวแล้ว ในระยะหลังงานของชมรมเด่นขึ้นมามาก และเป็นองค์กรสำคัญทำงานได้อย่างดีในเรื่องการอนุรักษ์ จึงได้ขยายงานออกไปเป็นชมรมอนุรักษ์และพัฒนาป่าต้นน้ำลำธารอำเภอจอมทองในวันที่ 28 เมษายน 2532 วัตถุประสงค์ที่ตั้งเป็นชมรมนี้ขึ้นมาก็เพื่อการแก้ปัญหาเรื่องมั่งโดยตรง โดยมีพระอาจารย์พงษ์ศักดิ์ เป็นที่ปรึกษา นายสุวิทย์ นามเทพ เป็นประธาน กำหนดทุกตำบลเป็นรองประธาน และผู้ใหญ่บ้านทุกคนเป็น กรรมการ เมื่อเกิดมีชมรมอนุรักษ์อำเภอขึ้น ชมรมอนุรักษ์ของตำบลแม่สอยก็เข้าร่วมอยู่ในชมรมนี้

เกี่ยวกับการทำงานของชมรม ทางเจ้าหน้าที่อำเภอให้ความเห็นว่าเป็นประสบความสำเร็จอย่างมาก เพราะชาวบ้านในท้องที่นี้มีความตื่นตัวสูง ถ้ามีผู้นำจะรวมตัวกันได้เร็วมากและชมรมก็ทำหน้าที่เป็นผู้นำได้อย่างจริงจัง

มูลนิธิธรรมมารถ เป็นองค์กรเอกชนที่เกิดขึ้น โดยพระอาจารย์พงษ์ศักดิ์ ผลงานสำคัญคือการสนับสนุนด้านการเงินในการล้อมรั้วป่า และมีโครงการพัฒนาต่อเนื่องเพื่อช่วยเหลือชาวบ้านที่ไม่มีที่ดินทำกินให้มีที่ดินเพื่อขจัดปัญหาการเข้าบุกรุกที่ดินป่า โดยร่วมมือกับกรมป่าไม้จัดทำโครงการพัฒนาและปรับปรุงที่ดินป่าสงวนแห่งชาติ มูลนิธิตั้งขึ้นมาในปี 2529 วัตถุประสงค์สำคัญคือการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าต้นน้ำลำธาร ซึ่งต้องประกอบด้วยงานหลายอย่างและตั้งได้กล่าวแล้วว่า ชาวพื้นราบก็เป็นตัวการสำคัญในการเข้าทำลายป่าการจัดหาที่ดินให้ชาวพื้นราบจึงรวมอยู่ในวัตถุประสงค์ด้วย

โครงการไทย-นอร์เวย์ โครงการนี้เข้ามาในพื้นที่ปี 2526 โดยผ่านทางกรมประมงกระทรวง วัตถุประสงค์สำคัญคือ การเปลี่ยนอาชีพของชาวเขาจากการปลูกฝิ่นเป็นอาชีพการเกษตรกรรมอื่น ๆ ชาวเขาที่ได้รับการพัฒนาในพื้นที่นี้คือ ม้งและกะเหรี่ยง โดยกะเหรี่ยงเลือกปลูกกาแฟเป็นพืชเศรษฐกิจ และม้งเลือกปลูกกะหล่ำปลีเป็นพืชเศรษฐกิจ ซึ่งการพัฒนาโดยมิได้มีการควบคุมที่รัดกุมพอนี้ ได้เกิดปัญหาหามาหลายแก่ชาวบ้านพื้นราบจนต้องมีการรวมตัวกันต่อต้านดังกล่าวแล้ว

โครงการหลวง เข้ามาในพื้นที่ภายหลังจากโครงการไทย-นอร์เวย์ เล็กน้อย โดยมีวัตถุประสงค์เดียวกัน และได้ทำการช่วยเหลือพัฒนาชาวเขาโดยเฉพาะม้งอย่างดี แต่อย่างไรก็ตามโครงการหลวงนี้ นับว่าเป็นโครงการที่มีปัญหา เพราะไม่มีการประสานงานกับทางอำเภอซึ่งเป็นเจ้าของท้องที่เลย จากการให้สัมภาษณ์ของเจ้าหน้าที่อำเภอได้ความว่า "...ชาวบ้านไม่เข้าใจงานของโครงการหลวง ทางอำเภอก็ไม่สามารถจะชี้แจงให้ฟังได้เพราะไม่มีการประสานงานกับทางอำเภอ เมื่อชาวบ้านถามในส่วนที่เกี่ยวข้องกับ โครงการหลวง ทางอำเภอก็ไม่สามารถให้คำตอบได้..."

ความรู้สึกที่ตรงกันของทั้งชาวบ้านและเจ้าหน้าที่อำเภอก็คือ ชาวเขาเพียงไม่ถึงสองร้อยครอบครัวได้รับการส่งเสริมช่วยเหลืออย่างมากทั้ง ๆ ที่การช่วยเหลือนั้นส่งผลกระทบต่อชาวพื้นราบจำนวนเป็นพันครอบครัว จนมีการร้องเรียนก็ไม่ได้รับความสนใจที่จะแก้ปัญหาในทางที่ควรจะเป็นจึงเกิดปัญหากระทบกันเรื่อยมา ระหว่างชาวบ้าน (โดยผ่านทางชมรมอนุรักษ์อำเภอจอมทอง) กับโครงการหลวง ตั้งแต่ปี 2530 เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

ฝ่ายปกครอง : อำเภอและจังหวัด ชาวตำบลแม่สอยมีความรู้สึกว่าเป็นปัญหาของเขาไม่ได้รับการตอบสนองเท่าที่ควรจากทางฝ่ายปกครอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางอำเภอ เนื่องจากเขาได้ทำการร้องเรียนหลายครั้งตั้งแต่ครั้งแรกเข้ามาอยู่ ถ้าทางอำเภอตื่นตัวรับหาทางระงับป้องกัน ปัญหาจะไม่ลุกลามมากถึงเพียงนี้ และป่าก็จะไม่ถูกทำลายอย่างมากอย่างที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งเป็นสาเหตุที่ทำให้พวกชาวบ้านต้องหาวิธีแก้ปัญหาตนเอง ด้วยการใช้อิทธิรุนแรง คือการล้อมรั้วดังกล่าวแล้ว

จะเห็นได้ว่า ชาวบ้านต้องต่อสู้ทั้งกับชาวเขาและโครงการพัฒนาต่าง ๆ ของราชการที่เข้าไปส่งเสริมพัฒนาชาวเขา โดยไม่พิจารณาถึงผลกระทบข้างเคียงเท่าที่ควร การต่อสู้ของชาวตำบลแม่สอยอาจจะยุติลงเพราะประสบผลสำเร็จไประดับหนึ่ง แต่ผลกระทบเดียวกันนี้ได้เปลี่ยนทิศทางการขยายออกไปยังพื้นที่ตำบลอื่น ทำให้เกิดการขยายขอบเขตการร้องเรียนในวงกว้างออกไป ซึ่งเป็นสิ่งที่จะต้องพิจารณาคำนิ่งถึงเพื่อการแก้ไขปัญหาที่ถูกต้อง

4.3 ผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการแก้ไขปัญหาของชาวบ้านตำบลแม่สอย

4.3.1 กระบวนการแก้ปัญหา

กระบวนการแก้ปัญหาของชาวตำบลแม่สอย เริ่มมาจากการชี้ให้เห็นปัญหาของผู้ที่ชาวบ้านเคารพนับถือ คือผู้ใหญ่บ้านและพระสงฆ์ โดยผ่านทางหัวหน้าเหมืองฝ่ายลงมาถึงชาวบ้านในที่สุด กล่าวได้ว่าชาวบ้านเกือบทุกคนที่ใช้น้ำร่วมกัน มีส่วนร่วมในการพยายามแก้ไขปัญหาดังกล่าว ตั้งแต่พยายามร้องเรียนให้ทางราชการเห็นปัญหาคด้วย แต่เมื่อไม่เป็นผลจึงได้จัดการจัดการกันเองตามวิธีที่เขาช่วยกันคิดขึ้น คือการล้อมรั้วป่าเพราะเขามองว่า ปัญหาคือการที่ป่าต้นน้ำถูกทำลายจากชาวม้ง ทำให้หน้าไม่มีลมมาถึงพื้นราบ ทางแก้ปัญหาคือการหยุดการทำลายป่าด้วยการหวงห้ามม้งเข้าไปในเขตป่าต้นน้ำของเขาไม่ได้ ซึ่งนับว่าเป็นการแก้ไขปัญหที่ตรงไปตรงมามาก

4.3.2 ผลที่เกิดขึ้น

1. ชาวบ้านตำบลแม่สอยประสบความสำเร็จในการแก้ปัญหา ชาวม้งเปลี่ยนแนวการทำลายป่าจากป่าขุนน้ำแม่สอยมาเป็นป่าขุนน้ำแม่เตี้ยะ แม่ตะแหน ทำให้ชาวบ้านตำบลสอยแก้ว ตำบลบ้านหลวง ตำบลช่องเปา และตำบลสบเตี้ยะ ต้องประสบปัญหาน้ำแล้งมาตั้งแต่ปี 2529 เป็นต้นมา และรุนแรงขึ้นเรื่อย ๆ ในปัจจุบัน

2. ในพื้นที่ตำบลแม่สอย ซึ่งชาวบ้านเคยสามัคคีกันร่วมมือต่อสู้กับปัญหาม้งทำลายป่าต้นน้ำลำธาร เกิดมีปัญหากันเองในด้านของการแบ่งผลประโยชน์จากโครงการพัฒนาหมู่บ้านป่าไม้เพื่อ

การพัฒนาพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ซึ่งเป็นโครงการร่วมของมูลนิธิธรรมนารอดและกรมป่าไม้ แต่อย่างไรก็ตามชาวบ้านคิดว่าปัญหานี้จะสามารถแก้ไขกันเองได้ในระดับสภาตำบล

3. จากกรณีต่อสู้ของบ้านแม่สอย เป็นตัวอย่างที่ดีมากของการต่อสู้ที่จะเกิดขึ้นของชาวบ้าน ดอยแก้ว สบเตี้ยะ ช่างเปา และบ้านหลวง ที่กำลังประสบปัญหาเดียวกับที่ชาวตำบลแม่สอยเคยมีมาแล้ว ซึ่งในขั้นต้นช่วงแรกของการเกิดปัญหา (ตั้งแต่ปี 2529) ชาวบ้านทั้ง 4 ตำบล นั้นก็เริ่มจากการร้องเรียนทางราชการเช่นเดียวกัน และขยายวงออกกว้างไปถึงร้องเรียนต่อคณะรัฐมนตรีจนถึงทนายฎีกาในที่สุด แต่ผลก็ได้รับเช่นเดียวกับที่ชาวตำบลแม่สอยได้รับ คือทางราชการไม่สนใจเท่าที่ควร แม้ว่าจะมีการพยายามแก้ปัญหามาแล้วก็ตามก็ยากแก่การปฏิบัติ ชาวบ้านทั้ง 4 ตำบลจึงคิดจะใช้วิธีของชาวตำบลแม่สอยคือจะขึ้นไปล้อมรั้ว แต่ทางราชการก็ได้พยายามลดความตึงเครียด โดยให้โครงการหลวงซึ่งในระยะหลังมีปัญหากระทบกับชาวบ้านโดยตรง ให้ระงับโครงการที่จะพัฒนาพวกเขาไว้ก่อน จนกว่าจะสร้างอ่างเก็บน้ำให้ชาวบ้านเสร็จ แต่ปัญหานี้ยังไม่สามารถจะสรุปผลได้ในขณะที่เขียนรายงาน

เราจะสรุปเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงหลังการปฏิบัติการล้อมรั้วของชาวตำบลแม่สอย ซึ่งปัญหาได้ย้ายไปเกิดกับตำบลทั้ง 4 ดังลำดับเหตุการณ์ต่อไปนี้

สรุปเหตุการณ์

ปี	เหตุการณ์	ผู้เกี่ยวข้อง
2529	ชาวบ้าน 4 ตำบลทำหนังสือร้องเรียนถึงอำเภอและจังหวัด	ตำบลดอยแก้ว สบเตี้ยะ ช่างเปา และบ้านหลวง
2530	หน่วยงานในเชียงใหม่ร่วมกันพิจารณาปัญหาการร้องเรียน สรุปได้ว่า 1. ให้ชาวบ้านมั่งปากล้วยอยู่ในที่เดิมก่อน เพราะยังไม่มีพื้นที่รับ 2. ห้ามชาวเขาขยายพื้นที่เพิ่มเติม และให้สำรวจข้อมูลเกี่ยวกับที่อยู่และที่ทำกิน 3. การปลูกป่าชุมชนเพื่ออนุรักษ์ต้นน้ำให้ปฏิบัติตามระเบียบราชการ	
2532	25 มี.ย. ร่องฮีบตีกรมป่าไม้มาประชุมร่วมกับชาวเขา/ชาวบ้าน ข้อสรุป 1. ชี้แจงนโยบายรัฐบาลที่ห้ามชาวเขาอาศัยอยู่ในเขตต้นน้ำลำธาร	- ไพโรจน์ สุวรรณการ - ชาวเขา - ชาวบ้านจาก 4 ตำบล - ป่าไม้อำเภอ

ปี	เหตุการณ์	ผู้เกี่ยวข้อง
	<p>2. ทางราชการต้องให้อพยพลงมาภายใน 2 ปี โดยจะจัดสรรที่ดินทำกินให้</p> <p>3. ให้ป่าไม้อำเภอเป็นผู้ประสาน</p> <p>ผล ชาวเขาจำนวนมาก ได้ทำหนังสือถึง กรมประชาสงเคราะห์และอำเภอจอมทอง ขออยู่ในพื้นที่เดิม โดยยินดีปฏิบัติตามเงื่อนไขของราชการ</p> <p>24 พ.ย. ชมรมอนุรักษ์ฯ ทำหนังสือถึง นายกเพื่อขอให้พิจารณาแก้ไขปัญหาสภาพแวดล้อมที่ได้รับผลกระทบจากชุมชนชาวเขาดอยอินทนนท์ที่ได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานต่างประเทศ</p> <p>28 พ.ย. มติ ครม. ให้มีการดำเนินการพิจารณาย้ายชาวเขาลงมา โดยให้เป็นหน้าที่ของจังหวัดในการจัดการ</p>	<ul style="list-style-type: none"> - กรมประชาสงเคราะห์ - อำเภอจอมทอง - ชมรมอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ อ.จอมทอง - นายกรัฐมนตรีชาติชาย ชุณหะวัณ - โครงการไทย-นอร์เวย์ - มติ ครม. - จังหวัดเชียงใหม่ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงเกษตรฯ และกองทัพภาคที่ 3
2533	<p>10 ม.ค. หน่วยราชการที่เกี่ยวข้องได้เดินทางไปตรวจสอบข้อเท็จจริงที่บ้านปากกล้วย</p> <p>ข้อสรุป</p> <p>1. ให้โครงการไทย-นอร์เวย์ จัดทำโครงการพัฒนาที่ดินในเขตมั่งกำหนดขอบเขตพื้นที่ทำกินของแต่ละครัวเรือนและจัดทำทะเบียนควบคุมไม่ให้ขยายพื้นที่ทำกินให้เสร็จใน 3 เดือน</p> <p>2. ให้ส่วนราชการที่เกี่ยวข้องทำทะเบียนควบคุมพื้นที่โดยเฉพาะอย่างยิ่งป้องกันน้ำเสียไหลลงลำน้ำงษ์</p> <p>3. ให้พยายามลดพื้นที่ปลูกกะหล่ำปลี</p> <p>4. ให้ติดต่อทำความเข้าใจกับพระพงษ์ศักดิ์นิมนต์มาร่วมมือกับราชการทำโครงการ</p>	<ul style="list-style-type: none"> - ดร. ไพรัตน์ เตชะรินทร์ - ผู้อำนวยการจังหวัดเชียงใหม่ - หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง - โครงการไทย-นอร์เวย์ - จะต้องทำเสร็จภายในอย่างช้า 10 เม.ย. 2533 - พระพงษ์ศักดิ์ - อำเภอจอมทองเป็นเจ้าของโครงการ

ปี	เหตุการณ์	ผู้เกี่ยวข้อง
2533	<p>ให้ความรู้แก่ประชาชนในด้านการรักษาทรัพยากรธรรมชาติ</p> <p>2 ก.พ. มีการจัดประชุมคณะอนุกรรมการโครงการพัฒนาพื้นที่เพื่อรองรับชาวเขา จ.เชียงใหม่</p> <p>ข้อสรุป</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. ให้ย้ายชาวมังบ้านปากกล้วยลงตามมติกรม. วันที่ 28 พ.ย. 2532 2. พิจารณาคัดเลือกพื้นที่เพื่อรับไว้ 3 พื้นที่ คือ <ul style="list-style-type: none"> - บริเวณอ่างเก็บน้ำห้วยโป่งจ้อ อ.จอมทอง (1,600 ไร่) - บริเวณน้ำแม่กวางถึงห้วยทราย อ.จอมทอง (5,800 ไร่) - บริเวณโครงการปรับปรุงป่าสงวนป่าแม่สี จ.ลำพูน (918 ไร่) 3. แต่งตั้งคณะทำงานเพื่อสำรวจรายละเอียด/ข้อเท็จจริงในพื้นที่รองรับก่อนการอพยพ <p>14 ก.พ. กรรมการการเกษตรและสหกรณ์และคณะที่เกี่ยวข้องไปดูข้อเท็จจริงที่บ้านปากกล้วย</p> <p>ข้อสรุป</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. ควรจะหาทางควบคุมจัดระเบียบให้ชาวเขาอยู่กับที่อย่างมีหลักเกณฑ์ที่เหมาะสมและมีการพัฒนาการอนุรักษ์ทรัพยากร/สิ่งแวดล้อม 2. ประสาน/จัดสัมมนาเจ้าหน้าที่องค์กรผู้เกี่ยวข้อง เพื่อใช้วิธีการจัดการที่จอมทองมาเป็นแนวทางในการจัดสภาพความเป็นอยู่ของชาวเขาแห่งอื่น ๆ 	<p>เสนอขอรับงบประมาณสนับสนุนจากมหาดไทย สำหรับดำเนินการปี 2533</p> <ul style="list-style-type: none"> - ตามคำสั่งคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการลักลอบทำลายทรัพยากรป่าไม้ที่ 12/2532 วันที่ 22 พ.ค. 2532 - คณะอนุกรรมการโครงการพัฒนาพื้นที่เพื่อรองรับชาวเขา จ.เชียงใหม่ - คณะกรรมการสำรวจพื้นที่ก่อนอพยพ - นายสุเทพ เทือกสุบรรณ - คณะกรรมการ - เจ้าหน้าที่กรมป่าไม้/พัฒนาที่ดิน กรมชลประทาน/จ.เชียงใหม่/ อ.จอมทอง

ปี	เหตุการณ์	ผู้เกี่ยวข้อง
2533	<p>ผลการดำเนินงาน สรุปการดำเนินงานของจังหวัดดังนี้</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. ชาวม้งยินดียอมรับที่จะปฏิบัติตามแผนการใช้ที่ดิน การใช้น้ำ และการรักษาทรัพยากรธรรมชาติที่กำหนด 2. อ.จอมทอง จัดให้มีคณะทำงานเฉพาะกิจ จัดสรรที่ดินให้ม้ง ครอบคลุมระยะ 7 ไร่ 3. สำหรับพื้นที่ที่จะจัดที่ดินรองรับปรากฏว่า <ul style="list-style-type: none"> - ห้วยโป่งจ้อ ไม่มีพื้นที่เหลือ - ห้วยกวางถึงห้วยทราย ศักยภาพของดินที่จะทำเกษตรกรรมไม่เหมาะสม - ป่าห้วยแม่สีคังเหลือจะจัดให้ได้อีกเพียง 70 ไร่ <p>15 ธ.พ. มีการนำเรื่องการอพยพชาวม้ง อ.จอมทอง เข้าพิจารณาในที่ประชุมคณะกรรมการอำนวยการโครงการอุทยานแห่งชาติอินทนนท์</p> <p>พฤศจิกายน</p> <p>สภาความมั่นคงแห่งชาติ (สมช.) ได้แต่งตั้งคณะทำงานเพื่อศึกษาข้อเท็จจริงปัญหาชาวเขาบ้านปากกล้วย ประกอบด้วย รองปลัดกระทรวงมหาดไทย (นายสมพร กลิ่นพงษา) เป็นประธาน และคณะทำงานรวม 12 คน</p>	<ul style="list-style-type: none"> - ม้ง - จังหวัด - คณะกรรมการจัดที่ทำกินในบริเวณที่ไม่เป็นต้นน้ำลำธาร - คณะกรรมการอำนวยการโครงการอุทยานแห่งชาติอินทนนท์
2534	<p>28 ม.ค. จังหวัดเชียงใหม่ประชุมหาแนวทางแก้ไขปัญหา</p> <ul style="list-style-type: none"> - ให้สำนักงานที่ดินจังหวัดสาขาจอมทอง ไปรังวัดเนื้อที่ทำกินของชาวม้งบ้านปากกล้วยพบว่ามียี่สิบดิน 2 แปลง <ol style="list-style-type: none"> 1. แปลงดอยมะหินหลวง ต.แม่สอย <p>424 ไร่</p>	<ul style="list-style-type: none"> - จังหวัดเชียงใหม่ - ที่ดินจังหวัด - โครงการไทย-นอร์เวย์

ปี	เหตุการณ์	ผู้เกี่ยวข้อง
	<p>2. แปลงคอยเลียม ต.คอยแก้ว 448 ไร่ โดยได้รับงบประมาณสนับสนุนจากไทย-นอร์เวย์</p> <p>*ข้อเท็จจริง</p> <ul style="list-style-type: none"> - ไม่สามารถจัดทำทะเบียนควบคุมไม่ให้ขยายพื้นที่ทำกินได้เพราะมิได้รังวัดในลักษณะแบ่งแปลง เพื่อจำกัดเขตที่ดินทำกินของแต่ละครัวเรือนให้แน่นอน - เมื่อไม่สามารถจำกัดเขตที่ทำกินเป็นรายครัวเรือนอย่างชัดเจนของที่ดินทั้ง 2 แปลงได้ จึงยังมีปัญหาการบุกรุกออกนอกบริเวณที่กำหนด 	
2535	<p>23 พ.ค. ราษฎร 3 ตำบลได้ประชุมกัน และมีมติจะขึ้นไปล้อมรั้วสวนนามรอบบริเวณทำกินของชาวม้งทั้ง 2 แปลง โดยนัดจะขึ้นไปทำวันที่ 1 มิ.ย. 2535</p>	<ul style="list-style-type: none"> - กลุ่มผู้ใช้น้ำ ต.คอยแก้ว - ต.สบเตี๊ยะ ต.บ้านหลวง
2535	<p>30 พ.ค. ได้มีการประชุมเพื่อแก้ปัญหาข้อสรุป</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. ชาวม้งปากกล้วยยอมรับจะปฏิบัติตามข้อตกลงในการจำกัดพื้นที่ทำกินอยู่เฉพาะในบริเวณที่กำหนด (คอยเลียมมะหินหลวง) และยอมรับมาตรการการควบคุมจับกุมของราชการ 2. การแก้ไขปัญหาเรื่องน้ำ : <ul style="list-style-type: none"> - ทหารจะสร้างอ่างเก็บน้ำในลำแม่เตี๊ยะ 1 แห่ง - อำเภอจะตั้งคณะทำงานไปรับทราบข้อตกลงในการแบ่งน้ำใช้ระหว่างราษฎรพื้นราบกับชาวม้ง 3. จะควบคุมการใช้ยาปราบศัตรูพืชของชาวเขา 	<ul style="list-style-type: none"> - จังหวัด - อำเภอจอมทอง - โครงการไทย-นอร์เวย์ - กลุ่มผู้ใช้น้ำ - ชมรมอนุรักษ์ต้นน้ำ อ.จอมทอง - ตัวแทนม้งปากกล้วย - ป่าไม้เขต - ป่าไม้จังหวัด - หัวหน้าโครงการชลประทานเชียงใหม่ - ราษฎร 3 ตำบลรวมประมาณ 200 คน - ผู้แทนจากมูลนิธิธรรมานารถ - ชมรมอนุรักษ์ต้นน้ำลำธาร อ.จอมทอง - ราษฎรพื้นราบไม่ระบุ - ชาวม้ง

ปี	เหตุการณ์	ผู้เกี่ยวข้อง
	<p>4. โครงการหลวงและการอพยพชาวเขา จะระงับแผนที่จะวางไว้ก่อนจนกว่าจะสร้างอ่างเก็บน้ำเสร็จ</p> <p>11-12 มิ.ย. ได้มีการเข้าทำการตรวจสอบและปักเสากำหนดแนวเขตที่ทำกินของชาวเขา</p> <p>- ชาวเมืองบางส่วนไม่ยอมรับมติและการปฏิบัติดังกล่าวและเดินทางมาร้องขอความเป็นธรรมจากจังหวัด</p>	

ที่มา สรุบบจากเอกสารแสดงข้อมูลเหตุการณ์กรณีพิพาทปัญหาชาวไทยภูเขาเผ่าม้ง และชาวไทยพื้นราบ อำเภอจอมทอง

5. ศักยภาพของชาวบ้านในการจัดการแก้ไขปัญหา

5.1 ศักยภาพของชาวบ้านในการจัดการปัญหาที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากร

ชาวบ้านตำบลแม่สอยมีลักษณะที่มีศักยภาพมากพอสมควร แม้ว่าจะมีระดับการศึกษาไม่สูง แต่มีความตื่นตัวสูงสนใจปัญหาได้เร็วเมื่อมีการชี้แจง เมื่อประกอบกับการที่มีประเพณีการทำเกษตรกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำนาที่มีการแบ่งน้ำกันใช้อย่างเป็นระบบซึ่งเป็นวิธีที่ใช้กันมาตั้งแต่โบราณ ศักยภาพในการเชื่อฟังผู้นำมีอยู่สูงมาก นอกจากนั้นการที่มีระบบการใช้น้ำดังกล่าวทำให้ชาวบ้านคุ้นเคยกับการทำงานร่วมกัน คุ้นเคยกับการประชุมพูดคุยถึงปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในระบบเหมืองฝายของเขา ดังนั้นเมื่อมีปัญหาใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของเขาโดยส่วนรวมเขาจึงรวมตัวกันได้ง่าย และเหนียวแน่น คนในพื้นที่ตำบลแม่สอยนี้มีลักษณะที่เจ้าหน้าที่อำเภอกล่าวไว้ว่า “...คนที่นี่ตื่นตัวเร็วมากถ้ามีการชี้แจงที่ทำให้เขาเชื่อถือได้จะทำตามทันทีและมีการรวมกลุ่มที่คิดจะทำอะไรจะไปในทางก้าวร้าว...”

5.2 ปัจจัยที่ส่งเสริมให้ชาวบ้านประสบความสำเร็จในการแก้ปัญหา

ปัจจัยที่ส่งเสริมให้ชาวบ้านตำบลแม่สอยประสบความสำเร็จในการแก้ปัญหาอาจกล่าวได้ว่ามีอยู่ 4 ประการคือ

1. การมีผู้นำที่ดี ผู้นำในกรณีนี้ ได้แก่ พระอาจารย์พงษ์ศักดิ์ พ่อหลวงยง ซึ่งชี้แนะให้ชาวบ้านมองเห็นปัญหา และสามารถทำให้ชาวบ้านนำไปคิดเปรียบเทียบกับสภาพที่เคยเป็นอยู่เมื่ออดีตได้ เช่น ชาวบ้านเล่าว่า “เมื่อยังเป็นเด็กมีป่ามาก พอถึงเดือนเมษายน หลังสงกรานต์จะมีฝนตกลงมาแล้วแต่เดี๋ยวนี จนถึงเดือนสิงหา กันยา ยังไม่ค่อยมีฝนเลย...”

2. **การมีผู้นำเข้มแข็ง** ผู้นำในปัญหานี้ ได้แก่ ประธานชมรมอนุรักษ์ที่สามารถทำให้ชาวบ้านเชื่อถือได้ในสถานการณ์ที่ต้องการผู้นำ เช่นในขณะที่จะคิดขึ้นไปล้อมรั้ว

3. **มีระบบความสัมพันธ์เข้มแข็ง** ระบบความสัมพันธ์ที่สำคัญมากในพื้นที่ คือระบบความสัมพันธ์แบบเหมืองฝายที่ทำให้ชาวบ้านที่เป็นลูกเหมือง และหัวหน้าเหมืองมีความสัมพันธ์ที่ชัดเจน หัวหน้าเหมืองได้รับการยอมรับเชื่อถือ

4. **ชาวบ้านทุกคนรู้สึกว่าเป็นปัญหาของตนเองคือเป็นปัญหาร่วมของทุกคน** ปัจจัยนี้ทำให้ชาวบ้านสามารถรวมกำลังกันต่อสู้ได้โดยพร้อมเพรียงกัน

5.3 สรุปประเด็นการจัดการปัญหาการขัดแย้งด้านการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติของชาวบ้านตำบลแม่สอย

1. ประเด็นสำคัญที่สุดในการจัดการกับปัญหาขัดแย้งด้านการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติของชาวบ้านตำบลแม่สอย คือ การตระหนักในปัญหาร่วมกันของชาวบ้าน มีการร่วมปรึกษาหารือหาวิธีการแก้ไขแบบต่าง ๆ ซึ่งถึงแม้ว่าการมองเห็นปัญหาจะเกิดจากการมีผู้นำ แต่การตระหนักถึงความสำคัญของปัญหานั้น เป็นสิ่งที่น่าพิจารณาเพราะถ้าชาวบ้านไม่ตระหนักเองก็ยากที่จะมีการจัดการใด ๆ เกิดขึ้นได้

2. แนวความคิดแรกที่ชาวแม่สอยคิดถึงและนำมาใช้ในการจัดการปัญหา คือ การนำความเชื่อทางศาสนามาเป็นประโยชน์ การกระทำที่สืบเนื่องมาจากความคิดนี้ ได้แก่ การนำผ้าเหลืองไปล้อมหมายเขตป่า เมื่อการใช้สัญลักษณ์คือผ้าเหลืองไม่ได้ผล ก็มีการนิมนต์พระสงฆ์มาเข้าร่วมการคัดค้าน จนถึง การประกาศพื้นที่เป็นอุทยานศาสนา ซึ่งทั้งหมดนั้นเป็นการแสดงออกโดยมองจากแง่มุม และศรัทธาความเชื่อในศาสนาพุทธของชาวบ้านว่าการใดที่เกี่ยวข้องกับศาสนาแล้ว การนั้นควรจะมีการปฏิบัติโดยรอบคอบ ระมัดระวัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปฏิบัติในทำนองการลวงล้าละเมิดศาสนา ถือว่าเป็นการผิดบาปอย่างยิ่งแต่ปรากฏว่า วิธีการจัดการโดยอาศัยสัญลักษณ์ทางศาสนานี้ไม่เกิดผลใด ๆ เพราะมั่งไม่ได้มีความเชื่อเช่นนี้ด้วย

3. เมื่อวิธีการห้ามปรามด้วยการใช้สัญลักษณ์ทางศาสนาไม่เป็นผล องค์การที่เป็นรูปธรรมแรกที่ชาวบ้านตำบลแม่สอยติดต่อเพื่อขอให้ช่วยจัดการแก้ไขปัญหา คือฝ่ายปกครองของทางราชการ ในที่นี้ก็คืออำเภอจอมทอง ชาวบ้านได้พยายามทำหนังสือร้องเรียนตั้งแต่ในระยะแรก ๆ ที่เกิดปัญหาแต่ไม่ได้รับความสนใจจัดการเท่าที่ควร

4. เมื่อพึ่งรัฐหรือทางราชการไม่ได้ ชาวบ้านก็หันมาพึ่งตนเอง และยิ่งทำให้มีการรวมตัวกันแน่นหนาขึ้น มีการหาทางต่าง ๆ มาช่วยสนับสนุน ที่สำคัญคือ เมื่อผู้นำหมู่บ้าน ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งเป็นคนของทางราชการ ไม่สามารถลงมาทำงานด้านนี้ได้เต็มที่ เพราะขัดต่อนโยบายราชการ จึงได้ร่วมกันก่อตั้งองค์กรใหม่ขึ้นมาของรับและเป็นศูนย์รวมของชาวบ้าน คือชมรมอนุรักษ์และพัฒนาป่าต้นน้ำแม่สอย โดยมีผู้นำท้องถิ่นคนหนึ่งเป็นประธานชมรม ส่วนผู้นำที่เป็นทางการ ได้แก่ กำนัน และผู้ใหญ่บ้าน มีฐานะเป็นเพียงรองประธานการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ในการประท้วงหรือร่วมร้องเรียนต่อทางการเป็นไปอย่าง

คล่องตัวมากขึ้น จนในที่สุดชาวบ้านก็ได้ตัดสินใจจัดการชั้นรุนแรงโดยผ่านทางชมรมฯ ขึ้นไปล้อมรั้วโดยไม่สนใจกับข้อห้ามของทางราชการ

จากที่สรุปมาจะเห็นได้ว่าชาวบ้านได้ใช้วิธีการทุกอย่างที่เขาคิดว่า จะช่วยให้ทรัพยากรของเขารอดพ้นจากการถูกทำลาย สิ่งที่น่าจะกล่าวถึงไว้ในที่นี้คือ จากการพิจารณาวิธีการแก้ปัญหาของชาวบ้าน แสดงถึงสิ่งที่ชาวบ้านเชื่อถือศรัทธา 2 อย่าง อย่างแรกเป็นนามธรรม คือความเชื่อในทางศาสนา และอย่างที่ที่สองคือความเชื่อในอำนาจรัฐซึ่งเป็นผู้ปกครองโดยตรงของชาวบ้าน สำหรับความเชื่อทางศาสนานั้น ถึงแม้จะไม่ได้ผล ก็มีข้ออ้างว่า มันมิได้ถือศาสนาพุทธด้วย แต่สำหรับความเชื่อในอำนาจรัฐนั้นค่อนข้างจะซับซ้อนแม้ว่าการติดต่อกับราชการได้กระทำอย่างถูกต้องโดยการร้องเรียนทั้งโดยวาจาในที่ประชุมและโดยลายลักษณ์อักษรมาตั้งแต่แรกเกิดปัญหา ถ้าทางราชการให้ความสนใจพิจารณาปัญหาดังแต่ชาวบ้านเริ่มร้องเรียนและหาทางแก้ไขป้องกัน เรื่องก็คงไม่ลุกลามบานปลายถึงเพียงนี้และที่สำคัญคือเมื่อมีองค์กรพัฒนาต่าง ๆ เข้ามาในพื้นที่ก็ควรจะมีการประสานงานกันเพื่อให้การพัฒนานั้นไม่ก่อให้เกิดผลกระทบส่วนของสังคมอื่น ๆ อย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน แต่เมื่อรัฐละเลยซึ่งอาจจะอ้างว่า ไม่มีเวลา หรือไม่มีกำลังคน ผลเสียก็เกิดขึ้นอย่างไรก็ตาม รัฐจะปิดความรับผิดชอบไม่ได้เป็นอันขาด สิ่งที่แสดงให้เห็นว่า ชาวบ้านเลื่อมความเชื่อในอำนาจรัฐก็คือชาวบ้านตัดสินใจใช้วิธีของตัวเองในการแก้ปัญหา ยิ่งเมื่อผลปรากฏออกมาว่า ด้วยวิธีของชาวบ้านทำให้เขาชนะไปได้ระดับหนึ่ง ถ้าเกิดปัญหาใหม่เขาก็อาจจะใช้วิธีของตัวเองอีกแทนที่จะพึ่งรัฐ ซึ่งผลอาจจะออกมาในทางเลวร้ายยิ่งขึ้นก็ได้ นอกจากนั้น การกระทำดังนี้ก็กำลังถูกใช้เป็นแบบอย่างในกรณีต่อสู้เรื่องเดียวกัน แต่ในพื้นที่ใกล้เคียงตำบลแม่สอยซึ่งรัฐควรจะคำนึงถึง และเป็นข้อเตือนใจว่าปัญหาและปัญหาที่เกิดขึ้นนั้น ถ้าได้รับความสนใจเสียตั้งแต่แรกก็อาจจะไม่นำไปสู่ปัญหาที่ใหญ่ขึ้นจนแก้ไขไม่ได้ หรือยากที่จะแก้ไขเหมือนเช่นทุกปัญหาที่เป็นอยู่ในเวลานี้ ปัญหาที่ใหญ่อาจจะเกิดขึ้นถ้าราษฎรยืนยันที่จะใช้วิธีของตนเองในขณะที่รัฐยอมให้ทำเช่นนั้นไม่ได้

ปัญหาการแย่งกันใช้ทรัพยากรจะต้องเกิดขึ้นอีกต่อไป เพราะทรัพยากรลดน้อยลงในขณะที่ประชากรเพิ่มขึ้น ถ้าเราโดยเฉพาะอย่างยิ่งรัฐและสังคมส่วนรวมไม่ร่วมกันตระหนักถึงปัญหานี้และหาวิธีแก้ไขที่ถูกต้อง สิ่งที่รัฐจะต้องทำก็คือ การหาวิธีแก้ปัญหาในทันทีที่เกิดปัญหาขึ้น แทนที่จะรอให้ปัญหาขยายตัวและปล่อยให้คนท้องถิ่นจัดการกันไปโดยลำพัง กรณีของชาวบ้านตำบลแม่สอยน่าจะเป็นตัวอย่างหนึ่งที่ควรนำมาพิจารณาเพื่อการป้องกันมิให้เกิดปัญหาเช่นนี้อีก

อย่างไรก็ตาม สิ่งที่จะต้องคำนึงถึงอย่างยิ่งสำหรับปัญหาป่าไม้ในภาคเหนือถูกทำลายในกรณีที่เกิดจากคนกลุ่มน้อยหรือชาวเขาอย่างที่ได้นำเสนอไว้ในรายงานนี้ คืออัตราการถูกทำลายที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและกว้างขวางขึ้น หลังจากที่มีโครงการเข้าไปพัฒนาชาวเขา ดังที่พระอาจารย์พงษ์ศักดิ์ ได้สรุปไว้ใน การบรรยายของท่านว่า³

³ พระอาจารย์พงษ์ศักดิ์ เวระธัมโม, พุทธศาสนากับการอนุรักษ์ป่าไม้, มุขนิพนธ์อรรถ จิตนิยม, 2533 หน้า 4-5

“...ในช่วงแรก ยังไม่มีหน่วยราชการเข้าไปพัฒนาชาวเขากการทำลายป่าก็ยังไม่ไปอย่างช้า ๆ เพราะทำการเพาะปลูกเพียงเพื่ออยู่กิน... แต่ประมาณ 25 ปีที่ผ่านมา ทางรัฐบาล ข้าราชการ และนักวิชาการจากต่างประเทศเข้ามาสนับสนุนในรูปแบบการพัฒนาชาวเขานี้เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้หมู่บ้านของชนกลุ่มน้อยซึ่งอยู่บนต้นน้ำลำธารขยายตัวทางการเพาะปลูกอย่างรวดเร็ว จากการทำเพาะปลูกเพื่อยังชีพมาเป็น การเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อขาย การทำลายพื้นที่ป่าสงวนและในเขตอุทยานแห่งชาติได้ทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อย ๆ เนื่องจากชาวเขาต้องการพื้นที่เพาะปลูกเพิ่มมากขึ้น...”

จากปัญหาที่เกิดขึ้นแล้วที่ตำบลแม่สอย น่าจะนำมาพิจารณาว่าโครงการพัฒนาต่าง ๆ ไม่ว่าจะทำในพื้นที่ใด ๆ ได้มีการคิดถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจากโครงการอย่างไรหรือไม่ คงจะไม่เป็นการถูกต้องนักถ้าการพัฒนาในพื้นที่หนึ่งจะส่งผลกระทบต่ออีกพื้นที่หนึ่ง อย่างไรก็ตาม สิ่งที่สำคัญอย่างยิ่งสำหรับกรณีนี้คือ การพิจารณาปัญหาอย่างรอบคอบและตระหนักว่าเป็นปัญหาที่มีความสำคัญทั้งแก่วิถีชีวิตของผู้คนที่เกี่ยวข้อง และแก่สภาพแวดล้อมตลอดจนมีการประสานงานกันอย่างต่อเนื่องระหว่างหน่วยงาน ก็จะสามารถช่วยแก้ไขปัญหาก็ได้

ความเรียงชนะการประกวด

บทความ บทละคร และเรื่องสั้น ที่จะเสนอต่อไปนี้ เป็นผลจากการจัดประกวดความเรียงในหัวข้อ การพัฒนาชนบทที่ยั่งยืนในประเทศไทย จัดโดยสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ร่วมกับคณะกรรมการประสานงานองค์กรเอกชนพัฒนาชนบท (กปอพช.) มีในปี 2534 โดยได้รับการสนับสนุนจากโครงการเครือข่ายสถาบันเพื่อการพัฒนาชนบทที่ยั่งยืนอาเซียนและนิวซีแลนด์ (Asean - New Zealand Inter - institutional Linkages Programme on Rural Development)

ผลงานที่นำมาเสนอเป็นผลงานที่ได้รับรางวัล และมีเนื้อหาตลอดจนการนำเสนอที่น่าสนใจทางด้านของแนวความคิดและการสร้างสรรค์แนวทางการพัฒนาชนบทที่ยั่งยืนในประเทศไทยอันจะนำไปสู่การมีสภาพแวดล้อมที่ดีขึ้น ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อที่พึงปรารถนาไปยังสังคมส่วนรวมในที่สุด

ความเรียงที่ได้รับรางวัล และนำเสนอมีดังนี้

1. บทความ "การพัฒนาชนบทที่ยั่งยืนในประเทศไทย" โดย ดร.ไพบุลย์ สุทธิสุภา และ ดร.นรินทร์ชัย วัฒนพงศ์
2. บทความ "การพัฒนาชนบทที่ยั่งยืนในประเทศไทย" โดย นายไชยา เฟื่องอุ่น
3. บทละคร "หอคอยของลุงไท" โดย นายจาตุรงค์ อาจารย์
4. เรื่องสั้น "พืชพันธุ์ใหม่ของกุดนาท่ง" โดย นายพุด บุตรรัตน์
5. บทความ "การพัฒนาชนบทที่ยั่งยืนในประเทศไทย" โดย นางสาวอารีรัตน์ หอมเนียม

การพัฒนาชนบทที่ยั่งยืนในประเทศไทย*

ดร. ไพบูลย์ สุทธสุภา^{**}
ดร. นรินทร์ชัย พัฒนพงศา^{***}

1. ความนำ

ประชากรส่วนใหญ่ในชนบทไทยมีสภาพความเป็นอยู่ที่ยากจน แม้ว่าเศรษฐกิจของประเทศจะมีการเจริญเติบโตที่สูงในด้านความทันสมัย แต่จำนวนของประชากรในชนบทก็ยังคงมีความยากจนอยู่ไม่ได้ลดลง ทฤษฎีพัฒนาเศรษฐกิจแบบ “ฝนหล่นจากฟ้า” (Trickle-down theory) ที่ว่าความเจริญในเขตเมืองจะค่อย ๆ ทำให้ระดับการครองชีพของคนชนบทที่ยากจนดีขึ้นนั้นมักจะไม่เป็นความจริงในแง่ปฏิบัติ ตรงกันข้ามช่องว่างระหว่างเขตเมืองและเขตชนบทจะขยายวงกว้างออกไปอีกในอัตราเร่ง

จากประชากรไทยทั้งประเทศนั้นประมาณ 80% พึ่งพาอาชีพเกษตรอยู่ในชนบท รายได้จากการเกษตรเป็นแหล่งสำคัญที่สุดของรายได้ประชาชาติ แต่รายได้ของเกษตรกรต่อบุคคลต่ำกว่ารายได้อาชีพบริการ 4.4 เท่าตัว อุตสาหกรรม 6 เท่าตัว และการค้า 9.5 เท่าตัว¹ แม้ว่ารัฐบาลที่ผ่านมาจะให้ความสนใจกับการแก้ปัญหาของชนบทโดยมีกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อชนบทมากมายก็ตาม

ในระดับมหภาค การพัฒนาชนบทของไทยในแผนพัฒนาฯ ระยะต้น ๆ เน้นหนักการเพิ่มผลผลิตด้านพืชไร่ และรายได้ประชาชาติเพราะเชื่อว่าหากทำได้ 2 ประการนี้แล้ว จะนำไปสู่การยกมาตรฐานการครองชีพของประชากรทั้งหมด เมื่อครบแผนพัฒนาที่ผ่านมาก็พบว่าการพัฒนาเศรษฐกิจจะอยู่ในระดับที่น่าพอใจ โดยมีอัตราการเติบโต 7.8% ต่อปี อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาผลกระทบของการพัฒนาเศรษฐกิจในรูปของการกระจายผลประโยชน์ ปรากฏว่าผลพวงของการพัฒนายังไม่กระจายไปอย่างเท่าเทียมกัน ดังนั้น ช่องว่างระหว่างคนมั่งมีกับคนยากจน โดยเฉพาะอย่างยิ่งระหว่างคนในเมืองกับคนชนบทยิ่งห่างกันมากขึ้นทุกที

* ได้รับรางวัลที่ 2 จากการประกวดความเรียงหัวข้อ “การพัฒนาชนบทที่ยั่งยืนในประเทศไทย” จัดโดยสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ร่วมกับคณะกรรมการประสานงานองค์การพัฒนาเอกชน (กปอช.), 2534

** รองศาสตราจารย์ ภาควิชาส่งเสริมและเผยแพร่การเกษตร คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

*** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ภาควิชาส่งเสริมและเผยแพร่การเกษตร คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

¹ สนธยา พลศรี 2533 ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์

² คณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 2531 และสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร ปีฤดูเพาะปลูก 2531/32

ในช่วงต่อมาก็ได้พยายามพัฒนาโครงสร้างขั้นพื้นฐาน เช่น การสร้างเขื่อนชลประทานและถนนหนทางต่าง ๆ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ได้เกิดผลดีแก่พื้นที่ที่มีศักยภาพสูง (พื้นที่ในเขตชลประทาน และที่ดินอุดมสมบูรณ์) ดังนั้นประชาชนในพื้นที่เหล่านี้จึงมีรายได้เพิ่มอย่างแท้จริงและเพิ่มมาตรฐานการครองชีพให้สูงขึ้นได้ ในทางตรงข้ามกับประชาชนส่วนใหญ่ ซึ่งอยู่นอกเขตชลประทานหรืออยู่ในที่ห่างไกลก็ยังมีสภาพที่ไม่ดีขึ้น

ในระดับจุลภาค โครงการพัฒนาชนบทของไทยในอดีตก็มักจะมีลักษณะผสมผสานในพื้นที่เฉพาะแห่งตามแนวทางนี้ได้มีการใช้ปัจจัยชนิดต่างๆ ไปพร้อม ๆ กันในพื้นที่บางแห่งเท่านั้นประชาชนได้รับบริการที่จำเป็นแทบทุกอย่างจากรัฐบาล ตัวอย่างของโครงการประเภทนี้ก็ได้แก่ โครงการหมู่บ้านสหกรณ์ โครงการสหกรณ์นิคม ปัญหาอันหนึ่งของโครงการดังกล่าวคือ “ความถาวร” หรือ “ความยั่งยืน” ของผลกระทบของโครงการที่เกิดขึ้น นั่นคือเมื่อโครงการเหล่านี้เปิดพื้นที่แล้วเจ้าหน้าที่ที่ไปบริการ หรือไปสร้างการพัฒนา มีแนวโน้มที่จะอยู่อย่างถาวร โดยโอกาสที่จะย้ายไปยังพื้นที่อื่น ๆ ที่ต้องการจะมีจำกัดมาก ทั้งนี้เพราะว่าประชาชนในชนบทไม่สามารถที่จะสร้างกระบวนการพัฒนาที่ยั่งยืนที่เขาจะดำเนินการต่อเมื่อโครงการนั้น ๆ ตอนตัวออกไปแล้ว ต่างยังต้องการความช่วยเหลือทางด้านวิชาการและการสนับสนุนอื่น ๆ เป็นพิเศษอยู่ โดยราชการตามภาวะปกติมักจะไม่สามารถช่วยเหลือได้ ดังนั้นโครงการพัฒนาชนบทเหล่านี้มักจะได้รับ การวิจารณ์ว่ามีค่าใช้จ่ายสูง เสียเวลาสูญเปล่าและเข้าถึงประชาชนส่วนน้อยในพื้นที่ขนาดเล็กและจำกัด³

ต่อมามีการใช้แนวทางพัฒนาในลักษณะที่ เรียกว่า “แผนพัฒนาชนบทในเขตยากจน” ตามวิธีการนี้เน้นพัฒนาชนบทในเขตยากจนแทนการเน้นการเพิ่มรายได้และผลิตภัณฑ์ประชาชาติ มีการจัดสรรทรัพยากรไปสู่เขตยากจนมากขึ้น เพื่อที่จะทำให้ผู้ยากจนได้รับผลประโยชน์จากกระบวนการพัฒนา นอกจากนี้ได้มีการระบุดูหาเหตุใหญ่ ๆ ของความยากจน ได้มีการใช้มาตรการหลายอย่างเพื่อแก้ปัญหาต่างๆ เหล่านี้ เป้าหมายของแนวทางพัฒนาชนบทแบบนี้ก็เพื่อช่วยเหลือเกษตรกรผู้ยากไร้ เพื่อให้สามารถช่วยเหลือตนเองและชุมชนของตนเองได้ในที่สุด

แม้แนวทางพัฒนาชนบทในลักษณะดังกล่าว มุ่งจะแก้ไขจุดอ่อนของการพัฒนาชนบทในอดีต แต่แผนงานนี้ก็ยังมีข้อบกพร่องอยู่อีก เช่น เขตยากจนไม่ได้มีลักษณะเหมือนกันหมด ผู้ยากจนมักจะอาศัยอยู่ร่วมกันกับผู้ที่มีในชุมชนหนึ่ง ๆ และจะเป็นการยากที่จะระบุผู้ยากจน และเขตยากจน อันหนึ่งผลของการพัฒนามักจะเปิดกอกอยู่กับผู้ที่มีเสียเป็นส่วนใหญ่คำถามจึงมีว่าจะกระจายผลประโยชน์ของการพัฒนาให้เที่ยงธรรมได้อย่างไร? การพัฒนาที่มีเสถียรภาพควรจะทำอย่างไร? และ “การพัฒนาที่ยั่งยืน” (Sustainable development) ควรดำเนินการอย่างไรเพื่อที่จะทำให้มีความยั่งยืนตลอดไป?

³ Suthasupa, Paiboon, 1982 *Tertiary Education and Rural Development in Thailand*, Regional Institute of Higher Education, Republic of Singapore.

2. ความหมายของการพัฒนาและการพัฒนาที่ยั่งยืน

เมื่อจะกล่าวถึงการพัฒนาชนบทก็จะขอกล่าวถึงความหมายของ “การพัฒนา” ก่อน โดยธรรมชาติบุคคลต่าง ๆ มักต้องการเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพสังคม บุคคลหรือแนวทางที่เห็นว่า “ดี” สำหรับเขา การที่จะเปลี่ยนแปลงไปตามแนวทางที่ “พึงปรารถนา” หรือ “ดี” นี้ เป็นสิ่งที่บุคคลแต่ละคนแต่ละสังคมย่อยและสังคมใหญ่ อาจจะมีได้คิดเห็นเหมือนกันหรือละม้ายคล้ายกันทั้งหมดดังที่ขุนทอง^๒ ยกตัวอย่างไว้ว่า สำหรับวิศวกร การพัฒนาอาจหมายถึงสิ่งที่ตนผลิตหรือคิดค้นขึ้นมาใหม่ นักวิชาการอาจหมายถึงวิชาความรู้ที่ตนเองวิจัยขึ้นมา ชาวนาอาจหมายถึงการปรับปรุงคันนาให้ขังน้ำได้จนสามารถผลิตข้าวได้มากขึ้น

คนบางกลุ่มอาจเห็นว่าการมีอาคารสูง ๆ เต็มไปด้วยห้างสรรพสินค้า ห้องถนนมิตรายนตึ๊งชิวไกว่ เป็นสิ่งที่เขาปรารถนาหรือเห็นว่าดี แต่คนบางกลุ่มกลับบอกว่าไม่ใช่สิ่งควรปรารถนา ดังนั้นสิ่งที่ปรารถนาหรือสิ่งที่ดีนี้จึงเป็นสิ่งที่ขึ้นอยู่กับทัศนคติ ขึ้นอยู่กับการคำนึงถึงค่านิยม (Value laden) จะมุ่งปรารถนาในทางใดก็จะตัดสินใจและกำหนดแนวทางการพัฒนาไปทางนั้น ดังนั้นกล่าวสั้น ๆ “การพัฒนา” จึงหมายถึง “การเปลี่ยนแปลงไปในทางที่พึงปรารถนาของบุคคลชุมชนหรือสังคมต่าง ๆ ”

ส่วน “การพัฒนาที่ยั่งยืน” นั้นคือ “การพัฒนาที่ชุมชนหรือสังคมนั้นสามารถดำเนินการเปลี่ยนแปลงชุมชนตามแนวทางที่สมาชิกชุมชนพึงปรารถนาได้โดยชุมชนนั่นเอง และมีการรักษาความสมดุลของสิ่งแวดล้อมเพื่อให้การเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นไปได้อย่างยาวนาน”

เพื่อให้การพัฒนามีความยั่งยืนจึงมีผู้ใส่ปัจจัยเพื่อบรรจุไว้ในการพัฒนามากมายตามสภาพการต่าง ๆ เช่น ให้ช่วยตนเอง (self help) ให้อำนาจ (empowering) ให้เกิดความเที่ยงธรรม (equity) ให้มีส่วนร่วม (participation) ให้พึ่งพาตนเองได้โดยสมบูรณ์ (self reliance or independence) เป็นต้น

สิ่งที่บุคคลต่าง ๆ ปรารถนาจะได้ก็มีต่าง ๆ กันตามค่านิยมดังที่กล่าวมา แต่โดยทั่วไปอาจพอคำนึงถึงขอบเขตได้ว่าเป็นเรื่องการเพิ่มผลผลิต รายได้ การมีงานทำ และความจำเป็นขั้นพื้นฐานต่าง ๆ ดังที่ธนาคารโลก^๓ ได้สะท้อนประสบการณ์ในการช่วยพัฒนาชนบทระหว่าง พ.ศ. 2508-2509 ว่า “การพัฒนาชนบทอยู่นอกเหนือขอบเขตเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เพราะจะรวมทั้งการปรับปรุงผลผลิต การเพิ่มแหล่งงาน เพิ่มรายได้ เช่นเดียวกับการให้บุคคลเป้าหมายบรรลุความจำเป็นขั้นพื้นฐานด้านอาหาร ที่อยู่อาศัย การศึกษา และสุขภาพอนามัย”

^๒ ขุนทอง อินทร์ไทย 2530 เส้นทางเดินสู่การพัฒนาของชาติไทย สำนักพิมพ์พิทยาคาร กรุงเทพฯ

^๓ World Bank 1988 *Rural Development : World Bank Experience 1965-86* Operations Evaluation Dept. Washington D.C.

3. ปัญหาการพัฒนาชนบทในปัจจุบัน

การพัฒนาชนบทเป็นสิ่งที่ชาวชนบทเองอาจมุ่งกระทำอย่างจริงจังหรือไม่ก็สุดแต่การตระหนักถึงการมีทรัพยากรเพื่อเปลี่ยนแปลงได้เพียงใด และโลกทัศน์ที่จะเห็นช่องว่างของชีวิตที่เป็นอยู่และที่พึงปรารถนามีเพียงใด นอกจากนี้มักปรากฏว่าบุคคลภายนอกค่อนข้างจะเห็นความจำเป็นในการพัฒนาชนบทอยู่มาก โดยเห็นว่าหากชนบทไม่พัฒนาอาจเป็นปัญหาต่อความมั่นคงของชาติ อาจมีการอพยพของชาวชนบทเข้าไปอยู่ในเมืองมาก อาจมีกำลังซื้อสินค้าของชาวชนบทน้อยลง ฯลฯ ดังนั้น ปัญหาการพัฒนาชนบทอาจมองได้มากมาย เช่น มองว่าบุคคลภายนอกใช้วิธีการเข้าไปพัฒนาชนบทไม่เหมาะสม มองว่าชาวชนบทหรือสิ่งแวดล้อมในชนบทไม่เอื้อต่อการพัฒนา ฯลฯ ในที่นี้จะกล่าวถึงปัญหาเฉพาะที่ผู้เขียนเห็นว่ามีผลสำคัญในระดับสูงเท่านั้น

3.1 มีการพัฒนาชนบทโดยไม่คำนึงถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรและความสมดุลของสิ่งแวดล้อม

ในการพัฒนาชนบทหลายกิจกรรม ได้มุ่งเน้นให้เกิดรายได้แก่เกษตรกรหรือประชาชน โดยไม่คำนึงถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเท่าที่ควร แม้จะเกิดผลดีก็เพียงระยะสั้น หรือเพียงบางประเด็น มิได้เป็นผลดียั่งยืน ส่วนมากจะเป็นผลเสียในระยะยาว เช่น การเปิดให้ล่าสัตว์แล้วไม่อาจควบคุมได้ดีพอ แม้จะมีสัตว์ชนิดพิเศษมาบริการลูกค้าชาวต่างประเทศ อันจะส่งเสริมการท่องเที่ยวทำรายได้ให้กับประเทศ แต่ในระยะไม่นานสัตว์ต่าง ๆ คงจะสูญพันธุ์ไม่อาจหามาบริการชาวต่างประเทศได้อีก หรือการมุ่งส่งออกข้าวโพด มันสำปะหลัง ฯลฯ โดยไม่อาจควบคุมการบุกรุกทำลายป่าเพื่อการปลูกพืชดังกล่าว แม้จะได้เงินตราจากต่างประเทศแต่ก็เป็นผลเสียต่อพื้นที่ป่าไม้ อีกทั้งผลผลิตต่อไร่จากพืชทั้งสองจะลดลงรวดเร็วมากจนแทบจะไม่คุ้มทุนหากไม่ทำการเกษตรแบบอนุรักษ์ดีเพียงพอ ดังนั้นจึงมักต้องไปบุกรุกป่าหาพื้นที่ดินที่อุดมสมบูรณ์แหล่งอื่น ๆ อีกต่อไปเรื่อย ๆ

ในประเด็นการพัฒนาที่ทำให้เศรษฐกิจเติบโตแต่ทรัพยากรถูกทำลายลงมากทั้งบุคคลบางกลุ่มยังยากจนอยู่ก็ได้มีการวิเคราะห์โดย Panayotou⁶ ไว้อย่างละเอียด จึงขอนำบางประเด็นมาอภิปรายดังนี้

ก. กรณีของทรัพยากรป่าไม้

จากพื้นที่ทั่วประเทศประมาณ 321 ล้านไร่ นั้นได้มีการใช้ดาวเทียมสำรวจสภาพป่าเมื่อ พ.ศ. 2504 พบว่ามีป่าไม้ 53% ครั้นถึงปี 2518 ป่าไม้ลดลงเหลือ 40.7% และปี 2531 เหลือ 28% ขณะที่ที่ดินเพื่อการเกษตรปี 2518 มี 34.5% และปี 2531 เพิ่มขึ้นเป็น 46.0%⁷ ดังนั้นจึงพอเห็นได้ว่าพื้นที่ป่าไม้ที่สูญเสีย

⁶ Panayotou, Theodore, 1982 *The Resource Environment, Access and Management in Economic Growth, and Rural Livelihood : Some Lessons from Thailand*, Paper presented at the CCSEAS-ISEAS Conference, Singapore.

⁷ จากเอกสารโครงการทดสอบปลูกป่าสมบูรณ์แบบภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กรมป่าไม้ และสถิติการเกษตรของประเทศไทย ฤดูเพาะปลูก 2532-2533

ไปส่วนใหญ่ถูกนำมาใช้เพื่อการเกษตร การสูญเสียป่าบนภูเขาสูงกว่า 1000 เมตร จากระดับน้ำทะเลยิ่งถูกทำลายมากดังที่ เทียม คมกฤช⁸ กล่าวว่าประมาณ 2 ใน 3 ของพื้นที่สูงดังกล่าวถูกทำลายเพื่อใช้ทำไร่เลื่อนลอยอันเป็นผลเสียหายต่อพื้นที่สูงที่ราบในภาคเหนือ เกิดภูเขาที่ไม่มีต้นไม้ปกคลุมหน้าดินถูกชะล้าง เกิดตะกอนในแม่น้ำ มีน้ำท่วมบ่อยครั้งขึ้นในฤดูฝนและครั้นถึงฤดูแล้งก็ขาดแคลนน้ำในหลายพื้นที่

รายได้จากการทำการเกษตรในพื้นที่ป่าที่สูงสูญเสียไปทั้งที่สูงและที่ราบ ย่อมจะไม่คุ้มกับความเสียหายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ดังที่ Panayotou ได้วิเคราะห์บทบาทความของ ดุลิต พานิชพัฒน์ ว่าทรัพยากรป่าไม้ที่มีค่ายิ่งนี้ควรใช้เพื่อประโยชน์ของคนส่วนใหญ่ นั่นคือรักษาไว้เพื่อไม่ให้เกิดตะกอนไปทับถม เพื่อไม่ให้น้ำท่วมหรือการขาดแคลนน้ำขณะเดียวกันมูลค่าของไม้ที่จะนำมาใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนนั้นจะมีไม้สัก 2 แสนลูกบาศก์เมตรและไม้อื่น ๆ 5 แสนลูกบาศก์เมตรทีเดียว ทั้งในป่าดังกล่าวยังเป็นแหล่งพักผ่อน เป็นที่สนใจในอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ซึ่งเป็นประโยชน์แก่ประชาชนจำนวนมาก

โดยที่การใช้ประโยชน์จากป่าส่วนใหญ่เป็นไปในลักษณะที่ไม่คำนึงถึงความยั่งยืนองค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ⁹ ได้รายงานว่ายไทยเริ่มขาดดุลเรื่องผลิตภัณฑ์จากไม้ตั้งแต่ปี 2531 เป็นต้นมา โดยปี 2526 ขาดดุล 3,976.8 ล้านบาท และปี 2531 ขาดดุล 10,774.1 ล้านบาท¹⁰ นอกจากนี้ปัญหา น้ำท่วมฝนแล้งที่เกิดมากขึ้นต้องเสียเงินแก้ไข และความสวยงามของแหล่งพักผ่อนท่องเที่ยวลดน้อยลง ก็เป็นผลเสียหายจากไม้ใช้ประโยชน์จากป่าในลักษณะที่มีความยั่งยืนเช่นกัน

ข. กรณีการประมงชายฝั่ง

การประมงชายฝั่งซึ่ง Cole และอนันต์¹¹ ได้กล่าวว่า (ก่อนปี 2520) เป็นแหล่งจับปลาแก่ประชากรเกือบแสนคนในหมู่บ้านประมง 1,563 หมู่บ้าน ของ 23 จังหวัด ได้ถูกกระทบกระเทือนจากการใช้เรือประมงขนาดใหญ่ที่มีเครื่องมือจับปลาแบบทันสมัย ทำให้จับปลาได้มากจนขยายพันธุ์ไม่ทัน ปริมาณลดลงอย่างมาก ต่อมาก็ปรับขนาดอวนจับปลาให้เล็กลงและเล็กลงยิ่งขึ้น (จับแม่ปลาเล็ก) เรือก็เพิ่มกำลังการปฏิบัติงาน เช่น ติดไดนาโมขยายศักยภาพการจับปลา บ้างก็ใช้ระเบิดจับปลาหรือยาเบื่อปลาทำให้ทรัพยากรปลาเกิดขาดแคลนในระยะต่อมา

⁸ เทียม คมกฤช (ใน Kunstadter, P., Chapman, E. and S Sabhasri 1978 *Farmers in the Forest: Economic Development and Marginal Agriculture in Northern Thailand* Univ. Press of Hawaii.) ประมาณว่าการทำไร่เลื่อนลอยในไทยมีประมาณ 2.5 แสนเฮกตาร์ต่อปี ซึ่งมากกว่าที่กรมป่าไม้ประมาณไว้ 6 เท่า

⁹ FAO 1977 *Present and Future Forest Policy Goals: A Timber Trends Study 1970-2000: Report to the Government of Thailand*

¹⁰ สถิติการเกษตรของประเทศไทยฤดูเพาะปลูก 2526-27 และ 2532-33

¹¹ Cole, R. C. and Anand, N 1974 *Report on Some Aspects of Fisheries Development in Thailand*. Tropical Product Institute.

จากที่ยกตัวอย่างมาทั้ง 2 กรณี จึงพอเห็นได้ว่า ทรัพยากรที่ใช้แล้วอาจทดแทนขึ้นมาได้ (renewable resource) หากไม่จัดการให้เหมาะสมก็จะเสื่อมลงจนไม่อาจทดแทนได้อีกเป็นการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน

3.2 มีปัญหาทางปัจจัยสังคมบางประการ

มีปัญหาที่เกี่ยวกับปัจจัยสังคมบางประการ ทำให้การพัฒนาไม่เป็นไปในแบบยั่งยืน ดังเช่น ความสัมพันธ์ระหว่างข้าราชการ พ่อค้า และชาวนา เป็นแบบกลุ่มอุปถัมภ์ (หรือ ความสัมพันธ์แบบผู้อุปถัมภ์-ผู้ใช้การอุปถัมภ์ Patron-client relation) ได้ทำให้เกิดปัจจัยต้องการเอาตัวเอาเปรียบซ่อนเร้นอยู่ และทำให้หมู่บ้านไทยเกิด “กลุ่มอุปถัมภ์” ขึ้นหลายกลุ่มและกลายเป็นภัยเป็นเหล่า อิทธิพลของกลุ่มอุปถัมภ์จะแจกจ่ายผลประโยชน์ต่าง ๆ ให้แก่ ผู้ใหญ่หรือผู้นำซึ่งปกครองผู้อยู่ใต้อุปถัมภ์ อันจะเห็นได้ทั่วไปในระบบราชการไทย โดยผู้ใหญ่จะให้การพิทักษ์คุ้มครองผู้อยู่ใต้นั่งคับบัญชา แต่ไม่กระจายอำนาจ ดังนั้นกระบวนการบริหารงานของระบบราชการจึงมีลักษณะเป็นคำสั่งมาจากเบื้องบน (top-down) โดยไม่มีการอธิบายถึงเหตุผลประกอบชัดเจน ดังนั้นความสำเร็จส่วนตัวหรือความก้าวหน้าส่วนตัว มักจะขึ้นอยู่กับความสามารถในการหาผู้อุปถัมภ์หรือผู้นำ “กลุ่มอุปถัมภ์” ที่มีความสามารถที่จะช่วยให้บรรลุความสำเร็จส่วนตัวได้¹² ในความสัมพันธ์รูปแบบดังกล่าวขัดกับหลักการพัฒนาชนบทอย่างมาก กล่าวคือ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ใหญ่กับผู้น้อยเป็นความสัมพันธ์ในแนวตั้ง อันเป็นการสั่งการบังคับกันตามลำดับลงมา โดยยึดถือพวกพ้องเป็นหลัก ในขณะที่หลักการชนบทเป็นแบบแนวนอน ซึ่งเป็นการมีส่วนร่วมอย่างสมัครใจ¹³

3.3 การมุ่งความสำเร็จระยะสั้นจึงทำให้กิจกรรมไม่ต่อเนื่องและไม่มีการวางแผนดำเนินงาน

การพัฒนาที่จะได้ผลยั่งยืนนั้นประกอบด้วยกิจกรรมต่าง ๆ หลายประเภททั้งที่จะสำเร็จโดยเร็ว และที่ใช้เวลาหลายปี ซึ่งต้องทำต่อเนื่องกันอย่างมีแผน แต่ในกรณีดำเนินงานส่วนใหญ่มุ่งเน้นเพียงบางกิจกรรมที่เห็นผลได้เร็ว จากนั้นก็ไม่ทำกิจกรรม อื่นเสริมอีก เช่น การพัฒนาประชาธิปไตยในชนบท จะต้องเน้นที่การให้มีการประชุมและแสดงความคิดเห็นอย่างเสรีให้บ่อยครั้ง ให้มีการเลือกตั้งผู้นำท้องถิ่นบ่อยครั้ง ให้วิพากษ์วิจารณ์การบริหารงานของท้องถิ่นบ่อย ๆ ฯลฯ เพื่อจะได้เรียนรู้จากการปฏิบัติจริง มิใช่เพียงการส่งบุคคลไปบอกกล่าวสั่งสอนว่าประชาธิปไตยคืออะไร แล้วลงชื่อบอกว่าจะเป็นประชาธิปไตย สถาบันจะไม่ขายเสียง ฯลฯ ในช่วง 4-5 เดือน หากลงชื่อครบทุกหมู่บ้านในประเทศไทยก็เหมาเอาว่าชาวบ้านเป็นประชาธิปไตยแล้ว ก็วางรงค์เรื่องอื่นกันต่อไป ดังที่ วิรัช¹⁴ ยกตัวอย่างคำขวัญต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสมัยผู้ว่าราชการจังหวัดเมื่อมีการย้ายผู้ว่าราชการไปอยู่จังหวัดอื่น คำขวัญก็ถูกปลดปล่อยตามไปด้วยไม่ต่อเนื่อง ในการดำ-

¹² แฟรงซ์ แวงกอลส์ไฮม์ ,จิมศักดิ์ ปิ่นทอง และอดิชน รพีพัฒน์ 2524 *คู่มือนักพัฒนาวิธีทำงานกับเกษตรกร* สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

¹³ วิรัช วิรัชนิการวรรณ 2530 *ปัญหาอุปสรรคที่สำคัญของการพัฒนาชุมชน : ประชาชน ข้าราชการและผู้มีอำนาจ* โอเดียนสโตร์ กรุงเทพฯ

¹⁴ วิรัช วิรัชนิการวรรณ อ่างแล้ว

เนในการพัฒนาชุมชนน้ำภูเวียงทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้ใช้เวลาเกินกว่า 3 ปีแล้ว แม้กระนั้นกิจกรรมต่าง ๆ ควรต้องใช้เวลากระทำต่อไป ในช่วงเวลาสั้นยาวต่างกันอีกดังนี้³

กิจกรรม	ระยะเวลาที่ต้องการเพื่อจะบรรลุผล (ปี)
การสร้างจิตสำนึกเพื่อรวมกลุ่ม	1-2
การสร้างกลุ่ม	2-3
การปรับปรุงการปลูกมะม่วง	2-4
การปรับปรุงการปลูกส้มโอ	3-5
การปรับปรุงการมีทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์	2-4
การส่งเสริมการเลี้ยงปลา	2-3
การเกษตรผสมผสาน	3-6

นอกจากนี้มักพบกันว่าการวางแผนงานต่าง ๆ ไม่ได้กระทำให้สอดคล้องกันมักวางแผนเฉพาะกิจกรรมเมื่อเปลี่ยนผู้สั่งการคนใหม่ก็เน้นกิจกรรมอื่นอีก จึงพบว่าหลาย ๆ กิจกรรมที่ทำมักเป็นคนละชิ้นคนละส่วน (piece meal) มิได้สานต่อเนื่องบรรลุวัตถุประสงค์รวมของการพัฒนาที่ยั่งยืนได้

3.4 ปัญหาการทำงานซ้ำซ้อนกันโดยไม่ค่อยมีการประสานงานอย่างสอดคล้องกันเท่าที่ควร

งานพัฒนาชนบทมีหลายหน่วยงานที่ดำเนินการหลายกรณี ทำให้มีความสับสน ทั้งในแง่รูปแบบและการดำเนินการโดยเฉพาะ การซ้ำซ้อนกันไม่เพียงแต่ทำให้เกิดการแข่งขันระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ เท่านั้น แต่ยังสร้างความสับสนในจิตใจของประชาชนในชนบทเพราะมีคนหลายคนหรือหลายหน่วยงานไปพูดกับเขาเกี่ยวกับปัญหาในหมู่บ้าน ประชาชนจึงไม่รู้จะเชื่อใครจึงจะดี แม้ปัจจุบันการพัฒนาชนบทก็อยู่ภายใต้ความรับผิดชอบของหลายหน่วยงานของรัฐบาล ดังเช่นเรื่องราวเกี่ยวกับปัญหาของการจัดสรรและการใช้ที่ดิน ของประชาชนในชนบท ก็มีหน่วยงานมากมาย เช่น กรมประชาสงเคราะห์ (นิคมสร้างตนเอง) กรมป่าไม้ (หมู่บ้านข้าวไร่) สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท (หมู่บ้านสหกรณ์) กรมส่งเสริมสหกรณ์ (สหกรณ์นิคม) สำนักงานปฏิรูปที่ดิน (โครงการปฏิรูปที่ดิน) และกรมชลประทาน (การจัดรูปที่ดิน) แม้แต่สถาบันเกษตรกรหน่วยงานมีมากมายที่ต้องดูแลอยู่ เช่น สหกรณ์การเกษตรของกรมส่งเสริมสหกรณ์ กลุ่มเกษตรกรของกรมส่งเสริมการเกษตร กลุ่มลูกค้า ธ.ก.ส. ของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร

3.5 ปัญหาการใช้สูตรสำเร็จกับการพัฒนาชนบท

การดำเนินกิจกรรมพัฒนาชนบทจำนวนมากมักเกิดจากบุคคลไปเห็นความสำเร็จของชุมชนหนึ่ง ๆ หรือของประเทศอื่นมา แล้วอยากจะนำมาใช้ในชุมชนชนบทไทยทั่ว ๆ ไป เช่น ทราบว่าการทำแถบหญ้า

³ Patanapongsak, N. and P. van Ginneken 1989 *Initiatives in Extension for Watershed Development* Royal Forest Dept./ UNDP/FAO p.43.

เพื่อป้องกันภาวะล้างของดิน ได้รับการยอมรับจากเกษตรกรหมู่บ้านหนึ่ง คิดคิดว่าหมู่บ้านอื่น ๆ ที่อยู่บนพื้นที่สูงเช่นกันจะยอมรับวิธีการนี้ โดยไม่หาข้อมูลให้ดูว่าสภาพขององค์กรในท้องถิ่นที่ยอมรับมีสภาพเช่นไร? เกษตรกรได้เลี้ยงสัตว์ไว้เพื่อใช้หญ้าจากแปลงรอบหมู่บ้านเป็นอาหารด้วยหรือไม่? ระบบฟาร์มเป็นอย่างไร? เป็นต้น

ดังนั้นในงานพัฒนาชนบทโดยทั่วไปจะไม่มี “สูตรสำเร็จ” แต่ขึ้นอยู่กับปัจจัยทางด้านภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง ฯลฯ ของประชาชนหรือของชุมชนนั้น ๆ ดังที่ Korten⁶ กล่าวไว้ว่า ความหลากหลายของชุมชนในทางกายภาพ ทางสังคมและความชอบในสิ่งต่าง ๆ นี้เมื่อจะมุ่งใช้ทรัพยากรอันจำกัดให้เกิดการพัฒนาแก่ชุมชนต่าง ๆ ก็ต้องปรับกลวิธีต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับความหลากหลายเหล่านี้ด้วย จึงจะเกิดผลสูงสุดและยั่งยืน ระบบรวบอำนาจไว้ที่ส่วนกลาง มีระเบียบตายตัวไม่ยืดหยุ่นจะมีความเป็นไปได้ไม่มากที่จะตอบสนองของความหลากหลายของชุมชนได้

นอกจากนี้การใช้สูตรสำเร็จมักจะเป็นการไป “ทำให้” มากกว่า “ช่วยให้ประชาชนรู้จักการช่วยเหลือตนเอง” ผู้ปฏิบัติมักจะเห็นชาวชนบทเป็น “วัตถุ” หรือเป็น “ผู้รับ” อยู่ร่ำไป ดังนั้นกิจกรรมจึงเป็นแบบ “ไปรยทาน” หรือ “การสงเคราะห์” มากกว่า การพัฒนาแบบสงเคราะห์แตกต่างจากการพัฒนาแบบช่วยเหลือตนเอง ในแง่ที่ว่า การพัฒนาแบบช่วยเหลือตนเองเป็นการให้ประชาชนรู้จักพัฒนาตนเองจากความสามารถของตนเอง ความช่วยเหลือจากภายนอกอาจจะมีบ้างถ้าจำเป็นจริง ๆ เพื่อกระตุ้นการพัฒนาเท่านั้น นอกจากนี้การพัฒนาแบบสงเคราะห์หรือแบบ “หยิบยื่น” จะทำให้ชาวชนบทต่างพึ่งพารัฐบาลตลอด ส่วนการพัฒนาแบบช่วยเหลือตนเองจะเป็นการสร้างความรู้สึกของการนับถือตนเองและการพึ่งพาตนเอง

3.6 การเน้นหนักเทคโนโลยีโดยขาดความสนใจด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

สู่ทางของการพัฒนาประเทศแนวหนึ่งก็คือ การส่งสินค้าออกให้ได้มากเพื่อให้ได้เงินตราต่างประเทศมาพัฒนาประเทศและประหยัดการซื้อสินค้าเข้า สำหรับพื้นฐานที่สำคัญของประเทศต่าง ๆ ส่วนใหญ่ (รวมทั้งประเทศไทย) ก็คือการผลิตการเกษตร เพื่อการส่งออก เช่น ข้าว ไม้สัก ข้าวโพด มันสำปะหลัง อาหารทะเล ฯลฯ และเพื่อขดเขยการนำเข้า เช่น ฝ้าย นม ข้าวสาลี ไก่ไข่ ฯลฯ อย่างไรก็ตามการใช้เทคโนโลยี เพื่อการผลิตการเกษตรเกือบทุกชนิด เช่น ข้าว ธัญพืช นม ไข่ ผัก ฯลฯ ก้าวหน้าไปมากทำให้ได้รับผลผลิตต่อหน่วยสูงขึ้นมาก

Bunting⁷ ได้รายงานผลผลิตธัญพืชที่สหราชอาณาจักร ว่าเพิ่มจาก 2.14 ตันต่อเฮคตาร์ ในช่วงปี 2477 เป็น 5.42 ตัน ในปี 2526 จนราคาธัญพืช ในตลาดโลกไม่สูงขึ้น ขณะที่ต้นทุนการผลิตสูงขึ้น (เพราะ

⁶ Korten, David C. Editor 1986 *Community Management - Asian Experience and Perspective* Kumarian Press Connecticut P.4

⁷ Bunting, A. H. 1986 in *Investing in Rural Extension : Strategies and Goals*. Edited by G.E. Jones, Eisevier Applied Science Publishers London.

การใช้เทคโนโลยีต่าง ๆ) ในกรณีของราคาข้าวในตลาดโลกก็เช่นกัน มีได้สูงขึ้นเท่าไรนักแม้ช่วงเวลาจะผ่าน มา 20-30 ปี

นอกจากนี้ที่เยอรมันตะวันตก Hetmeier⁹ ได้ชี้ให้เห็นว่าราคาผลิตผลเกษตรที่ประเทศกำลังพัฒนา ส่งไปยังประเทศนี้ระหว่างปี 2528-2532 นั้น โดยเฉลี่ยราคาในปี 2532 ถูกลงกว่าปี 2528 ถึง 26.4% หาก พิจารณาเป็นชนิด ก็พบการลดลงของราคาคือ กาแฟ 68.5% โกโก้ 73.7% ชา 45.7% ถั่ว 23.7% และน้ำย 25% เป็นต้น ขณะที่ราคาสินค้าเกษตรลดต่ำลง แต่สินค้าอุตสาหกรรมจากประเทศพัฒนาแล้วมิได้ลดลง เช่น ในช่วงดังกล่าวสินค้าน้ำมันลดต่ำลงขึ้นราคาไป 4%

ภาวะราคาสินค้าเกษตรตกต่ำ มิใช่จะกระทบเฉพาะประเทศกำลังพัฒนาเท่านั้นแม้ในประเทศที่ พัฒนาแล้วก็มีปัญหามาก Roling¹⁰ ระบุว่าราคาใช้ไถในเนเธอร์แลนด์ ตั้งแต่ปี 2493 ก็ไม่ขยับราคาขึ้น เพราะปี 2528 ยังคงราคาเดิม จึงส่งผลให้ฟาร์มต่าง ๆ ใช้เทคโนโลยีให้มากขึ้นไปอีก ทั้งต้องพึ่งพาแหล่งวิชา ข้างนอก หรือบุคคลภายนอกมากขึ้นต้องแข่งขันกันเองจนเกษตรกรขนาดเล็กในเนเธอร์แลนด์ประมาณ 2% ต้องเลิกกิจการไปทุกปีความจริงการที่เกษตรกรพยายามจะปรับปรุงรายได้ของตนโดยใช้เทคโนโลยีมากขึ้น พวกแรกที่ทำได้ในราคาเดิมก็จะได้กำไร แต่เมื่อเกษตรกรทำตามมากเข้า ผลผลิตรวมก็มีมากขึ้นจนราคา ตกต่ำดังที่กล่าวมา อันเป็นผลเสียกับการเกษตรโดยส่วนรวม

โดยสรุปแล้วการพัฒนาการเกษตร ที่เน้นแต่การใช้เทคโนโลยีมากเกินไปส่งผลกระทบต่อสมาชิกใน คริวเรือน เช่น การบริโภคอาหารที่มีคุณค่าของสตรีอาจด้อยลง (เพราะมุ่งผลิตเพื่อจำหน่าย) เป็น ผลทางอ้อมให้เกษตรกรว่างงานมากขึ้น (เพราะใช้เครื่องจักรแทนแรงงานคน) และเป็นผลให้สิ่งแวดล้อม เสื่อมลงจากการใช้สารเคมีเพื่อการเกษตรมาก

4. แนวทางการพัฒนาชนบทที่ยั่งยืน

การพัฒนาชนบทที่ยั่งยืนจะต้องคำนึงถึงปัจจัยองค์ประกอบด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม เน้นที่การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ให้น้ำหนักแก่ปัจจัยสังคมให้มาก มีการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องโดยมี การวางแผนไว้ล่วงหน้า มีการประสานงานที่ดีและไม่ควรยึดการใช้สูตรสำเร็จของการพัฒนาที่คิดว่าจะนำไป ใช้ได้ทุกที่ ต่อไปนี้จะเสนอแนวทางตามหัวข้อต่าง ๆ โดยสังเขป

4.1 เน้นการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีความเกี่ยวข้องกับปัจจัยต่าง ๆ ที่มนุษย์กระทำอยู่ การสร้าง อาคาร การมีโรงงานอุตสาหกรรม การใช้สารเคมีพ่นยาปราบยุง ปราบแมลง ปราบวัชพืช การตัดต้นไม้

⁹ Hetmeier, H.W. "Drop in Commodity Prices-Development Aid for West Germany?" *Development and Cooperation* No. 5 1990 P.8-10

¹⁰ Roling Niels 1986 in *Investing in Rural Extension : Strategies and Goals* Edited by G.E. Jones

การทำเหมืองแร่ การขุดหินระเบิดหิน ฯลฯ เหล่านี้จะกระทบกระเทือนต่อสิ่งแวดล้อมได้ทั้งสิ้น การอ้างคำกล่าวของปราชญ์ทางวิทยาศาสตร์ โดยศาสตราจารย์สง่า สรรพศรี ที่ว่า “เพียงท่านแตะดอกไม้จะละเทือนไปถึงดวงดาว” (ทแก้ว ภูเกล้า²⁰) บ่งบอกถึงความเปราะบางของความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งที่มีความสัมพันธ์กันมีปฏิริยาต่อกัน ทั้งทางบวกและทางลบหากมีการจัดการเลือกให้สรรพสิ่งเกือกลูกกันให้เหมาะสมกับขอบเขตจำกัดที่ทนทานได้ ก็จะเป็นผลดีต่อสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนและยาวนาน

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาต่าง ๆ จึงต้องคำนึงว่าผลจากกิจกรรมหนึ่ง ๆ จะไปเป็นผลดีหรือผลเสียต่อกิจกรรมอื่น ๆ หรือสิ่งแวดล้อมอย่างไรบ้างทั้งนี้ในปัจจุบันก็เริ่มตระหนักถึงผลเสียจากการใช้สารเคมีปราบยุงปราบแมลงปราบวัชพืช ฯลฯ มากขึ้นจึงมีการส่งเสริมให้ใช้สารที่ไม่เป็นพิษตกค้างนาน หรือสารจากแบคทีเรียหรือจากพืชต่าง ๆ เช่น รายงานหนึ่ง²¹ แนะนำให้ใช้เม็ด หรือใบของต้นสะเดาผสมกับน้ำ และตะไคร้หอมละลายในน้ำ ใช้ปราบแมลงได้หลายชนิด โดยเป็นพิษต่อสิ่งแวดล้อมน้อยมาก ก็ควรให้ความสนใจกับความรู้พื้นบ้านดังกล่าวนี้ การทำการเกษตรแบบใช้ปุ๋ยเคมีจำนวนมาก เป็นผลเสียต่อดินก็ควรหันมาสนใจกับการเกษตรแบบธรรมชาติ หรือแบบไม่ใช้สารเคมี (organic farming or natural farming)

วิธีการเกษตรที่เป็นผลเสียต่อสิ่งแวดล้อม เช่น การทำไร่เลื่อนลอย การปลูกพืชหรือเลี้ยงสัตว์เพียงชนิดเดียว ฯลฯ นับเป็นการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรไม่คุ้มค่า ควรคำนึงถึงการใช้ประโยชน์ให้เกือกลูกกัน (symbiosis) จากกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การเลี้ยงปลาในนาข้าว การเลี้ยงสัตว์บนบ่อปลา การทำไร่นาสวนผสม (integrated farming or mixed farming) หรือใช้วิธีการเกษตรป่าไม้ หรือวนเกษตร (Agroforestry) ซึ่งทวีความสำคัญต่อการพัฒนาแบบยั่งยืนมากขึ้น

การเกษตรแบบยั่งยืนมีปฏิบัติในหลายท้องถิ่นมานานแล้ว เช่น การทำสวนผลไม้ และปลูกไม้หลายชนิดรวมกันที่ อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ ที่อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพรและที่สวนป่ากลางดง อ.ปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา เป็นต้น วิธีการเกษตรป่าไม้ดังกล่าว ช่วยกำบังลมให้ร่มเงา ยึดดิน บำรุงดิน และขวางความลาดชันของพื้นดินช่วยอนุรักษ์ดินได้นานับประการ ซึ่งอาจปฏิบัติได้หลายวิธี เช่น

- การเลี้ยงสัตว์ในพื้นที่ที่เป็นไม้ยืนต้นที่เป็นไม้โตเร็วหรือไม้ผล
- การทำสวนไม้ผลโดยปลูกไม้หลายระดับความสูงคละกันไป
- การปลูกต้นไม้เป็นแนวเพื่อกันลมให้พืชผล และสัตว์เลี้ยง
- การปลูกต้นไม้รอบแนวเขตหรือรอบรั้วเพื่อเป็นแนวเขตหรือรั้ว
- การปลูกพืชในเขตที่ปลูกต้นไม้ในระยะเริ่มโต เช่น ทำนา ปลูกพืชไร่ ในสวนสัก ฯลฯ ซึ่งเรียก

กันว่าระบบตองยา (Taungya)

²⁰ ทแก้ว ภูเกล้า 2534 “แตะดอกไม้ไหวถึงดาว” *ไทยรัฐ* ฉบับที่ 26 สิงหาคม 2534 หน้า 17

²¹ Patanapongsa, N and P van Ginneken อ้างแล้ว

4.2 ควรคำนึงถึงปัจจัยสังคมในการพัฒนาให้มาก

ในการวิเคราะห์เปรียบเทียบการพัฒนาชนบทของเกาหลีใต้และไทย²² แสดงให้เห็นว่าแนวทางของเกาหลีใต้มีใช้แต่จะมุ่งพัฒนาด้านเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ได้มุ่งพัฒนาด้านจิตใจตามขบวนการแซมมาแอล อุนองด้วย จุดมการณ์การพัฒนาที่เกาหลีใต้ปลูกฝังในจิตใจประชาชนมีความขยัน การช่วยตัวเองร่วมมือกันเพื่อส่วนรวม อุดหนุน เสียสละและระเบียบวินัย นั้น ของไทยทำน้อยมากและไม่จริงจัง ไม่ได้ผลจึงทำให้ประชาชน ไม่มีอุดมการณ์ในการพัฒนาจิตใจตั้งแต่เริ่มแรก ดังนั้นจึงควรมุ่งเน้นในเรื่องนี้ด้วย

นอกจากนี้ปัจจัยทางสังคมยังอยู่ที่ความเชื่อ ค่านิยม บรรทัดฐาน ฯลฯ อันเป็นวัฒนธรรมที่ไม่เป็นวัตถุ (non-material culture) จะทำอย่างไรจึงจะปรับให้เกิดความสมดุล ของการรับเอาวัฒนธรรมทางวัตถุ (material culture) มาในชุมชนในอัตราที่วัฒนธรรมทางจิตใจจะรับได้ไม่เกิดความล่าช้าทางวัฒนธรรม (cultural lag) ก็ควรเป็นสิ่งที่ควรเน้นให้ชุมชนได้ตระหนักถึง เช่น การที่สามีต้องอพยพไปใช้แรงงานในเมืองใหญ่ เกิดปัญหาหย่าร้างหรือหึงสามิ-ภรรยา ไปใช้แรงงานดังกล่าว แต่ทั้งบุตรอยู่กับญาติพี่น้อง ขาดความอบอุ่นในครอบครัว ชุมชนหรือสถาบันในท้องถิ่น เช่น สถาบันศาสนา กลุ่มหนุ่มสาว อาจเข้ามาช่วยรับดูแลเด็กเล็ก ในบางช่วงเวลาได้

4.3 มีการดำเนินการอย่างต่อเนื่องโดยมีการวางแผนไว้

งานพัฒนาที่ยั่งยืนนั้น ควรประกอบด้วยกิจกรรมต่าง ๆ ที่กระทำอย่างต่อเนื่องสอดคล้องประสานกันตามแผนที่ชุมชนได้ร่วมร่างขึ้นและดำเนินการตามแผนดังกล่าว พันธุ์อุปสรรคต่าง ๆ โดยการเรียนรู้ของชุมชนจนค่อย ๆ ไปได้ไปสู่ความสำเร็จที่ยั่งยืน อุปมาเหมือนการช่วยเหลือแนะนำบุคคลตั้งแต่วัยทารก วัยเด็กเล็ก เด็กวัยรุ่น จนกระทั่งหนุ่มสาวและก้าวเข้าสู่วัยผู้ใหญ่ที่พึ่งตนเองได้เต็มที่ยั่งยืน แต่ละขั้นตอนมีวิธีช่วยเหลือแนะนำแตกต่างกันและที่แน่นอนคือหากดำเนินการเพียงบางช่วงแล้วหยุดกิจกรรม ย่อมไม่เกิดผลดีต่อการพัฒนาบุคคลนั้นอย่างเต็มที่หรือยั่งยืน เมื่อมีวัตถุประสงค์จะทำการพัฒนาก็ต้องชี้ชวนให้บุคคลนั้น ๆ ตั้งเป้าหมายในชีวิตและกระทำกิจกรรมต่าง ๆ ให้เป็นไปในลักษณะที่จะมีผลต่อการบรรลุเป้าหมายนั้น

การเปลี่ยนแปลงอย่างมีอารวางแผนไว้โดยชุมชนนั่นเอง(ซึ่งอาจร่วมกับบุคคลผู้ชี้้นำการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกก็ได้) จะแตกต่างจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างธรรมชาติ (spontaneous change) เพราะจะทำให้ผลของการพัฒนาบังเกิดขึ้นได้เร็วขึ้น เป็นไปตามแนวทางและองค์ประกอบที่ชุมชนได้วางแผนไว้มากขึ้น การเติบโตของเมืองที่ไม่มีอารวางแผนทำให้การจัดการจราจร เขตธุรกิจ เขตราชการ เขตการศึกษา ฯลฯ เป็นไปได้ยากหรือแทบจะเป็นไปไม่ได้ แต่การสร้างเมืองแบบมีอารวางแผนไว้ก่อนย่อมจะเกิดระบบระเบียบที่เหมาะสมตามที่พึงประสงค์ได้ดีกว่า และยังยืนยันว่า

²² วีริช อังแล้ว

ขั้นตอนในการดำเนินงานเพื่อให้ชุมชนได้ร่วมกันปฏิบัติงาน เพื่อพัฒนาชุมชนของตนเอง มีรายละเอียดและแนวทาง ตามลักษณะงาน และลักษณะชุมชน แตกต่างกันไป Oakley และ Marsden (แปลโดย นรินทร์ชัย)²³ ได้วิเคราะห์จากแหล่งต่าง ๆ และสรุปขั้นตอน ระดับความเกี่ยวข้อง ตลอดจนลักษณะที่เกิดขึ้น ดังนี้

ขั้นตอน	ระดับความเกี่ยวข้อง	ลักษณะที่เกิดขึ้น
เมื่อเข้าไปติดต่อกับชุมชน-สมาชิก	- เสวนา - ย้ำการแก้ปัญหาเอง	- มีความเชื่อมั่น - เป็นไปแบบเป็นเพื่อนกันมีใช้ เจ้านาย-ลูกน้อง
ขั้นต่อมา	- เสวนา - พาไปดูงาน - จัดชวนให้แบ่งหน้าที่กันในกลุ่ม	- มีโครงสร้างของกลุ่ม - มีสมาชิกของกลุ่ม - มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในกลุ่ม
ขั้นตอนสำคัญ	- คิดวัตถุประสงค์ของกลุ่ม - คิดกิจกรรมของกลุ่ม - ปฏิบัติการตามวัตถุประสงค์ตามกิจกรรมที่สำเร็จง่ายก่อน	- มีการมีส่วนร่วมภายในกลุ่ม - มีรูปแบบการจัดตั้งกลุ่มที่ชัดเจนขึ้น - มีการปฏิบัติการตามที่มีมุ่งมั่น - ทบทวนผลที่ปฏิบัติแล้วปรับปรุงให้ดีขึ้นในกิจกรรมต่อ ๆ ไป

4.4 การแก้ปัญหาทางน้ำซ้อนกันและให้เกิดการประสานงานกัน

โดยที่การทำงานซ้ำซ้อนกันเกิดความสูญเปล่าและความล้าสนในชาวชนบทอย่างมากจึงควรหาหนทางแก้ปัญหาดังกล่าว นอกจากนี้จะต้องเน้นย้ำให้องค์กรท้องถิ่น แข็งแรงเพื่อประสานงานในโครงการต่าง ๆ และเพื่อสนับสนุนให้ชาวชนบทได้พึ่งตนเองในระยะยาว องค์กรท้องถิ่นที่สำคัญ ได้แก่ คณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน สมาคมตำบล ในทางปฏิบัติมีข้อบกพร่องอยู่ 2 ประการ ทำให้องค์กรเหล่านี้ไม่สามารถส่งเสริมให้ชาวบ้านร่วมมืออย่างเต็มที่ในโครงการพัฒนา คือ 1) กำนัน ผู้ใหญ่บ้านมักจะเป็นผู้ที่มีฐานะค่อนข้างดีและเป็นกลุ่มเดียวที่มีฐานะดีพอที่จะแสดงหากการรับเลือก 2) กำนันและผู้ใหญ่บ้านมักจะรับผิดชอบต่อรัฐบาลมากกว่าต่อ ชาวบ้าน เพื่อที่จะให้องค์กรในท้องถิ่นเหล่านี้เป็นองค์กรของประชาชนอย่างแท้จริง ชาวบ้าน

²³ นรินทร์ชัย พัฒนพงศา 2533 แนวทางในการทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบท สาขาสังคมวิทยา สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (แปลจาก Approach to Participation in Rural Development by Peter Oakley and David Marsden)

และพระศรจะได้รับการสนับสนุนและควรมีอิสระมากขึ้นในการดำเนินกิจกรรมของตน ความช่วยเหลือจากภายนอกควรส่งมาโดยตรงยังหน่วยงานเหล่านี้ ไม่ใช่ส่งไปที่เจ้าหน้าที่อำเภอหรือจังหวัด เจ้าหน้าที่ดังกล่าวควรเป็นเพียงที่ปรึกษาเท่านั้น²⁴

4.5 ไม่ควรเน้น “สูตรสำเร็จ” ในการพัฒนา

การพัฒนาที่ดีไม่มี “สูตรสำเร็จ” หรือ “คำภีร์ในการพัฒนา” แต่การพัฒนาขึ้นอยู่กับท้องถิ่นภาวะเหตุการณ์และประชาชนในชนบทหรือชาวบ้านนั่นเอง กล่าวอีกนัยหนึ่งหมายความว่า คำตอบของการพัฒนาชนบทอยู่ที่หมู่บ้าน²⁵ โดยให้ชาวบ้านตัดสินใจกันเองโดยรัฐบาลเสนอทางเลือกในการพัฒนาหลาย ๆ อย่างให้ชาวบ้าน กล่าวคือให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมหรือมีการเสวนากันให้มากที่สุด ให้ชาวบ้านมีโอกาสฝึกปฏิบัติการช่วยเหลือตนเองเพื่อให้เกิดการพัฒนากลุ่มขึ้น โดยการให้ชาวบ้านจัดองค์กรของตนเองขึ้นมาเพื่อเป็นหลักประกันให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน²⁶ เกี่ยวกับเรื่องนี้ Freire²⁷ ได้กล่าวว่า “คำนิยามของการส่งเสริม (หรือการพัฒนาชนบท-ผู้เขียน) เป็นการถ่ายทอดเทคนิควิชาการและความรู้ นั้น เป็นความคิดที่ขัดแย้งสวนทางโดยตรงกับโลกทัศน์ความเป็นมนุษย์ แนวความคิดของการส่งเสริมมุ่งที่จะเน้นกิจกรรมที่จะให้ชาวบ้านกลายเป็น “วัตถุในการพัฒนา” ซึ่งปฏิเสธไม่ไห้ชาวบ้านสามารถเปลี่ยนแปลงโลกได้ ชาวบ้านจึงไม่ได้รับ การเรียนรู้ แต่ถูกยึดเยียดเหมือนกับเป็นภาชนะรองรับ หรือเป็นผู้รองรับการโฆษณาชวนเชื่อจากโลกวัฒนธรรมแปลกแยก ซึ่งประกอบด้วยสิ่งต่าง ๆ ที่นักพัฒนา คิดว่าชาวบ้านควรจะรู้เพื่อที่จะได้เป็นคนมีความทันสมัยเหมือนกับตนเองเท่านั้น

นักพัฒนาจะต้องไม่ใช้วิธีการพัฒนาเพียงวิธีที่ระบุจากหน่วยงาน อาจใช้วิธีอื่นหรือใช้หลาย ๆ วิธี (หรือหลายรูปแบบหรือผสมผสานกันก็ได้) พึงระลึกอยู่เสมอว่า นักพัฒนาส่วนใหญ่เติบโตมาจากสังคมเมือง แต่ชาวบ้านเติบโตมาท่ามกลางสภาพความเป็นจริงในชุมชนของเขา ในการทำงานกับชาวบ้านนั้น ความแตกต่างด้านระบบวิธีคิดระหว่างนักพัฒนากับชาวบ้านจึงเป็นเรื่องสำคัญที่จะก่อให้เกิดปัญหาขึ้นได้ นักพัฒนาต้องค่อย ๆ เรียนรู้และปรับตัวให้เข้ากับชาวบ้าน ซึ่งในแต่ละชุมชนมักไม่เหมือนกัน โดยพึงตระหนักว่าจะต้องให้คุณค่าให้เท่าเทียมแก่ชาวบ้านในฐานะที่เป็นมนุษย์และบทบาทของตนเองเป็นบุคคลภายนอกเท่านั้นควรไปเรียนรู้สภาพชาวบ้านและชุมชนที่จะทำงานเสียก่อน²⁸

²⁴ สมาคมนักวิจัยมหาวิทยาลัยไทย 2528 สัมมนาการพัฒนาชนบทในประเทศไทย จัดโดยกรมวิ.ทศสหนการ และองค์กรพัฒนาระหว่างประเทศแห่งคานาดา

²⁵ Robert Chambers ใน *Rural Development : Putting the Last First* (1983) กล่าวว่าในการพัฒนาชนบทนั้นให้เอาคนที่อยู่คนสุดท้ายขึ้นมาก่อน

²⁶ ไทบูลย์ สุทธิสุภา 2529 กลยุทธ์ใหม่ในการส่งเสริมและพัฒนาชนบท วารสารเกษตร ปีที่ 2 เล่มที่ 1 มกราคม 2529

²⁷ Freire, P., 1973 *Cultural Action for Freedom, Writing and Reader's Publishing Cooperative*, 14 Talacre Road, London

²⁸ บุญแพรง บ้านบางพูน 2527 *ศรัทธาพลังชุมชน ข้อคิดและประสบการณ์ในงานพัฒนาชนบท* สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษาแห่งประเทศไทย .เพื่อการพัฒนา 2508-2510

4.6 ควรเน้นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ควบคู่กับการพัฒนาเทคโนโลยี

การมุ่งใช้เทคโนโลยีเพื่อพัฒนาชนบท โดยเฉพาะการพัฒนาการเกษตรนั้นนับว่าเป็นสิ่งจำเป็น ซึ่งเดิมเริ่มจากการเร่งผลิตอาหารให้เพียงพอต่อการเพิ่มของประชากร การผลิตเพื่อแข่งขันในตลาดโลก ตลอดจนการผลิตให้มากเพื่อให้เกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้น ซึ่งหากมุ่งเน้นเฉพาะเทคโนโลยีก็จะมีผลผลิตเพิ่มมากขึ้นจนราคาต่ำลงหรือไม่สูงขึ้น ทั้งการเร่งพัฒนาก็จะมุ่งเฉพาะกลุ่มบุคคลหรือพื้นที่ที่เหมาะสมกับการรับเทคโนโลยีนั้น ๆ ได้ จนบุคคลกลุ่มอื่น ๆ ถูกทอดทิ้งอันเป็นที่กล่าวขานว่าเป็นผู้ด้อยโอกาส (Underprivileged group) ทางการพัฒนา

รูปแบบการพัฒนาการเกษตรที่ผ่านมามีในลักษณะที่สถาปนาขนาดวิจิตรแล้วส่งต่อมาจนถึงเกษตรกรผู้นำแล้วมาถึงเกษตรกรผู้ตาม อันเป็นการพัฒนาการที่เน้นเทคโนโลยี (ภาพที่ 1)

สถาบันวิจัยนาชาชาติ → สถาบันวิจัยระดับชาติ → ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน → เกษตรกรผู้นำ → เกษตรกรผู้ตาม

ภาพที่ 1 การพัฒนาแบบเน้นเทคโนโลยี

รูปแบบนี้ควรได้รับการเปลี่ยนแปลง โดยควรเป็นรูปแบบดังที่ Rolling เน้นย้ำให้เกษตรกรร่วมกับเจ้าหน้าที่ศึกษาชุมชนของเขาเอง แล้วมองว่าจะร่วมกับภายนอกกระทรวงทรัพยากร แล้วมาทดสอบเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับชุมชนอย่างไร จากนั้นก็ส่งเสริมให้ใช้ที่ชุมชนกันแพร่หลายและมีการประเมินผลเพื่อปรับปรุงให้เหมาะสมกับชุมชนนั้นยิ่งขึ้น (ภาพที่ 2)

ภาพที่ 2 การพัฒนาแบบให้ชุมชน (โดยเกษตรกร) เป็นฐาน

ในกิจกรรมเพื่อให้เกิดการพัฒนาแบบให้เกษตรกรเป็นฐานนี้ เน้นไปที่เกษตรกรจะร่วมกันมองปัญหาของชุมชนของเขาแล้วเลือกทางแก้ปัญหาที่เหมาะสมที่สุด (ซึ่งอาจจะใช้วิทยาการพื้นบ้าน และหรือข้อเสนอแนะจากผู้ชำนาญการภายนอก) จากนั้นก็ระดมทรัพยากรมาทำการทดสอบดูว่าเทคโนโลยีที่ร่วมกันคิดร่วมกันทำระหว่างพวกเขาเกษตรกรเองกับบุคคลภายนอกนั้นจะเหมาะสมกับท้องถิ่นไหม? เมื่อเห็นว่าเหมาะสมก็จะส่งเสริมและใช้กันอย่างแพร่หลาย ซึ่งเมื่อเกษตรกรในชุมชนคิดแก้ปัญหาตนเอง การพึ่งพาจากแหล่งภายนอกก็จะลดน้อยลง การแก้ปัญหาหรือปรับปรุงเทคโนโลยีก็ตรงกับสภาพแวดล้อมที่เป็นจริง และผลประโยชน์ที่ได้ก็จะกระจายไปในสู่ชุมชนกว้างขวางเพราะ เป็นเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับเกษตรกร

ส่วนใหญ่ของชุมชน (มีใช้เหมาะสมกับเกษตรกรเฉพาะฐานะดีตั้งที่สถาบันภายนอกคิดขึ้น) การพัฒนาที่จะกระจายไปทุกชนชั้น ช่องว่างของรายได้ก็จะไม่เกิดขึ้นมากดังที่เป็นมาในอดีต นับเป็นการพัฒนาที่จะยั่งยืนได้ตลอดไป

แต่การจะพัฒนาโดยให้เกษตรกร (อันเป็นปัจจัยมนุษย์) เป็นฐานนี้ เป็นสิ่งที่ต้องใช้ความเข้าใจ ความอดทน เพราะมักใช้ระยะเวลาาน ผู้ที่ไปพัฒนาโดยทั่วไปจะรู้สึกฮึดฮัดใจที่คนศึกษาสูงกว่ามองวิชาการได้ลึกซึ้งกว่า และจะไปแนะนำเกษตรกรแล้วอาจได้รับการโต้แย้ง เพราะจะต้องไปพิจารณาตามสภาพชุมชนต่าง ๆ ทั้งในเรื่องกายภาพ พืช-สัตว์ เศรษฐกิจ สังคม-วัฒนธรรม ฯลฯ ซึ่งจะใช้เทคโนโลยีที่เคยคิดมาใช้ก่อนแล้ว แต่ในครั้งนี้นักกลับจะมีเคราะห์ร่วมกับเกษตรกรเองว่าจริง ๆ แล้วเขามีปัญหาอะไรที่จะปรับปรุงการผลิต แล้วหาทางเลือกที่เหมาะสมกับสภาพของพวกเขา ซึ่งอาจไม่ใช่เทคโนโลยีที่คิดไว้ก่อนก็ได้ ดังนั้นจึงเป็นกระบวนการที่ตรงข้ามกับการเข้าไปสู่ชุมชนแล้ว ไปสอน เกษตรกรมาเป็นการเข้าไปเรียนรู้สภาพชุมชนเกษตรกรแล้วให้เกษตรกรคิดหาทางออกเอง โดยตนเป็นเพียงผู้ให้การช่วยเหลือสนับสนุน (Facilitator) ในทางความคิดบางประเด็นเท่านั้น

5. บทสรุป

การพัฒนาชนบทได้โดยเน้นที่การพัฒนาเศรษฐกิจเป็นอย่างมาก ซึ่งพบว่าแม้เศรษฐกิจโดยส่วนรวมจะดีขึ้นแต่ผลจากการพัฒนาไม่กระจายไปถึงผู้ยากไร้ ตรงกันข้าม ทำให้มีผู้ยากไร้เพิ่มปริมาณมากขึ้น นอกจากนี้สภาพแวดล้อมก็เสื่อมโทรมลงจนถึงขั้นวิกฤติ จากการวิเคราะห์โดยละเอียดจะเห็นว่าปัญหาสำคัญที่ทำให้การพัฒนาไม่ยั่งยืนมี (๑) การไม่คำนึงถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรและความสมดุลของสิ่งแวดล้อม (2) มีปัญหาทางปัจจัยสังคมบางประการ (3) การมุ่งความสำเร็จในระยะสั้นจึงทำให้กิจกรรมไม่ต่อเนื่องและไม่มี การวางแผนดำเนินงาน (4) ปัญหาการทำงานซ้ำซ้อนกัน โดยไม่ค่อยมีการประสานงานอย่างสอดคล้องเท่าที่ควร (5) ปัญหาการใช้ "สูตรสำเร็จ" กับการพัฒนาชนบท (6) การเน้นหนักเทคโนโลยีโดยขาดความสนใจด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

การแก้ไขปัญหาดังกล่าวต้องกระทำอย่างต่อเนื่องและจริงจัง ซึ่งได้กล่าวถึงรายละเอียดไว้แล้ว โดยควรเน้นความสัมพันธ์ระหว่างการพัฒนาและนิเวศตลอดจนคำนึงถึงสภาพความหลากหลายในด้านต่าง ๆ ของชุมชนที่จะพัฒนาด้วย

การพัฒนาชนบทที่ยั่งยืนในประเทศไทย*

โซชา เฟ็งอู่น

ความหมายของคำว่า “พัฒนา”

คำว่า **พัฒนา** ในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 หน้าที่ 580 บรรทัดที่ 29-30 ได้ให้คำจำกัดความไว้เพียงสั้น ๆ ดังนี้ **พัฒนา (พัฒน-)** ก. ทำให้เจริญ. ถ้าจะแปลไทยให้เป็นไทยอีกทีหนึ่ง จะได้ว่า **พัฒนา** ข่านออลเสียงว่า **พัทธนะ** เป็นคำกริยา มีความหมายว่า ทำให้เจริญขึ้น ถ้าไม่ได้นำไปเปรียบเทียบกับภาษาสากลเดี๋ยวจะว่าไม่พัฒนา เลยขออ้างถึงสักหน่อย คำว่าพัฒนานั้นมีความหมายตรงกับภาษาอังกฤษว่า **Development (ดีเวล' ลัพมันท.)** ก. ความก้าวหน้า, การพัฒนา, พัฒนาการ, วิวัฒนาการ, ภาวะที่ค่อย ๆ ปรากฏชัดขึ้น. นอกจากนี้ยังมีคำที่มีความหมายทำนองเดียวกันนี้อยู่อีกหลายต่อหลายคำด้วยกัน เช่น **growth, evolution, increase** เป็นต้น

เมื่อมีความหมายทางการเกิดขึ้นมา ความหมายที่ไม่เป็นทางการก็เกิดตามมาอีกจนได้อาจจะเนื่องมาจาก ความหมายในพจนานุกรมมีสั้นเกินไปหรือไม่กระจำจ่มชัดเท่าที่ควรก็เป็นได้ จึงได้มีผู้พยายามให้คำจำกัดความของคำว่า **พัฒนา** ไว้ต่างแ่งต่างมุมกันอีกหลายอย่าง แต่มีความน่าสนใจไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน . เป็นต้นว่า

พัฒนา หมายถึงการระดมทรัพยากรและวิทยาการสมัยใหม่เพื่อสร้างปัจจัยการบริการและสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ แก่สังคมมนุษย์ ซึ่งลัทธิการเปลี่ยนแปลงเพียงอย่างเดียวจะไม่ถือว่าเป็นการพัฒนา หากการเปลี่ยนแปลงนั้นไม่ได้ทำให้สิ่งต่าง ๆ โดยส่วนรวมดีขึ้นกว่าเดิม

บางคนก็ให้นิยามไว้ว่า การพัฒนาคือการทำความเจริญและสิ่งทั้งหลายทั้งปวงที่ทำในนั้นจะต้องเป็นเรื่องที่ดีเกิดประโยชน์สูงขึ้นและต้องไม่เกิดโทษภัยติดตามมา แต่ถ้าหากว่าสิ่งใดเมื่อเรียกว่าการพัฒนาแล้วไปกระทบกระเทือน หรือก่อให้เกิดโทษภัยพิสัยเข้าให้แล้วทำลายล้างสิ่งที่ดีงามทั้งหลายที่เคยมีอยู่เป็นอยู่รวม ทั้งสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติด้วยแล้วไม่สมควรที่จะไปเรียกว่าเป็นการพัฒนาโดยเด็ดขาด ควรจะเรียกว่าเป็นการทำลาย การล้างผลาญ จะตรงความหมายมากกว่า

ไม่ว่าใครจะให้คำจำกัดความ ความหมาย คำนิยาม หรือคำแปลของคำว่า **พัฒนา** เป็นอย่างไรก็ตามแล้วแต่ แต่ขอให้การพัฒนานั้นตั้งอยู่บนพื้นฐานความสมดุล เกิดความเจริญไปพร้อม ๆ กันทุก ๆ ด้านไม่ว่า

*ไว้ระวางครั้งที่ 2 จากการประชุมวิชาการเรื่อง หัวข้อ “การพัฒนาชนบทที่ยั่งยืนในประเทศไทย” จัดโดย สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ร่วมกับ คณะกรรมการประสานงานองค์กรเอกชนพัฒนาชนบท (กปอพช.) 2534

จะเป็นด้านเศรษฐกิจและสังคมรวมทั้งระบบนิเวศวิทยาทั้งหลาย มีการเจริญเติบโตก้าวหน้าชนิดที่ค่อยเป็นค่อยไป ใช้กำลังสติปัญญาพิจารณาใคร่ครวญใคร่ตรองกันให้รอบคอบ แล้วเมื่อนั้นการพัฒนาย่อมมีความหมายที่ตรงจุด สมบูรณ์ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นทั้งหมด

ทำไมต้องมีการพัฒนา

สาเหตุเบื้องต้นของการพัฒนานั้น ไม่สามารถบ่งบอกได้เป็นรูปธรรมที่ชัดเจนไปเลยทีเดียว เนื่องจากกระแสของการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลาเราจะไปทักท้วงเอาว่าสมัยก่อนไม่มีการพัฒนาย่อมไม่ถูกต้องเพราะว่าสมัยก่อนหน้าที่จะมีแผนการพัฒนาหลายคนอาจจะมองว่าเป็นการด้อยพัฒนา เพราะไม่มีระเบียบแบบแผนที่ชัดเจน แต่ผู้เขียนเองกลับมองว่าความเป็นอยู่ของชาวบ้านที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง ก็เป็นรูปแบบของการพัฒนาอีกอย่างหนึ่งเช่นกัน

ปัจจุบันนี้โลกของเราเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วมากมีการติดต่อสื่อสารกันได้ทั่วโลก คนส่วนใหญ่ในภาคชนบทเริ่มละทิ้งภาคเกษตรกรรมไปสู่ระบบอุตสาหกรรมกันมากขึ้น ในภูมิภาคอื่นทั่วโลกก็มีการเปลี่ยนแปลงไปในรูปแบบเดียวกัน ความเชื่อ ทัศนคติและค่านิยมของผู้บริหารบ้านเมืองไปหลงติดอยู่กับภาพมายาของคำว่าพัฒนา บูชาเงินเป็นพระเจ้า ยึดเอาวัตถุเป็นที่พึ่ง เมื่อเป็นเช่นนี้ก็เลยเหมาเอาว่าประเทศไทยเราต้องมีแผนการพัฒนาประเทศกับเขาบ้างจะได้มีความทันสมัยไม่ด้อยพัฒนาเหมือนแต่ก่อน

ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ผู้ที่มีอำนาจหน้าที่ในการบริหารประเทศก็ได้เริ่มมีการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับแรกขึ้น ในปี พ.ศ. 2504-2509 ซึ่งแต่ละแผนมีช่วงระยะเวลา 5 ปี และต่อจากนั้นแผนพัฒนาฉบับที่ 2, 3, 4, 5 และ 6 ตามลำดับ ก็ทยอยกันออกมาเรื่อย ๆ ตามลำดับ โดยเฉพาะแผนพัฒนาฉบับที่ 6 นี้ จะสิ้นสุดลงในเดือนกันยายน 2534 ที่จะถึงนี้

ปัญหาของการพัฒนา

เมื่อมาพิจารณาจาก ตัวแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่ฉบับแรกจนถึงปัจจุบัน เราจะพบว่า เป้าหมายในการพัฒนามีวิวัฒนาการมาตามลำดับโดยเริ่มตั้งแต่การปูทางด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก สร้างสิ่งอำนวยความสะดวกขึ้นมามากมายเพื่อทำให้น้ำไหลไฟสว่าง การลงทุนและการขยายตัวทางด้านเศรษฐกิจจะได้มีความคล่องตัว เมื่อวางแนวทางเสร็จแผนต่อมาก็พยายามกระจายการพัฒนาไปสู่ระดับภูมิภาค โดยจะเห็นได้จากมีโครงการต่าง ๆ เน้นไปที่การพัฒนาชนบทมากมาย พอถึงแผนพัฒนาฉบับที่ 3 ก็พยายามประดับประดาของตัวทางด้านเศรษฐกิจ เร่งรัดการผลิตและการส่งออกเป็นการยกใหญ่ เพื่อหวังเพิ่มรายได้ให้กับชนบท จะได้เป็นการกระจายรายได้อย่างทั่วถึง มีการคุมปริมาณของประชากร เพิ่มการบริการด้านเศรษฐกิจและสังคม แต่ทว่าในช่วงแผนที่ 3 นี้ มีภาวะผันผวนทางเศรษฐกิจกระทบไปทั่วโลก ส่งผลให้แผนที่วางไว้ไม่เป็นไปตามเป้า ดังนั้นในแผนพัฒนาฉบับที่ 4 จึงได้เน้นไปที่การฟื้นฟูเศรษฐกิจให้มีเสถียรภาพมากขึ้น วางแผนการใช้ทรัพยากรธรรมชาติโดยเฉพาะที่ดิน ป่าไม้ แหล่งน้ำ และเหมืองแร่ เพื่อจะได้มีการนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อคนในชาติ

แต่ทว่าอย่างไรก็ตามในแผนที่ 4 ก็ไม่สามารถที่จะแก้ปัญหาการใช้จ่ายเกินตัว ความอ่อนแอทางเศรษฐกิจรวมทั้งปัญหาความยากจนลงได้ ต่อมาในแผนพัฒนาฉบับที่ 5 จึงปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์ การพัฒนาเสียใหม่ โดยเน้นที่การแบ่งพื้นที่เป้าหมายในการพัฒนา มุ่งไปที่การรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ การเงิน กระจายรายได้และความเจริญไปสู่ภูมิภาค กำหนดพื้นที่เป้าหมายในการแก้ปัญหาความยากจน ในเขตพื้นที่ชนบทล้าหลังทั่วประเทศ ให้ประชาชนได้รับผลของการพัฒนาอย่างเต็มที่ มีอยู่มีกินอย่างเพียงพอ ช่วยเหลือตัวเองให้ได้มากที่สุด ให้ภาคเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจเพิ่มขึ้น

ในแผนพัฒนาฉบับที่ 6 ซึ่งเป็นแผนปัจจุบันมีเป้าหมายในการพัฒนาใหญ่ ๆ เน้นหนักไปที่ด้านเศรษฐกิจสังคม เนื่องจากบทเรียนของแผนพัฒนาที่ผ่านมา 5 แผน ทำให้มีหนี้ฟ้าในการวางแผนวงรอบของแผนงานต่าง ๆ ได้รอบคอบขึ้น คือมีแผนงานหลักถึง 10 แผนด้วยกัน ได้แก่ แผนพัฒนาเศรษฐกิจส่วนรวม แผนคน สังคม และวัฒนธรรม พัฒนาฝีมือควบคู่ไปกับคุณภาพชีวิต แผนพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม แผนพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มีแผนหลักของชาติระยะยาว แผนปรับปรุงการบริหารและบทบาทบทบาทของรัฐในการพัฒนาประเทศ แผนพัฒนาเศรษฐกิจ แผนการผลิต การตลาด และการสร้างงาน แผนพัฒนาระบบการบริการพื้นฐาน แผนพัฒนาเมืองและพื้นที่เฉพาะ กระจายความเจริญสู่ภูมิภาค แผนพัฒนาชนบท ขยายครอบคลุมทั่วประเทศ

ถ้าเรามาวิเคราะห์กันอย่างเป็นธรรมจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า กลยุทธ์ของการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตั้งแต่ฉบับที่ 1-6 จะมีลักษณะของการวิ่งเอาอิทธิพลมาจากกลุ่มที่มีความเชื่อว่า การพัฒนาต้องมุ่งไปสู่การผลิตภาคอุตสาหกรรมโดยเร็ว ขยายสังคมเมืองเข้าสู่หัวเมืองใหญ่ในชนบท เพิ่มการสะสมทุนในส่วนที่นำความทันสมัยและดูดซับแรงงานทางการเกษตรสู่อุตสาหกรรม

เมื่อเป็นเช่นนี้การพัฒนาจึงมีลักษณะที่ขาดความสมดุล ส่งผลให้เกิดปัญหาติดตามานานับการ ระบบเศรษฐกิจการเงินของประเทศประสบปัญหาทางด้านเสถียรภาพเป็นอย่างมาก ดุลการค้าและดุลบัญชีเดินสะพัดขาดดุลในระดับสูง ภาวะเงินออมทั้งภาครัฐและเอกชนลดลงอย่างมาก ปัญหาหนี้สินต่างประเทศเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว

ปัญหาทางด้านสังคมก็มีความรุนแรงเพิ่มมากขึ้นไม่แพ้กับปัญหาด้านเศรษฐกิจ นั่นคือเกิดปัญหาการว่างงานรุนแรงอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อนและมีความซับซ้อนยากที่จะอธิบาย ปัญหาอาชญากรรม ปัญหายาเสพติด ปัญหาโศกณณ์และความผิดปกติทางเพศเกิดขึ้นเต็มบ้านเต็มเมืองไปหมด ศิลปะและวัฒนธรรมพื้นบ้าน ภาษาท้องถิ่นดนตรีพื้นเมืองค่อย ๆ ถูกลิ้มเลียนและกำลังสูญหายไปทีละอย่างสองอย่าง

ส่วนทางด้านสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศก็ได้รับผลกระทบกระเทือนไม่แพ้กัน ทรัพยากรธรรมชาติที่เคยมีความอุดมสมบูรณ์ก็เสื่อมโทรมร่อยหรอลงไปทุกขณะ เกิดปัญหามลภาวะด้านสิ่งแวดล้อมเกือบจะทุกส่วนดังจะเห็นได้จากการเสนอข่าวของสื่อมวลชนอยู่ทุกวัน

แม้แต่ระบบการบริการขั้นพื้นฐานที่ประชาชนควรจะได้รับอย่างทั่วถึงและเท่าเทียมกันก็ยังไม่เป็นจริง และเท่าที่มีอยู่ในปัจจุบันก็ยังไม่ได้ใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่และขาดคุณภาพมาตรฐานต่ำกว่าสากล การ

ระดมทุนไม่สอดคล้องกับนโยบายทางการเงินการคลังของประเทศและกฎระเบียบหลายเรื่องยังล้าสมัยส่งผลให้เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประเทศชาติเป็นอย่างมาก

ปัญหาทั้งหลายทั้งปวงที่ได้ยกตัวอย่างมาให้เห็นนี้ส่วนใหญ่เกิดจากความปรารถนาดีจนเกินไปของผู้บริหารบ้านเมืองลำพังเพียงกลุ่มเล็กกลุ่มเดียวนั่นที่พยายามจะผลักดันให้ประเทศไทยมีความทันสมัยเจริญก้าวหน้าทัดเทียมกับนานาประเทศที่ได้ชื่อว่ามีการพัฒนาแล้ว โดยไปลอกเลียนแบบแผนการพัฒนาของเขามาทั้งดุ้นโดยขาดการพิจารณาอย่างรอบคอบถึงผลได้ผลเสียที่จะกระทบต่อคนส่วนใหญ่ของประเทศ ผ่นวกกับการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนและพวกพ้องเป็นที่ตั้ง แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่ผ่านมาจึงกำลังพาประเทศชาติไปสู่ความหายนะในที่สุด

การพัฒนาที่ยั่งยืน

การพัฒนาที่ยั่งยืนได้นั้นจะต้องอยู่ในพื้นฐานของกรอบการปฏิสัมพันธ์ของการพัฒนาทุก ๆ ด้านอย่างมีความลงตัว สมดุลในตัวของมันเอง การพัฒนาแบบนี้จะต้องไม่เน้นเฉพาะด้านใดด้านหนึ่งเพียงอย่างเดียว ต้องเดินทางสายกลางเคลื่อนไปพร้อม ๆ กันทุก ๆ ระบบไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม และระบบนิเวศ การใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัยต้องมีความเหมาะสมกับแต่ละท้องถิ่น สามารถปรับประยุกต์ให้เข้ากับวิธีการดำรงชีพของผู้คนในสังคมได้เป็นอย่างดี ไม่ส่งผลกระทบกระเทือนต่อสิ่งแวดล้อมโดยทั่วไป

ความจริงแล้วแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ในช่วงแผนหลัง ๆ ก็พยายามอย่างมากที่จะบรรจุแนวคิดในการพัฒนาให้กลายเป็นเป้าหมายที่สำคัญในการพัฒนาทุก ๆ สาขา ดังจะเห็นได้จากข้อเสนอของสำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ระบุไว้ในแผนที่ 6 ว่า “ในการวางแผนพัฒนาทั้งในระดับโครงการและระดับภาคจะต้องมีการจัดการด้านสิ่งแวดล้อม ควบคู่ไปกับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมหรือให้สามารถใช้ทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างยั่งยืนและมีประสิทธิภาพ รวมทั้งมีการป้องกันภาวะมลพิษที่จะเกิดขึ้นด้วย” แต่ในทางปฏิบัติกลับสวนทางกับแผนที่วางเอาไว้ จึงไม่เกิดผลดีแต่ประการใด

ถ้าจะแยกพิจารณาเป็นด้าน ๆ ไปว่าการจะเดินทางไปสู่ความยั่งยืนนั้นจะออกมารูปแบบใดก็พอจะหยิบยกออกมามีดังนี้

ก. ด้านเศรษฐกิจ การกระจายรายได้ต้องมีความเป็นธรรม ช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจนจะต้องถูกบีบให้แคบลงเรื่อย ๆ ไม่ใช่ยิ่งพัฒนาช่องว่างยิ่งกว้างขึ้นเรื่อย ๆ เหมือนในปัจจุบัน การเจริญเติบโตทางด้านวัตถุ อุตสาหกรรมต้องมีการควบคุมได้ไม่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมหรือสร้างปัญหามลภาวะติดตามมา การลงทุนจากภาคเอกชนภายในประเทศ และนอกประเทศต้องไม่สร้างปัญหาให้กับประชาชนในชาติโดยรวม

ข. ด้านสังคม งานสวัสดิการด้านสังคมต้องถึงมือประชาชนจริง ๆ และกระจายลงไปให้ทั่วทุกภาคไม่ว่าจะเป็นภาคเมือง หรือภาคชนบทก็ตาม ต้องเน้นไปที่ประชาชนในท้องถิ่นสามารถช่วยเหลือตัวเองได้ มีการกำหนดวิถีชีวิตของตนเองไม่ขึ้นกับภายนอกจนไม่เป็นตัวของตัวเอง อำนาจการตัดสินใจต้องมาจากประชาชนส่วนใหญ่ และประชาชนเป็นเจ้าของในการพัฒนา

ค. **ด้านระบบนิเวศ** อันได้แก่สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ประชาชนต้องมีสิทธิในการใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่และต่อเนื่อง ไม่ใช่ถูกภาคเมืองหรือภาคอุตสาหกรรมดูดซับไปใช้เพียงฝ่ายเดียวแล้วทิ้งไว้ประชาชนในท้องถิ่นได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตามลำพัง ต้องมีการจัดการแบบที่เรียกว่ามีการอนุรักษ์ควบคู่ไปด้วย

และท้ายที่สุดการจะพัฒนาไม่ว่าจะเป็นชนบทหรือเมือง ถ้าจะให้เข้าสู่แบบจีมีความยั่งยืนจะต้องมีการประสานสัมพันธ์กันทุก ๆ ด้าน ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นรวมเข้าด้วยกัน

รูปแบบของการพัฒนาการเกษตรที่ยั่งยืน

ถ้าเรามีความปรารถนาที่จะไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนแล้วจะเห็นว่าเราไม่สามารถจะละทิ้งระบบเกษตรกรรมได้เลย โดยเฉพาะสังคมชนบทของไทย แต่ที่กล่าวเช่นนี้ก็ไม่ได้หมายความว่าจะให้เราหันหลังให้กับกระแสโลก ซึ่งกำลังเดินหน้าเข้าสู่ยุคอุตสาหกรรมอย่างเต็มตัว ในทางกลับกันเราต้องพยายามปรับตัวให้เท่าทันกับกระแสหลักที่เป็นอยู่ การเกษตรเองก็จะปฏิเสธเทคโนโลยีเสียเลยก็เดี๋ยวก็คงจะเป็นไปได้ยากแต่ต้องมองหารูปแบบที่มีความเหมาะสมกับสถานการณ์และในขณะนั้นก็พอจะมีตัวอย่างที่นับได้ว่าเป็นรูปแบบทางเกษตรที่ยั่งยืนได้บ้างแล้ว เป็นที่รู้จักกันในชื่อต่าง ๆ ที่เรียก เช่น เกษตรทางเลือกบ้าง เกษตรยั่งยืนบ้าง หลายคนที่ไม่มีพื้นฐานทางด้านนี้มาก่อนก็อาจจะไม่เข้าใจความหมายแจ่มแจ้งนัก ตามที่ผู้เขียนพอจะมีพื้นฐาน อยู่บ้างเนื่องจากพอ แม่ ประกอบอาชีพเกษตรกรรมมาโดยตลอด ก็พอจะให้ความกระจ่างได้บ้างดังนี้ ผู้เขียนมองว่าเกษตรทางเลือกก็คือรูปแบบของการเกษตรต่าง ๆ ที่พอจะเป็นทางเลือกให้กับบรรดาเกษตรกรทั้งหลายได้เลือกนำไปใช้เพื่อจะเข้าไปสู่เกษตรที่ยั่งยืนในที่สุด นั่นก็คือการเกษตรผสมผสาน (เกษตรเกื้อกูล) เกษตรธรรมชาติ พุทธเกษตร เกษตรอินทรีย์ วนเกษตร ฯลฯ ซึ่งก็ได้มีหลายคนได้พยายามให้คำจำกัดความกันไว้ต่าง ๆ นานา แต่ในความคิดรวบยอดโดยรวมแล้วก็คือระบบการเกษตรอันใดก็แล้วแต่ที่มีความเกื้อหนุนและส่งเสริมต่อระบบนิเวศเกษตรโดยรวม ไม่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมทั้งทางตรงและทางอ้อม มีความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของแต่ละพื้นที่ ย่อมจะเลือกได้ว่าเป็นการพัฒนาไปสู่ระบบเกษตรที่ยั่งยืนด้วยกันทั้งนั้น การใช้เทคโนโลยีก็มีลักษณะที่เป็นเทคโนโลยีแบบชาวบ้าน สามารถควบคุมเทคโนโลยีดังกล่าวได้โดยตัวของผูู้ใช้เอง

แม้แต่การเกษตรครบวงจรก็ตามถ้าตั้งอยู่บนพื้นฐานแบบเดียวกับที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ก็เรียกได้ว่าเป็นการเกษตรที่ยั่งยืนได้เช่นเดียวกัน

รูปแบบของระบบอุตสาหกรรมที่ยั่งยืน

มีโรงงานอุตสาหกรรมหลายต่อหลายแห่งที่มีแนวคิดในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมแบบแผนของโรงงานมีการวางแผนต่อการกำจัดกากของเสียต่าง ๆ อย่างเป็นระบบถ้ามีความรับผิดชอบเช่นนี้กันมา ๆ การประกอบการด้านอุตสาหกรรมก็ย่อมมีความมั่นคงถาวร สามารถดำรงอยู่ได้เป็นระยะเวลาอันไม่ก่อให้เกิดปัญหาผลกระทบต่าง ๆ ติดตามมา มีระบบที่มีการวางแผนอย่างรอบด้านไม่ว่าจะเป็นวัตถุดิบที่จะนำมาป้อนเข้าสู่โรงงานก็ต้องไม่ไปดึงดูตมาจากภายนอกทั้งหมดต้องมีฝ่ายผลิตเป็นของตนเอง เศษเหลือจากโรงงาน

หรือระบบอุตสาหกรรมก็สามารถนำกลับมาใช้ใหม่ได้ การจัดการมีระบบที่ดีมีความเหมาะสมถ้าทำได้ดังนี้ เหมือนกันหมดหรือมีแนวทางที่จะพัฒนาไปสู่ความยั่งยืนดังกล่าวมาแล้วก็เรียกได้ว่าเป็นรูปแบบของระบบอุตสาหกรรมที่จะพัฒนาไปสู่ความยั่งยืนถาวรได้ในที่สุด

การพัฒนาชนบทที่ยั่งยืนในประเทศไทย

สังคมชนบทของไทยในปัจจุบันนี้ส่วนใหญ่เกือบทั่วประเทศกำลังถูกคุกคามจากกระแสของการพัฒนาสมัยใหม่อย่างหนัก ปัญหาความอดอยากก็ยังไม่ตก คนที่จนอยู่แล้วกับจนหนักลงไปอีก การอพยพแรงงานจากชนบทสู่ตัวเมืองมีมากขึ้นทุกที ถ้าหากท่านเดินทางเข้าไปในหมู่บ้านจะพบแต่เด็กและคนชรา วัฒนธรรมท้องถิ่น ภาษาพื้นบ้าน ขนบธรรมเนียมประเพณี กำลังถูกลืมเลือน ทัศนคติและความเชื่อของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม สถาบันครอบครัวขาดเสถียรภาพ

แม้แต่ทรัพยากรธรรมชาติที่เคยมีความอุดมสมบูรณ์ก็ถูกสังคมเมืองและภาคอุตสาหกรรมดึงดูดไปใช้จนเกือบไม่เหลือหรือไว้ใช้ประโยชน์ได้อีก

เมื่อสถานการณ์เลวร้ายไปหมดเช่นนี้การจะพัฒนาชนบทไปสู่ความยั่งยืนได้นั้นต้องมีการพิจารณากันให้รอบคอบถี่ถ้วนไม่ผลิผลามแก้ปัญหาเพียงจุดใดจุดหนึ่งไปตามลำพังแต่ต้องพยายามระดับประคองให้สังคมชนบทยืนอยู่ได้ด้วยตนเอง นั่นคือ ต้องพัฒนาและแก้ปัญหาทุก ๆ อย่างไปพร้อม ๆ กัน รู้เท่าทันกับสังคมส่วนใหญ่ในปัจจุบัน และพยายามปรับให้เข้าสู่ภาวะสมดุลไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจสังคม และระบบนิเวศก็ตามทำให้เกิดความเจริญด้านเศรษฐกิจและสังคมในลักษณะที่ค่อย ๆ เป็นค่อย ๆ ไป การกระจายรายได้ต้องไปถึงชาวชนบทมากขึ้นและมีความเป็นธรรม ชาวบ้านสามารถใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการตัดสินใจแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ด้วยตัวเองได้ ดำรงวัฒนธรรมพื้นบ้านที่มีความสำคัญกับศาสนาเอาไว้ มีการจัดการที่ดีและยึดแนวอนุรักษ์ต่อสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ รวมทั้งทรัพยากรต่าง ๆ ที่มีอยู่แล้วในท้องถิ่นไว้ใช้ประโยชน์ได้ยาวนานสืบต่อไป

ถ้าพวกเราทุกคนร่วมมือร่วมใจกันอย่างจริงจังยึดเอาแบบแผนการพัฒนารูปแบบนี้มาใช้ ชนบทไทยของเราจะมีความพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างแน่นอน ปัญหาต่าง ๆ ที่มีอยู่ก็จะคลี่คลายไปในทางที่ดี

การพัฒนาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมตามวิถีของการพัฒนาชนบทที่ยั่งยืน

จากสภาพของปัญหาต่าง ๆ ที่ได้เกิดขึ้นอันเนื่องมาจากผลพวงของการพัฒนาที่ผ่านมา คงถึงเวลาแล้วที่จำเป็นจะต้องปรับประยุกต์รูปแบบและทิศทางของการพัฒนาชนบทกันเสียใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแผนการพัฒนาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในชนบท เพื่อเป็นการขจัดความรุนแรงของปัญหาเดิมที่เกิดขึ้นมาแล้วเสียก่อน แล้วต่อจากนั้นจึงค่อยวางแผนดำเนินการขั้นต่อไปคือ การกำหนดขอบเขตของการใช้ประโยชน์รวมทั้งการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมโดยตั้งอยู่บนพื้นฐานที่ว่า ทำอย่างไรจึงจะเกิดประโยชน์สูงสุดและประหยัดที่สุดนั่นเอง พร้อมกับนั้นก็จะต้องไม่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมทั่วไปด้วย เพื่อจะได้เกิดความสมดุลของระบบ มีความยั่งยืนสถาพรขึ้นติดตามมา

รูปธรรมที่ผู้เขียนสามารถหยิบยกเอามาเป็นตัวอย่าง เพื่อจะได้นำเขาไปประยุกต์หรือเป็นรูปแบบ ในการกำหนดแบบแผนของการพัฒนาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม อันจะนำไปสู่ความยั่งยืนได้นั้น ก็ได้นำ มาจากภูมิปัญญาของชาวบ้านที่อาศัยอยู่ภายในชุมชนชนบทนั่นเอง และเพื่อให้เห็นภาพได้ชัดเจนขึ้น จะขอ แยกอธิบายวิธีการจัดการทรัพยากรออกเป็นหัวข้อ ๆ ดังนี้

ก. การจัดการดิน

เนื่องจากปัญหาเรื่องที่ดินเป็นปัญหาที่ค่อนข้างรุนแรงมากที่สุดในปัจจุบัน แม้แต่ในชนบทเอง ที่ห่างไกลจากตัวเมืองก็ยังมีการซื้อขายถ่ายมือกันเป็นว่าเล่น และมีการปั่นราคากันเสียจนสูงลิ่ว หลายราย คงต้องพ่ายแพ้ต่ออำนาจเงินที่ดินทำกินหลุดลอยไปอยู่กับนายทุนจนหมดสิ้น

แนวทางของการพัฒนาทรัพยากรดิน จึงไม่ได้อยู่ที่การขายที่ดินให้กับนายทุนแล้วชาวบ้าน พากันอพยพเข้าไปเป็นแรงงานราคาถูกในโรงงานอุตสาหกรรมภายในตัวเมือง แต่แนวทางเพื่อการจัดการ ทรัพยากรดินให้เกิดความยั่งยืนของชนบทนั้น เจ้าของที่ดินเดิมจะต้องมีการจัดการใช้ประโยชน์จากที่ดินเพื่อ เป็นที่อยู่อาศัยและใช้ประกอบอาชีพเพื่อผลิตอาหารมาเลี้ยงปากท้องของตนเองของครอบครัวตลอดจนสนอง ความต้องการภายในชุมชนเองให้ได้ รูปแบบของการจัดการที่เป็นไปได้คือการจัดการแบบผสมผสานเริ่ม ตั้งแต่วางแผนผังที่เหมาะสมกับพื้นที่ จัดสรรที่อยู่อาศัยและที่ทำกินให้กับชาวบ้านด้วยความชอบธรรม นักวิชาการ นักวางแผนหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องต้องให้ความรู้ข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้องกับชาวบ้านเกี่ยวกับการจัดการ ดิน เป็นต้นว่า การปรับปรุงบำรุงดินให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ เพื่อเกิดความเหมาะสมต่อการเพาะปลูก หลีกเลี่ยงการใช้วัตถุมีพิษทางการเกษตร การใช้ปุ๋ยเคมี แล้วแนะนำให้มาใช้ปุ๋ยอินทรีย์แทน การเพาะปลูก แบบผสมผสานจะช่วยให้ใช้ประโยชน์จากที่ดินได้อย่างเต็มที่ ปัญหาเรื่องโรคแมลงก็จะไม่ค่อยเกิดขึ้น เพราะ มีการควบคุมกันโดยธรรมชาติ หรือถ้าหากว่ามีความจำเป็นจริง ๆ เมื่อเกิดโรคแมลงก็ใช้สารสกัดธรรมชาติ ที่ได้จากพืชสมุนไพรมาช่วยควบคุมได้ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ย่อมเป็นวิธีการจัดการที่ดี เป็นการช่วยสร้างสภาพ แวดล้อมของชุมชนให้ดีขึ้น ไม่เกิดปัญหามลภาวะตกค้างในระบบนิเวศอีกด้วย

นักวิชาการ นักวางแผนและนักส่งเสริมที่มีหน้าที่รับผิดชอบและเกี่ยวข้องโดยตรง ควรจะลง พื้นที่ไปสัมผัสกับชุมชนในชนบทอยู่บ่อย ๆ และต้องไม่เข้าไปยุ่งส่งเสริมหรือแนะนำให้ชาวบ้านเดินทาง ผิดเหมือนกับที่ผ่าน ๆ มา เพราะมิฉะนั้นก็จะตกอยู่ในวงจรเดิมคือเกิดปัญหาดินเสื่อมโทรม มลพิษ ชาวบ้าน ขายที่ ชุมชนล้มละลาย เกิดปัญหาอื่น ๆ ติดตามมาเป็นลูกโซ่ แก้ไขกันไม่รู้จักจบสิ้น ทางออกก็คือควร เข้าไปส่งเสริมให้ชาวบ้านใช้ประโยชน์พร้อมกันกับอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมไปด้วยในเวลาเดียวกัน ก็ จะสามารถสร้างความยั่งยืนขึ้นมาได้ในที่สุด ชาวบ้านในชนบทก็คงจะดำรงชีพบนที่ดินของตนเองอย่างมี ความสุขตลอดไปชั่วรุ่นลูกหลาน

ข. การจัดการน้ำ

เรื่องน้ำก็มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าเรื่องดินนัก เพราะน้ำมีอยู่ด้วยกันหลายประเภททั้ง น้ำฟ้า (ฝน) น้ำบาดาล (ห้วย, หนอง, คลอง, บึง, สระ, แม่น้ำ, ทะเล, มหาสมุทร) และน้ำใต้ดิน (บ่อ, บาดาล) ด้วยความหลากหลายดังกล่าวการจัดการน้ำจึงต้องหาวิธีการที่เหมาะสมถึงจะบังเกิดประโยชน์ได้ สูงสุดและประหยัดทรัพยากรน้ำได้มาก

ในเขตชนบท น้ำดื่มน้ำใช้ต้องมีอย่างเพียงพอจึงจะเกิดการพัฒนายั่งยืนได้ เพราะว่าถ้าขาดน้ำ ชาวบ้านก็อยู่ไม่ได้ การจัดการน้ำจึงมีความจำเป็นมาก โดยเฉพาะชนบททางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รูปแบบการจัดการให้มีน้ำใช้น้ำดื่มตลอดปี คือ ต้องมีที่กักเก็บน้ำไว้อย่างเพียงพอ บางแห่งจะใช้โอ่งหรือถังเก็บน้ำ บางแห่งใช้วิธีการขุดสระกักเก็บน้ำ บางพื้นที่จะใช้การเจาะบ่อน้ำบาดาลน้ำดื่มโดยใช้แรงงานคน

ถ้าเป็นไปได้หน่วยงานที่มีงบประมาณควรจะนำเครื่องจักรกลเข้าไปช่วยจัดการให้กับชาวบ้านทั้งที่เป็นส่วนตัวและส่วนรวม เท่าที่เห็นความพยายามของทางรัฐก็คือ สร้างเขื่อน สร้างฝาย ทำคลองชลประทาน ขุดสระขนาดใหญ่ แต่ตามสภาพเป็นจริงชาวบ้านแทบจะไม่ได้ใช้ประโยชน์กันเลย บางแห่งกลับเป็นที่แย่งน้ำสำหรับทำการเกษตรของชาวบ้านไปเสียอีก

วิถีทางที่จะเป็นทางออกในการจัดการน้ำก็คือให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการคิดการตัดสินใจด้วยตัวของเขาเอง มีหน่วยงานเอกชนบางแห่งทำงานร่วมกับชาวบ้าน แล้วช่วยสนับสนุนตามความต้องการของชาวบ้าน พบว่าชาวบ้านสามารถจัดการน้ำด้วยการขุดสระเก็บกักน้ำฝนไว้ใช้ในการอุปโภคบริโภคจนเพียงพอตลอดปี นอกนี้ยังเลี้ยงปลา ปลูกพืชผักไม้ผลไว้กินไว้ขายเป็นรายได้เสริม สามารถพึ่งตนเองได้ด้วยวิธีการจัดการดังกล่าว ชาวบ้านในชนบทก็จะมีน้ำไว้ใช้ได้อย่างต่อเนื่อง

ค. การจัดการป่าไม้

ป่าไม้จัดได้ว่าเป็นแหล่งของปัจจัยสี่ของมนุษย์เลยทีเดียว เพราะไม่ว่าจะเป็นอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรค ส่วนได้มาจากป่าไม้แทบทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นโดยตรงหรือโดยอ้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งทรัพยากรป่าไม้เป็นทรัพยากรที่สิ้นแล้วมีโอกาสหมดไปได้หากว่าขาดการปลูกสร้างกันขึ้นมาใหม่ จึงจำเป็นต้องมีการจัดการอย่างเหมาะสม

รูปแบบของการจัดการป่าไม้ในชนบทจึงควรอยู่ในรูปของป่าชุมชน คือชาวบ้านในชุมชนจะมีส่วนร่วมในการจัดการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ และมีการอนุรักษ์ควบคู่ไปพร้อม ๆ กัน หรือถ้าหากว่าจะทำการเกษตรร่วมไปกับป่าไม้ก็ใช้รูปแบบของวนเกษตร คือทำการเกษตรร่วมกับป่าไม้ โดยรักษาสภาพเดิมของป่าไว้ให้มากที่สุด หรือในการสร้างสวนป่าเศรษฐกิจก็ไม่ควรที่จะปลูกไม้เพียงชนิดเดียวเป็นจำนวนมาก ๆ ในพื้นที่ขนาดใหญ่ แต่ควรที่จะปลูกไม้หลากหลายชนิดร่วมเข้าไปด้วยกัน และเมื่อจะตัดไม้ในป่าออกไปก็จะต้องปลูกต้นใหม่เสริมเข้าไปในปริมาณเท่ากันหรือมากกว่าที่ตัดออกมาใช้ ถ้ามีการจัดการได้แบบนี้ ย่อมเป็นการสร้างความอุดมสมบูรณ์ให้กับสภาพป่าไม้และระบบนิเวศได้อย่างแน่นอน ทรัพยากรป่าไม้ก็ยังคงมีเหลือให้ใช้อยู่ได้ตลอดไป

ก่อนจะถึงบทสรุปก็จะขอหยิบยกเอาตัวอย่างของการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเอาไว้เพียงเท่านี้ก่อน แต่ถ้าหากว่าในอนาคตต่อไป ถ้าการพัฒนาชนบท การพัฒนาเมือง การพัฒนาประเทศชาติ และการพัฒนาโลกมนุษย์ ยังเป็นไปในรูปแบบเดิมที่คอยจ้องแต่ทำลายล้าง คิดควบคุมธรรมชาติยังไม่ปรับเปลี่ยนทิศทางมาเป็นการพัฒนายั่งยืนแล้ว ก็คงจะต้องขอลำถึงทรัพยากรตัวอื่น ๆ อีก ไม่ว่าจะเป็นอากาศ สายลม แสงแดด ฯลฯ เพราะว่าต่อไปในอนาคตอันใกล้สิ่งมีชีวิตทั้งหลายคงจะต้องเผชิญกับปัญหาผลกระทบที่เป็นพิษที่เกิดกับทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมทั้งหมดทั้งปวง

บทสรุป

ท้ายที่สุดนี้ผู้เขียนมีความเชื่อมั่นและมั่นใจว่าการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้นมีความเป็นไปได้ในสังคมชนบทไทย เมื่อการพัฒนานั้นมาจากประชาชนส่วนใหญ่อย่างแท้จริงและการพัฒนาต้องเกิดขึ้นจากการประสานสัมพันธ์ของระบบต่าง ๆ ที่มีความสมดุลกันทุก ๆ ด้านไม่ว่าจะเป็นระบบเศรษฐกิจ ระบบสังคม และระบบนิเวศ อำนาจในการตัดสินใจอยู่ที่ประชาชนเป็นหลัก มีความเป็นธรรมกับทุก ๆ คน เปิดโอกาสให้เท่าเทียมกัน ทุกฝ่ายผู้บริหารบ้านเมืองต้องฟังเสียงของประชาชนโดยส่วนรวม และเมื่อทำได้เช่นนั้นชนบทไทยย่อมมีความยั่งยืนในที่สุด

บทละครเรื่อง “หอคอยของลุงโท”^{*}

จาคูรงค์ อาจารย์

แนวคิด

การพัฒนาชนบทที่ยั่งยืนในประเทศไทย ด้านระบบนิเวศ มีปัญหาใหญ่ ๆ คือเรื่องของสภาพดินฟ้าอากาศตามธรรมชาติไม่เอื้ออำนวย ตลอดจนผลกระทบของวิทยาการและเทคโนโลยีที่มนุษย์ในรุ่นหลังนำมาใช้เพื่อการพัฒนา ค่อย ๆ สัมผัสกันจนกลายเป็นตัวทำลายสมดุลทางธรรมชาติ ดังนั้น การพัฒนาเพื่อให้ได้ผลในระยะยาว จึงอยู่ที่การร่วมมือกันปรับปรุงแก้ไขสภาวะแห่งสมดุลตามธรรมชาติให้กลับคืนสู่สภาพที่เหมาะสมดั้งเดิม

การสื่อสารมวลชนในยุคโลกแห่งข่าวสารสมัยใหม่นับว่ามีบทบาทสำคัญเพื่อการพัฒนาความร่วมมือของสาธารณชนในการแก้ไขปัญหา ด้วยการเสนอเรื่องราวต่าง ๆ ของสภาพปัญหาและผลกระทบอย่างต่อเนื่อง อันจะก่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจและการตระหนักถึงผลเสียของการละเลย ขาดความเอาใจใส่ต่อสภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติ

ตัวละคร

- ลุงโท** : ชายวัย 50 ปีเศษ อาชีพทำนา มีความเชื่อมั่นในวิถีชีวิตของชนบทเมื่อครั้งอดีต จนไม่ต้องการให้มีการเปลี่ยนแปลงใด ๆ ด้วยวิทยาการและเทคโนโลยีอีกต่อไป
- ดวง** : ลูกชายวัย 31 ปี ของลุงโท เขาได้รับการถ่ายทอดความเชื่อในเรื่องวิถีชีวิตของชนบทแห่งอดีตมาตั้งแต่เล็ก และพยายามยึดถือเป็นหลักในการดำรงชีวิต แต่กลับพบว่าตนกำลังเดินสวนกับสภาพความจริงที่เปลี่ยนไป เมื่อคนในท้องถิ่นรุ่นเดียวกัน และรุ่นหลังพากันทิ้งอาชีพทำนา เพื่อหางานทำที่ดีกว่าในเมืองใหญ่

^{*} ได้รับรางวัลที่ 2 จากการประกวดความเรียงหัวข้อ “การพัฒนาชนบทที่ยั่งยืนในประเทศไทย” จัดโดย สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ร่วมกับคณะกรรมการประสานงานองค์กรเอกชนพัฒนาชนบท (กปอพช.), 2534

- นัย** : ลูกสาววัย 24 ปี น้องของดวง เธอมีอาชีพเป็นหางเครื่อง เมื่อว่างจากทำงาน เพื่อหาเงินมาจุนเจือครอบครัว และได้เล่าถึงสภาพสังคมของเมืองที่เจริญทางวัตถุ แต่กลับมีปัญหาสิ่งแวดล้อมให้พ้อทราบทางจดหมาย ด้วยความหวังว่า หมู่บ้านของเธอคงไม่เป็นเช่นนี้ในวันข้างหน้า
- ปรัชญา** : วิศวกรนักวิชาการ ของบริษัทโรงงานอุตสาหกรรมเคมีภัณฑ์ ในเขตนิคมอุตสาหกรรมใกล้หมู่บ้าน มีการศึกษาดี พยายามรักษาผลประโยชน์เพื่อบริษัทที่ตนทำงานและชุมชนรอบบริเวณนั้น เขาเป็นเสมือนตัวแทนของคนเมืองที่มีความหวังจะเห็นภาพชนบทในอุดมคติเช่นเดียวกับลุงไท
- นิทัศน์** : ผู้รายงานข่าวประกอบเสียง ของบริษัทผลิตข่าวและสารคดีในกรุงเทพฯ
- สัจจะ** : หัวหน้าฝ่ายผลิตของบริษัท นักสื่อสารมวลชนที่ทำงานเพื่อสังคมส่วนรวมอย่างจริงจัง ด้วยความต้องการที่จะเห็นความร่วมมือของทุกฝ่ายในทางสร้างสรรค์
- ตัวประกอบ** : ผู้คนชนบท กับสาวโรงงานในภวังค์ของลุงไท และคนขับรถประจำตำแหน่งของปรัชญา

แนวเรื่อง

เบื้องหลังการเจาะข่าวของสื่อมวลชน เกี่ยวกับอุบัติเหตุที่บริเวณหมู่บ้านเล็ก ๆ แห่งหนึ่งบนเส้นทางสายใหม่สู่นิคมอุตสาหกรรมทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ซึ่งสะท้อนภาพความเสื่อมสลายของวิถีทางธรรมชาติทั้งบนพื้นดินและในน้ำ ตลอดจนวัฒนธรรมดั้งเดิมที่กำลังสูญหายไปพร้อมกับการอพยพย้ายถิ่นของชาวบ้านสู่เขตอุตสาหกรรมและเมืองใหญ่ ความหวังของชาวบ้านคนหนึ่งชื่อว่า ลุงไท ผู้ฝันจะเห็นหมู่บ้านของตน กลับเป็นเหมือนเช่นอดีตอันผาสุกอีกครั้งหนึ่ง หลังจากที่ต้องมีชีวิตไม่ต่างจาก “หนูทดลอง” ของนักวิชาการ และสังคมเมืองในยุคตื่นตัวสู่การเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่

หมายเหตุ เหตุการณ์, สถานที่, ยุคสมัย และตัวละครในเรื่องนี้ เป็นเพียงการสมมติขึ้น โดยอาศัยข้อมูลจากสื่อมวลชน และเอกสารทางวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นปัญหา นำมาพัฒนาขึ้นเพื่อให้เกิดสัมฤทธิ์ผลในการสื่อสารสภาพปัญหาการพัฒนาชนบทในประเทศไทย ตามวิถีของการละครเท่านั้น มิได้มีเจตนาเพื่อประการอื่นใดทั้งสิ้น

-ผู้เขียน-

หอคอยของลุงไท

รถบรรทุกขนาดใหญ่กำลังแล่นมาด้วยความเร็ว ส่วนทางกับรถโดยสารในความมืดของดึกคืนหนึ่ง ทันใดนั้นรถทั้งสองคันเกิดอุบัติเหตุชนกันดังสนั่น ผู้โดยสารหวัดร้องด้วยความตกใจสุดขีดระคนกับเสียงรถพลิกคว่ำกระแทกพื้นจนสิ้นสะเทือนไปทั่วบริเวณ เศษกระจกและชิ้นโลหะหลุดปลิวว่อนออกไปจากตัวรถ เกิดความเจ็บช้ำวุ่นหลังเหตุการณ์ผ่านไป กลับกลายเป็นเสียงร้องขอความช่วยเหลือของผู้บาดเจ็บอย่างน่าสงสาร เสียงวิทยุตำรวจ, เสียงไซเรนของรถพยาบาล และผู้คนมากมาย ท่ามกลางความสับสนอลหม่าน หลังจากนั้นไม่นาน นิตินันท์ ผู้สื่อข่าวจากบริษัทผลิตข่าวและสารคดี ได้ถูกส่งมาเป็นผู้รายงานข่าวประกอบเสียงจากเหตุการณ์

เสียงบรรยายของนิตินันท์

“... เมื่อคืนนี้ เวลาประมาณ 23 นาฬิกา ได้เกิดอุบัติเหตุร้ายแรงบนเส้นทางหลวงสายที่ 21 ไปทาง ตะวันออกเฉียงเหนือก่อนถึงจังหวัดบุรีรัมย์ รถบรรทุกสารเคมีเหลวของบริษัทโรงงานอุตสาหกรรมเคมีภัณฑ์ แห่งหนึ่ง ซึ่งแล่นออกจากเขตนิคมอุตสาหกรรม ได้พุ่งชนรถโดยสารปรับอากาศที่แล่นมาจากตัวจังหวัดที่ บริเวณทางแยกเลยจากเขตนิคมอุตสาหกรรมไปเล็กน้อย เป็นผลให้คนขับรถโดยสารและผู้ที่นั่งตอนหน้า ของรถทั้งหมดเสียชีวิตทันที ส่วนผู้โดยสารที่นั่งด้านหลังต่างได้รับบาดเจ็บ สำหรับคนขับรถบรรทุกสารเคมี เหลวนั้น ปรากฏว่ามีอาการสาหัสเป็นที่น่าวิตก และได้ถูกนำส่งโรงพยาบาลประจำจังหวัดในเวลาต่อมา อย่างเร่งด่วนแล้ว ชายผู้รอดชีวิตรายหนึ่งซึ่งบาดเจ็บเล็กน้อย และยังมีสติได้เล่าว่า รถโดยสารเพิ่งแล่นมา จากตัวจังหวัดได้ประมาณครึ่งชั่วโมง ในรถมีผู้โดยสารประมาณค่อนข้างน้อย ส่วนใหญ่นั่งหลับ ตัวเขานั่งอยู่ตอน ท้ายสุดของคันรถ ขณะที่กำลังนั่งครึ่งหลับครึ่งตื่นอยู่นั้นได้สังเกตเห็นดวงไฟจ้าของรถบรรทุกขนาดใหญ่ที่ กำลังสวนมาทางด้านขวามือเบื้องหน้ามีอาการส่ายไปส่ายมาผิดปกติ คนขับรถโดยสารพยายามเบี่ยงออก จนชิดขอบทางเนื่องจากอยู่ในระยะกระชั้นชิดและเมื่อเห็นว่าไม่พ้นแน่จึงตัดสินใจหักหลบทันทีขณะที่รถบรรทุก พุ่งหัวเข้าชนอย่างแรง ทำให้รถทั้งคู่เสียหลัก รถโดยสารพลิกคว่ำตกลงข้างทาง ส่วนรถบรรทุกหลังจากชน รถโดยสารแล้ว ยังคงพุ่งทะยานด้วยความเร็วสูง ก่อนเสียการทรงตัวพลิกคว่ำไถลไปบนพื้นกรวด ตกกลงไปใน ลำคลองชลประทาน ห่างจากถนนประมาณร้อยเมตร ตำรวจสันนิษฐานว่า รถบรรทุกที่เป็นสาเหตุในครั้งนี้ อาจเกิดยางระเบิด หรือเบรคแตก หรือคนขับเมายาม้า อย่างใดอย่างหนึ่งก็เป็นได้ ซึ่งจะต้องรอผลการพิสูจน์ และสอบสวนหาหลักฐานที่แน่ชัดอีกครั้งและเมื่อเวลา 4 นาฬิกา เช้าวันนี้ เจ้าหน้าที่จากบริษัทโรงงาน อุตสาหกรรมเคมีภัณฑ์ ในเขตนิคมอุตสาหกรรม ซึ่งได้รับบาดเจ็บที่บาดเจ็บตั้งแต่เมื่อเวลาประมาณเที่ยงคืน หลังจากได้รับแจ้ง ได้ให้การกับตำรวจว่า บริษัทมีมาตรการที่เข้มงวดมากในเรื่องของความปลอดภัย และการป้องกันอุบัติเหตุที่อาจเกิดขึ้น เช่น ห้ามคนขับดื่มสุราหรือยาม้าอย่างเด็ดขาดในขณะจะต้องมีการกิจ หน้าที่ รวมทั้งรถทุกคันจะต้องอยู่ในสภาพพร้อมเสมอก่อนนำออกใช้งาน หลังจากตรวจสอบสภาพความ

เสียหายแล้วพบว่า ตัวรถตอนหน้าอยู่ในสภาพยับเยิน และปรากฏว่ามีสารเคมีเหลวที่ใช้เป็นวัตถุดิบของโรงงานรั่วออกมาจากรอยฉีกขาดของตัวถัง ไหลปะปนไปกับน้ำในคลองชลประทานตลอดเวลา จนเป็นที่เกรงกันว่าอาจก่อให้เกิดอันตรายแก่ชาวบ้านที่ใช้น้ำ ตลอดจนถึงมีชีวิตที่อาศัยอยู่ในคลองแห่งนี้ วิศวกรของโรงงานผู้หนึ่งกล่าวว่าสาเหตุที่สารเคมีรั่วออกมานั้นเป็นเพราะตัวถังรถกระแทกเสียดสีกับพื้นหินข้างทางอย่างรุนแรง และนานเกินกว่าจะทนแรงกดและแรงเสียดทานได้ เป็นผลให้สารเคมีรั่วออกมา ซึ่งนับว่ายังโชคดีที่รถตกลงในคลองก่อนที่สารเคมีจะไหลออกมาทำปฏิกิริยากับความร้อนบนถนนจนอาจจะเกิดลุกเป็นไฟ ส่วนสารเคมีเหลวที่ไหลปะปนกับสายน้ำในคลองนั้นก็จะต้องรีบดำเนินการหาทางแก้ไขต่อไป โดยทางบริษัทกล่าวกับผู้สื่อข่าวว่า รู้สึกเสียใจที่เกิดเหตุการณ์ขึ้นครั้งนี้ และยินดีรับผิดชอบความเสียหายทั้งด้านบุคคล ทรัพย์สิน ตลอดจนพร้อมที่จะช่วยหาทางแก้ไขปัญหาสภาพน้ำในคลอง ซึ่งเป็นแหล่งน้ำกินน้ำใช้ของผู้อยู่อาศัยแถบนี้ ในการประชุมเกี่ยวกับการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมเมื่อสายวันหนึ่งที่ห้องประชุมกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ รัฐมนตรีได้กล่าวถึงเหตุการณ์ดังกล่าวหลังจากทราบเรื่องราว น่าจะต้องมีการปรึกษาหารือกันทุกฝ่าย และอาจต้องนำเข้าที่ประชุม ครม. เป็นกรณีพิเศษ เพื่อพิจารณากำหนดนโยบายหรือมาตรการแก้ไขอย่างรีบด่วน เพราะมีผลกระทบต่อผู้คนและสภาพแวดล้อมจนถึงขั้นเป็นอันตรายได้ โดยเฉพาะทางด้านเกษตร ซึ่งในขณะนี้ก็มีปัญหาใหญ่ให้ต้องแก้ไขกันอยู่แล้ว คือ การละทิ้งอาชีพเดิมสู่เมืองใหญ่ของเกษตรกรในชนบท เพื่อหางานอื่นที่คาดว่าจะมีรายได้ดีกว่าการทำนา รวมทั้งการขยายตัวทางความเจริญแบบประเทศอุตสาหกรรมที่กำลังค่อย ๆ รุกพื้นที่เข้าสู่ชนบท ส่งผลต่อความรู้สึกนึกคิด ความเป็นอยู่ และสภาพแวดล้อมของสังคมชนบทไทยอย่างเห็นได้ชัด ท่านรัฐมนตรียังได้กล่าวต่อไปอีกว่า ในขณะที่ประเทศไทยกำลังก้าวเข้าสู่ความเป็นนิคม หรือประเทศอุตสาหกรรมใหม่ ซึ่งจะต้องเร่งการพัฒนาด้วยวิทยาการและเทคโนโลยีอันทันสมัยอาชีพทางการเกษตรก็ยังมีบทบาทสำคัญไม่น้อยไปกว่าการพัฒนาด้านอุตสาหกรรม และประเทศไทยควรพัฒนาไปในทิศทางของการเป็นประเทศแบบเกษตรอุตสาหกรรม ซึ่งจะสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง ส่วนการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมที่รัฐกำลังเร่งดำเนินการอยู่ในขณะนี้ก็จะมีส่วนช่วยฟื้นฟูพื้นที่ที่ทำกินให้กลับมามีสภาพดีขึ้นดังเช่นในอดีตอีกครั้งเสมือนความหวังใหม่ของชาวชนบทดังคำกล่าวที่ว่า “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว” อาชีพทางการเกษตรจึงนับวันแต่จะทวีความสำคัญขึ้น และจะต้องเติบโตพร้อมกับความเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ของประเทศ...”

หนึ่งสัปดาห์ผ่านไป

คืนวันหนึ่งที่ห้องบันทึกเสียงของบริษัทผลิตข้าวและสารคดีแห่งหนึ่งในย่านธุรกิจของกรุงเทพฯ สัจจะชายวัยหนุ่มใหญ่ หัวหน้าฝ่ายผลิต กำลังนั่งที่โต๊ะซึ่งมีหนังสือพิมพ์ และเอกสารวางอยู่ข้างไมโครโฟน เขากำลังพูดโทรศัพท์แบบมือถืออันทันสมัย

สัจจะ : ติดต่อกลับมาทันทีที่ทราบรายละเอียดเพิ่มเติมนะ โทรถึงผม สัจจะก่อน 9 โมงครึ่งวันพรุ่งนี้ แต่ถ้าหลังจากนั้น ขอให้ต่อไปที่ห้องหัวหน้าฝ่ายผลิต ฝากเรื่องไว้ที่เลขาของผม เท่านั้นนะ ขอขอบคุณมาก

นิทัศน์เดินถือแผ่นเอกสารเข้ามา

นิทัศน์ : หัวหน้าครับ มีโทรสารจากศูนย์ข่าวที่ 7 เพิ่งรายงานเข้ามา

สัจจะ : ขอบใจมาก (รับแผ่นกระดาษมาอ่านสักครู่จึงส่งกลับคืน) ตกลงคุณเขียนรายงานเรื่องนี้ต่อไปได้เลย เสร็จแล้วขอผมดูอีกครั้ง (นิทัศน์รับแผ่นกระดาษคืน กำลังจะเดินออกไป) อ้อ... นิทัศน์ การรายงานข่าวของคุณเมื่อคืนวันนั้น ทำได้นำสนใจดีมาก

นิทัศน์ : เรื่องอะไรหรือครับ

สัจจะ : ก็เรื่องอุบัติเหตุที่คุณไปทำข่าวเมื่อสัปดาห์ก่อนยังงี้

นิทัศน์ : ขอบคุณครับ

สัจจะ : หนังสือพิมพ์ลงข่าวรายงานสภาพน้ำในคลองเริ่มมีปัญหาแล้ว ปลาตายลอยเป็นแพ และผู้คนบริเวณใกล้เคียงใช้น้ำไม่ได้เลย เราเห็นจะต้องทำอะไรบางอย่าง

นิทัศน์ : ผมคิดว่า เราควรติดตามเรื่องที่เกิดขึ้น

สัจจะ : กรณีนี้ถึงจะไม่ใช้การสนใจปล่อยน้ำเสียของโรงงานอย่างทีหลายแห่งแอบลักลอบทำกันก็จริง แต่ยลมันเหมือนกัน

นิทัศน์ : เราคงต้องเจาะข่าวสารเคมีเหลวที่ทำให้เกิดปัญหามลพิษในคลองนั้นให้หมดครับ

สัจจะ : ใช่ มันเป็นเรื่องที่สะท้อนภาพปัญหาการพัฒนาชนบทได้ชัดเจน ผมกำลังเตรียมงานสารคดีเกี่ยวกับเรื่องสภาพแวดล้อมของชนบท เราจะชี้ให้เห็นผลที่เกิดจากระบบนิเวศถูกทำลายวัฏจักร ซึ่งกำลังเป็นปัญหาใหญ่เกิดขึ้นในท้องถิ่นหลายแห่งที่มีเขตนิคมอุตสาหกรรม คุณเห็นว่ายังไงล่ะ

นิทัศน์ : ผมกำลังจะปรึกษาหัวหน้าอยู่เหมือนกัน คือ เมื่อตอนที่ผมไปทำข่าว ผมมีโอกาสพบกับพ่อของคนขับรถบรรทุกนั้นด้วย แกอาศัยอยู่ที่หมู่บ้านก่อนถึงเขตนิคมอุตสาหกรรม มีอะไรหลายอย่างที่เกะเล้าให้ผมฟัง เออ.. ไม่ทราบว่าจะเป็นการรบกวนเวลาของหัวหน้าหรือเปล่า ถ้าผมจะขออนุญาตเล่าให้ฟัง

สัจจะ : น่าสนใจ ผมอยากฟังเหมือนกัน

ภาพของชายชรา นั่งบนแคร่เก่า ปรากฏขึ้นในห้วงความคิดของนิทัศน์ ชายชรากำลังอ่านจดหมายด้วยมืออันสั่นเทา

ลุงคนนี้ชื่อ ไท อาชีพทำนาเมียแก่ตายไปเมื่อหลายปีก่อน นายดวงคนขับรถบรรทุกที่บาดเจ็บนั้น เป็นลูกชายคนโตของแก ส่วนน้องของนายดวงเป็นผู้หญิง ชื่อ น้อย

ภาพของน้อยในชุดทางเครื่องปรากฏขึ้น

น้อย : กราบเท้าพ่อที่เคารพยิ่ง น้อยขอโทษที่ไม่ได้ส่งข่าวถึงพ่อเลย เพราะตอนนี้ น้อยต้องติดตามไปแสดงกับคณะดนตรีตลอดเวลา พอมีเวลาว่างบ้างจึงรีบเขียนมาหาพ่อ พ่อสบายดีหรือเปล่า ส่วนน้อยสบายดีจะ ขออย่าห่วง พ่อเริ่มเข้าหน้าเกี่ยวข้าว น้อยจะกลับไปช่วยพ่อแน่นอน

และ ตั้งใจว่ากลับไปคราวนี้ น้อยจะต้องเอาทองสักเส้นหนึ่งไปฝากพ่อให้ได้ น้อยพยายามเก็บเงินที่ได้มาและใช้ส่วนตัวบ้างเล็กน้อย ตั้งใจว่าจะต้องซื้อทองด้วยน้ำพักน้ำแรงของตัวเอง น้อยเองเอาไปให้พ่อเพื่อตอบแทนพระคุณเท่าที่น้อยจะทำได้จะ น้อยคิดถึงบ้าน คิดถึงพ่อมาก แต่ละแห่งที่น้อยไปแสดง อย่างที่โรงงานปอ น้อยเห็นคนแถวบ้านเราไปทำงานที่นี้กันเยอะ พวกเขาดีใจกันใหญ่เวลาที่คณะดนตรีไปแสดง ให้ความสบายใจ คลายเหงา และความทุกข์ที่ต้องห่างบ้านมาไกลเป็นเวลานาน ๆ มีแต่เสียงหนวากูในโรงงานทั้งวันทั้งคืน พี่ที่มาทำงานเขาบอกว่า ตอนมาอยู่ใหม่ ๆ ก็อึดอัดและคิดถึงบ้าน นั่งร้องไห้แทบทุกคืน พออยู่นาน ๆ ก็เคยชินไปเอง บางทีเห็นพวกเขาแล้วก็อดคิดถึงตัวเองไม่ได้ ที่ต้องมามีสภาพไม่ต่างกับพวกเขาเท่าไร แทบทุกแห่งที่น้อยผ่านมา ยิ่งในตัวเมืองด้วยแล้วไม่รู้ว่าเขาทนอยู่กันได้ยังไง มีแต่ตีกับคนเต็มไปหมด หายใจก็ไม่ค่อยออกฝุ่นก็เยอะ บนถนนมีแต่รถยาวสุดลูกหูลูกตา บางทีที่น้อยอยู่มีขยะเหม็นมากคนที่นี่เขารีบร้อนกันไปหมด ตอนแรกน้อยเคยคิดว่าคนในเมืองเขาน่าจะมีความสุขกว่าพวกเราบ้านนอก แต่พอมาเห็นเองถึงได้รู้ว่าลำบากและต้องคอยระวังตัวอย่างที่สุด พ่อจำ น้อยมีเรื่องเศร้าที่ได้ยินมาว่าผู้หญิงจากบ้านเราหลายคนกำลังตกนรกทั้งเป็นและอยากกลับบ้านมากแต่คงไม่มีทางเสียแล้ว เพราะถูกหลอกไปขายตัว บางคนถูกบังคับเลยต้องยอม ต้องไปอยู่ในที่มืด ๆ น่ากลัวเหลือเกิน มีคนเคยหนีรอดออกมาได้ แต่บางคนก็โดนตบตีถึงตาย เวลาที่ บ้านเราดูคล้ายอย่างในเมืองใหญ่เข้าไปทุกทีแล้ว มีโรงงานอุตสาหกรรม มีรถยนต์มากขึ้น น้อยไม่แน่ใจว่าสักวันหนึ่ง เราจะมีสภาพอย่างตัวเมืองที่น้อยได้เห็นมาหรือเปล่า ... น้อยได้แต่สวดมนต์ขออย่าให้สภาพที่น้อยได้พบเห็นเกิดขึ้นกับบ้านของเราเลย น้อยพยายามตั้งใจคิดเสียว่าเกิดเป็นคนมันก็ทุกข์ทั้งนั้น ถ้าสุขแล้วจะมา ตื่นรนให้เหนื่อยยากกันทำไม ยิ่งมาเห็นสิ่งต่าง ๆ ที่เขาว่าเจริญ กลับมีแต่ความทุกข์ คนจนอย่างเรานั้นก็ทุกข์ คนรวย ๆ ในเมืองก็ทุกข์เหมือนกัน แต่เขาเถอะ น้อยก็อยากจะลองทุกข์อย่างคนในเมืองเขาบ้าง เพราะสุขกับความจนมานานแล้ว พ่อ หวังเป็นยังงี้บ้าง ส่งข่าวมาถึงพ่อบ้างหรือเปล่า ขอจบเพียงแค่นี้ก่อน มีเวลาว่างจะเขียนมาอีกจะ คิดถึงพ่อ และอยากกลับไปกราบพ่อให้เร็วที่สุด ... น้อย

ขณะนั้นมีชายหนุ่มคนหนึ่ง เดินเข้ามาหาลุงไท ซึ่งกำลังนั่งเหม่อลอยเขาคือ ปรัชญา เป็นนักวิชาการจากบริษัทโรงงานอุตสาหกรรมเคมีภัณฑ์

- ปรัชญา** : (กระแอม พร้อมกับยกมือไหว้) สวัสดีครับ คุณลุง ... (ลุงไทสะดุ้งเหลือวไปมองด้วยความประหลาดใจ) ผมชื่อ ปรัชญา เป็นนักวิชาการของบริษัทที่ดวงเขาชัรบดอยู่นั้นแหละครับ
- ลุงไท** : (ยกมือไหว้รับ) เออ... (ได้สติลุกขึ้นต้อนรับอย่างกุกกูกอ) เข้ามาข้างในก่อนซิ พ่อ...
- ปรัชญา** : ลุงเป็นพ่อของดวงใจไหมครับ
- ลุงไท** : ใช่... ใช่... ดวงเป็นยังงี้บ้าง

- ปรีชญา :** อย่าห่วงเลยครับ เราส่งเขาไปรักษาตัวอยู่ที่โรงพยาบาลในจังหวัดแล้ว ถ้าอาการดีขึ้น ลุงคงได้ไปเยี่ยมแน่นอน
- ลุงโท :** ดวงมันอาการสาหัสมากอย่างข่าวในวิทยุเขาบอกจริงหรือเปล่า ให้ฉันไปพบมันหน่อยเถอะ พ่อหนุ่ม
- ปรีชญา :** เออ... ดวงยังไม่ได้สติตั้งแต่เมื่อคืน เพราะร่างกายและสมองได้รับความกระทบกระเทือนอย่างแรง ถึงใบตอชนี้ก็คงไม่ช่วยให้ดวงดีขึ้นหรอกครับ ให้เขาพักผ่อนก่อนดีกว่า
- ลุงโท :** ดวงยังมีชีวิตจริง ๆ นะคุณ
- ปรีชญา :** เขาเพียงแต่หมดสติครับ หมอบอกว่ายังมีลมหายใจ
- ลุงโท :** จริง ๆ นะ คุณต้องไม่หลอกลุง
- ปรีชญา :** เราเองก็เป็นห่วงเขาเหมือนคุณลุง และตอนนี้กำลังรอฟังอาการจากหมอ ถ้าเขาฟื้นพอเล่าเหตุการณ์ได้เมื่อไหร่ ผมจะพาคุณลุงไปเยี่ยม ทำให้สบายเถอะครับ
(ลุงโทจ้องมองปรีชญาราวจะค้นหาความจริง แล้วก็ถอนใจ นั่งลงบนแคร่อย่างอ่อนล้า นักวิชาการหนุ่มนั่งลงตาม) คุณลุงครับ ผมอยากบอกว่า ทางบริษัทเสียใจกับเรื่องที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะดวง ลูกของคุณลุง หากมีสิ่งใดที่เราพอช่วยได้ โปรดบอกผมหรือติดต่อที่บริษัท ทางเราจะพยายามช่วยเต็มที่ อย่างน้อยก็ขอให้คิดว่า พวกเราก็คือเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนแห่งนี้ครับ มีอะไรเราก็ต้องพึ่งพาอาศัยกัน นายดวงมาอยู่กับเรา เราก็ต้องรับผิดชอบเขา เรามีสวัสดิการช่วยเหลือเขาอยู่แล้ว อย่าวิตกเลยครับ เออ... ขอให้โชคดีครับ คุณลุงอยู่คนเดียวหรือครับ
- ลุงโท :** ลุงอยู่คนเดียว ลูกสาวคนเล็กเขาออกไปเป็นหางเครื่อง เพราะช่วงนี้ว่างทำนา เดียวนี้ทำนาอย่างเดียวมันไม่พอกิน แล้วยังมีหนี้สินอีกเขาก็เลยหาทางช่วยเหลือ แล้วพ่อหนุ่มล่ะ ทำไมถึงมาทำงานที่บ้านนอกอย่างนี้ เห็นมีแต่คนเขาอยากไปทำงานในเมืองกันทั้งนั้น
- ปรีชญา :** ผมเองเกิดและใช้ชีวิตที่กรุงเทพฯ มาตั้งแต่เด็ก ผมเห็นความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจนเรียนจบ ก็ตัดสินใจว่า จะออกมาใช้ชีวิตตามต่างจังหวัด เพราะเกี่ยวกับสภาพที่เป็นอยู่ แต่ก็ยังไม่มีโอกาส เพราะบริษัทที่ผมทำงาน เขายังไม่มีโครงการขยายโรงงาน จนเมื่อปีที่แล้ว ผมได้ข่าวดีว่า ทางบริษัทตกลงจะมาลงทุนที่เขตนวัตกรรมใหม่ใกล้ ๆ ที่นี้ ผมจึงขอย้ายมาประจำเพื่อดูแลวัตถุดิบที่จะใช้ป้อนโรงงาน รวมทั้งคอยควบคุมรับผิดชอบไม่ให้พื้นที่บริเวณนี้มีปัญหาเพราะสารตกค้างจากโรงงานของบริษัท เหมือนอุบัติเหตุเมื่อคืนนี้แหละครับ
- ลุงโท :** พ่อหนุ่มอาจเข้าใจผิด ปัญหามันไม่ใช่เพิ่งเกิดจากอุบัติเหตุครั้งนี้หรอก แต่มันเกิดขึ้นก่อนหน้ามาหลายปีแล้ว ตอนนั้นก็เคยมีคนอย่างคุณนี่แหละเข้ามาถามอะไรต่ออะไรเกี่ยวกับโรงงานที่เราทำหลายครั้งหลายหน รู้ไหม ตอนนั้นสภาพแถวนี้ไม่เคยแห้งแล้งขนาดนี้ พวกเราทำนากันมาตั้งแต่ครั้งปู่ย่าตาทวด มีชีวิตที่สงบสุข แม้ว่ามันจะมีดีเคืองบ้าง เพราะฝนฟ้าไม่ค่อยดีในบางปี แต่ก็เพียงเป็นเพียงเวลาไม่นานนัก ซึ่งก็แทบจะไม่เคยเกิดขึ้นเลยก็ว่าได้ นาน ๆ

รึจะมีสักครั้ง โรคพิษและพวกหนูนาอะไรนี่ก็มี พวกนี้ทำให้ข้าวเสียหาย เราต้องหาทางกำจัด ถ้ามันมีมากเกินไป สภาพแวดล้อมก็ยังคงมลสมบูรณ์พอที่จะเพาะปลูก ยามแล้งถ้าเราขาดแคลน เราก็จะใช้ให้น้อยลง มีอะไรก็แบ่งปันกัน เราอยู่มาได้จนถึงทุกวันนี้ ก็เพราะเรามีชีวิตแบบง่าย ๆ ใช้ของ ที่มีอยู่มาปรับปรุงช่วยในการทำมาหากิน จนกระทั่ง คนจากเมืองพวานัก... นักวิชาการอะไรนี่แหละ เข้ามาแนะนำยาฆ่าแมลง ฆาหนู ปุ๋ยเคมี เพื่อให้พืชโตเร็ว ไร่ที่แรกนะมันก็คือน้อยหรือก พวกรู้ว่าเห็นน้อยกันน้อยลง ไม่ต้องคอยปราบพวกที่จะมาคอยทำลายต้นข้าว ผลที่ได้ก็ดี ไม่ต้องคอยปลูกตัวก่อนให้เสียเวลา แต่ไม่นานดินก็เริ่มจืด ปลูกข้าวก็ไม่ค่อยได้ผล นักวิชาการพวกนั้นเขาก็มาแนะนำให้ใช้ของใหม่ที่แรงกว่าเก่า เพื่อเร่งต้นกล้า ดินฟ้าอากาศระยะหลัง ๆ นี้ก็เริ่มแล้งนานกว่าเดิม ฝนมาล่า บางปีก็น้อยลง ไม่เหมือนก่อน ถึงจะแล้งตามหน้า แต่พอฝนตก ก็เป็นไปตามฤดูกาล พวกหนู พวกแมลง มันลดน้อยลงไปก็จริง แต่ความอุดมสมบูรณ์มันก็พลอยหายไปด้วย พวกนกและสัตว์ต่าง ๆ ที่เคยอยู่แถบนี้ก็ค่อย ๆ หดหายไป แล้วทางการเขาก็มาทำคลองชลประทานให้เราเพื่อแก้ไขเรื่องน้ำไม่พอทำนา แต่ก็อย่างที่เห็น ๆ กันทุกวันนี้ไม่มีใครอยากทำนาอีกแล้ว ที่เหลืออยู่ก็มีแต่พวกคนรุ่นลุงที่ยังรั้งที่นินหนึ่งนี้ หนำซ้ำไปวัน ๆ ส่วนพวกลูกหลานที่เคยอยู่ก็พากันออกไปหางานอื่นทำ ชีวิตชนบทสมัยก่อนมันติดกับสมัยนี้จนแทบไม่น่าเชื่อ

ภาพแห่งความหลังอันงดงามของลู่ไท ปรากฏขึ้นอย่างชัดเจนในภวังค์ ลู่ไทเห็นภาพของผู้หญิงนั่งปั่นฝ้าย ทอผ้า เด็กวิ่งเล่นหยอกล้อกันอย่างสนุกสนาน ผู้ชายตีเหล็ก สานงานหัตถกรรม ลู่ไทวัยหนุ่มกำลังจูงควายวัยเด็กเดินเล่นท่ามกลางความรื่นรมย์ของเสียงนก กาและแมงไม้ปะทะสายลม มองไปเบื้องหน้าเห็นทุ่งนาลิบลิบสุดสายตาเสียงดนตรีพื้นบ้านดังแว่วมาจากกลุ่มคนที่นั่งล้อมวงฟังหมอลำแคนที่ป่าละเมาะใกล้ ๆ

ลู่ไทยังจำภาพเก่า ๆ ได้ดีไม่มีวันลืมเลยทีเดียว

ลู่ไทนั่งยิ้ม หลับตาลงอย่างเป็นสุข เมื่อนึกถึงความหลัง พลันเสียงตวาดดังลั่นแผดก้องขึ้น ลู่ไทสะดุ้งตื่น ภาพอันแสนสุขหายไปในพริบตา กลายเป็นภาพของควายวัยหนุ่ม กำลังยืนโดดเด่นด้วยท่าทางโกรธจัด ในคืนวันหนึ่งเมื่อหลายเดือนที่ผ่านมา ลู่ไทเหมือนถูกสะกด ลุกขึ้นเดินไปหาลูกชายในภวังค์

- ดวง : โอ๊ย... วัน ๆ เขาแต่นั่งรอความหวังอย่างฟอนี่ละซี มันถึงได้รวย... รวยหนักันยังงั้นละ
- ลู่ไท : ดวง มีอะไรค่อย ๆ พูดจากันก็ได้
- ดวง : ค่อย ๆ พูด ค่อย ๆ จา โอ๊ย... ยังจะให้ใจเย็น ทำนาทำไมได้ผล จนจะต้องกินดินแทนข้าวกันอยู่แล้ว ดูซิเพราะใคร จันเชื่อพ่อ เชื่อทุกอย่างที่พ่อบอก เพื่อหมู่บ้านแล้วมีอะไรดีขึ้น คงมีแต่เราที่ยังทนทำกินกันไปวัน ๆ เป็นไอ้รังให้คนอื่นเขาหัวเราะเยาะ จันทนไม่ไหว... ล้วนะพอ
- ลู่ไท : ซางหัวมันซิ... จำว่าข้าวคิดถูกก็..ล้วยกัน แลจทำได้ใหม่ ที่ดินแถวนี้มันปลูกอะไรไม่ได้มาตั้งนานแล้ว เพราะใคร ถ้าไม่ไร้แกกับไอ้พวกนั้นเห็นแก่ได้

- ดวง : ก็ของเดิมมันได้ข้าวชนิดเดียว ยิ่งถูกกดราคาด้วย จะไปหาทำรึทำไรได้ที่ไหน มีแต่หนี้กับหนี้ มาตลอด
- ลุงโท : ไซ้พวกแกก็เลยพยายามเร่งจนดินเสื่อม เร่งจนไม่นึกว่าดินต้องพัก ผลสุดท้ายไม่มีอะไรเหลือ แม้แต่ข้าวสักเม็ด ส่วนพวกกูกับหนูนา ที่จริงนะถึงหนูมันจะกัดกินข้าวของพวกเรา ก็จริง แต่งูมันก็คอยกินหนูให้เราอยู่แล้ว แกมเจ้าพวกนี้ยังชอบขุดรูอยู่ ช่วยทำให้ดินข้างล่างเกิดโพรง อากาศถ่ายเทดีขึ้น
- ดวง : แล้วพอจะมัวแต่คอยเอาบ่วงไปดัก เขาเป็นไปคอยไล่ยิงมันงั้นหรือไง
- ลุงโท : ทำไมแต่ก่อนถึงไซ้พวกนี้มันจะมีซุกซุมก็จริง แต่ไซ้ก็ยังไม่เคยเห็นว่ามันจะทำให้เราถึงขนาดไม่มีอะไรเหลืออย่างแบบที่แกกับไอ้จิ้งพวกนั้นทำ
- ดวง : ใครกันแน่...จ้ง...พอ เห็นไหมเดี๋ยวนี้พวกนั้นมันไปทำงานที่กรุงเทพฯ กันหมดแล้ว เหลือแต่ไอ้จิ้งอย่างจันกับเทวดาอีกของค์นี้ใจ
- ลุงโท : ไอ้ดวง
- ดวง : จันมันโง่งงว่าที่มันหลงเชื่อความฝันบ้า ๆ ของพ่อ ไม่มีใครเขาเอาด้วยหรอก แล้วมันจะมีประโยชน์อะไร พ่อจะล้าหลังไม่ยอมรับความจริงที่เปลี่ยนไป พ่อไม่ชอบความเปลี่ยนแปลง แล้วก็พยายามจะให้จันเป็นตามอย่างพ่อไปด้วย พ่อเข้าข้างตัวเอง เอาความคิดตัวเองเป็นใหญ่ พ่อชนะภูมิใจตัวเองผิด ๆ คิดว่าตัวเองเหนือกว่าชาวบ้านเขาละซี ที่แท้ก็คนแก่ที่ปิดหู ปิดตาจากโลกของความจริง แล้วจะบังคับให้คนอื่นเขาเชื่อตามในเรื่องที่ไม่มีวันเป็นอย่างเก่าอีกแล้ว
- ลุงโท : แล้วสิ่งไหนแกคิดมันถูกต้องจันรี เจ้าดวง
- ดวง : ถึงไม่ถูกต้องทั้งหมด ก็คงไม่ผิดทั้งหมดหรอก ไม่ยั้งจันคนที่บ้านเรามันจะอพยพไปทำไมกัน รีไม่จริง
- ลุงโท : พวกนั้น มันไซ้พวกสิ้นคิด แกด้วย
- ดวง : สิ้นคิด ... สิ้นคิด แล้วพ่อละ
- ลุงโท : เชื้อซี ถ้าพวกเราไม่ทิ้งกันเสียก่อน แล้วช่วยกัน สิ่งที่เคยทำมาตั้งแต่ครั้งโน้น มันจะต้องเกิดขึ้นในหมู่บ้านนี้อีกอย่างแน่นอนมันไม่ใช่เรื่องยุ่งยากอะไรเลย เราใช้ชีวิตีเพาะปลูกแบบเดิม ปล่อยให้ธรรมชาติจากพืชปลูกสลับแล้วกลบ ปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก ที่เราใช้กันมานาน ดุซิดินของเราก็ไม่เคยเสีย แล้วนั้น...ดูน้ำซี มันก็ยังไม่แจ้ว บนท้องฟ้าจะไม่เสียงนก เสียงกา เสียงต้นไม้ไหว ไปมาตามลมที่แกเคยได้ยินมาตั้งแต่ฮ้อนแต่ฮ้อน
- ดวง : (ตวาด) พอทีเดอะไร...พ่อพยายามเข้าใจบ้างซี เดียวนี้มันไม่มีอะไรเหลือให้เป็นอย่างนั้นกันอีกแล้ว ฝนก็แล้งกว่าเดิม ดินก็จืดจนปลูกอะไรไม่ได้ จันว่าขายที่แล้วก็ไปอยู่ที่อื่นเดอะ
- ลุงโท : (หมดความอดทน) แกมันก็เหมือนไอ้พวกนั้น คนอย่างพวกแกมันลืมหืมตมิมดินที่เกิด ลืมว่าเคยอาศัยพื้นดินแห่งนี้ถึงได้อยุ่รอดมาจนทุกวันนี้แก...
- ดวง : ไซ้ซี จันมันคนลืมหืมตมิม มีพ่อรักอยู่คนเดียวทั้งหมดหมู่บ้าน จะบอกอะไรให้ระบุว่าคนแบบพ่อจะตอนนี้เป็นยังไง

- สูงไท : แกกำลังพูดถึงใคร
- ดวง : ไอ้ทิด ลูกยายแดง มันกลับมาที่หมู่บ้าน
- สูงไท : ไอ้ทิดกลับมาแล้วหรือวะ
- ดวง : ใช่ มันกลับมา ไอ้คนที่รักถิ่น รักป่า รักเขา รักป่ารักบออย่างพ่อดีใจ ที่ต้องกลายเป็นคน ลักตัดไม้เสียเอง เพราะไม่มีอะไรจะกิน เป็นยังไง ต้องหนีตำรวจหัวซุกหัวซุน
- สูงไท : แล้วผู้ใหญ่กุดทิมันไปทำงานให้ละ
- ดวง : ตอนแรกมันก็ตั้งใจจะหนีกลับไปหาเขาเหมือนกัน แต่มีคนไปบอกมันว่า ผู้ใหญ่กำลังให้คน ไปตามเก็บมันเสียด้วยซ้ำ เพราะไม่อยากให้เป็นพยานชัดทอดถึงตัวผู้ใหญ่ มันก็เลยต้อง เติลิดเปิดเปิงต่อไปอีก เมื่อไม่กี่วันมานี้มันแอบกลับมาหาแม่ของมัน
- สูงไท : จริงหรือ ไอ้ดวง
- ดวง : ฉันยังจำได้ สภาพที่ฉันเห็นมันวันนั้น... ไม่ผิดอะไรกับ...หมา หมาที่กำลังอดโซ่ ฉันลงสารมัน จนลืมลงสารตัวเอง แล้วก็คิดว่า ไม่มีประโยชน์อะไรที่จะต้องหนีอยู่ต่อไป เพราะสักวัน หนึ่งฉันก็คงไม่พ้นสภาพอย่างมัน
- สูงไท : แล้วแกก็จะไปจากที่นี่
- ดวง : ใช่
- สูงไท : แกมันบ้าไปแล้ว
- ดวง : ยกโทษให้ฉันเถอะ พ่อ
- สูงไท : ดวง แกกำลังคิดผิด
- ดวง : ฉันทนไม่ได้ ฉันทนไม่ได้จริง ๆ มันไม่มีอะไรดีขึ้นเลยตั้งที่ปีมาแล้ว ฉันไปครวญน้อยอย่างน้อย ก็ยังมีหวังบ้าง เมื่อไรคดี ฉันคงพอมีเงินมีทองเอามาให้พ่อใช้
- สูงไท : แกจะเอามาจากไหน
- ดวง : คนที่ตลาดเขาบอกฉันว่า มีงานขับรถบรรทุกของที่โรงงานเปิดใหม่
- สูงไท : แกจะไปเป็นคนขับรถบรรทุก
- ดวง : ก็จะให้ทำอะไรที่ดีไปกว่านี้ นี่ถ้าไม่มีจวมปลักดักดาน ป่านนี้คงสบายไปตั้งนานแล้ว
- สูงไท : ไปเลย ไอ้ดวง แกอยากไปไหนก็ได้ ไปสิ ออกไป

ภาพของดวงในภวังค์หายไป ทั้งสูงไทไว้ในความมืดเพียงลำพัง สูงไทนั่งอึ้งราวกับไม่มีลมหายใจ ความหวังสุดท้ายของชายชราพังทลายลงอย่างสิ้นเชิง เขายืนตัวสั่นคล้ายจะล้ม แต่ยังพยายามทรงตัวเดิน กลับมานั่งที่แคร่ตามเดิม ปากบ่นพึมพำโดยไม่สนใจปรีชญา

ไปเลย อยากไปไหนก็ไป แล้วแกจะต้องกลับมา คอยดูซิ ข้าจะอยู่คู่ต่อไปคนเดียว สู้อย่างที่พ่อแก่ แม่แก่ของข้าเคยเชื่อ เคยทำมาแล้ว...

สูงไทนั่งสงบสติอารมณ์สักครู่ จึงพูดขึ้นอย่างเลื่อนลอย

- ลุงโท :** มันหายไปพักใหญ่ ตอนหลังถึงได้รู้จากคนแถวตลาดที่อำเภอบอกว่ามันไปเป็นคนขับรถของโรงงานจริงอย่างที่อ้าง เขาบอกว่ามันสบายดี ฉันก็สบายใจ จนมาเกิดเรื่องขึ้น แล้วฉันก็ช่วยอะไรลูกของฉันไม่ได้ ไอ้ดวงมันหลุดถูก ฉันมันก็แค่คนแก่ไร้ประโยชน์ ฝันลม ๆ แล้ง ๆ ไปวัน ๆ เท่านั้น
- ปรีชญา :** เออ... ไม่ครับ ไม่ ผมเองก็เห็นด้วยกับคุณลุง เราคงจะหนีจากสภาพที่เราไม่ต้องการได้เพียงชั่วคราว แล้วในที่สุดเราก็จะต้องเจอเข้าอีก แต่ถ้าเราช่วยกันแก้ไข เราจะไม่ต้องหนีอีกต่อไป
- ลุงโท :** ไม่มีใครเขาคิดอย่างนี้กันหรอก เพราะมันไม่ง่ายอย่างที่พูด คุณเองก็หนีมาจากสภาพที่คุณไม่ต้องการเหมือนกันไม่ใช่หรือ
- ปรีชญา :** เออ... ใช่ครับ ผมยอมรับว่าผมหนีปัญหา แต่เวลานี้ผมได้รู้แล้วว่าผมไม่อาจหนีมันไปได้ อย่างแท้จริง เมื่อคืนผมเกิดความคิดว่าตอนนั้นผมไม่มากที่นึกว่าแก้ปัญหาให้ตัวเองได้แล้ว ความจริงมันอาจจะเกิดขึ้นอีกที่ไหนก็ได้ แม้แต่ที่ที่ผมมาอยู่ที่นี่ แล้วผมจะวิ่งหนีทำไม ผมควรหยุดคิดถึงปัญหาเหล่านี้อย่างจริงจัง และลงมือแก้ไขเท่าที่ผมทำได้ด้วยตัวเองก่อนเป็น สิ่งแรกต่างหาก สำหรับงานที่ผมทำนั้นถึงจะมีส่วนในเรื่องปัญหาสิ่งแวดล้อม แต่วิชาการของผมก็สอนให้รู้จักใช้มันอย่างระมัดระวัง บทเรียนที่ผ่านมา ทำให้เราพยายามหาทางแก้ไขข้อผิดพลาดในอดีต เพื่อลดปัญหาลงให้น้อยที่สุดหรือไม่ให้มีปัญหาเลยถ้าเป็นไปได้ เวลานี้นักวิชาการกำลังกลับไปหาข้อดีของวิธีการแบบดั้งเดิมตามธรรมชาติ และพยายามส่งเสริมกันมาก เพราะได้เห็นพิษภัยของข้อผิดพลาดต่าง ๆ ขณะเดียวกันก็พยายามพัฒนาหาทางนำมาใช้อย่างเหมาะสมทั้งในปัจจุบันและอนาคต
- ลุงโท :** พวกเรามันก็ไม่ต่างอะไรกับหนูนาพวกนั้น
- ปรีชญา :** ก็แล้วแต่ว่าใครจะมอง ส่วนตัวผมเชื่ออย่างหนึ่งว่าไม่มีใครหรือสิ่งใดที่เราจะได้มาทั้งหมด โดยไม่ต้องแลกหรือเสียอะไรตอบแทนบ้างเลย และหากคิดว่ามีข้อดีมากกว่า ผมคงต้องตัดสินใจ... ทำแม้ว่ามันจะแตกต่างไปจากเดิม ผมอาจผิดก็ได้สำหรับอีกหลายคนที่ผมเชื่ออย่างนี้
- ลุงโท :** แล้วปัญหาน้ำเป็นพิษในคลองละ มันคุ้มจันรี
- ปรีชญา :** เอาจังนี่นะครับ อย่างพวกที่เขาคิดค้นอะไรออกมาเพื่อคนส่วนใหญ่เขาก็ต้องมีการศึกษาก่อน บางทีเขาใช้กระดาษหรือหนูเป็นตัวทดลองและเราก็บอกไม่ได้ว่า มันผิดหรือถูกกับการนำชีวิตตัวน้อย ๆ ที่น่าสงสารไปเสี่ยงกับผลที่ไม่มีใครรู้แน่ชัด ในแง่ของคุณธรรม พวกเขาคงผิด แต่เขายอมทำเพื่อมวลมนุษยชน รวมทั้งคุณลุงและผมด้วย ยิ่งไงก็ตาม คุณลุงคงเข้าใจดีว่าพวกเขาไม่ได้ทำด้วยความสนุกสนานเหมือนพวกเด็ก ๆ ที่ชอบจับสัตว์พวกนั้นมาทรมานเล่นจนตายไปอย่างไร้ค่า ผมมีเพื่อนเป็นนักวิจัย และคนที่ทำงานเพื่อการพัฒนาช่วยเหลือสังคมทุกคนเขาก็มีความตั้งใจที่จะใช้วิชาการของเขาอย่างดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ ก่อนที่จะให้หรือแนะนำสิ่งใด เขาต้องมีข้อมูลความเป็นจริง มีวิธีคิดอย่างเป็นระบบตามกระบวนการขั้นตอนของหลักการ อาจมีบางคนหรือบางกลุ่มที่ทำเพราะความเห็นแก่ประโยชน์ของตน

โดยไม่คำนึงถึงผลที่จะเกิดตามมา หากลุงเคยพบคนประเภทนี้ ผมก็รู้สึกเสียใจที่พวกเขาขาดความรับผิดชอบจนเป็นต้นเหตุส่วนหนึ่งของปัญหาต่างๆ หากคิดอีกด้านหนึ่ง พวกเขา ก็คือคนเรารธรรมดาที่ยังมีความต้องการเหมือนคนทั่วไป เพียงแต่นำเสียตายเป็นโอกาสทางการศึกษาที่ดีกว่าคนอื่น ไม่ได้ช่วยให้เราตระหนักถึงจรรยาบรรณในวิชาชีพของตนเลย ผมเองก็รักธรรมชาติเหมือนคุณลุง และผมเชื่อว่าคงไม่ได้มีเฉพาะเพียงเราเท่านั้นหรอก ทุกคนก็อยากให้เป็นอย่างที่มีคนควรเป็นเหมือนกัน... เออ... ผมต้องขอโทษด้วย ถ้าหากผมพูดอะไรที่ออกจะฟังเข้าใจยากไปบ้าง

ลุงโท : ลุงพอเข้าใจ

ปรัชญา : คนทั้งโลกในเวลานี้ มีจำนวนมากขึ้นเป็นทวีคูณ มากขึ้นจนเกินกว่าจะนำวิธีการเดิมมาใช้ให้ได้ผลทันกับความต้องการของผู้คนมากมายมหาศาล มนุษย์แต่ละยุคสมัยได้พยายามคิดค้นพัฒนาวิธีการใหม่ ๆ ขึ้นมาเพื่อควบคุมผลิตผลให้เพียงพอกับความต้องการ ในมุมมองนี้มันก็ต้องมีปัญหาเกิดขึ้นแน่ ๆ ระหว่างปริมาณกับการรักษาคุณภาพควบคู่ไปพร้อมกัน เพราะปริมาณของวัสดุธรรมชาตินับวันจะมีน้อยลง และหายากเข้าทุกที การคิดค้นสิ่งที่จะนำมาทดแทนจึงเกิดขึ้นเพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้าอย่างไม่อาจเลี่ยงได้ คนที่คิดค้นกลุ่มนี้เขาต่างต้องทุ่มเทความคิด สติปัญญาด้วยกำลังกาย กำลังใจ บางคนนั้นอาจตลอดทั้งชีวิตของเขาก็ว่าได้ นักคิดค้นที่มีชื่อเสียงของโลกและอีกหลายคนไม่ได้เริ่มต้นความคิดมาจากก้าวแรกทางการเงิน อำนาจ หรือชื่อเสียง แต่เริ่มต้นมาจากพลังภายในตัวเองที่เต็มไปด้วย ศรัทธาและความเชื่อมั่น เพื่อสวนรวมอย่างแท้จริง... อย่างที่ลุงเชื่อและทำเพื่อหมู่บ้านแห่งนี้

ปรัชญามองลุงโทด้วยความเข้าใจถึงความรู้สึกของชายชรา “หอคอย” ของนักวิชาการอย่างเขาหรือของชวานาอย่างลุงโท มิได้แตกต่างกัน ฐานะและโอกาสทางสังคมต่างหาก ที่ทำให้การยอมรับความคิดอย่างลุงโทมีน้อยกว่า ในความเจียนนั่นเอง... คนขับรถประจำตำแหน่งของปรัชญาเข้ามาขัดจังหวะ

คนขับรถ : คุณครับ มีโทรศัพท์ด่วนมาจากตำรวจที่โรงพยาบาลจังหวัด บอกว่าคุณเจ็บพื้นแล้วครับ ตอนนี้กำลังรอการสอบปากคำอยู่ ขอให้คุณรีบไปที่โรงพยาบาล

ลุงโท : ด่วนพื้น... หากผมไปเยี่ยมมันด้วยคนเถอะครับ

คนขับรถ : จะให้ผมเอาโทรศัพท์มาที่นี้ไหมครับ

ปรัชญา : ไม่เป็นไร ผมจะตามไปที่รถเดี๋ยวนี้

คนขับรถโค้งเล็กน้อย ก่อนเดินกลับไป

ลุงโท : เจ้าดวงปลอดภัยแล้ว ไช้ไหมครับ

ปรัชญา : ครับ แต่คงต้องพักรักษาตัวอีกนาน วันพรุ่งนี้ผมจะแวะมารับคุณลุงไปเยี่ยม เพราะผมยังต้องแก้ไขเรื่องสารเคมีตกค้างในลำคลองอีก... ผมคงต้องลาคุณลุงก่อน ทุกอย่างจะต้องเรียบร้อยแน่นอนครับ ผมรับรอง

ปรัชญาถ่มมือไหว้ลา ลุงไทรรับไหว้ ปรัชญาก้าวเท้าออกเดินแล้วกลับหยุดเหมือนคิดขึ้นได้

ปรัชญา : ผมว่าคุณลุงกับผมมีความคิดบางอย่างที่ตรงกัน ผมดีใจที่ได้รู้จักคุณลุงครับ

ลุงไทรยิ้มรับ ขณะที่เริ่มได้ยินเสียงแห่งความผาสุกในอดีต และภาพที่รอคอยมาเป็นเวลานาน ปรากฏขึ้นอย่างมีชีวิตชีวา เต็มไปด้วยความหวังอีกครั้ง

ลุงไทร : ไช้ ฉันรู้สึกว่ามันจะเกิดขึ้น...

ลุงไทร ยืนอยู่ท่ามกลางความฝัน ใบหน้าที่เต็มไปด้วยริ้วรอยแห่งกาลเวลา แผ่รอยยิ้มอย่างอึ้งเอิบใจ ชายชรามองเห็น “วันนี้” ที่เต็มไปด้วยความเชื่อมั่นเคียงคู่ไปกับ “วันเก่า ๆ” อันแสนสุข และ ณ ที่ซึ่งปลายสุดขอบฟ้ากว้างจรดพื้นนาเขียวขจีไกลสุดสายตานั้นยังมี “วันข้างหน้า” อันสดใสเรืองรองแสงเจิดจ้าในยามใกล้สนธยาด้วยเช่นกัน

หลายวันต่อมา

ที่ห้องบันทึกเสียงของบริษัทผลิตข้าวและสารคดีแห่งเดิม ลัจจะกำลังอ่านบทสารคดี

ลัจจะ : จากเรื่องราวที่เกิดขึ้นทั้งหมดนี้ คงเสมือนบทเรียนเตือนใจผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายให้ได้ตระหนักถึงวิทยาการและเทคโนโลยีที่อาจมีผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของคนเราในด้านต่าง ๆ รวมทั้งวัฏจักรของระบบนิเวศที่มนุษย์เรายังต้องพึ่งพาอาศัย ดังนั้น การนำมาใช้เพื่อประโยชน์แก่มวลมนุษยชาติ จะต้องคำนึงถึงผลได้ผลเสียให้ละเอียดถี่ถ้วน เราไม่ควรมองข้ามปัญหาที่อาจเกิดขึ้น และควรหาทางออกของปัญหากันอย่างจริงจัง แต่ก็มีใช้ว่า วิทยาการและเทคโนโลยีจะเป็นสิ่งเลวร้ายน่ากลัวจนเกินไปนัก ในหลายกรณี มันสามารถช่วยเราแก้ปัญหาได้ อย่างเช่น สารเคมีที่นำมาใช้ดับเพลิง หรือระบบนิรภัย เพื่อความปลอดภัยในขณะที่จุนทรีย์สามารถนำมาใช้ในการบำบัดน้ำเสียหรือการพัฒนาพื้นที่เพื่อการเกษตรแบบฟื้นฟูธรรมชาติของเดิม ก็ยังให้ผลดีและอาจดีกว่าการใช้ปุ๋ยเคมี ซึ่งไม่ทำให้ระบบนิเวศเสียสมดุลทางธรรมชาติในระยะยาวอีกด้วย นับเป็นการลงทุนที่ประหยัด และมีประสิทธิภาพอย่างชัดเจนสำหรับประเทศที่กำลังพัฒนา แต่สิ่งที่เรานำจะต้องหยุดถึงพร้อม ๆ กันคือหากตราบไต่ที่มนุษย์ยังมองข้ามบางสิ่งภายในตัวของแต่ละคน และไม่พยายามควบคุมมัน คงไม่มีทางแก้ไขอะไรได้มากนัก สิ่งนั้นคืออะไร ท่านเคยคิดถึงเรื่องเหล่านี้บ้างหรือไม่ นับแต่นี้ไปพวกเราควรคำนึงถึง “ชีวิตที่เรียบง่าย” พยายามใช้ชีวิตเพื่อการดำรงชีวิตในแบบพื้นฐานตามธรรมชาติให้มากที่สุด วิทยาการหรือเทคโนโลยี ควรเป็นเพียงเครื่องมือสนับสนุนหรือเสริมเข้ามาอย่างระมัดระวัง โดยเฉพาะในเรื่องของการนำมาใช้เพื่อการพัฒนาชนบท และไม่ว่าจะใช้วิธีใดก็ตาม สิ่งสำคัญที่สุดคือ จะต้องมาจากความคิดพื้นฐานที่มีได้มุ่งผลประโยชน์ทางธุรกิจ หรือเงินเพียงอย่างเดียว ผลระยะยาวต่อสภาพสิ่งแวดล้อม การผสมผสานด้วยทัศนคติอันกว้างไกลของหลักแห่งทางสายกลาง ความรู้จักประมาณทำงานเพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอย่างพอมีกิน มีใช้ ไม่แสวงหาสิ่งอื่นใดเกินความจำเป็นหรือฟุ่มเฟือย

จนเกินเหตุ ตลอดจนเรื่องของสุขภาพอนามัย เหล่านี้คือสิ่งที่ควรคำนึงถึง และถือเป็นความรับผิดชอบ ที่เราแต่ละคนพึงกระทำเป็นเบื้องต้น

มันไม่ใช่เรื่องของสิ่งแปลกใหม่พิสดารล้ำยุคแต่อย่างใด หากเป็นเพียงเรื่องพื้นฐานธรรมชาติของจิตใจในตัวคนเรา การกระทำที่เกิดจากจิตสำนึกด้วยความรักและเชื่อมั่นเพื่อมวลมนุษย์และสรรพสิ่งทั้งหลายรอบ ๆ ตัว จะทำให้เรารอบคอบมากยิ่งขึ้น เราน่าจะต้องช่วยกันในภาวะเช่นนี้ผมเชื่ออย่างที่สุดที่คิดแม้จะไม่ทั้งหมดแต่ชีวิตที่มีความสงบสุขเรียบง่ายและอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติ ดังเช่น วันที่ผ่านมาในอดีต คงเป็นความฝันของพวกเราที่กำลังรอคอยด้วยเช่นกัน มีใช้หรือ สารสังเคราะห์ทางเคมีและสภาพมลภาวะเสื่อมโทรมที่กำลังเป็นปัญหา คือสิ่งที่เป็ผลมาจาก "ไฟ" ในตัวมนุษย์ หากเราลดความทะยานอยากทั้งหลายลงและหันหน้าช่วยกันแก้ไขทุกอย่างก็น่าจะคลี่คลายไปในทางที่ดีขึ้นอย่างแน่นอน ทุกคนไม่ว่าจะอยู่ในส่วนใดของสังคมก็ตาม ท่านก็มีบทบาทในฐานะผู้มีส่วนรับผิดชอบในเรื่องมลภาวะด้วยเช่นกัน ในท่ามกลางความสับสนวุ่นวายและความเป็นอยู่ที่มีความซับซ้อนยุ่งยากขึ้นของสังคมทุกวันนี้ การทอดทิ้งปัญหา และพยายามเอาตัวรอด ไม่ใช่วิธีการที่ถูกต้อง ข้ากลับทำให้สถานการณ์เลวลง เป็นการทวีปัญหาและความรุนแรงในอนาคต เราควรต้องหาทางช่วยกันโดยคำนึงถึงเรื่อง สภาพความเป็นอยู่ของเรา...ลูกหลานและคนรุ่นต่อไปให้มากขึ้นต่างหาก เราต้องทำให้ดีที่สุดเท่าที่เราจะทำได้ ด้วยศรัทธา และกำลังใจเพื่อพวกเราทุกคนอย่างที่สุดที่ยังคงมีอยู่ด้วยความเชื่อมั่นตลอดมา

จงตั้งคำถามเสมอว่า เรากำลังจะทำอะไร เราจะทำอย่างไรและสิ่งที่เราจะทำนั้นคุ้มค่าเพียงพอกับผลที่จะได้รับหรือไม่ก่อนตัดสินใจกระทำสิ่งใดก็ตาม แล้วคำถามสุดท้ายนี้เองจะเป็นตัวนำให้เราต้องย้อนกลับไปทบทวนคำถามประการแรก และประการถัดมา ข้าแล้วข้าแล้ว ซึ่งอาจได้คำตอบว่า "ควรทำ" หรือ "ไม่ควรทำ" ในที่สุด วิธีพิจารณาแบบง่าย ๆ ที่ให้ผลในแง่พลังปัญญาเช่นที่กล่าวมานี้อาจดูเหมือนเป็นการจำกัดขอบเขตการกระทำลงไปบ้าง แต่ในแง่ของผลที่ได้รับนั้น นับว่าคุ้มค่ายิ่ง หากเป็นการพิจารณาที่ลดหรือปราศจากอคติความลำเอียงทั้งหลาย และได้ผ่านการไตร่ตรองอย่างรอบคอบ

เหตุผลที่ดีไม่จำเป็นต้องมากมายเสมอไป อาจเป็นเพียงคำอธิบายสั้น ๆ แต่มีน้ำหนักน่าฟัง ก็ถือว่าเพียงพอแล้ว เช่นเดียวกับในเรื่องของการพัฒนาชนบทที่ยังยืนในประเทศไทย ทุกอย่างร่ำทำ ย่อมคุ้มค่าเสมอ หากเกิดจากความดีที่ขยับบนรากฐานของความมีศรัทธาและกำลังใจ เป็นที่ตั้ง

เสียงเพลงแห่งการสร้างสรรค์ของคนต่างยุคสมัยระหว่างอดีตกับปัจจุบัน ดำเนินไปอย่างสอดคล้องกลมกลืนน่าฟัง ก่อนจบลงด้วยความไพเราะในที่สุด

พืชพันธุ์ใหม่ของกุดนาทิง*

พล บุตรัตน์

1

ห้องฟ้าครีมไผ่น ลมเย็นพัดเอื่อย ๆ มาเป็นระลอก ฝนปลายฤดูนากำลังจะถูกไอลมเย็นของฤดูหนาวพัดเข้าแทนที่ กลางนาข้าวเวลาสายของบ้านกุดนาทิงวันนี้ดูเงียบเชียบผิดปกติ ต้นข้าวอวบใบเขียวเขียวโค้งเลมอแนวเดียวตลอดลูกหลุกตาไหวโยกตามแรงลม คว้ายาคำสองแม่ลูกถูกผูกให้กินหญ้าอ่อนอยู่กลางโพนมานานตั้งแต่สิ้นเสียงไก่เมื่อรุ่งสาง ผู้เป็นเจ้าของมันไม่รู้ไปซุกตัวอยู่ที่ไหนนานเกินเวลาหิวข้าวสวยแล้วยังไม่โผล่มาย้ายหลักเสียดี ไอลมที่ลอยมาปะทะผิวกายของผู้เฒ่าจนให้รู้สึกเย็นเยือกขึ้นมาบ้างเป็นครั้งแรก

“มือเห็งมึงสิกินเหยื่อจักเทื่อไวย...”

ผู้เฒ่ารำพึง มือซ้ายดึงลำคันทัดไม้ไผ่ขนาดเชือกยาวสี่วาเข้ามา มืออีกข้างยื่นดึงสายเชือกในล่อนสีขาวซีดที่ส่วนปลายมีเศษซากได้เดือนติดอยู่ ซ้องเก่า ๆ ที่เอวไหวโยกตามแรงย้อของแกเล็กน้อย ได้เดือนท่อนใหม่ถูกเสียบเข้าที่เบ็ดอีกครั้งพร้อมถูกเหวี่ยงไปตามแรงของชายวัยปลายคน คันทัดลำไผ่วางบนท่อนขาข้างซ้ายสั่นไหวตามแรงเขย่าของมือด้านนั้น มือขวาปลดข้องที่เอวแล้วจับปากกอด ให้ส่วนกันลงน้ำข้างคันทัดเสียงดังซู่...ซู่...ซู่...สองสามที

“มึงอย่าฟ้าตายเสียก่อนเต้อ...”

คำพูดของแกหลุดออกมาเหมือนบ่นในใจก็เกรงเจ้ากบน้อยสองตัวในกันซ้องหมดลมหายใจเสียก่อน เพราะมันหลงกินเหยื่อของแกมานานกว่าสองชั่วโมงแล้ว แม้อากาศออกจะครีมฝนไม่ร้อนไม่หนาวเหมือนสองวันก่อน แต่ก็พอจะขับไล่ไอร้อนในร่างกายของลุงเฒ่าให้ไหลย่อยผ่านผิวหนังที่สากกร้าน และเหี่ยวย่นของแกได้บ้าง

สายไผ่เปลแล้วแสงแดดบนฟ้ายังไม่ยอมหลุดออกมาให้เห็นเป็นไออุ่น ห้องฟ้าครีมอย่างนี้แหละที่แกเคยเดินสะพายซ้องกบกลับบ้านจนหลังแอ่นเมื่อห้าปีที่ผ่านมามาก แต่วันนี้ไม่เหมือนเก่า กบ เขียด ปู ปลา หอยนา จิ้งหรีด มันหายไปไหนหมด หรือมันจะเป็นเพราะถึงคราวที่เทวดาฟ้าดินลงโทษให้หมู่บ้านเกิดเหตุเภทภัยเหมือนที่หลาย ๆ คนเชื่อว่า แต่อย่างไรก็ตาม ในใจของผู้เฒ่าผู้ผ่านร้อนผ่านหนาวมาจนค่อนข้างชีวิตอย่างแกก็ยังยืนยันเชื่อว่า มนุษย์ทำเองทั้งนั้น มนุษย์พากันฆ่าธรรมชาติ ละทิ้งวิธีการทำมาหากินแบบ

* ได้รับรางวัลที่ 3 จากการประกวดความเรียงหัวข้อ “การพัฒนาชนบทที่ยั่งยืนในประเทศไทย” จัดโดย สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ร่วมกับคณะกรรมการประสานงานองค์กรเอกชนพัฒนาชนบท (กปอชช.), 2534

ดั้งเดิมที่ป่วยาตายายให้ไว้เป็นมรดก เป็นพินัยกรรมของชีวิต แต่กลับมาแข่งขันกันทำลายป่าไม้ แข่งขันกันปลูกแต่ข้าวเพื่อร่ำรวย โดยใส่แต่ปุ๋ย จี๊ดเตยาเคมี จนปลูก กบ เขียด ถิ่นแทบจะสูญหายตายหมด

“กะสมแล้วนี้...” แก่ต่อว่าในใจ คิดแล้วแกก็อดนึกถึงเนื้อความตอนหนึ่งในจดหมายของลูกสาวไม่ได้

“คุณพ่อช่วยสิกลับบ้านหมดแผ่นดินนี้แหละ ช้อย่อยากกินบึงกบ หาไว้ค้อยเน...”

แพ่งใจคือลูกสาวคนสุดท้ายของแกในจำนวนลูกสี่คน พี่ทั้งสามของมันก็แยกเหี่ยวแยกเหือนออกไปหมดแล้ว แพ่งใจมันเกิดกลางนาหาปลาอยู่กลางทุ่ง กบ เขียด จิ้งหรีด จี๋หล่อ มันหาเก่งเหมือนพ่อ เก่งกว่าอีสาวบ้านกุดนาท่งหลายคนนัก แต่ก็เหมือนชะตากรรมกลั่นแกล้งให้เปลี่ยนแปลงไปตามลมัย เมื่อน้ำลาวมันข้างบ้านมาขอแกให้ไปกรุงเทพฯ ด้วยก่อนจะลงนาสองอาทิตย์ปีนี้เอง โดยบอกแกว่ามีงานดีให้ทำ จนปานนี้ข่าวคราวของมันยังเงียบสนิทสำหรับแก จะพอรู้บ้างก็ในจดหมายที่เขียนเป็นภาษาไทยปนลาวฉบับเดียวว่า มันทำงานกับน้ำบัวที่โรงงานปิดตลาดยาเคมีลำพังเงินทองแกไม่ได้หวังอะไรกับมันเลย แลค้อยให้มันได้ใส่เสื้อผ้าใหม่ เห็นเมืองกรุงเหมือนสาวรุ่นคนอื่น ๆ เขา เค้าผ่องก็หวังมาเนิ่นนานเพียงว่า ออกโรงเรียนป.6 มันคงจะเป็นแรงช่วยแกและแม่มันปลูกผัก เลี้ยงหมู เลี้ยงไก่ในสวนก็คงจะพอมีอยู่มีกิน จะให้มันเรียนสูง ๆ เหมือนลูกคนอื่นเขาคงจะหมดปัญญาแถมตัวอย่างไม่ดีที่เห็นในบ้านกุดนาท่งก็มีเยอะไม่ว่าจะเป็นหนี้ตามกันตั้งแต่อู่ชั้น ม. จนพ่อแม่ต้องตามหากันวัน บางรายเรียนหมดไปไม่รู้ก็หนีมันก็เล่น ทั้งนาทั้งควายหมดไปแบบไม่รู้ตัว จบมาถิ่นอนตงานอยู่บ้าน พ่อแม่ไรไปนามันก็มีเรื่องแก้ตัวได้ไม่เว้นแต่ละวัน หรือว่ามันกลัวจะจมซีโคลนตายก็ไม่รู้ เมื่อลุงผองคิดแล้วก็ให้หนาย ถึงอีแพ่งใจมันไม่ได้เรียนแกก็ไม่เห็นจะอายใคร แค่มักหญ้า นาปลา ที่ปลูกที่เลี้ยงไว้ก็ให้จะน้อยเสียเมื่อไหร่ กินกันสามท้องก็ปี้ไม่หมด

ลำแสงสีหลบซ่อนอยู่หลังม่านเมฆก่อนดำเมฆเช้าเริ่มจะหลุดออกมาให้เห็นบ้างแล้ว เสียงกลองเพลจกวัดดังจนเงียบบ้านก่อนชั่วโมง หลวงพ่อกับเดرن้อยคงจะจับธัมม็มือสุดท้ายของวันนี้ไปแล้ว พอนึกแล้วแกก็อดจะหัวใจพองโตไม่ได้ เพราะเพลมือนี่แม่อีแพ่งใจได้ไปปลงตะเพียนขนาดฝ่ามือสามตัวที่แกเลี้ยงไว้ ในสระไปถวายท่านเสียดด้วย แอมัดเชือกเบ็ดติดล้าไม้ไผ่ จับช่องที่เอาไว้ให้กระชับ ยกคันเบ็ดขึ้นบ่า แล้วหันหลังจากปลายนามุ่งสู่บ้าน ควายแม่ลูกอ่อนสองตัวเมื่อเข้าคูดันกระวนกระวายมากขึ้น คงอยากจะได้ยวหญ้า โพนใหม่หรือเข้าร่วมเติมแก บนคันนาและหญ้าเจ้าชู้ผู้เฒ่าก้าวอย่างพลางคิดอะไรไปเรื่อยเปื่อย แต่เก่าก่อนกลางทุ่งข้าวของบ้านกุดนาท่งมีที่พิกตามน่าง่ายตาย เบียงนามีให้เห็นเคลื่อนทุ่ง ทุกเอือนไปเอ็ดนาแล้วดั่งเบียง หลังข้าวแลงก็ออกจับ กบ เขียด ยามเบ็ดปลา ดูเรียบง่ายแสนมีสุข หนุ่มสาวพูดคุยหยอกล้อตอกระซึกเฮฮาม่วนหลาย แต่ทุกวันนี้ความสุขของวันนั้นลับเลือนหายหมด ทุกคนกลับจรรนากันอนเฮือน ดูทีวี ดูหนังดูละคร ดึกตื่นก่อนคืนก็มีให้เลือก เฮือนที่ไม่มีก็วิ่งลูกลู้ง หลานไปดูเฮือนอื่นก็พอจะจูนเจอกันได้ แอมบางคนก็ขายควายเนื้อซื้อควายเหล็ก แล้วแข่งกันคุยไม่วันแต่ละวัน ว่าสะดวกสบายนัก โคนาง่าย ได้เร็ว หารับจ้างคนอื่นก็รายได้ดี จะต่อเป็นกระบะนั่งไปนาก็ดีหลาย ใครไม่มีก็ดูหนี้ยิมสินเขาซื้อไม่เห็นเป็นเรื่องน่าอัปอายใคร ส่วนคนที่ไม่มีนั้นแหละน่าอาย ลำพังลุงผองเองแถมจะไม่มีอะไรที่เป็นของใช้สอยสมัยใหม่รวมทั้งรถไฟ แต่ก็พลอยเดือนร้อนไปกับเขา หลายคนขอชุดคันนาเพื่อเป็นทางรถไฟในช่วงไป “โตสุด” เสร็จแล้วก็ป็นให้พอลวก ๆ ฝนใหม่มายังไม่ทันพอมีลูกฮึด ลูกอวก คันนาก็พังเสียก่อน จนแกเองต้องปั่นใหม่ไม่รู้กี่หน ทำให้แกต้องปั่นต้องดำหลายครั้ง

“ไอ้พวกยากจนแต่อยากอวด แดมยังเข็ดให้คนอื่นเดือนร้อนอีก เอามาเข็ดหยิ่งควายเหล็กมันแก่ง อีหลีคืออย่างเหิงคั่นนาทับได้”

จะว่าไปแล้วตั้งแต่คนบ้านกุดนาท่งหลายเสือนมีรถไถเดินตามหลายอย่างดูจะเป็นหน้าเป็นตาของคน ทั้งหมู่บ้าน ที่ผู้ใหญ่บ้านออกจะภูมิใจเป็นนักหนาที่ไม่อายบ้านอื่นเขาในเขตตำบลหนองเหิงโลก เมื่อมีการ พุดคุยกันในสภาตำบล และมีเขียนติดให้เห็นในศาลาคู่หมู่บ้าน แม้ลุงผ่องจะทำมาหากินแบบคนโบราณ มีชีวิตประจำวันไม่เหมือนกับหลายคนในบ้าน งานพัฒนาหลายอย่างในบ้านกุดนาท่งเขาก็ใช้จะละเลย แต่ จะร่วมเฉพาะในส่วนที่ดีมีประโยชน์ ไอ้ที่ทำพอเอาหน้าภาวนาเอารางวัลนั้น แกก็ไม่อยากจะตั้งสรรค์ เฮโล ด้วยแต่ก็อย่างว่านั่นแหละลำพังแกคนเดียวจะไปชักชวนคนอื่นเขาให้ทำตามแนวทางที่ถูกที่แกเห็นว่าเป็นสิ่ง ดีงามสำหรับชีวิตชาวบ้านสมัยใหม่ เป็นหนทางที่จะช่วยชาวบ้านมีอยู่มีกินในระยะยาว ก็ไม่มีพลังพอที่จะ ชักชวนบอกกล่าวแต่อย่างใด

2

มอเตอร์ไซด์รับจ้างจอดสนิทกลางถนนลูกรังแดง ซึ่งเมื่อสามปีก่อนมันก็เป็นแค่ทางเกวียนแคบ ๆ แต่ วันนี้ได้กลายเป็นถนนลูกรังที่เต็มไปด้วยหลุมบ่อ ข้างทางทั้งสองในนาข้าวเป็นเสาไฟฟ้าที่ตั้งเป็นแนวเว้น ระยะกันตลอดเส้นทางเข้าหมู่บ้าน โคลนที่เประอะเลอะเกือบทั่วคันรถได้บอกแก่สายตาผู้เฒ่าว่า ผู้ว่าจ้างคง จะมาจากอำเภอเป็นแน่

“สวัสดิ์ลุง ได้บ่กบ” คนซ้อนท้ายพุดพร้อมเดินมาและก้มหน้าลงโทษผู้เฒ่าอย่างนอบน้อม

“บ่ได้เลยหลานเอ๋ย” แกตอบไปทั้ง ๆ ที่ยังมองหน้าคนถามไม่ชัด

“ไอ้... บักสิ มิ่งตินิ...” ผู้เฒ่าร้องทักขึ้นหลังจากจ้องดูอยู่สักครู่

“ครับ ผมสิหาลูกผู้ใหญ่หนั้น เต...”

“มิ่งใหญ่จนเป็นบ่าวจนกูจับได้ เวียนจบแล้วบ่”

“จบแล้ว”

“จบแล้วกะงานที่เฮามักอยาก อยู่เมืองกรุงกะลำบาก คนมันหลาย รถมันติด เป็นตาเบื่อ ทุกคน แย่งกันทำมาหากิน ผมเลยอยากสิกลับมามีบ้านเฮา มาเฮ็ดอยู่เฮ็ดกินลองเบ็ง...บ้านเฮาข้าวดีเนาะ” เขาพุด เหมือนหึงคำถามให้ผู้เฒ่าตอบ แต่กลับผันหน้าละจากผู้เฒ่าไปทางทุ่งสีเขียวที่กว้างสุดลูกหูลูกตา ดวงตาเขา เหมือนลอยเหมือนถูกสะกดจิตจากผู้มีญาณวิเศษ แต่ผู้เฒ่าก็ได้ชำเลืองเห็นสีหน้าและแววตาอันเปี่ยมสุขของเด็กหนุ่ม

“ใส่ปุ๋ยดอกหลานเอ๋ยมันงาม ได้เกี่ยวไปขายแล้วมันกะบ่พอใช้หนี้ค่าปุ๋ยค่ายาเขาดอก” แกพุดขึ้น ลอย ๆ เหมือนจะตอบคำถาม

คนต่างวัยทั้งสองได้ใช้คู่สระของลุงผ่องที่อยู่ข้างทางเป็นที่สนทนา เรื่องราวของชีวิตทั้งเก่าใหม่ ดีเลว ถูกเล่าขานแลกเปลี่ยนกันอย่างเข้มข้น

ในสวนของลุงผ่อง เบื้องหน้าสิทธาบัดนี้มันเป็นภาพแห่งความตระหนักไม่น้อยที่เด็กหนุ่มสนใจใคร่เรียนรู้ด้วยชีวิตจริง

“ทั้งเหม็ดนี้ลุงเอ็ดเองมาโดนแล้ว” แกเปรยขึ้นก่อนขณะทั้งสองลุกก้าวเดินไปตามคันคูที่รดด้วยกอนหญ้า และพืชผักต่าง ๆ

“ที่มันแค่ 10 ไร่ก็ ๗ แต่มันกะมีเหม็ดคุดอย่าง พอเลี้ยงปากเลี้ยงท้องของลุงกับลูกเมียบ่ว่าสิเป็นผัก มีทั้งพริก หมากเขือ หมากนาว หมากหุ้ง ละครปลา เล้าไก่ คอกหมู ลวนกกล้วย อ้อยอ้อมสระอีก...นั่น” แกพูดพร้อมชี้นิ้วประกอบ

ลุงผ่องยังคงเล่าเรื่องของแกไปคนเดียว และดูจะเป็นความสุขยิ่งที่แกได้บอกกล่าวเรื่องราวต่าง ๆ ในสวนแก ซึ่งมันเป็นความสุขใจที่แกไม่มีบอยนัก พร้อมกันนี้แกยังยืนยันให้เห็นความวิฤตบางอย่างในบ้านให้เขาฟังอีกด้วย

“ลุงเอ็ดแบบนี้ คนบ้านเขาเขาบ่สนใจดอก หลายเฮือนจึงอดอยาก เป็งเฮือนบักสังลูกเขยตาอวบ มันเอ็ดตั้งห้าสิบหกสิบไฮ มันกะยังทุกข์ยังจน ผ่อนค่ารดไถเขาสามปียังบ่เหม็ด จนก่อนลงนาปีนี่มันขายนาไปแล้วสิบไฮ...ว่ากะว่าเกาะหลานเฮี้ย คนบ้านเฮาคู่มือนี้ มีหนี้มีสินเกือบคุดเฮือน เพราะมันซี้ค้ำนเอ็ดอยู่เอ็ดกิน ผัก หญ้า กบ เขียด มันกะพากันไปซื้อของพ่อค้า เห็นแล้วกะสมเพชหลาย...”

ในอาณาจักรของระบบนิเวศน์เล็ก ๆ ที่สิทธาเดินดูพร้อมผู้เฒ่า คำบอกเล่าที่พรั่งพรูออกมา พร้อมทั้งภาพที่ปรากฏต่อหน้าของเด็กหนุ่ม มันเป็นประสบการณ์จริงที่เขาได้สัมผัส หลังจากที่เคยพบเห็น และผ่านการฝึกอบรมมาบ้างเมื่อสองปีที่ผ่านมา คราวที่เป็นอาสาสมัครขององค์กรพัฒนาเอกชนแห่งหนึ่ง

“ลุงปลูดของพวกนี้ไว้หลายเนาะ” เขาพูดขณะหยุดมองไปที่กลุ่มของหมูต้นไม้ ดอกไม้ ที่อยู่มุมหนึ่งของคันคู

“แม่นแล้ว นี่เป็นดาวเรือง นั่นเป็นกะเพรา อันดอก ๆ นั่นเป็นกอดต้นสามเดือน ทั้งเหม็ดมันเป็นต้นไม้สมุนไพรที่ลุงปลูกไว้ บางอย่างมันกะเกิดเอง มันขอยไล่แมลงกับพวกแมงต่าง ๆ ที่มากินผักกินยอดคนหากไม้ จนคู่มือผ้าของลุง ต้นไม้ของลุงบ่มีเพี้ยมีแมงกินเลย ยากะบ่เคยสิดจักเดื่อ บางอย่างกะขอยบำรุงดินพ้อมเป็นยาสมุนไพรได้อีก...” ผู้เฒ่าซี้มืออันเหี่ยวแห้งของแกไปตามชื่อหรือมบอกสรรพคุณ

ครั้นเมื่อสายตาของสิทธาละจากหมูไม้ต่าง ๆ พลันก็มีแรงดลใจให้เกิดคำถามตามอีก เมื่อเขาเหลียวไปเห็นไม้ท่อนเล็ก ๆ กองระเกะระกะอยู่ ซึ่งดูแล้วมันต้องเป็นที่สร้างหรือทำอะไรบางอย่างแน่นอน ในใจของเขาวิจิตรจึ้นว่าคงจะรื้อได้ไม่เกินสี่ห้าวันเป็นแน่ รูลุมที่มีดินติดปากอยู่ก็ยิ่งเป็นตัวบ่งบอกระยะเวลาที่มันถูกดึงออกไปได้ดี

“หม่องนี่เอ็ดหยังลุง”

เสมือนมีวัตถุอะไรบางอย่าง มาจุกที่คอหอยของผู้เฒ่า แกจะให้คำตอบกับเด็กหนุ่มลูกอย่างไรดี จะบอกตรง ๆ ก็เกรงเด็กมันจะคิดอะไรเรื่อยเปื่อยไปในทางที่ไม่ดี ไม่ควร จะบอกหลบเลี่ยงหรือก็คิดการโกหกกลัวจะเป็นบาปดังพระท่านว่าท่านสอน

สิทธาลังเกตุเห็นผู้เฒ่าขบกรามจนเห็นเป็นสันนูนทั้งสองข้าง สีหน้าก็ดูแจ่มใสและมีสุขเมื่อครู่ที่ผ่านมา ลอดลงจนเป็นขีด

“เออ...แต่ก่อนกันเป็นคอกหมู แล้วกรรมการหมู่บ้านเขามาซื้อไป เขาบอกว่าลิเอาไปเอ็ดศาลาคุ้ม
ประกวดหมู่บ้านต้นเดือนหน้า ลุงบ่ยอมเขากระบ่ฟัง”

แกตอบเด็กหนุ่มด้วยสีหน้าเคร่งขรึม จนดูเหมือนกับมีวีรกรรมของความเคียดแค้นปรากฏให้เห็นบน
ใบหน้าที่ย่ำแย่

ผู้คนสองวัยเดินละจากคอกหมูไป สัตเลาะดงกล้วย ช้างต้นขนุน น้อยหน้าและไม่ผลานาพันธุ
กับคำถามที่สันแต่กินใจผู้เฒ่าเมื่อสักครู่ หวนให้แกนึกถึงวันที่กรรมการหมู่บ้านมาทำร้ายจิตใจของแก หาก
มิใช่เพื่อหมู่บ้าน และเห็นแก่น้ำของผู้ใหญ่บ้านแล้ว คอขาดบาดตายแกก็จะไม่ยอมให้มนุษย์หน้าไหนพัง
คอกหมูของแกเป็นอันขาด

“ลุงบ่ต้องเข้าใจนะจ๋า มันเป็นข้อตกลงของกรรมการบ้านเฮา เขาเห็นว่าลุงมีไม้หลายเลยอยากลิ
ยืมไปก่อน มันเร่งด่วนอีหลีได้ บ้านเฮาหาหม่องได้บ่ได้อีกแล้ว ประกวดแล้วลิเฮามาเอ็ดให้คืนคือเก่า”

“ไปเอาไม้อื่นบ่ได้บ่บ่ะ เขาไปแล้วหม่มมันลืออยู่ใส ประกวดหมู่บ้านมือเดียวเอง ถ้าคนบ้านเฮาย่านบ่
ได้รางวัล ย่านชายหน้าเจ้านายเห็น กระบ่ต้องประกวดมันดอก” แกให้เหตุผลพร้อมแนะทางออก

“ลุงบ่เคยชวยงานเตียมงานประกวดบ้านเฮาเลยพวกกรรมการมาเอามือนี่ผู้ใหญ่บ้านเพิ่นกระบ่อก
มาอีกทีหนึ่งพ้อม” หนึ่งในกรรมการวันนั้นพูดขึ้น

วันนั้นแม้ว่าผู้เฒ่าจะให้เหตุผลดีอย่างไร ก็ดูจะเปล่าประโยชน์ จนแกเองต้องปล่อยให้เพื่อนบ้านเกิด
ของแกหรือคอกหมูต่อหน้าต่อตาตกเย็นก็ผูกหมูลามตัวติดไว้ตรงโคนเสาของเล้าไก่ที่อยู่อีกฝั่งหนึ่งของบ่อปลา
และนอนบนเตียงนาเฝ้าจนสว่าง นึกแล้วก็ให้เจ็บใจกับวิธีการพัฒนาหมู่บ้านและการเตรียมประกวดหมู่บ้าน
พัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้ใหญ่และชาวบ้านทุกคนทางไม่ได้ นับแต่นั้นมาก็ดูจะเพิ่มความขัดเคืองใจ ระหว่าง
แกกับผู้ใหญ่บ้านและคนในบ้านบางคนมากขึ้น

สิทธิ์าเป็นได้แค่คนฟังที่ดีของลุงผ่อง แม้เขาจะยังไม่ก้าวย่างเข้าบ้าน ความลับสนของความคิดสองขั้ว
ได้เกิดขึ้นในเวลาเดียวกัน พ่อของเขากำลังจะนำหมู่บ้านไปในทิศทางที่ถูกต้องจริงหรือ... ทำไมผู้ที่ผู้นำ
หมู่บ้านต้องใช้อำนาจกับลูกบ้านในทางที่ไม่ถูกไม่ควร เพื่อสนองตอบผู้คนนอกบ้านบางคนเท่านั้น แต่ใน
อีกความคิดที่อึมเเม่ใจของเขา บัดนี้เขาได้ค้นพบสิ่งที่เขาค้นหามานาน รูปแบบของวิถีชีวิตที่เกื้อกูลให้
มนุษยชาติอยู่รอดได้อย่างเป็นสุข มันเป็นเรื่องที่ผ่านการพิสูจน์ด้วยสติสัมปชัญญะด้วยภูมิปัญญาของ
ชาวบ้านมาหลายชั่วอายุคน และลุงผ่องจะเป็นตัวแทนของความคิด รวมทั้งรูปแบบของชีวิตชาวบ้านที่เขา
จะนำไปด้านกระแสดใหม่ที่กำลังดูความบ้านกุดนาท่ง

ตะวันบ่ายคล้อยลงมากแล้ว กลุ่มก้อนเมฆเริ่มเกาะตัวกันจนดูดำทึบอีกครั้ง ตามแนวเทือกเขาที่
อยู่เกลือบลับอีกด้านหนึ่งของหมู่บ้าน ก้อนเมฆได้ลอบปิดลำแสงสุดท้ายจนมืดแล้ว สมเย็นหัดดีและเย็นเยียบ
ปุยมะบนสันเขาไหลละเลียดตามสันโค้ง ดูแล้วก็เปรียบเสมือนชีวิตของผู้คนที่กำลังเดินทางเพื่อต่อสู้กับ
วิบากกรรมที่ตนสร้างมา จะตางกันก็เห็นจะเป็นแต่ขุนเขาและปุยมะเม มันก็คือธรรมชาติอันร่มเย็นและมันคง
เป็นมรดกของมนุษย์ทุกคนบนแผ่นดิน มันคงไม่แปรเปลี่ยนและเจ็บปวดกับผลการกระทำของตัวเอง
เหมือนชีวิตของมนุษย์เป็นแน่

ลีทาวูดซิบเสื้อวอร์มสีดำขึ้นไปให้สุดถึงคอหอยขณะก้าวตามผู้สูงอายุ แม้ในความรู้สึกของเราอากาศ
ต้นฤดูหนาวปีนี้ดูจะรุนแรงตั้งแต่หัวปี แต่มันคือความบริสุทธิ์ และความอบอุ่นใจที่เขาไม่ได้สัมผัสกับมันจริง ๆ
ที่บ้านเกิดมานานหลายปี

“มึงพ่ออีแพ่งใจลูกกูบ” ผู้เฒ่าถามเปลี่ยนเรื่องขณะจะออกจากสวน “มันไปกรุงเทพฯ สามเดือนแล้ว
น้ำบัวข้างบ้านพ้อมันไป กูหวงมันหลาย”

“บ่พ้อดอกลุง คนเมืองกรุงมันหลาย เมืองมันใหญ่ ผมกะอยู่แต่ว่า คนบ้านเขาไปกรุงเทพฯ หลายกั๋ว
แต่ก่อน” เขาตอบชายชราพร้อมก้าวเดินตามด้วยอาการที่รีบเร่งเพื่อให้เข้าบ้านทันก่อนที่ฝนจะลง

เย็นนั้นหลังจากลีทาละจากผู้เฒ่าเข้าบ้านแล้ว เฒ่าผ่องยังมีเรื่องราวครุ่นคิดอยู่ คำพูดที่แกบออกล่ำ
จับเด็กหนุ่มไปดูเหมือนจะมีบางสิ่งหรือบางบ้านที่มันจะเปลี่ยนแปลง หรือมันจะเป็นเพราะ
ลีทาวูด...แต่ในใจของผู้เฒ่า มันก็คือเด็กบ้านนอกที่เพิ่งจะพ้นวัยเรียนไม่นาน แต่ก่อนก็คือเด็กตามนา หากบ
เขียด เหมือนอีแพ่งใจลูกแก เพียงแต่มันเป็นอีแพ่งใจลีปี ผู้ใหญ่สนั่นพ้อมีเงินบ้างจึงส่งมันเรียนได้ ก่อน
หน้านี้ก็รู้จักมันเหมือนกับคนอื่นเขา รู้กันทั้งบ้านคือ “บักลีทาวูดเรียนดีที่ปาก” มันจะพูดจะจากับคนก็ยากจน
ดูแล้วเป็นคนขี้อายด้วยซ้ำ เมื่อมันไปเรียนที่มหาวิทยาลัยที่กรุงเทพฯ แกก็ไม่ค่อยได้พูดคุยกับมันหรือเห็น
หน้ามันจะได้ว่าบ้างก็เมื่อปีที่แล้วนี่เอง มันมาเยี่ยมบ้าน เมื่อแกบออกวาก่อนมันกลับกรุงเทพฯ มันได้มี
ปากเสียงกับพ่อแม่ เรื่องที่มันไม่อยากจะทำงานในกรุงเทพฯ แต่อยากจะมาอยู่บ้าน จนพลอยทำให้แกคิดว่า
เด็กหนุ่มคนนี้ต้องมีความคิดอะไรบางอย่างที่ไม่เหมือนคนที่เรียนสูง ๆ หลายคนเป็นแน่ โดยเฉพาะตอนที่
มันเดินดูสวนของแก ตลอดจนถามไถ่เรื่องราวแปลก ๆ ในหมู่บ้าน และความสนใจต่อการทำสวนของแก
ผิดกับเด็กหนุ่มลาวอื่น ๆ ที่ดูจะไม่ใยดีอะไรเลย

3

บ้านไม่ได้ถูกสูงมุงสังกะสีอยู่ริมสุดของหมู่บ้านด้านตะวันออก แสงไฟจากหลอดดวงหน้าบ้านวันนี้
เพิ่งถูกเปิดได้ไม่นาน แสงที่สลัวทอประกายกลางสายฝนที่รินลงปรอย ๆ พอลจะทำให้เห็นป้ายใหม่เอี่ยมที่แขวนไว้
ข้างประตูรั้ว “ที่ทำการผู้ใหญ่บ้านกุดนาท่ง นายสนั่น สนั่นของโคก” ได้ถูกบ้านที่สูงเลยหัวขึ้นไปอีกตั้ง
สามศอกของบ้านนี้เมื่อก่อนแล้งของปีที่ผ่านมานี้มันเป็นที่อยู่หลับนอนของควายหวาดตัววัวหนึ่งคู่ แต่ในวันนี้
มันมีแค่ควายเหล็ก สัญลักษณ์ของเกษตรยุคใหม่ตัวหนึ่งจอดสงบนิ่งอยู่ในสภาพที่ดินโคลนติดกันแห้งกรัง

นางสายเก็บสำหรับข้าวเย็นอยู่คนเดียวในครัว นางง่วนอยู่กับมันนานร่วมครึ่งชั่วโมงแล้ว บอกก็ครั้ง
ลำเพยลูกสาวคนเดียวก็ไม่ยอมช่วย แถมต่อว่าแกอีกที่ชอบกินข้าวเย็นในเวลาหนึ่งตีในทีวีเล่น นางคิดว่าตั้งแต่
บ้านกุดนาท่งได้ไฟฟ้ามาและหนีจากนาเข้ามาอนบ้าน อีลำเพยดูจะติดธุระมากขึ้น เดี่ยวหนึ่ง เดี่ยวละคร
ดึกคืนก่อนคืนก็ไม่ยอมหลับนอน ให้ไปใส่เบ็ดปลา จับกบเขียดมันก็ไม่ค่อยจะฟังความจนกับข้าวประจำของ
แกได้มกรี้แต่จากรดพอดำเร่ที่เข้ามาหลอกเอาเงินคนในบ้านแทบทุกวัน ตู๋เย็น ทีวี ถ้าจะไม่ซื้อก็เบือมัน
กระชั้นจะยอรำคาญกับเหตุผลที่มันยกมาอ้างว่า พ่อเป็นทั้งผู้ใหญ่บ้านทีวีก็ไม่กล้าซื้อจะอับอายชาวบ้านเขา

เปล่า ๆ ชี้นิดซีเหนียวไปถึงไหนกัน จากเหตุผลของมัน นางสายได้ยื่นแล้วก็ให้ยินยอมมาถึงทุกวันนี้ อีกอย่างแกเองก็กลัวคนอื่นเขาจะนิทาว่าไม่ทันสมัย เช่น ลุงผ่องกับทายกคำ จนพวกชาวบ้านที่ปากไม่อยู่ ลุขพูดกันว่า “เป็นคนล่าหลัง อีหยังกะบ่ซื่อ อีหยังกะบ่ไอ้ เอ็ดแต่ไฮไถแต่สวน งานพัฒนาเปิดหูเปิดตา บ่เอา”

ฝนเมื่อพลบค่ำยังคงปรอย ๆ ลงมาไม่หยุด มันเป็นความจำเียนที่ธรรมชาติมอบให้แก่ผู้คนที่งัดแผ่นดิน อย่างเขาวัวจริง ๆ บนแคร่ไม้ไผ่ได้ฤกษ์จางข้าว ผู้ใหญ่สนั่นนั่งไหลเข้าอัดพ่นยาอุณหภูมิของเหง้า ควันโขมง ด้วยสีหน้าเขม็งเครียด การสนทนาบางอย่างกับลูกชายตอนอาหารเย็นไม่ลงรอยกัน

“มิ่งลีลาออกจากจากบริษัทมาเอ็ดอีหยัง” ผู้พ่อถามขึ้นก่อนหลังจากดิ่งมวนยาออกจากปากและ เชียซีกับขอบแคร่

“เบื่อกองเทพฯ เบื่องาน เบื่อคน เบื่อ ๆ ๆ ๆ” สีทาพูดด้วยสีหน้าจริงจังพร้อมเน้นเสียงตอนท้าย นายสนั่นรู้ความคิดของลูกชายดี การพูดถกเถียงในเรื่องงานเมื่อคราวมันมาปีที่แล้ว ยังคงค้างคา มันยืนยันกับการจะลาออกจากบริษัทผลิตอะไหล่รถยนต์แห่งหนึ่ง ทั้ง ๆ ที่มันอยู่ในตำแหน่งผู้ช่วยผู้จัดการ ฝ่ายขาย แต่จะกลับมายุ่งบ้านเพื่อเลี้ยงพ่อแม่มันบ้าง ซึ่งนายสนั่นเองก็ไม่รู้ว่ามันจะมาทำอะไรนอกจาก ทำนา ทั้ง ๆ ที่แกต้องการให้มันเป็นตำรวจหรือไม่มีตำแหน่งใหญ่โตในห้างร้านบริษัท แต่วันนี้ดูจะเป็นที่ แน่นนอนแล้วว่า ล้มเหลว

“มิ่งคิดให้ตี มิ่งเรียนจบปริญญามา กูล่งให้มิ่งเรียนเหม็ดหลายกั้วคนอื่น เหม็ดไปหลายเงิน มิ่งลี มาคิดบ้ำ ๆ ลีมาอยู่บ้านเอ็ดหยัง อนาคตสิยอมตายกับไฮกับนาคือกูเบ้าะ”

ไม่มีคำตอบจากผู้เป็นลูกชาย การสนทนาหยุดลงลมเย็นจากไผ่ฝนยังคงรวบรวมมาเป็นระยะ ไบกล้วย ในสวนข้างบ้าน ไหววกระทบกันพริบ...พริบ หยดน้ำจากใบมะม่วงต้นใหญ่ที่แผ่กิ่งก้านโอบเรือนไม้ดกลงมา บนหลังคาสังกะสีดังกราว ๆ สลับหยดน้ำดังเปาะ เปาะ เป็นระยะ ๆ ตามแรงลม

“บ้านเขากำลังเอ็ดบ่ติก” เขาเน้นเสียง แล้วหยุดลมหายใจ” บ้านเฮาสีประกวดหมู่บ้าน แต่ยังมี ความพร้อม มันเป็นการพัฒนาที่บ่ติกทาง ผมขู้ว่าพ่อขาดไม้ที่สิเอ็ดคัมเลขขอฮ้องให้ลุงผ่องมังคอกหมูข้าง เห่งสระปลาแก แกบ่ยอม พ่อเลยใช้อำนาจให้กรรมการหมู่บ้านไปมัง...มันบ่ติกต้องกับการประกวดหมู่บ้าน คุณภาพชีวิตอยู่เบ้าะ”

เขาหยุดเหมือนรอคำแก้ตัวจากผู้พ่อ แต่
เงียบ

“บ้านเขากำลังเอ็ดงานพัฒนาที่ผิด พัฒนาเพื่อประกวดตามนโยบายราชการแต่บ่เบ็งสภาพหมู่บ้าน เจ้าของ หากเอ็ดบ่ติกแบบนี้ต่อไปบ้านเฮาสีแย้ เมื่อเฮาเอ็ดได้รางวัล เจ้านายทองถิ่นพื้นกะได้หน้าได้ตา ผมเคยเห็นมาหลายบ้านแล้ว เหม็ดประกวดเจ้านายพื้นกะหนีไปเลย บ่มีใผอยากเข้ามาอีก คนบ้านเฮาหละ เมื่อย เหม็ดเงิน แดมบ่ได้อีหยัง... ความคิดที่ตีความฉลาด ตัวอย่างที่ดีของบ้านเฮาไปโลเเหม็ด ที่เอ็ดแล้ว บ้านเฮาสีอยู่ดีมีสุข มีอยู่มีกิน คือบ่พากันเอ็ด...”

“มิ่งบ่ต้องมาสอนกู กูเป็นพ่อมิ่ง เป็นผู้ใหญ่บ้าน กูต้องเอ็ดตามนโยบายของราชการ หากบ่เอ็ด กะสิบ่มีผู้ได้เข้ามาพัฒนาบ้านเฮาอีก เขาให้เกียรติบ้านเฮาเต็มที่แล้วมิ่งฮูบ...”

นายสนั่นแย้งด้วยเหตุผลที่คิดว่าดีที่สุดในวิธีอีกมวนถูกจุด แสงไฟจากไม้ขีดที่มีเปลวแคริบหรี่ ฉายให้เห็นใบหน้าที่เคยยิ้มขริบพอลาง ๆ

“การรักษาเกียรติของบ้านเฮามันบ่แม่นแบบที่บ้านเฮาเฮ็ดอยู่ ของอีหยังมันบ่มีกะบ่ต้องดิ้นรนหาเงินตัวเองย่ำแย้ บอกเพื่อนไปตีว่าบ่พ้อม... เป็นหยังบ้านเฮาต้องไปบอกไปสั่งบ้านเฮาทุกเอือน ไปซื้อหาผ้าขาวม้าตี ๆ มาคอยผูกแวนกรรมกรรมที่มาประกวด รวมเงินกันไปซื้อผัก ซื้อปลาเอาเฮ็ดอาหารตี ๆ ให้เจ้านายเห็นกิน ทั้ง ๆ ที่คนบ้านเฮาสีหากบจักโตมาบั้งกะยาก แบบนี้เป๊าะที่เขาเห็นว่าพัฒนาแล้ว สร้างความเดือนร้อนให้บ้านเจ้าของแต่สนองต้นตอความอยากคืออยากเด่นของเจ้านายบางคน.. หือหือมีหยังแก้ได้อีกว่ามันตึกมันควร...”

เจียบ

“ผมบ่ว่าหยังกับงานประกวดที่ตีถึงนี้ แต่เหม็ดงานแล้ว ผมอยากให้ทุกคนชวยกันคิดหาทางตีแก้ที่ผ่านมา”

เสียงลมที่วู่วิวมาไม่ขาดสาย สีทาก้มลงดูนาฬิกาที่ข้อมือ สองยามเศษแล้ว เสียงทิวบินบ้านเจียบไปนานกว่าชั่วโมง น้องสาวและแม่มดจะหลับสนิท ผู้ห่อไม่รู้เดินลัดลอดใต้ถุนไปไหนเสียงพูดบอกไม่ได้ยินสักคำ สีทาขึ้นเรือนทิ้งร่างที่อ่อนเพลียลงบนเสื่อลำกกผืนเก่า ๆ ตรงห้องพระ พยายามข้มตาให้หลับ ให้มันหลับไหลไปพร้อมกับคำถาม และเรื่องราวต่าง ๆ ที่ประดังประเดเข้ามาในหัวความคิดของวันคืนนี้

4

สองสัปดาห์ต่อมา ในวันประกวดหมู่บ้านพัฒนาคุณภาพชีวิตที่บ้านกุดนาหง่ ชาวบ้านดูจะครึกครื้น ตื่นเต้นกับงานที่ถือว่เป็นเกียรติในระดับจังหวัด เจ้าหน้าที่ท้องถิ่นหน้าซันตาบานไปตาม ๆ กันกำหนดการตลอดจนสิ่งของต้อนรับต่าง ๆ ดูพร้อมสรรพ ถนนหนทางกลางหมู่บ้านและทุกซอกทุกซอยดูสะอาดสะอ้าน ถึงขยะหน้าบ้านมีทุกหลังคาเรือน แต่ปราศจากขยะอยู่ภายใน ลานบ้านเกือบทุกหลังคาแทบจะมองหาเม็ดกรวดไม่เจอ เพราะถูกเก็บกวาดจนเรียบ พร้อมพรมน้ำบนลานดินตั้งแต่สิ้นเสียงโกลิ่แห่ แนวไม้ไผ่ที่ตีทำเป็นรั้วริมทางกลางหมู่บ้านถูกทาด้วยสีขาว และยาวเสมอเป็นแนวเดียวกันตลอดศาลาคุ้ม สัญลักษณ์ตลอดกาลของงานประกวดหมู่บ้านทุกจุดตกแต่ง ประดับประดาสวยงาม พร้อมมีข้อมูลต่าง ๆ เขียนติดเต็ม ไม่ว่าจะเป็จำนวนครัวเรือน คน รถไถนา วัว ควาย เป็นต้น ดูแล้วแตกต่างจากหมู่บ้านกุดนาหง่เมื่อหนึ่งเดือนที่ย่างมา กลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งออมทรัพย์ เยาวชน และกลุ่มอื่น ๆ ถูกบรรยายในภาคบ้าย่อยอย่างถูกต้องตามโพยที่เจ้าหน้าที่จากอำเภอมาอนซักซ้อมเตรียมล่วงหน้า

สีทาก็คงเป็นเด็กหนุ่มธรรมดาคนหนึ่งในหมู่บ้านที่เป็นได้แค่คอยนั่งดูสิ่งต่าง ๆ ที่กำลังเกิดขึ้นตามวิถีทางของการพัฒนาคุณภาพชีวิตยุคใหม่ ยุคที่กระทำเพื่อสนองตอบผู้คนเบื้องบนเท่านั้น ลุงผ่องก็คือชายเฒ่าที่เจียบขริบและเฉยเมยต่อทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้น ไร่นา บ่อปลา สวนผักของแกดูจะไม่มีใครพูดถึงเอาเสียเลย

คณะกรรมการผู้ตัดสินการประกวดพร้อมเจ้าหน้าที่ในท้องถิ่น ผู้ใหญ่บ้าน และชาวบ้าน ได้เดินดูสภาพของหมู่บ้านทั่วทุกตรอกทุกซอย จนเกือบสี่โมงเย็นจึงกลับเข้าศาลาวัดอีกครั้ง และประธานจากจังหวัดได้กล่าวปิดงาน

“...ผมเห็นแล้วก็ดีใจ คนบ้านภูตนาท่งร่วมใจกันดี หมู่บ้านสะอาด กลุ่มก็มีयेละและก็ทำงานกันได้ดี ผมขอให้ทุกคนตั้งร้งทำงานกันต่อไป แต่เออ...” ท่านหยุดและคิดสักครู่ก่อนกล่าวต่อ “คนบ้านเราไม่ทราบว่ามีใครทำเกษตรแบบผสมผสาน ปลูกผัก เลี้ยงปลาหรือไม่ ผมทราบว่าารทำมาหากินแบบนี้จะเป็นการช่วยให้ชาวบ้านมีอยู่มีกินได้บ้าง สตรรายจ่ายที่จะไปซื้อผักซื้อปลาที่ตลาด... ผลการประกวดจะเป็นอย่างไรนั้น ทางเจ้าหน้าที่อำเภอจะมาแจ้งให้ทราบอีกที ก่อนจะลาจากกัน ผมขอขอบคุณเจ้าหน้าที่อำเภอ ตลอดจนเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายและชาวบ้านภูตนาท่งทุกคน ขอให้ทุกคนจงมีความสุขตลอดไป และมีคุณภาพชีวิตที่ดี...”

พอสิ้นเสียงประธานกล่าว เสียงปรบมือของผู้คนทั้งศาลาที่ตั้งกัก้องขึ้นเหมือนนัดหมายกันไว้ ก่อนนั้นตั้งกระหึ่มจนแทบจะได้ยินไปทั้งหมู่บ้าน ใบหน้าของชาวบ้านทุกคน โดยเฉพาะผู้ใหญ่สนั่นดูจะมีความสุขและพอใจกับความสำเร็จที่ดูขมเขยในวันนี้

ผู้คนที่มาร่วมงานทั้งหมด การมการจากอำเภอ จังหวัดแยกย้ายกันออกจากบ้าน เสียงเครื่องยนต์คำรามขึ้น...แทบจะพร้อมกัน มุ่งหน้าออกจากหมู่บ้าน พร้อมทั้งฝุ่นสีนวลที่มีให้เป็นไม้มากนักไว้เบื้องหลัง ตรงจากทางเข้าหมู่บ้าน หลายคนจะเงื่องตามเสมือนสัตว์ประหลาดที่แะมาเยี่ยมเยือน

5

หนึ่งเดือนผ่านไป สำหรับการประกวดหมู่บ้าน ดูฝนจะหมดไปแล้วจริง ๆ ช่วงนาข้าวที่เขียวขจีเมื่อสามเดือนที่แล้ว บัดนี้กลางท้องทุ่งล้วนแต่มองเห็นเป็นสีทองของรวงข้าว ลมเย็นของอากาศหน้าหนาวเริ่มพัดเข้าสู่หมู่บ้านภูตนาท่งรุนแรงและเย็นยะเยือกมากขึ้นกว่าเดิม กองไฟที่คุ้มไล่ไอเย็นในกายทุเข้ามีให้เห็นเน่ทุกเรือน สีทาทันบนแคร่ไม้ไผ่ได้ดูฉางข้าว ชาวเปิดดูหนังสือที่เกี่ยวกับการเกษตร งานพัฒนาที่ติดตัวมาจากกรุงเทพฯ สองตามเล่ม เพื่อรอให้ถึงเวลานัดประชุมของวันนี้ งานประกวดหมู่บ้านที่ผ่านไปกับผลกระทบที่ตามมาอย่างภายหลัง ในความคิดของเขาแล้ว ดูจะตรงกับหลายสิ่งที่ได้คาดการณ์ไว้ล่วงหน้า มันเปรียบเสมือนพายุก้าวที่พัดโหมกระหน่ำเข้าบ้านภูตนาท่งอย่างกะทันหัน จนทุกคนแทบจะตั้งตัวไม่ติด หลายสิ่งหลายอย่างที่เกิดขึ้นต่อมา มันเป็นข้อเท็จจริงที่แทบจะไม่ต้องบอกกล่าวหรือประชุมอะไรกันเลยในหมูของชาวบ้าน ไม่ว่าจะเป็นความสปรกษของท้องถนน สภาพหักพังของรั้วบ้าน การมองข้ามความสำคัญองศาลาคู่...ทีครั้งหนึ่งบางหลังกว่าจะหรั้ไม้มาสร้างได้ก็แสนจะยากเย็นแสนเข็ญ ตลอดจนบางกลุ่มกิจกรรมหยุดชะงัก บางกลุ่มสลายตัวหมด หลายคนเอือมระอาต่อการณ์ประชุมต่าง ๆ พ่อของสีทาเองต้องนอนรักษาตัวอยู่บ้าน งานการไม่สามารถทำได้ เพราะป่วยเป็นโรคกระเพาะอาหารอีกเสบตั้งแต่หลังประกวดหมู่บ้าน สองสัปดาห์ ทุกครัวเรือนจึงมุ่งงานเกี่ยวข้าวเบา บางคนก็เร่งเกี่ยวข้าวหนัก เพื่อให้เสร็จก่อนที่แดดจะแผดเผาจนรวงกรอบรวงหล่นกองบนดิน และให้ทันส่งหนี้ค่างวดโต ค่าปุ๋ย และค่าใช้จ่ายอื่น ๆ อีกอีกประการ

“หรือชีวิตชาวนามันจะเป็นแบบนี้ตลอดไป” เขาคิดแล้วหวนให้นึกถึงคำพูดของพ่อเมื่อคราวถึงบ้านวันแรก

“มึงสิมาอยู่บ้านเข็ดหยัง อนาคตสิยอมต่ำกับไฮกับนาคือกูเบาะ...”

แม้พอจะต่อว่าต่าง ๆ นานา กับคำตัดสินใจของเขาในวันนั้น วันนี้ความตั้งใจเดิมก็ยังไม่เปลี่ยนแปลง และพอเขายังเคยพูดในวันหนึ่งหลังหันการประกวดว่า “สองเบิ่งหากมึงแน่” แต่สิ่งที่เขาคิดและจะทำมันก็มีใช้สิ่งที่เขาจะทําเพื่อเอาชนะพ่อหรือบุคคลใดทั้งนั้น

การที่เขาได้พบกับลุงม่วง การได้สัมผัสบางแง่มุมของชีวิตชาวบ้านผู้เปี่ยมด้วยปัญญาอันเลิศ ทูตที่กว้างไกลในการมองอนาคตที่จะต้องประสบกับภาวะวิกฤตของสังคมหมู่บ้านสมัยใหม่หรือรบกับการได้พบเห็นรูปแบบงานพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ผู้ประกอบการบ้านเมืองมอบให้ชาวบ้านแบบฝักริชโรยหน้าด้วยแล้ว ก็ยังเป็นแนวทางให้เขาใช้เป็นตัวเร่งกระตุ้นเพื่อให้คนในหมู่บ้านคิดและเลือกเส้นทางเดินหรือกำหนดทิศทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเอง

สีทาคัดสินใจแน่นอนที่จะไม่กลับไปทำงานกรุงเทพฯ อีก ซึ่งพ่อแม่เองก็ยอมจำนนต่อเหตุผลของเขาอย่างสุดจะหัดทอน ในบางวันภาพของความเรียบง่าย สงบสุข ของบ้านภูคณาทงเมื่อ 10 กว่าปีมาแล้ว ก็ยังผุดขึ้นในหัวของความคิด ภาพหลายอย่างเขายังคงจดจำได้อย่างสนิทใจว่า เดิมชาวบ้านของเขา การต่อสู้แย่งกัน และดิ้นรน เพื่อให้ได้มาจุนเจือปากท้องมิได้ลำบาก และเสียเปรียบอย่างทุกวันนี้เลย การปลูกพืชผัก ทำนาทำไร่ มิได้ทำเพียงอย่างเดียวเพื่อขาย และส่งพ่อค้า ดินตอมท้องนา ป่าสวนอุดมสมบูรณ์ บุญกระสอบจากตลาด ยาจิด ออร์โมนเร่ง ไม่มีโอกาสได้เหยียบย่ำผืนนาของเขาเลย แต่ทุกคนก็ไม่เคยอดอยากและทุกข์ร้อนแรงแยงใด ชาวบ้านทุกรุ่นเรือนรู้จักเพียงพอในการทำเพื่ออยู่พอกิน ทุกครอบครัวต่างเอื้ออาทรต่อกัน ใครมีพืชผัก ข้าวหม้อแกงจาน ก็แบ่งปันเพื่อนบ้านกันกิน ชาวบ้านมีความสัมพันธ์เป็นหนึ่งเดียว แต่ทุกวันนี้ทุกอย่างดูจะเลื่อนหายไปกับกาลเวลา

“มึงไปเสียดงานเมืองจรวงอน ทือว่า...สองบบรรจงานบได้ ค่อยกลับมาเฮ็ดคือมึงคิด...” แม่พูดให้ทางออกกับเขาแค่นี้เองในวันหนึ่ง แม่แม่จะไม่เห็นด้วยกับความคิดของเสียทั้งหมด สีท ก ๗ แล้วสีทาก็ยังเห็นว่าแม่ก็ยังแวงความเข้าใจ เพื่อคนรุ่นหลัง ๆ อย่างเขานั่ง

สีทายืนยันกับตัวเองเสมอว่า วันนี้เขาอาจจะไม่มีพลังกล้าแกร่งพอ ในอันที่จะจุดประกายยับยั้งกระแสวัฒนธรรมใหม่ที่ไม่เอื้อต่อการส่งเสริมให้วิถีชีวิตชาวบ้านสงบสุขให้พ้นเลยออกไปได้ แต่รูปธรรมของวิถีการผลิต เพื่อการพึ่งตนเอง การรู้จักรักษาสมดุลของระบบนิเวศน์ น่าจะเป็นทิศทางใหม่ที่จะเริ่มสร้างต้นตอให้เติบโตใหญ่ ในบ้านภูคณาทง

หมดงานเกี่ยวข้าวได้ไม่นาน สีทาคัดสินใจเลือกที่นาประมาณ 7 ไร่ เพื่อปรับปรุงพื้นที่เป็นป่อเลี้ยงปลา ทำคันคูเพื่อปลูกไม้ผลผักต่าง ๆ ตลอดจนที่นาและเลี้ยงปลาในนาข้าว ซึ่งนอกจากแรงงาน กำลังกายกำลังใจ ที่ได้จากทุกคนในครอบครัวแล้ว ลุงม่วงและชาวบ้านคนอื่น ๆ ก็เริ่มลงมือทำกัจัดระบบหมุนเวียนแรงงานกันไปเรื่อย ๆ ทั้งนี้ความเข้าใจ สนใจของชาวบ้านต่อกิจกรรมดังกล่าวเกิดจากสาเหตุที่สีทาเองต้องพยายามอย่างยิ่งที่จะกระตุ้น ชักชวน ตลอดจน อธิบายถึงผลเสียของระบบการทำเกษตรแบบมุ่งสร้างผลผลิตเพื่อการค้า การทำลายระบบต้นน้ำ ดินเสื่อม จากการใช้ปุ๋ยเคมีและยามาฆ่าแมลง ตลอดจนคำนึงถึงเพื่อเนื้อเหิมกับวัฒนธรรมสมัยใหม่ รวมทั้งผลดีของการทำมาหากินแบบพออยู่พอกิน และจุนเจือเนื้อแกงกันเหมือนหมู่บ้านในอดีต

ผ่านพ้นไปจนเข้าฤดูฝนอีกครั้ง พืชผัก ไม้ผล และปอปลาทองของกลุ่มผู้สนใจ แนวทางดังกล่าวก็เริ่มจะเห็นผลแห่งความมั่งคั่งในระยะแรก ทุกคนภูมิใจกับการลงแรงของตนเอง แนวทางที่ง่ายและมองเห็นในระยะยาว ซึ่งหลายคนก็เริ่มที่จะมั่นใจว่าเป็นแนวทางที่ถูกต้อง ผู้คนในหมู่บ้านเริ่มยอมรับระบบการสร้างผลผลิตแบบดั้งเดิมดังกล่าว รวมทั้งลุงผ่องและสีทา

ตะวันสายมากขึ้น ชาวบ้านกลุ่มนี้ดั้นด้นมาไว้ที่อิมจากอาหารเช้าแล้ว ก็ทยอยกันมาเรื่อย ๆ จนเกือบเต็มได้ฤกษ์ดวงข้าวที่เตรียมไว้ และลุงผ่องดูจะเป็นคนแรกที่มาถึง แกได้ขึ้นไปเยี่ยมอาการเจ็บของผู้ใหญ่ที่นั่งบนบ้านอยู่นาน สีทากำหนดประชุมวันนี้ก็เนื่องจากเขามีโปรแกรมที่จะนำตัวแทนของชาวบ้านไปศึกษาดูงานในอีกสามวันข้างหน้า ทั้งนี้ก็เป็นผลมาจากการพูดคุยกันในครั้งก่อน ๆ โดยชาวบ้านเห็นว่า หากพวกเขาได้พบเห็น พบปะพูดคุยกับบุคคลอื่น ๆ ที่มีรูปแบบการดำเนินชีวิตอันจะเป็นทางออกเพื่อความอยู่รอดของหมู่บ้าน นอกจากไรรูปแบบผสมผสานของลุงผ่องแล้วหลายคนคงจะเชื่อว่าการทำเกษตรธรรมชาติที่เน้นการเกื้อกูลกันของพืชกับพืช ของสัตว์กับสัตว์และของพืชกับสัตว์ การลดใช้สารเคมีในการเพิ่มผลผลิต การพัฒนาที่ไม่ละเลยวัฒนธรรมดั้งเดิมของหมู่บ้าน การรักษาป่า ดิน น้ำ เพื่อความสมบูรณ์และคงอยู่อันสมดุลของธรรมชาติ ตลอดจนการเห็นความสำคัญของการรวมกลุ่มเพื่อพัฒนากิจกรม อันจะเป็นเครื่องต่อรองกับเบื้องบนได้ นั่นแหละ...เป็นทางออกของหมู่บ้านโดยภูมิปัญญาของชาวบ้านเอง

- การตกเบ็ดกบ** - มีจริงตามหมู่บ้านแทบจะทุกภาค บางแห่งเรียกว่า "ล่อกบ" บางแห่งเรียกว่า "ทกกบ" ทกกบ/ตกเบ็ดกบ - ส่วนมากคนภาคอีสานจะเรียก
- ล่อกบ** - บางจังหวัดทางภาคตะวันออก เช่น ชลบุรี ปราณบุรี เป็นต้น
- วิธีการ** จะคล้ายกันคือ ใช้ล้าไม้ไผ่ไม้ใหญ่มากนั้ ยาวโดยเฉลี่ยประมาณ 4 วาเศษ เชือกที่ใช้มัด ส่วนมากจะนิยมใช้ เส้นเอ็น หรือ ไนล่อนเขียว
- ฤดูตก** จะตก/ทก หรือล่อ ในนาข้าวที่โตพอสมควรแล้ว แต่อาจจะยังไม่ตั้งท้อง น้ำในนาจะปริ่ม ๆ คือ ไม่ท่วมดินทั่ว
- เหยื่อ** จะนิยมใช้ ดอกมะเขือ หรือ ดอกผักบุ้ง เป็นตัวล่อให้กบเห็นก่อน อันจะดึงดูดให้กบวิ่งเข้ากินเหยื่อ

การพัฒนาชนบทที่ยั่งยืนในประเทศไทย*

อารีรัตน์ หอมเนียม

คำว่า “การพัฒนา” มีผู้ได้ให้ความหมายไว้มากมาย ซึ่งถ้าจะสรุปไปแล้ว การพัฒนา หมายถึง กระบวนการในการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของกลุ่มบุคคลเป้าหมายมุ่งให้เกิดความเสมอภาคและการกระจายอย่างเป็นธรรมทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม เพื่อให้เกิดช่องว่างระหว่างคนจนกับคนรวยน้อยที่สุด ทั้งการเปลี่ยนแปลงนี้ สามารถที่จะกำหนดทิศทางของการเปลี่ยนแปลง มีโครงสร้างและระบบที่เหมาะสม ตลอดจนการควบคุมอัตราการเปลี่ยนแปลงอย่างบังเกิดผล

ชนบทตามความหมายในพจนานุกรม แปลว่าบ้านนอก ซึ่งหมายถึงท้องถิ่นที่อยู่ห่างไกลจากหัวเมืองออกไป ตามความเข้าใจของคนทั่วไป ชนบทเป็นถิ่นที่ยังไม่เจริญ คนที่มาจากชนบทจึงมักถูกเรียกเป็นเชิงหยามในที่ว่ามาจากบ้านนอก อันมีความหมายว่าเป็นคนที่ยังไม่เจริญ ซึ่งแท้ที่จริงการตีความเช่นนั้นหาได้ถูกต้องไม่ เพราะยังไม่มีใครตั้งเกณฑ์ว่าอย่างไรคือเจริญ และอย่างไรคือไม่เจริญ ชนบทเป็นถิ่นที่น่าอยู่ยิ่งเมื่อเราได้พิจารณากันด้วยใจเป็นธรรมแล้ว ก็ยิ่งมองเห็นว่าน่าอยู่กว่าในเมืองใหญ่หลายเท่า เพราะยังไม่มีใครตั้งเกณฑ์ คนที่ชอบธรรมชาติ เช่น ฟุ้งนา บัวเขา แสงแดด สายลมที่บริสุทธิ์สมเป็นธรรมชาติจริง ๆ ก็ต้องไปอยู่ในชนบท คนที่รักความสงบร่มเย็นก็ต้องไปอยู่ในชนบท ดูในชนบท จะศึกษาชนบทธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิม ก็เห็นจะต้องไปศึกษาในชนบท เพราะในชนบทสิ่งเหล่านี้ยังไม่เปลี่ยนแปลงไปเท่าไรนัก แม้เวลาจะล่วงเลยมานานแล้วก็ตาม ชนบทเป็นท้องถิ่นที่น่าอยู่ เพราะยังมีสิ่งที่เป็นธรรมชาติสร้าง เหลืออยู่มากมายไม่ว่าจะเป็นป่าเขา ธรรมชาติได้สร้างความสดชื่น ความเบิกบาน แก่ผู้อยู่อาศัยมองไปทางใดก็เป็นทีเจริญตาเจริญใจ พืชพันธุ์ธัญญาหารก็มีอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ คนในชนบทก็มีน้ำใจโอบอ้อมอารี ไม่แบ่งแย่งแข่งขันกันเหมือนคนในเมือง มีการมีงานต่างช่วยเหลือกันด้วยน้ำใจจริง

การพัฒนาชนบท คือกระบวนการที่มุ่งส่งเสริมให้ประชาชนในชนบทมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นในทุก ๆ ด้าน โดยประชาชนเป็นผู้ริเริ่ม และมีส่วนร่วมในขบวนการพัฒนาในทุกขั้นตอน ด้วยการพึ่งตนเองให้มากที่สุด และส่งเสริมด้วยการช่วยเหลือจากภายนอกเท่าที่จำเป็น

การพัฒนาชนบทต้องเป็นไปตามเป้าหมายหรือปัญหาของคนส่วนใหญ่ในชุมชนผสมผสานกับเป้าหมายหรือความต้องการของผู้บริหารประเทศ โดยกระทำในระดับที่มุ่งทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่ราบรื่น

*ได้รับรางวัลชนะเลิศจากการประกวดความเรียงหัวข้อ “การพัฒนาชนบทที่ยั่งยืนในประเทศไทย” จัดโดย สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ร่วมกับคณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาชนบท (กปอพช.), 2534

ของคนในสังคมให้เกิดขึ้นในอันที่ต่อเนื่องมาจากพื้นฐานของการพัฒนาบุคคลทั้งนี้เพราะสภาพของปัญหาแต่ละพื้นที่จะแตกต่างกัน ทั้งขีดความสามารถ ความพร้อมทั้งทรัพยากรและกำลังคนที่จะต่อสู้กับปัญหาที่แตกต่างกัน เงื่อนไขและโครงสร้างของสังคม แต่ในขณะเดียวกันในทุกพื้นที่จำเป็นต้องมีเป้าหมายร่วม ซึ่งเป็นเป้าหมายของชาติเพื่อจัดปัญหาการเอาตัวเอาเปรียบ เรื่องมือใครยาวสาวได้สาวเอาของพื้นที่เป้าหมายหรือชุมชนที่มีความสามารถอยู่แล้วเป้าหมายร่วมของชาติซึ่งจำเป็นต้องกำหนดขึ้นตามพื้นฐานร่วมของพื้นที่เป้าหมายส่วนใหญ่ของประเทศ เพื่อที่จะมีทิศทางของการพัฒนาที่ชัดเจน มีแนวทางที่เหมาะสมในการที่จะสามารถสนองตอบปัญหาที่แตกต่างกัน และมีความหลากหลายของเงื่อนไขและสถานการณ์ได้ ช่องว่างของการพัฒนาระหว่างพื้นที่จึงจะไม่แตกต่างกันมากนักหรือถ้าแตกต่างกันบ้างก็สามารถที่จะพึ่งพาซึ่งกันและกันเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ในรูปของการประสานผลประโยชน์ที่เหมาะสม

วัตถุประสงค์ของการพัฒนาชนบท คือการดำเนินงานในกิจกรรมในทุกสาขาที่เกี่ยวข้องเพื่อมุ่งที่จะปรับปรุงประสิทธิภาพในการผลิต มีการเพิ่มการทำงานมากขึ้นหรือสร้างงานในชนบทเพื่อให้กลุ่มบุคคลเป้าหมายมีรายได้เพิ่มขึ้น รวมทั้งการเพิ่มระดับที่ยอมรับขั้นต่ำของมนุษย์ในเรื่อง อาหาร ที่อยู่อาศัย การศึกษาและสุขภาพและการดำเนินกิจกรรมทุกอย่างต้องส่งผลให้หรือมีส่วนร่วมทำให้เศรษฐกิจโดยส่วนรวมของชาติดีขึ้นด้วย

รูปแบบของการพัฒนาชนบท มีมากมายหลายรูปแบบ ซึ่งเป็นการยากที่จะระบุได้ครบถ้วนว่ารูปแบบนั้นมีอะไรบ้าง และแต่ละรูปแบบก็มีส่วนที่เหมือนกันและส่วนที่แตกต่างกันเล็กน้อยตามสภาวะขององค์กรและพื้นที่ที่นำมาใช้ ในที่นี้จะขอยกตัวอย่าง การพัฒนาชนบทด้วยการพัฒนาชุมชน หลักการของการพัฒนาชุมชน อาจสรุปได้เป็น 4 ประการ คือ (1) หลักการช่วยตนเอง โดยเริ่มจากสภาพการณ์ที่เป็นอยู่ของประชาชนโดยทำแบบค่อยเป็นค่อยไป เพื่อให้ชาวชนบทมีโอกาสเรียนรู้จากการทำงานนั้น เริ่มจากโครงการเล็ก ๆ และนำไปสู่การขยายเป็นโครงการใหญ่ และทำได้ยากขึ้น (2) พยายามใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นให้มากที่สุด (3) ยึดหลักการให้ประชาชนมีส่วนร่วมให้มากที่สุด (4) ใช้ประโยชน์จากผู้นำท้องถิ่นให้มาก ส่วนวิธีการทำงาน คือตัวแทนของรัฐบาลที่ทำงานในระดับตำบลและหมู่บ้านจะทำหน้าที่ ในฐานะผู้นำการเปลี่ยนแปลงโดยการร่วมมือกับผู้นำท้องถิ่นเพื่อรวมกลุ่มชาวชนบทในการค้นหาปัญหา หรือกำหนดความต้องการของท้องถิ่น กำหนดวิธีการในการแก้ปัญหาหรือหาทางทำให้ความต้องการนั้นบรรลุผลโดยใช้หลักการมีส่วนร่วมโดยอาศัยทรัพยากรของท้องถิ่นและการช่วยตนเอง

การพัฒนาชุมชนอาจจัดได้ว่าเป็นรูปแบบการพัฒนาชนบทซึ่งเน้นโครงการที่มีใช้การเกษตร กิจกรรมการพัฒนาส่วนมากเน้นไปทางด้านสังคม อาทิ การรวมกลุ่มมีกิจกรรมและส่งเสริมอาชีพนอกเหนือการเกษตร กลุ่มกิจกรรมระดับอายุต่าง ๆ

แนวทางการพัฒนาชนบทของไทยนั้นจะต้องใช้หลายแนวทางผสมผสานกันตามเงื่อนไขสถานการณ์ของทรัพยากรและขีดความสามารถของชุมชนที่แปรเปลี่ยนไปตามช่วงเวลาหนึ่ง ๆ ในการพัฒนาชนบทนั้นเรามุ่งที่จะศึกษาและทำให้ประชาชนมีการเปลี่ยนแปลง คุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น และส่งผลให้เกิดความก้าวหน้าของประเทศ ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และสิ่งแวดล้อม ในการพัฒนาจะต้องใช้หลักการดังนี้คือ

- ยึดประชาชนเป็นหลักในการนำการเปลี่ยนแปลง กล่าวคือ เจ้าหน้าที่ที่จะกระทำการใด ๆ ก็ตามจะต้องคำนึงถึงประโยชน์ของประชาชนในท้องถิ่น และส่วนรวมเป็นที่ตั้งมากกว่าที่จะคำนึงถึงประโยชน์ของ

หน่วยงานของชนเพียงอย่างเดียว หรือเพื่อประโยชน์ส่วนตน อย่างไรก็ตามการทำงานนั้นต้องสอดคล้องกับวัตถุประสงค์และความต้องการของชาติด้วย

- การกำหนดกลุ่มเป้าหมายให้ชัดเจนว่าใครจะเป็นผู้ที่เกี่ยวข้องและได้รับประโยชน์ต่อการพัฒนา ในการกำหนดเป้าหมายทั้งเป้าหมายพื้นที่และบุคคล คือไม่เป็นตัวบุคคลใดบุคคลหนึ่งเท่านั้น ซึ่งบุคคลจะต้องมีวุฒิภาวะสูง คือจะต้องมีความตั้งใจจริง มีพื้นฐานความรู้และประสบการณ์ และมีความมั่นใจที่จะช่วยเหลือเพื่อนร่วมกลุ่ม แลที่สําคัญควรจะเป็นกลุ่มที่ยากจน

- ยึดหลักการพัฒนาคุณภาพของบุคคลเป้าหมาย ให้มีความสามารถในการประกอบการการค้าวงชีวิตที่สูงขึ้น โดยการปลูกฝังอุดมการณ์พึ่งพาตนเอง การทำงานร่วมกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

- การดำเนินการเปลี่ยนแปลงในชุมชนโดยผ่านองค์การที่เป็นทางการ คือ สภาตำบล คณะกรรมการหมู่บ้าน

- เริ่มต้นจากสิ่งที่มีอยู่ในชุมชน โดยเริ่มจากสิ่งที่เป็นพื้นฐานที่สำคัญในการฝึกกำลังประชาชน ให้มีส่วนร่วมให้มากขึ้นในโครงการของรัฐ

- การริเริ่มโดยประชาชน ในชุมชน โดยเฉพาะการกำหนดปัญหาความต้องการและการกำหนดโครงการพัฒนาและมีส่วนร่วมในการพัฒนาทุกขั้นตอน

- การใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนให้เกิดประโยชน์สูงสุด

- เปลี่ยนรูปแบบของการทำงานของเจ้าหน้าที่จากการเป็น “ผู้ให้” มาเป็นผู้สนับสนุน และเปลี่ยนรูปแบบที่ประชาชนเคยเป็นเพียง “ผู้รับ” มาเป็น “ผู้ริเริ่ม” ดำเนินการเองและแก้ปัญหาด้วยตนเอง หรือร่วมกันแก้ปัญหาโดยประชาชนในชุมชน เพื่อให้แนวคิดในการพึ่งพาตนเองเป็นผลในทางปฏิบัติที่เป็นจริงขึ้น และทำให้เกิดการเพิ่มประสบการณ์ของประชาชนในการทำงานโดยการเรียนรู้ด้วยตนเอง

- ทำงานด้วยการประสานงานระหว่งกันระหว่งของเจ้าหน้าที่ 4 กระทรวงหลัก คือ เกษตร มหาดไทย สาธารณสุข และการศึกษาธิการ เพราะมีเจ้าหน้าที่อยู่ในระดับหมู่บ้านและตำบล

- การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชนจะต้องส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ปรับปรุงโครงสร้างทางเศรษฐกิจที่มีอยู่ให้อำนวยต่อการพัฒนายิ่งขึ้น โดยเฉพาะการปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจเพื่อแก้ปัญหาปากท้อง และปัญหาทางสังคม เพื่อให้มนุษย์อยู่ร่วมกันฉันท์พี่น้อง

การพัฒนาชนบทแบบยั่งยืนเป็นการพัฒนาที่แท้จริงประชาชนจึงจะช่วยเหลือตนเองได้อย่างต่อเนื่อง และเป็นวิธีการที่ใช้ได้นาน

ทางเลือกของการพัฒนาชนบทแบบยั่งยืน ควรอยู่บนรากฐานของการทำงานร่วมกัน ยึดประชาชนเป็นหลัก และการพึ่งตนเอง ประชาชนในชนบทส่วนมากประกอบอาชีพเกษตรกรรม ดังนั้นทางออกของเกษตรกร โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกษตรกรรายย่อยก็น่าจะเป็นการพึ่งตนเองมากที่สุดในปัจจุบันมีเกษตรกรรายย่อยอยู่จำนวนหนึ่งได้หันกลับไปสู่แนวคิดการเกษตรแบบดั้งเดิม ซึ่งเรียกว่า การเกษตรแบบผสมผสาน

และไร่นาสวนผสม เกษตรกรผู้นำแนวคิดเหล่านี้มาปฏิบัติซึ่งเป็นที่รู้จักกันทั่วไปมีหลายท่าน อาทิ ผู้ใหญ่ วิบูลย์ เข็มเฉลิม แห่งบ้านห้วยหิน อ.สนามชัยเขต จ.ฉะเชิงเทรา มหาอภัย สุนทรชัย แห่งบ้านตะแบก ต.สลักได อ.เมือง จ.สุรินทร์ แนวคิดที่อยู่เบื้องหลังการเกษตรแบบผสมผสานและไร่นาสวนผสมของ เกษตรกรไทยก็คือ แนวคิดการพึ่งตนเอง โดยลดการพึ่งพาภายนอกให้น้อยที่สุดทั้งด้านการผลิตและการ บริโภค มุ่งใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เป็นประโยชน์สูงสุด ไม่มีการทิ้งเศษพืชและมูลสัตว์ไปโดยเปล่าประโยชน์ การผลิตเป็นไปเพื่อกินเพื่อใช้ภายในครัวเรือนเหลือกินจึงจะขายแม้ราคาตกก็ไม่เดือนร้อนเพราะไม่ได้มุ่งผลิต เพื่อขายขณะเดียวกันต้องพยายามตัดการบริโภคสิ่งที่ไม่จำเป็นหรือทำเองไม่ได้

หลักการที่เห็นว่าดีที่สุดในปัจจุบัน หากต้องการเห็นชนบทที่ล้ำหลังและขาดโอกาสได้รับการพัฒนา ทั้งด้านจิตใจและด้านสังคม ความหวังในการพัฒนาชนบทของคนในชนบทไทย คงจะได้รับการพัฒนา เท่าเทียมกันมากขึ้นกว่าที่เป็นมาแต่อดีต โดยเฉพาะกลุ่มผู้ยากจน ทุกคนทุกฝ่ายต้องให้ความร่วมมือและการกระทำอย่างต่อเนื่องและจริงจัง

THE ECONOMIC EVALUATION OF WATER SUPPLY PROJECTS : CASE STUDY BANGKOK¹

George B. Whitlam²

Water is an essential element for life and is indispensable to economic and social development. However, it has not been Bank's practice to estimate the economic internal rate of return (EIRR) for water supply projects. Apparently, the complexity of benefit measurement has meant that appraisal of water supply projects has relied on interpreting financial internal rates of return (FIRRs) as minimum estimates of EIRRs. With the result that, because FIRRs of water supply projects are not comparable with EIRRs estimated for projects in other sectors of the economy, less money has been allocated for investment in water supply and sanitation than is economically warranted.

The importance of economic analysis is highlighted by the post-evaluation of the Bangkok Water Supply Projects (BWSPs). In these projects, the Bank focussed narrowly on meeting priority residential "requirements" for piped water. The overall demand and supply situation for water was not so much ignored as assumed away.² For optimal development, competing demands for scarce water should have been taken into account, external environmental costs internalized and the most efficient pricing structure determined in order to maximize the use-value of water.

In brief, the Bank's traditional engineering/financial approach to water supply project planning has been detrimental to the achievement of sustainable resource use efficiency. Having determined the demand for projects, independently of the price of water, least-cost project alternatives were identified without concern for non-market economic costs, such as environmental externalities. The next step of ensuring that project benefits were commensurate with project costs, was also overlooked. The result in Bangkok is that water shortages are emerging and the environment is degrading. What is required to alleviate the situation is an economic approach to project planning which integrates both supply and demand-side concerns and accounts for non-market costs and benefits.

² Senior Evaluation Specialist, Post-Evaluation Office, Asian Development Bank, Manila, Philippines.

¹ Refer Post-Evaluation Office, *Impact of Bank Operations in the Water Supply Subsector in Bangkok*, Impact Evaluation Series No. 17, January 1992.

² For example, it was assumed in BWSP III that the reduction in public groundwater use would enable private groundwater use to grow within the sustainable recharge limits of the aquifers.

Background

Thailand's economic performance offers an excellent example of successful development. Economic growth has averaged 7 per cent in real terms over the last four decades, poverty has been dramatically reduced and output and exports have increasingly become diversified. The country's economic success has, however, led to infrastructural bottlenecks and environmental problems. Nothing in Thailand illustrates this better than the water resources situation in Bangkok.

In Bangkok, domestic and industrial water supplies are provided by a combination of groundwater and surface water-based systems. In outlying areas water supplies are drawn from deepwells whereas in the central Bangkok area the transition to a piped-surface-water-sourced system is nearly complete. The Metropolitan Waterworks Authority (MWA) is responsible for piped water supplies in Bangkok and its surrounding towns.

In support MWA's long term development program, Bank operations began with the Bangkok Water Supply Project which was approved in 1973 and completed in 1980, followed by the Second Bangkok Water Supply Project (BWSP II) in 1979 (completed in 1986) and by the Third Bangkok Water Project (BWSP III) in 1985 (completed in 1990). The total cost of the projects amounted to \$678 million, the first project was cofinanced with the World Bank and the second and third with the Overseas Economic Cooperation Fund of Japan.

The projects were integral parts of the long term investment program for the development of the Bangkok water supply system and comprised components for the balanced expansion of water treatment capacity (BWSP I, II and III), groundwater development (BWSP I and II), and transmission and distribution (BWSP I, II and III). Components common to all three projects included construction supervision and technical assistance for system rehabilitation and leakage detection. Wastewater treatment plants were not, however, included.

Since the first project started in 1974, MWA's production of piped water has risen from 446 million to 1,049 million cu m in 1990, while sales have risen from 221 million cu m to 719 million cu m. Sales, as a proportion of production, rose from 50 per cent to 70 per cent over the period under review. The supply of piped water has not, however, kept pace with water consumption let alone demand. Various estimates are available for the consumption of water, but MWA supplies about 70-75 per cent and private deepwells the remainder, with consumption accounting for about 80 per cent of potential demand.

The overuse of groundwater is damaging the environment. Mainly in eastern and northern Bangkok, where the abstraction of groundwater exceeds the recharge capacity of the aquifers, the groundwater table has fallen and the overlying and intermediate clay strata have dried and consolidated causing ground subsidence of up to 10 cm per year in some areas. Subsidence directly damages buildings and infrastructure and, since Bangkok lies only 1.0 m to 1.5 m above mean sea level, it increases the incidence and severity of flooding and in turn the cost of flood damage (including the effect of flooding on public health). The effect of global warming on sea levels is expected to worsen the situation. Subsidence has also reduced the effectiveness of flood protection measures and thus added to the cost of protection and affected the location of industry.

Apart from subsidence, wastewater is degrading the environment. While increasing the supply of water, the projects have also increased the volume of wastewater. Recent data indicate that the section of the Chao Phraya river passing through Bangkok has been heavily polluted by both liquid and solid wastes including degradable organic wastes. As a result, the dissolved oxygen levels in the river are close to zero towards the end of the dry season near the densely built-up urban area approximately 40 kilometers from the sea.

In sum, while BWSP II and BWSP III are considered to be generally successful in terms of meeting production objectives, their adequacy is questionable in the light of shortfalls in the supply of piped water to meet demand, and the costs to the economy of groundwater use and wastewater pollution.

How can this situation be remedied? Under Bangkok conditions it is no longer desirable to address systemic problems through piecemeal actions; a more integrated economic approach toward urban development is required.³ A review is needed of both the Bank's and MWA's approach to planning water supply projects in the light of the continuing limited public access to piped water, the growing environmental degradation and associated conflict emerging over water use in the Chao Phraya riverbasin. An economic approach would also address the question of the optimal size of the centralized water system, and relate not only to the expanding use of water without wastewater treatment, but also to burgeoning industrial pollution.

Two conditions must be fulfilled if economic efficiency is to be attained. These conditions are categorized as productive efficiency and allocative efficiency. The productive efficiency condition would be satisfied if the project was found to be the least-cost option for meeting a given forecast level of water demand. The allocative efficiency condition, on the other hand, requires the project supplies water at a price equal to its marginal cost which would be satisfied if the project EIRR was greater than the economic cost of capital.

Productive Efficiency

In practice, water supply planning is limited to comparing alternative system expansion plans with the objective of selecting the least-cost project.⁴ In Bangkok, the traditional "engineering" approach was adopted in setting boundaries for master planning and project designing and as a result water shortages are emerging and the environment is degrading.

The engineering approach to least-cost project planning accounted only for the financial or market cost of supplying water. It focussed on minimizing project costs (and in consequence, the

³ The situation reflects institutional constraints. Any examination of the fragmented conflicting and uncoordinated management of water resources would be outside the scope of this paper. Here the focus is limited to advocating a more integrated methodology for appraising investment projects. The adoption of such a methodology does, however, depend on strengthening the institutional capability for environmental management of water resource development.

⁴ Cost minimization, however, is a necessary but not sufficient condition for satisfying cost-benefit conditions. See Huzal Ali, *A Framework for Evaluating the Economic Benefit of Power Projects*, Economic Staff Paper No. 43 (Manila: Asian Development Bank, 1989).

scope of projects) within financing constraints determined by existing tariff levels. Economic costs, which include non-market and external environmental costs, were not counted in determining the least cost project. The economic cost of surface water (reflecting its value for irrigation purposes), of groundwater use (cost of depletion, ground subsidence and associated flood damage) and wastewater disposal (cost of human health and damage to marine resources and tourism) were all ignored.⁵

In Bangkok, the engineering approach to water supply project planning did not achieve sustainable resource use efficiency. Having determined the demand for the project, independent of the price of water, the least-cost project alternative was identified without concern for non-market costs, including environmental externalities. The next step of ensuring that project benefits are commensurate with project costs, was also ignored.

Allocative Efficiency

In contrast to financial returns (which are measured in terms of a project's impact on sales revenue), economic benefits are measured in terms of a project's impact on economic welfare, with a community's preference being represented by the individuals' willingness to pay (WTP) for piped water. Consumers are willing to pay a price for water somewhat higher than the tariffs charged. How much higher depends on how much water is being used. Very high prices would be paid for minimum water requirements to ensure survival. However, WTP diminishes rapidly with non-essential levels of water use. The relationship between WTP and water use is shown by the demand curve.

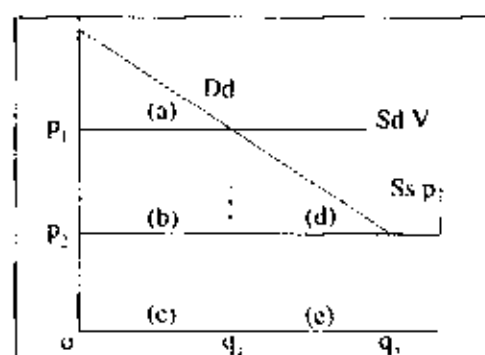
Because projects aim at expanding the volume of water supplied, it is the change in sales revenue and WTP that is relevant for financial and economic analyses respectively. For a linear demand curve it can be shown that economic (WTP) benefits equal project sales valued at the average of prices with and without the project. Financial (revenue) benefits, on the other hand, equal (project sales valued at the with-project price) minus (without-project sales valued at the difference in price with and without the project).

Thus, contrary to common interpretation, project FIRRs cannot be viewed as minimum estimates of EIRRs. The effect of price distortions caused by market and non-market failure also means that the relationship between FIRRs and the EIRRs cannot be determined *a priori*.⁶ There is, moreover, no necessary relationship between revenues (on which FIRRs are based) and economic benefits (EIRRs). If demand is relatively inelastic (elastic), a decrease in the price will reduce (increase) sales revenue and increase (decrease) economic benefits.

⁵ For a similar criticism, refer : Karen Palmer and Alan Krupnik, *Environmental Costing and Electric Utilities' Planning and Investment*, Resources for the Future, Fall 1991, No. 105.

⁶ Ifzal Ali, *Public Investment Criteria - Financial and Economic Internal Rates of Return*, Asian Development Bank, EDRC Report Series No. 50, April 1990.

When the price and the demand curve for water are known, economic benefits can be calculated. For illustrative purposes, consider the demand curve for potable water, shown in the Figure as (Dd). Without the project, consumers bought Oq_1 water at price p_1 . Project supply is given by Ssp . At price p_2 the project supplies Oq_2 . If price is equal to the marginal cost of water, the difference between what consumers actually pay for water (the price of water) and what they would have been willing to pay is a measure of consumers' surplus or the net economic benefit of consumption. In the example,

however, economic benefits arise from two sources : from resource cost savings as well as from consumer surplus. Consumers save when they switch from alternative supplies to project supplies; this saving is represented in the Figure by the area (b), which is the difference between the without project expenditure of (b + c) and the with-project expenditure of (c). Consumer surplus is given by area (d), which is the surplus above expenditure of (e), induced by the fall in the price of water. The project's net economic benefit is thus given by (b + d) which compares with the project's financial benefit of zero.⁷

SIMOP Urban Water Model

Project EIRRs are estimated using SIMOP. SIMOP is a computer model which simulates the economic benefits and costs of water expansion projects. SIMOP was developed by The Inter-American Development Bank in the late 1970s and is applied by IADB in the appraisal of water supply projects. A technical description of the model is provided in the SIMOP User Manual (1980).

For benefit measurement purposes, consumers are first divided into two main groups : those consumers connected to the piped system without the project and those consumers connecting to the piped system as a result of the project. In addition to consumers' surplus, new consumers make resource cost savings by switching from higher-cost supplies. In measuring these benefits, a key feature of SIMOP is how it builds and shifts water demand curves over time for each group. To fit a specific situation, SIMOP can construct three alternative types of demand curves : linear with constant intercept, linear with constant slope, and curvilinear with constant elasticity.⁸ Curves are built using data on the water price, consumption and price elasticity of demand. The estimation of net benefits also requires data on the growth in demand caused by non-price related factors, average resource cost savings on without-project consumption by new consumers, and project capital/operating costs.

In the case of the Bangkok projects, a curvilinear demand curve with constant elasticity of -0.3 was applied in estimating benefits for each consumer group served. Many of the empirical

⁷ That is the EIRR of the project is equal to the cost of capital since the price of water is equal to its marginal cost which incorporates the cost of capital.

⁸ See Terry Powers, *Guide for Appraising Urban Potable Water Projects*, Project Analysis Paper No 4, IADB, 1977.

analyses of price elasticity of demand for piped water in Bangkok are flawed both in approach and in the data used.⁹ Typically, price elasticity has been estimated by fitting log-log functions to before-and-after-price-change data rather than to with-and-without-price-change data as required by the theory of demand. The result is to mix price-consumption points on different demand curves and bias upward elasticity estimates. On the other hand, the shortage of piped water relative to demand and the infrequency of price change are factors likely to depress elasticity estimates. The quality of piped water relative to bottled water, and the heterogeneity of the water market generally also contribute to making interpretations of elasticity estimates difficult, as does the effect of rising block rate structures on consumers perception of price.¹⁰ Overall, given available data, the TDRI estimate of -0.3 seems a reasonable, if not a minimum estimate for indoor water use.

Results of the Economic Analysis

The impact of projects varied. Both BWSP II and BWSP III increased the supply of piped water which reduced private groundwater pumping. However, whereas both projects expanded surface water treatment capacity which led to a reduction in MWA's abstraction of groundwater, in the case of BWSP II, the project initially increased the supply of groundwater through sinking new deepwells. For Purposes of benefit measurement, therefore, incremental water sales arising from project facilities can be attributed to different consumer groups. For BWSP III, for example, the main consumer groups are : (i) private groundwater users who switched from groundwater use to piped surface water as a result of the project ; (ii) piped water consumers supplied from groundwater sources by MWA before the project who were supplied by surface water sources after the project ; and (iii) piped water consumers, before and after the project who as a result of improved supplies with the project increased consumption.¹¹ Details of consumption levels with and without the projects are given in the Appendix.

In terms of economic benefits, BWSP III group (i) lost consumer surplus as they paid a higher price for piped water than for groundwater, but the community benefitted from avoiding the costs of subsidence caused by the without-project use of groundwater. Group (ii) consumers use piped water with and without the project and as a result consumer surplus remained the same, but the community benefits from the avoided costs of subsidence caused by the without-project use of groundwater. Group (iii) consumers benefitted from additional consumer surplus from incremental supplies at the same price. The main source of economic benefit, therefore, comes from the economic damage avoided by replacing financially cheap but economically expensive groundwater with piped surface water.

Groundwater use has been linked with ground subsidence which destroys infrastructure and increases flood damage. While the relationship between groundwater use and subsidence has been

⁹ See for example, Sacha Sethaputra et al, *Water Shortages : Managing Demand to Expand Supply*, TDRI, 1990, page 33.

¹⁰ See M.L. Niewiadomy and D.J. Molina, *A Note on Price Perception in Water Demand Models*, Land Economics, 67(3) : pp 352-359.

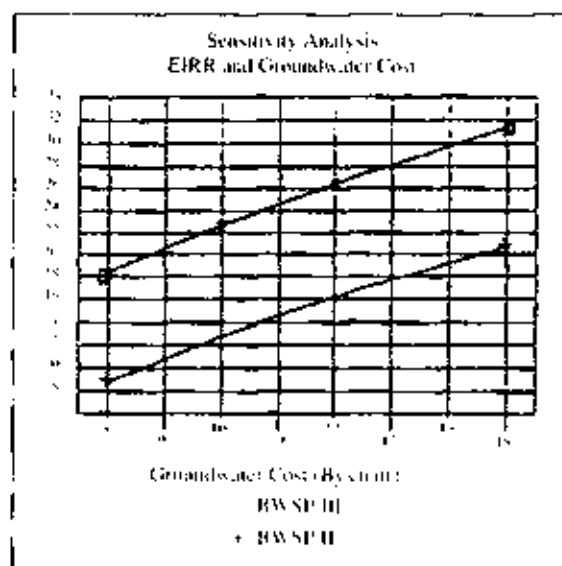
¹¹ In the case of BWSP II an additional group was identified : consumers using piped water drawn from groundwater both before and after the project.

well documented¹², the relationship between groundwater use and flood damage remains anecdotal. For this study, an average estimate of B 8.00 of flood damage per cu m of groundwater use was adopted, based on the difference in the estimated costs of flood protection with and without subsidence control, prepared by the World Bank.¹³ This is a minimum estimate, as it does not include the damage to (and additional cost of) infrastructure, which has occurred independently of flooding, and the effect of flooding on socioeconomic activity.

The SIMOP model produces EIRR estimates of 9 per cent for BWSP II and 18 per cent for BWSP III (which compares with FIRR results of 4 per cent and 10 per cent). Depending on estimates of the relationship between groundwater overpumping-induced subsidence, flood return periods and flood damage, the EIRRs would be much higher.¹⁴ For each project, the EIRR as a function of the cost of groundwater is given in the Figure.

Conclusions

Although based on preliminary data, the economic analysis has clear implications for the scope and size of project interventions, as well as for water resource development policy. Even though the price paid for piped water is higher than the private cost of groundwater, the inclusion of the external costs of groundwater use in project appraisal would have justified larger projects enabling a more rapid substitution of surface water for groundwater. The analysis also provides analytical support for raising the price of groundwater to conserve supplies and protect the environment.¹⁵ However, limitations on the supply and quality of surface water, the higher costs of more distant supplies and the cost of wastewater treatment are factors that have been glossed over in the economic analysis and require further study.

¹² See R.N. Yong and Prinya Nutalaya, *Land Subsidence and Flooding in Bangkok*, International Development Research Center Reports, October 1990.

¹³ IBRD Staff Appraisal Report - Thailand: Bangkok Flood Protection and Drainage Project, July 1984.

¹⁴ The elasticity of the EIRR with respect to the cost of groundwater use is 0.48 for BWSP II and 0.85 for BWSP III. The difference in elasticity reflects the fact that BWSP II supplied both groundwater and surface water. To the extent BWSP II supplied groundwater, subsidence-induced environmental costs reduce its EIRR relative to that for BWSP III.

¹⁵ Sustainability in water resource development will also depend upon greater recognition of the role that prices can play in managing water demand to expand supply and conserve the environment. In Bangkok, environmental problems stem from the prices charged for water which do not cover the full economic costs of supply and related environmental damage. The concepts of sustainability and economic efficiency are, therefore, directly linked. To minimize the impact of groundwater overpumping, groundwater users should be required to pay the real economic cost of groundwater. As well as depletion costs (reflecting the consequences of present use for future supplies), the user charge for groundwater should include external environmental costs imposed on Bangkok society by overpumping-related subsidence. Such charges should also include the cost of administrative resources needed to bring groundwater under government control.

The economic analysis demonstrates the importance of environmental policy for sustaining efficient resource use. More research is required to overcome the difficulty of assessing the monetary values of environmental goods and services. The challenge is to devise a more comprehensive approach to cost-benefit analysis in which more rigorous attention is paid to the nonmonetary consequences of with and without-project impacts. Simply because environmental costs are hard to estimate is no argument for abandoning the effort. Setting a rough value may be a better basis for project decisions than none at all. Clearly, where damage is irreversible, as in the case of ground subsidence, remedial action is justified before scientific knowledge is complete.¹⁶

Ideally, maximization of net benefits of investing in water supply expansion should aim at matching demand and supply and involve (i) formulating alternative feasible system expansion plans and estimating supply costs for each likely water demand scenario ; (ii) determining the least-cost expansion plan for each demand scenario ; (iii) comparing the EIRR for each least-cost expansion plan ; and (iv) identifying the expansion plan with the highest EIRR. Because of strong interdependence between water prices, system costs and effective demand, the identification of the most economically beneficial expansion plan should follow an iterative process. As water demand depends on (i) the price charged, which depends on (ii) expansion system costs, which depends on (iii) the level of output demanded, which in turn depends on (iv) the price of water, the process of comparing expansion plan alternatives continues until that expansion plan for which the marginal cost of supply is equal to the price of water is identified. For such a plan, economic benefits will be at a maximum.

¹⁶ In the case of BWSP II the irreversibility of environmental damage caused by overpumping groundwater was recognized, but the Appraisal Report called for "more field data to enable meaningful results to be obtained" before halting the investment in deepwell development.

RESULTS : BWSP II**Table 1 : BWSP II : PROJECTED WATER DEMAND AND SUPPLY**

(mm cu m)

YEAR	CONSUMPTION FOR GROUPS					TOTAL	AGGREGATE SUPPLY	
	1	2	3	4	5		WITHOUT	WITH
5	20	20	20	350	0	410	310	411
6	20	50	40	351	0	462	310	462
7	12	60	40	352	0	465	310	473
8	5	91	40	353	0	489	310	496
9	1	91	40	354	0	486	310	496
10	1	101	40	355	0	497	310	498
11	1	101	41	356	0	499	310	500
12	1	101	41	357	0	500	310	501
13	1	101	41	358	0	502	310	503
14	1	102	41	360	0	503	310	505
15	1	102	41	361	0	505	310	507
16	1	102	41	362	0	506	310	508
17	1	103	41	363	0	508	310	510
18	1	103	41	364	0	509	310	512
19	1	103	42	365	0	511	310	513
20	1	104	42	366	0	512	310	515

Notes. Group 1 (private groundwater users to MWA groundwater), Group 2 (private groundwater users to MWA surface water), Group 3 (MWA groundwater users to MWA surface water), and Group 4 (MWA surface water to MWA surface water).

Table 2 : BWSP II : SUMMARY OF BENEFITS FOR CONSUMER GROUP NO. 1 GROUP NEW

YEAR	PRICE		CONSUMPTION (mm cu m)						GROSS ECONOMIC BENEFITS (Baht mm)			
	ELAS.	MAX	PROJ.	WITH	WITHOUT	PROJ.	WITH	WITHOUT	NET	WTP	SAVINGS	TOTAL
5	-0.30	6.00	6.00	2.00	20	20	28	-8	-28	0	-28
6	-0.30	6.00	6.00	2.00	20	20	28	-8	-28	0	-28
7	-0.30	6.00	6.00	2.00	12	12	17	-5	-17	0	-17
8	-0.30	6.00	6.00	2.00	5	5	7	-2	-7	0	-7
9	-0.30	6.00	6.00	2.00	1	1	1	0	-1	0	-1
10	-0.30	6.00	6.00	2.00	1	1	1	0	-1	0	-1
11	-0.30	6.00	6.00	2.00	1	1	1	0	-1	0	-1
12	-0.30	6.00	6.00	2.00	1	1	1	0	-1	0	-1
13	-0.30	6.00	6.00	2.00	1	1	1	0	-1	0	-1
14	-0.30	6.00	6.00	2.00	1	1	1	0	-1	0	-1
15	-0.30	6.00	6.00	2.00	1	1	1	0	-1	0	-1
16	-0.30	6.00	6.00	2.00	1	1	1	0	-1	0	-1
17	-0.30	6.00	6.00	2.00	1	1	1	0	-1	0	-1
18	-0.30	6.00	6.00	2.00	1	1	1	0	-1	0	-1
19	-0.30	6.00	6.00	2.00	1	1	1	0	-1	0	-1
20	-0.30	6.00	6.00	2.00	1	1	1	0	-1	0	-1

Table 3: BWSP II : SUMMARY OF BENEFITS FOR CONSUMER GROUP NO. 2 GROUP NEW

YEAR	PRICE			CONSUMPTION (mn cu m)			GROSS ECONOMIC BENEFITS (Baht mn)					
	ELAS.	MAX	PROJ.	WITH	WITHOUT	PROJ.	WITH	WITHOUT	NET	WTP	SAVINGS	TOTAL
5	-0.30	...	6.00	6.00	2.00	20	20	28	-8	-28	224	196
6	-0.30	6.00	6.00	2.00	50	50	70	-20	-69	560	491
7	-0.30	6.00	6.00	2.00	60	60	84	-24	83	672	589
8	-0.30	6.00	6.00	2.00	91	91	126	-35	-125	1008	883
9	-0.30	6.00	6.00	2.00	91	91	126	-35	-125	1008	883
10	-0.30	6.00	6.00	2.00	101	101	140	-35	-139	1119	980
11	-0.30	6.00	6.00	2.00	101	101	140	-39	-139	1122	983
12	-0.30	6.00	6.00	2.00	101	101	141	-39	-140	1126	986
13	-0.30	6.00	6.00	2.00	101	101	141	-40	-140	1129	989
14	-0.30	6.00	6.00	2.00	102	102	142	-40	-140	1132	992
15	-0.30	6.00	6.00	2.00	102	102	142	-40	-141	1136	995
16	-0.30	6.00	6.00	2.00	102	102	142	-40	-141	1139	998
17	-0.30	6.00	6.00	2.00	103	103	143	-40	-142	1143	1001
18	-0.30	6.00	6.00	2.00	103	103	143	-40	-142	1146	1004
19	-0.30	6.00	6.00	2.00	103	103	144	-40	-143	1149	1007
20	-0.30	6.00	6.00	2.00	104	104	144	-40	-143	1153	1010

Table 4: BWSP II : SUMMARY OF BENEFITS FOR CONSUMER GROUP NO. 3 GROUP NEW

YEAR	PRICE			CONSUMPTION (mn cu m)			GROSS ECONOMIC BENEFITS (Baht mn)					
	ELAS.	MAX	PROJ.	WITH	WITHOUT	PROJ.	WITH	WITHOUT	NET	WTP	SAVINGS	TOTAL
5	-0.30	6.00	6.00	6.00	20	20	20	0	0	160	160
6	-0.30	6.00	6.00	6.00	40	40	40	0	0	320	320
7	-0.30	6.00	6.00	6.00	40	40	40	0	0	321	321
8	-0.30	6.00	6.00	6.00	40	40	40	0	0	322	322
9	-0.30	6.00	6.00	6.00	40	40	40	0	0	323	323
10	-0.30	6.00	6.00	6.00	40	40	40	0	0	324	324
11	-0.30	6.00	6.00	6.00	41	41	41	0	0	325	325
12	-0.30	6.00	6.00	6.00	41	41	41	0	0	326	326
13	-0.30	6.00	6.00	6.00	41	41	41	0	0	327	327
14	-0.30	6.00	6.00	6.00	41	41	41	0	0	328	328
15	-0.30	6.00	6.00	6.00	41	41	41	0	0	329	329
16	-0.30	6.00	6.00	6.00	41	41	41	0	0	330	330
17	-0.30	6.00	6.00	6.00	41	41	41	0	0	331	331
18	-0.30	6.00	6.00	6.00	41	41	41	0	0	332	332
19	-0.30	6.00	6.00	6.00	42	42	42	0	0	333	333
20	-0.30	6.00	6.00	6.00	42	42	42	0	0	334	334

Table 5 : BWSP II SUMMARY OF BENEFITS FOR CONSUMER GROUP NO. 4 ALREADY EXISTENT

YEAR	PRICE			CONSUMPTION (ma cu m)					GROSS ECONOMIC BENEFITS (Baht/mo)			
	ELAS.	MAX	PROJ.	WITH	WITHOUT	PROJ.	WITH	WITHOUT	NET	WTP	SAVINGS	TOTAL
5	0.30	6.00	6.00	8.99	350	350	310	40	295	0	295
6	-0.30	6.00	6.00	9.08	351	351	310	41	304	0	304
7	-0.30	6.00	6.00	9.17	352	352	310	42	313	0	313
8	-0.30	6.00	6.00	9.26	353	353	310	43	323	0	323
9	-0.30	6.00	6.00	9.36	354	354	310	44	332	0	332
10	-0.30	6.00	6.00	9.45	355	355	310	45	342	0	342
11	-0.30	6.00	6.00	9.55	356	356	310	46	352	0	352
12	-0.30	6.00	6.00	9.64	357	357	310	47	362	0	362
13	-0.30	6.00	6.00	9.74	358	358	310	48	372	0	372
14	-0.30	6.00	6.00	9.84	360	360	310	50	382	0	382
15	-0.30	6.00	6.00	9.93	361	361	310	51	393	0	393
16	-0.30	6.00	6.00	10.03	362	362	310	52	403	0	403
17	-0.30	6.00	6.00	10.14	363	363	310	53	414	0	414
18	-0.30	6.00	6.00	10.24	364	364	310	54	424	0	424
19	-0.30	6.00	6.00	10.34	365	365	310	55	435	0	435
20	-0.30	6.00	6.00	10.44	366	366	310	56	446	0	446

Table 6 : BWSP II : AGGREGATE BENEFITS AND COSTS FOR PROJECT
(Baht/mo)

YEAR	GROSS ECONOMIC COSTS										NET ECON. BENEFITS	
	1	2	3	4	5	TOTAL PERIODIC	NON-PERIODIC	VARIABLE PRODUCTION	VARIABLE DELIVERY	TOTAL		
1	0	0	0	0	0	0	0	194	0	0	194	-194
2	0	0	0	0	0	0	0	961	0	0	961	-961
3	0	0	0	0	0	0	0	1978	0	0	1978	-1978
4	0	0	0	0	0	0	0	2367	0	0	2367	-2367
5	27	196	160	295	0	622	0	1015	280	0	1295	-672
6	-27	490	320	303	0	1086	0	1518	424	0	1942	-855
7	-16	586	320	313	0	1206	0	0	433	0	433	722
8	-6	882	321	322	0	1520	0	0	500	0	500	1020
9	1	882	322	332	0	1536	0	0	493	0	493	1013
10	-1	980	323	342	0	1644	0	0	524	0	524	1120
11	-1	983	324	351	0	1658	0	0	528	0	528	1129
12	1	985	325	361	0	1672	0	0	532	0	532	1139
13	-1	988	326	372	0	1686	0	0	537	0	537	1149
14	-1	991	327	382	0	1700	0	0	541	0	541	1159
15	-1	994	328	392	0	1714	0	0	545	0	545	1169
16	-1	997	329	403	0	1729	0	0	549	0	549	1179
17	-1	1000	330	413	0	1743	0	0	553	0	553	1189
18	-1	1003	331	424	0	1758	0	0	558	0	558	1200
19	-1	1006	332	435	0	1773	0	0	562	0	562	1210
20	-1	1009	332	446	0	1788	0	0	566	0	566	1221

RESULTS : BWSP III

Table 1 : BWSP III : PROJECTED WATER DEMAND AND SUPPLY
(mn cu m)

YEAR	CONSUMPTION FOR GROUPS					TOTAL	AGGREGATE SUPPLY	
	1	2	3	4	5		WITHOUT	WITH
6	151	25	593	0	0	769	510	770
7	151	25	595	0	0	772	510	774
8	152	25	597	0	0	774	510	779
9	152	25	599	0	0	776	510	783
10	153	25	601	0	0	779	510	787
11	153	25	602	0	0	781	510	791
12	154	25	604	0	0	783	510	796
13	154	26	606	0	0	786	510	800
14	155	26	608	0	0	788	510	804
15	155	26	610	0	0	790	510	809
16	156	26	611	0	0	793	510	813
17	156	26	613	0	0	795	510	817
18	157	26	615	0	0	798	510	821
19	157	26	617	0	0	800	510	826
20	158	26	619	0	0	802	510	830

Notes. Group 1 (private groundwater users to MWA surface water), Group 2 (MWA groundwater users to MWA surface water), and Group 3 (MWA surface water to MWA surface water).

Table 2 : BWSP III : SUMMARY OF BENEFITS FOR CONSUMER GROUP NO. 1 GROUP NEW

YEAR	PRICE			CONSUMPTION (mn cu m)					GROSS ECONOMIC BENEFITS (Baht mn)			
	ELAS.	MAX	PROJ.	WITH	WITHOUT	PROJ.	WITH	WITHOUT	NET	WTP RES.	SAVINGS	TOTAL
6	-0.30	...	6.00	6.00	2.00	151	151	210	-59	-208	1680	1472
7	-0.30	6.00	6.00	2.00	151	151	211	-59	-209	1685	1476
8	-0.30	...	6.00	6.00	2.00	152	152	211	-59	-210	1690	1480
9	-0.30	...	6.00	6.00	2.00	152	152	212	-59	-210	1695	1485
10	-0.30	...	6.00	6.00	2.00	153	153	213	-60	-211	1700	1489
11	-0.30	...	6.00	6.00	2.00	153	153	213	-60	-212	1705	1494
12	-0.30	...	6.00	6.00	2.00	154	154	214	-60	-212	1710	1498
13	-0.30	6.00	6.00	2.00	154	154	214	-60	-213	1716	1503
14	-0.30	...	6.00	6.00	2.00	155	155	215	-60	-213	1721	1507
15	-0.30	...	6.00	6.00	2.00	155	155	216	-61	-214	1726	1512
16	-0.30	6.00	6.00	2.00	156	156	216	-61	-215	1731	1516
17	-0.30	...	6.00	6.00	2.00	156	156	217	-61	-215	1736	1521
18	-0.30	...	6.00	6.00	2.00	157	157	218	-61	-216	1741	1525
19	-0.30	6.00	6.00	2.00	157	157	218	-61	-217	1747	1530
20	-0.30	...	6.00	6.00	2.00	158	158	219	-61	-217	1752	1535

Table 3 : BWSP III : SUMMARY OF BENEFITS FOR CONSUMER GROUP NO. 2 GROUP NEW

YEAR	PRICE			CONSUMPTION (mm cu m)					GROSS ECONOMIC BENEFITS (Baht/mnl)			
	ELAS	MAX	PROJ.	WITH	WITHOUT	PROJ.	WITH	WITHOUT	NET	WTP	RES. SAVINGS	TOTAL
6	-0.30	6.00	6.00	6.00	25	25	25	0	0	200	200
7	-0.30	6.00	6.00	6.00	25	25	25	0	0	201	201
8	-0.30	...	6.00	6.00	6.00	25	25	25	0	0	201	201
9	-0.30	6.00	6.00	6.00	25	25	25	0	0	202	202
10	-0.30	6.00	6.00	6.00	25	25	25	0	0	202	202
11	-0.30	6.00	6.00	6.00	25	25	25	0	0	203	203
12	-0.30	6.00	6.00	6.00	25	25	25	0	0	204	204
13	-0.30	6.00	6.00	6.00	26	26	26	0	0	204	204
14	-0.30	...	6.00	6.00	6.00	26	26	26	0	0	205	205
15	-0.30	6.00	6.00	6.00	26	26	26	0	0	205	205
16	-0.30	6.00	6.00	6.00	26	26	26	0	0	206	206
17	-0.30	6.00	6.00	6.00	26	26	26	0	0	207	207
18	-0.30	...	6.00	6.00	6.00	26	26	26	0	0	207	207
19	-0.30	6.00	6.00	6.00	26	26	26	0	0	208	208
20	-0.30	6.00	6.00	6.00	26	26	26	0	0	209	209

Table 4 : BWSP III : SUMMARY OF BENEFITS FOR CONSUMER GROUP NO.3 GROUP ALREADY EXISTENT

YEAR	PRICE			CONSUMPTION (mm cu m)					GROSS ECONOMIC BENEFITS (Baht/mnl)			
	ELAS	MAX	PROJ.	WITH	WITHOUT	PROJ.	WITH	WITHOUT	NET	WTP	SAVINGS	TOTAL
6	-0.30	6.00	6.00	9.94	593	593	510	83	647	0	647
7	-0.30	6.00	6.00	10.04	595	595	510	85	664	0	664
8	-0.30	6.00	6.00	10.14	597	597	510	87	681	0	681
9	-0.30	6.00	6.00	10.24	599	599	510	89	699	0	699
10	-0.30	6.00	6.00	10.34	601	601	510	91	717	0	717
11	-0.30	6.00	6.00	10.45	602	602	510	92	735	0	735
12	-0.30	6.00	6.00	10.55	604	604	510	94	753	0	753
13	-0.30	...	6.00	6.00	10.66	606	606	510	96	772	0	772
14	-0.30	6.00	6.00	10.77	608	608	510	98	790	0	790
15	-0.30	6.00	6.00	10.87	610	610	510	100	809	0	809
16	-0.30	6.00	6.00	10.98	611	611	510	101	828	0	828
17	-0.30	6.00	6.00	11.09	613	613	510	103	848	0	848
18	-0.30	...	6.00	6.00	11.20	615	615	510	105	867	0	867
19	-0.30	6.00	6.00	11.32	617	617	510	107	887	0	887
20	-0.30	6.00	6.00	11.43	619	619	510	109	907	0	907

Table 5 : BWSP III : AGGREGATE BENEFITS AND COSTS FOR PROJECT
(Baht mn)

YEAR	GROSS ECONOMIC COSTS					TOTAL PERIODIC	NON-PERIODIC	VARIABLE PRODUCTION	VARIABLE DELIVERY	TOTAL	NET ECON. BENEFITS	
	1	2	3	4	5							
1	0	0	0	0	0	0	0	355	0	0	355	-355
2	0	0	0	0	0	0	0	1363	0	0	1363	-1363
3	0	0	0	0	0	0	0	2005	0	0	2005	-2005
4	0	0	0	0	0	0	0	1555	0	0	1555	-1555
5	0	0	0	0	0	0	0	690	0	0	690	-690
6	1471	200	646	0	0	2318	0	0	726	0	726	1591
7	1476	200	663	0	0	2340	0	0	732	0	732	1607
8	1480	201	681	0	0	2362	0	0	739	0	739	1623
9	1484	201	698	0	0	2385	0	0	745	0	745	1639
10	1489	202	716	0	0	2408	0	0	752	0	752	1656
11	1493	203	734	0	0	2431	0	0	758	0	758	1672
12	1498	203	753	0	0	2454	0	0	765	0	765	1689
13	1502	204	771	0	0	2478	0	0	772	0	772	1706
14	1507	204	790	0	0	2502	0	0	778	0	778	1723
15	1511	205	809	0	0	2526	0	0	785	0	785	1741
16	1516	206	828	0	0	2550	0	0	791	0	791	1758
17	1520	206	847	0	0	2575	0	0	798	0	798	1776
18	1525	207	867	0	0	2600	0	0	805	0	805	1794
19	1530	207	887	0	0	2625	0	0	811	0	811	1813
20	1534	208	907	0	0	2650	0	0	818	0	818	1831

ข้อสังเกตเกี่ยวกับน้ำจากบทความ

จาริต ดิงศภักดิ์

1. ในปัจจุบัน เรือน้ำกำลังอยู่ในความสนใจ เนื่องจากปัญหาการขาดแคลนน้ำ เพื่อใช้ในกิจการต่าง ๆ ปัญหาการจัดหาน้ำ ปัญหาการใช้น้ำ ปัญหาคุณภาพน้ำ ตลอดจนปัญหาค่าน้ำ บทความนี้ ขอเสนอข้อคิดบางประการเพื่อการพิจารณา

2. ปริมาณน้ำ

น้ำในประเทศไทยได้มาจากน้ำฝน ซึ่งตกลงมาในลุ่มน้ำต่าง ๆ 25 ลุ่มน้ำในประเทศ (อภิชาติ 2534) มีปริมาณน้ำท่าเฉลี่ยต่อปี 215,558 ล้าน ลบ.ม. จากข้อมูลนี้ระบุว่าในลุ่มน้ำเจ้าพระยา มีปริมาณน้ำท่า 4,925 ล้าน ลบ.ม.

3. การใช้น้ำ

ผู้เขียนยังไม่เคยพบการศึกษาใดใดที่สรุปข้อมูลการใช้น้ำอย่างเป็นระบบ ในลักษณะเดียวกันกับการใช้พลังงาน แต่มีการศึกษาของ TDR (1990) ว่า ในปี 1990 มีความต้องการใช้น้ำ รวม 43 ล้าน ลบ.ม. เป็นการใช้ในการเกษตร 40 พันล้าน ลบ.ม. เพื่อการอุตสาหกรรม 1 พันล้าน ลบ.ม. และ 2 พันล้าน ลบ.ม. ที่เหลือ เป็นการใช้ในครัวเรือน

4. การผลิตและการใช้น้ำประปา

เฉพาะในกรุงเทพมหานคร จากสถิติการใช้น้ำประปาในครัวเรือนปี 2533 (กปน.2533) ประมาณว่า มีการใช้น้ำ รายละ 65 ลบ.ม. ต่อเดือน โดยที่มีผู้ใช้น้ำประเภทนี้ 716,182 ราย เมื่อประมาณการใช้น้ำรายปี ก็จะได้การใช้น้ำถึง 558 ล้าน ลบ.ม. และถ้าสมมติว่าทุกครัวเรือนในกรุงเทพมหานคร มีน้ำใช้ และมีประชากรในกรุงเทพมหานคร 1.2 ล้าน บ้าน แต่ละบ้านมีน้ำใช้ ก็จะได้ความต้องการน้ำถึง 936 ล้าน ลบ.ม. ต่อปี และถ้ารวมความต้องการการใช้น้ำจากภาคธุรกิจในส่วนเดียวกันกับปี 2533 คือประมาณ ร้อยละ 95 ของการใช้น้ำในครัวเรือน ก็จะเป็นความต้องการใช้น้ำอีก 881 ล้าน ลบ.ม. รวมทั้งสิ้น 1,817 ล้าน ลบ.ม. เปรียบกับการผลิตของประปานครหลวงในปี 2533 718 ล้าน ลบ.ม.ต่อปี ก็เป็น ความต้องการ ประมาณ 2.5 เท่าของการผลิต และถ้าจะผลิตน้ำจำนวนนี้ โดยประสิทธิภาพของการผลิตของประปานครหลวงในปี 2533 คือ ใช้น้ำ 1.45 ส่วน ต่อ น้ำที่ขายได้ 1 ส่วน ก็จะต้องใช้น้ำดิบถึง 2,634 ล้าน ลบ.ม. ต่อปี หรือประมาณ ร้อยละ 53 ของปริมาณน้ำท่าในลุ่มน้ำเจ้าพระยาทั้งหมด

แต่อย่างไรก็ดี ความต้องการใช้น้ำจำนวนนี้ ก็ยังน้อยกว่าความต้องการใช้น้ำเพื่อการเกษตร ซึ่งมีผู้ประมาณว่า มีถึง 13,291 ล้าน ลบ.ม.ต่อปี (ชวนพิศ 2535)

ในส่วนภูมิภาค ผู้เขียนไม่มีข้อมูลแน่นอน แต่จากการสังเกต อาจสรุปว่ามีปัญหาทางด้านการผลิตน้ำประปา แต่ไม่มีปัญหาทางด้านน้ำดิบ

5. การใช้น้ำเพื่อการเกษตร

การเกษตรเป็นแหล่งความต้องการใช้น้ำที่มีปริมาณสูงสุดของประเทศ และอาจกล่าวได้ว่ามีประสิทธิภาพในการใช้น้ำต่ำสุด ถ้าเทียบกันในรูปแบบของมูลค่าผลผลิตที่ได้ต่อน้ำที่ใช้ และก็เป็นปัญหาหนักที่สุดในการจัดหา เพราะการลงทุนในการจัดหาน้ำมีต้นทุนทั้งทางตรงและทางอ้อม คือผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ สูง และมีธรรมเนียมที่จะทำในรูปของสวัสดิการคือผู้ได้ประโยชน์ไม่ต้องรับภาระในด้านค่าใช้จ่าย แต่ในขณะเดียวกัน เกษตรกรบางส่วนก็พร้อมที่จะรับภาระในการลงทุน เช่นการขุดบ่อ ขุดบ่อบาดาล การสูบน้ำ การทำระบบจ่ายน้ำที่มีประสิทธิภาพสูง หรือแม้กระทั่งการรวมกลุ่มกันทำระบบชลประทานขนาดเล็ก เป็นต้น

6. ประเด็นในการพิจารณาเรื่องน้ำ

ประเด็นสำคัญในการพิจารณาเกี่ยวกับน้ำ ได้แก่การจัดสรรทรัพยากรที่มีอยู่จำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่สังคม ดังนั้น จึงต้องมีการพิจารณาว่าประโยชน์จากการใช้น้ำนั้นอย่างไรและการลงทุนในการจัดหาน้ำนั้นควรเป็นภาระของใคร

ในส่วนนี้ บทความเรื่องการประเมินผลโครงการพัฒนาระบบน้ำประปานครหลวงเป็นตัวอย่างของการวิเคราะห์ในเชิงเศรษฐศาสตร์ ที่ตั้งคำถามว่าประโยชน์ของน้ำมีค่าเท่าไร และในด้านต้นทุนในการพัฒนาน้ำประปา นอกจากค่าใช้จ่ายโดยตรงแล้วยังมีผลทางอื่นอย่างไรอีกบ้าง ผลสรุปของบทความนี้ ชี้ว่าวิธีการประเมินโครงการพัฒนาน้ำประปาที่ใช้กันอยู่ยังไม่เหมาะสม และถ้าพิจารณาในเชิงเศรษฐศาสตร์แล้ว การพัฒนาน้ำประปานั้นจะให้ผลตอบแทนที่สูงกว่าการพิจารณาทางด้านการเงินเพียงอย่างเดียว

สถาบันวิจัยสังคมได้มีส่วนร่วมในการศึกษาข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับโครงการพัฒนาน้ำประปาในเขตนครหลวง ซึ่งเป็นที่มาของบทความบทนี้ และต้องการนำเสนอบทความนี้ เพื่อเป็นการรายงานผลการศึกษาส่วนหนึ่ง และเพื่อเปิดแนวการแลกเปลี่ยนในเชิงวิชาการ ในเรื่องของทรัพยากรน้ำ ซึ่งดูเหมือนว่ากำลังจะมีปัญหารุนแรงมากขึ้นในปัจจุบัน

เอกสารอ้างอิง

1. อภิชาติ อนุกุลอำไพ 2534 : สถานภาพการพัฒนาแหล่งน้ำ ใน "สิ่งแวดล้อม 35"
2. TDRI 1990 : Water Shortages : Managing Demand to Expand Supply, Research report No. 3, 1990 TDRI Year-end Conference.
3. ชวนพิศ ธรรมศิริ 2535 : ปัญหาทรัพยากรน้ำที่มีผลกระทบต่อ การประปา นครหลวงใน สิ่งแวดล้อม 35 การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประเทศไทย ครั้งที่ 3
4. การประปา นครหลวง 2533 : รายงานประจำปี 2533

INTERDISCIPLINARY TEAMWORK : IS SUCCESS POSSIBLE? ⁽¹⁾

*Bill Shalinsky **

INTRODUCTION

In this paper, the terms, "team", "small group" and "group" mean the same thing: A small number of people (between 2 and 20), who meet face-to-face, over a period of time, in order to achieve common goals or to carry out common tasks.

Why are teams, and especially interdisciplinary teams, important? Why read a paper on interdisciplinary teamwork? The answer is that most of us spend a good part of our lives on teams of different kinds; examples include the family, work groups, committees, task forces, organizations, groups of friends, and sports teams. And interdisciplinary teams are becoming increasingly important as we try to resolve environmental, economic and social problems throughout the world. We are slowly coming to realize that these problems are too broad and complex to be solved by any one discipline; rather, it is becoming clearer that we must integrate many different disciplines and perspectives if we are going to solve these difficult problems. This paper will examine interdisciplinary teamwork in five sections; they are:

- I What is a team?
- II The differing qualities of successful and unsuccessful teams in Canada
- III Teams with more than one discipline
- IV Successful and unsuccessful interdisciplinary teams in Canada
- V When the team is international - some additional concerns

I What is A Team?

This section will look at the characteristics of teams. As mentioned above, the terms, "team", "small group" and "group" mean the same thing and will be used interchangeably in this paper.

1. Teams/Small Groups

A team is a small number of people (between 2 and 20 people), who meet face - to - face, over a period of time, in order to achieve common goals, or to carry out common tasks. Each of the underlined terms will be discussed briefly.

(1) This paper was first presented at the Social Research Institute, Chulalongkorn University, on 6 August, 1991.
* Associate Professor, School of Urban and Regional Planning, University of Waterloo, Canada

2. *Why 2 to 20?*

At least two people are needed to have a team or group and about 20 is the largest number who can see and speak to each other and be relatively comfortable with each other when sitting around a table or in a circle. Beyond 20, it gets more complicated and uncomfortable; for example, there may need to be a second row of chairs behind the first row, so that some will be facing the backs of those in front or the circle will get so big that people will be too far away from each other for comfort.

3. *Common Goals*

“Common goals” refer to the agreement among team members on the team’s goals; this means that means they understand and agree on why they have come together and on what they want to accomplish. If there is no agreement, it means that team members will have different agendas and will try to do different things; as a result, they won’t work together as a group. So, one can say that goals give a group a common purpose and direction toward which it should work.

4. *Over a Period of Time*

It’s important to note that when team members first come together, they are not a team, but simply a collection of individuals. The amount of time needed to develop into a team will vary, but members must have time to feel comfortable with each other and to begin to understand how the other group members behave and work. If the group is a committee, it will probably have to meet 3 or 4 times; if a department at a university or in government, where people see each other every day, it may take much less time.

In any case, after a period of time, four group or team qualities begin to emerge; these are:

- a) Boundary
- b) Rules/Procedures/Norms
- c) Roles
- d) Communication Patterns.

a) **Boundary**

Over time, teams or groups develop a kind of identity; members recognize that they belong to this group and distinguish between themselves and those outside of the group. Examples might include a particular class of students, an operating room team in a hospital, staff in a particular department or office, a Faculty in a university, a family, or a sports team.

The ability to distinguish between the group and the outside world is necessary so that we can behave appropriately when we are in the group. It gets more complicated, because we all belong to many groups as part of our daily lives and each group exists within a broader environment. However, we join and leave groups all the time and most of us seem able to move easily from group to group.

So, a boundary gives a group some control over what it does and provides some protection from the outside for its members. When the boundary is weak, others, outside of the group, may interfere too much in the team’s activities and decisions; this can cause problems and would suggest that the boundary needs to be strengthened.

A team or group in the broader environment is shown in Figure 1.

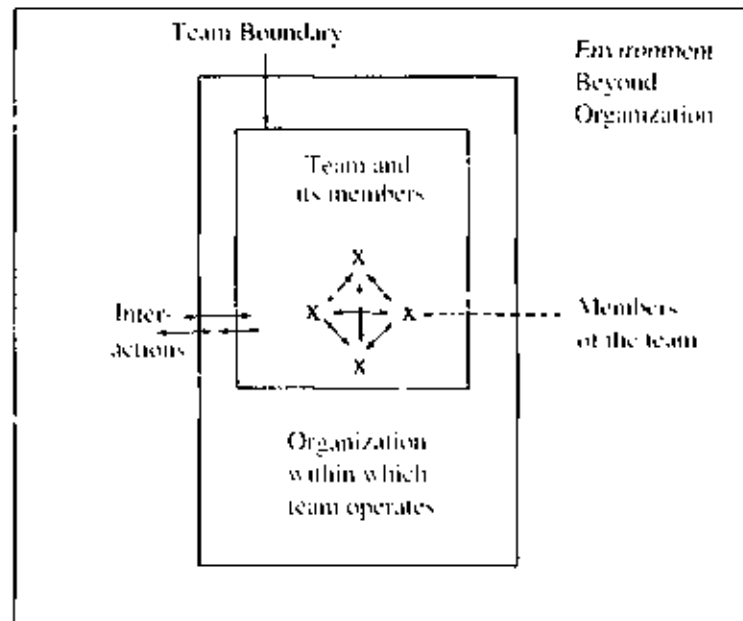

Figure 1 A Team in its Environment

b) Rules/Procedures/Norms

Rules and procedures develop as the group works on its tasks. These rules can be agreed on by members in one of two ways: explicit or implicit. Explicit rules or procedures are those which are discussed and agreed on by formal decision. *Implicit rules are not discussed openly; instead, there is silent agreement without discussion.* Examples of explicit rules are formal decisions as to when a committee will meet whether there will be a written agenda; or, whether the agenda will be distributed to members in advance. One example of an implicit rule is how members behave when they disagree with each other.

Norms refer to the things that we agree are acceptable or not acceptable. In groups, these are often implicit and, therefore, open to confusion and misunderstanding. For example, what happens when a member regularly comes to meetings late? The other members may have thought that everyone knows that they should be on time; but, the person who comes late may not understand this. So, in order to avoid this kind of misunderstanding, norms as to what is expected should be made explicit.

c) Roles

Roles refer to the different kinds of work carried out by team members. These are usually divided into 3 kinds:

- i Task roles,
- ii Maintenance roles, and
- iii Self-centered roles.

i Task roles are those roles that are related to the goals of the group, that is, the reason the group exists. Examples would include giving information to the group, asking questions, or dividing the tasks among group members. All of these task roles are related to the team's work; they are not thought about usually, but are essential for effective teamwork.

ii Maintenance roles are even less often thought about, but are equally important to effective teamwork. These roles are concerned with the interpersonal relations on the team - that is, how well members get along with each other and how well they are able to work together. A typical maintenance role is to encourage all group members to speak; if some members don't speak, they may still have good ideas which will be lost to the group if they don't say them. Another typical maintenance role is to watch for disagreement among members and to help resolve it.

Therefore, both task and maintenance roles are essential in creating effective teams.

iii The third kind, self-centered roles, are often present in groups, but, instead of helping, they usually interfere with the group's ability to work effectively. This happens because these roles are focused on the individual's needs and not on the group's; examples might include a person who talks too much and doesn't give others a chance or the member who makes others feel that their contributions to the group are not good.

There is one time, however, when these self-centered roles are normal and to be expected; that is at the beginning of a new group or when a new member joins an existing group. At that time, new members tend to feel less confident and have a need to find their place on the team and to begin to feel comfortable with the other members; for this reason, time should be taken to introduce members to each other and to help the process of team building to start.

d) Communication Patterns

Communication patterns refer to the ways that people communicate with each other in groups and are of two kinds : verbal and non-verbal.

Verbal communication refers to the words we say when we speak. Non-verbal communication refers to all the other forms of behaviour we use when we speak or listen to others, such as our facial expressions, body posture, gestures, or tone of voice.

At the group/team level, four other aspects of communication are important, because they tell about the quality of group interaction.

i Who talks a lot and who speaks very little? This may show that some members are monopolizing while others are not being given a chance to speak; such observations may suggest that some members should be encouraged to speak less and some to speak more.

ii How carefully do members listen to each other? Most of us tend to hear the first 4 or 5 words that someone says, then we think we know what he/she means so we stop listening and start to think of an answer. This can be very dangerous, because we may completely misunderstand what the person meant, leading to problems within the group. As a result, members can tell how effective their group is by analyzing the quality of listening.

iii Who speaks to whom? This analysis helps members to identify patterns of communication in the group. For example, if members A and B always talk to each other and ignore the rest, the team's effectiveness will likely be impaired.

iv Finally, the meaning of silence needs to be understood by group members. Unfortunately, it's very hard to know what silence means, because we may not know what people are thinking unless they tell us; does it mean disagreement, but an unwillingness to say so? Does it mean that members are thinking about some problem or decision and need this time to think? Or, does it mean that all members agree and don't think it's necessary to say so? Each of these could have quite different effects on the group and if they are misunderstood, could lead to problems.

For additional information on teamwork, interested readers should see Patton, Giffin and Patton, 1989, and Schein, 1988, pages 13 - 115.

II Differing Qualities of Successful and Unsuccessful Teams in Canada

Fourteen qualities which identify successful and unsuccessful groups in Canada will be discussed in this section; these are outlined in Table 1. The term, "successful group" refers to a team which is effective in meeting its goals and whose members enjoy working together in the process; "unsuccessful groups", by contrast, are not effective in achieving their goals and/or their members do not enjoy working together and so are not as productive as they might be. It is understood, however, that the qualities of successful and unsuccessful groups will vary from country to country and culture to culture. How would they work in Thailand?

Table 1 Successful and Unsuccessful Teams in Canada

Successful Teams	Unsuccessful Teams
1. Clear goals so clear direction	Goals not clear so no clear direction
2. Rules/procedures clear	Rules/procedures not clear
3. Do not depend on leader	Depend on leader
4. Much communication among all members	Little communication among members
5. Work shared by all members	Some work, some don't
6. Flexible methods to solve problems	Rigid, set ways to solve problems - can't change
7. All members help to make decisions	Decision-making not shared by all
8. Great commitment to carry out team decisions (see #7)	Poor commitment to carry out team decisions (see#7)
9. Members trust each other	Lack of trust
10. Members willing to work out disagreements	Members not willing to work out disagreements
11. Team works as a cohesive unit	Team works as a collection of individuals

12. Members are proud of what they do	Members are not proud of what they do
13. Team regularly evaluates itself	Team rarely evaluates itself
14. Team can adjust, change learn, and grow	Team cannot adjust, learn, change or grow

1. **Goals.** It is absolutely essential for success that everyone is clear on what the goals of the team are and that they agree on them. In unsuccessful teams, the goals are either not clear or some don't agree; if members don't agree, they will be less interested or willing to work on the team's projects or may even try to sabotage this work.

2. **Rules and Procedures.** Successful groups have clear rules and procedures so everyone can work together. In unsuccessful groups, these rules and procedures are not clear so that members are not sure how to proceed.

3. **Depending on the Leader.** In successful groups, members are active in putting forward ideas and in taking responsibility to carry out tasks; they don't wait for the team leader to tell them what to do. In unsuccessful groups, members are much more dependent on the leader and will wait for that person to tell them what to do.

In Thai groups, it appears that it is much more typical to depend on the leader than in the Canadian situation and it does not necessarily mean that the group will be unsuccessful. Leaders seem important, as well, in bringing people together and in directing the process of teams in Thailand. This discussion is continued in quality 8.⁽²⁾

4. **Communication among Members.** In successful groups, members talk to each other and there is a sense of active participation and excitement. By contrast, in unsuccessful groups, an observer would note that people don't talk to each other very much and that there is an absence of active participation and excitement.

5. **Sharing of Work.** In successful groups, members volunteer to carry out the work and share the tasks so all are working equally. By contrast, in unsuccessful groups, some members work actively while others don't do their share.

6. **Flexible Methods to Solve Problems.** Successful teams don't have one rigid way of solving problems; instead, they seem able to adjust to new situations and new problems and find an appropriate way of solving the problem. Unsuccessful groups seem to be more limited in the methods they can apply in solving problems, so that they are not always able to solve problems appropriately or effectively.

7. **All Members Help Make Decisions.** In successful groups, all or most members take an active part in making team decisions, are able to agree on these decisions and do not leave the decision process to the team leader; however, in situations where the team is only there to give advice to the team leader, it will be appropriate to leave the decision to that person. By contrast, members of unsuccessful teams do not wish to take an active part in making decisions, even when it is appropriate for them to do so; or, they may take an active part in the decision process, but are unable to agree on a suitable decision.

(2) This point was noted in the discussion at SRI

8. **Commitment to Carry Out Team Decisions.** This is closely related to number 7, because members who have taken an active part in making a team decision and have agreed on a plan of action have a stronger commitment to carry out that decision. When members are not actively involved in the decision process, or are not able to agree on a particular decision, they will usually be less committed to carrying out that decision.

In Thai groups, it appears that members may help make the decisions, but then will not necessarily carry out those decisions; that is, they may not do what is expected, but what will meet their personal goals. So, the team won't necessarily go toward the goal agreed on, but toward the personal goals of the individual members. This suggests that the apparent agreement in a decision is not the real agreement. When this happens, it may be necessary for the team leader to pay closer attention to the process of decision-making and to try to understand more carefully what the individual members really want.¹³

9. **Trust.** To trust someone is to have confidence in that person or to see him/her as reliable (Random House College Dictionary, 1975). Trust among members is an important feature of successful groups. For example, if one person criticizes another, both people understand what is intended and have faith that the criticism will be seen as constructive on both sides. In unsuccessful groups, by contrast, there may be less trust among members and more unwillingness to be honest with each other.

10. **Work Out Disagreements.** In successful teams, members accept disagreements and try to resolve them in a free and cooperative manner. Members of unsuccessful groups, by contrast, are more likely to ignore disagreements, pretend they don't exist or be unable to resolve them in a friendly fashion.

11. **Team as a Cohesive Unit.** Successful teams usually have members who feel good about being on the team. They like being there, like working with each other and feel committed to the group and its activities. Unsuccessful teams show the opposite - members who would prefer to be elsewhere, don't like being on the team, don't like working together, and don't get satisfaction from their work in the group.

12. **Proud.** Members who are proud of what they do are more motivated to work harder and to achieve a higher quality of work. This feature is an important part of successful groups and is missing in unsuccessful groups.

13. **Team Evaluates Itself.** It is important that members think about how well the team is doing its work so they can identify what they do well and what needs to be improved. In this way, they learn to do things better. Members of successful teams regularly ask themselves, "How are we doing?" and "What can we do better?" In fact, it is valuable for a team to take 5-10 minutes at the end of each meeting to ask itself 2 questions: (i) "How did we do today?" and (ii) "What could we have done better?". Successful groups do this and the process outlined in quality 14, below, more often and more effectively than unsuccessful groups.

14. **Adjusting, Changing, Learning, and Growing.** Teams seem to either improve or deteriorate. In order to improve - that is, to become more successful - teams must change, learn and grow. To achieve these qualities, members need to do 2 things: (i) carry out the process outlined in

(3) This point was noted in the discussion at SRI

point 13, and (ii) periodically - that is, every 5 or 6 meetings - do a more extensive evaluation of how effective they have been and whether they have achieved the changes they agreed on in the previous evaluation. As might be expected, teams that don't engage in this process are more likely to be unsuccessful.

III Teams With More Than One Discipline

So far, this paper has described what happens in groups of all kinds; this section will now examine the additional features of groups in which the members come from more than one discipline.

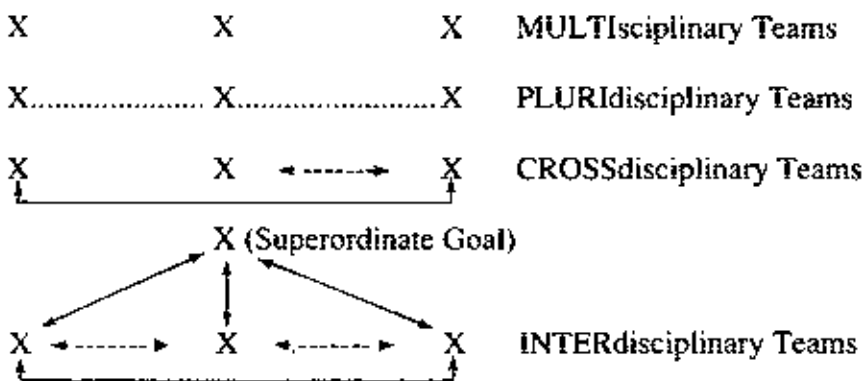
One useful way of looking at teams with more than one discipline is to look at the level of cooperation and coordination among the different disciplines on the team. Cooperation is defined as, "Members help each other and work together". The following images reflect this concept: "helpfulness", "willingness", and "solidarity". Coordination means that, "The work of all members or disciplines is put together or organized so that common goals can be achieved". Images which reflect coordination are "synchronize" and "combine".

It's therefore possible for people to cooperate and help each other while *not* coordinating their efforts. For example, in a class, students can cooperate with each other in learning the course material, but not coordinate their work in writing the final exam. It is also possible to coordinate without cooperating. An example would be when each individual writes a section of a report which is then put together; when this happens, the results are not necessarily good as the different parts may not fit together very well.

Four levels have been identified in Figure 2 to reflect an increasing amount of cooperation and coordination within teams of more than one discipline; these are called:

1. Multidisciplinary teams
2. Pluridisciplinary teams
3. Crossdisciplinary teams and
4. Interdisciplinary teams

Figure 2. Steps in Increasing Cooperation and Coordination

For more information, the interested reader should see Jantsch, 1971, and Shalinsky, 1989.

1. Multidisciplinary Teams

Multidisciplinary teams are characterized by the absence of cooperation and coordination (see Figure 2.) It is as if the separate disciplines or members are working on their own and one might say that it is more a collection of individuals than a team. This can be illustrated by the author's experience in relation to low vision services in Canada; in that situation, each professional (eye doctor, eye specialist, social worker, and public health nurse) operates on his/her own; there is very little communication or cooperation and no coordination among them. Any coordination that is done must be done by the patient.

Another example came to light when the author visited Doi Suthep-Pui National Park, where there seem to be many problems of land encroachment. Quite a large number of Departments and Agencies (Royal Forestry Department, Land Department, Police, Army, Border Patrol, Forest Fire Control Unit, Highways Department, Irrigation Department, and T. V. Stations) have land in the Park, but it appears that no one has overall authority; each seems to operate independently, and to make matters worse, there appears to be virtually no cooperation or coordination among these organizations.

2. Pluridisciplinary Teams

Pluridisciplinary teams reflect the next level in increasing cooperation, but there is still no coordination (see Figure 2). Communication occurs, but it is usually informal. An example would be students from different disciplines who are in a course; they might discuss matters informally and cooperate with each other so as to share their differing perspectives; however, there is no coordination of their efforts as the purpose of the course is to test individual knowledge.

Another example might be seen in the management of mangrove forests in the coastal zones of Thailand. The Royal Forestry Department has authority over management of the mangrove forests, the Department of Fisheries has authority over coastal fisheries and the Department of Mineral Resources has control over tin mining in the mangrove forests. Although there appears to be some informal communication and cooperation among staff members in the different Departments, there does not, unfortunately, seem to be any coordination of efforts, possibly due to a conflict between economic and environmental goals and the differing priorities of each Department.

3. Crossdisciplinary Teams

A crossdisciplinary team is one in which there is cooperation and coordination, with one discipline in charge (see Figure 2). An example would be the operating team in surgery in a medical hospital, where the surgeon is in charge; each discipline on the team has an important role to play, but does so under the surgeon.

Another example was recently reported by a student at AIT, when he described a task force in his country. The Ministry of Environment created this task force to look at the country's environmental problems and to develop a statement on what his country's position should be on environmental issues; there were representatives of various disciplines and Ministries on the team, but the Ministry of Environment was in charge.

4. Interdisciplinary Teams

The interdisciplinary level is the final one in teams of more than one discipline (see Figure 2). It features an overriding, or superordinate, goal, which all disciplines can agree on and to which

they can all contribute equally; no one discipline is in charge. Interdisciplinary teams feature strong cooperation and coordination in working toward the higher goal, as indicated in Figure 2. Examples might include the following:

An interdisciplinary health care team is created to examine the health care needs of residents of a squatter settlement in Bangkok. The goal is to recommend ways of improving the health conditions of the residents.

An interdisciplinary team is organized in a hospital to recommend changes in the responsibilities of the different disciplines over the next ten years.

A public health team is organized to work in refugee camps on the Cambodian border, with the overall goal to improve the health and sanitation conditions of the camps' residents. There are nurses, doctors, nutritionists, and sanitation experts on the team and any one of them could be appointed to coordinate the team's work.

As seen from these examples, interdisciplinary teams can be a valuable resource when used in the proper situation; this situation is, typically, one in which the tasks to be done or the problems to be solved are seen as broad and complex and in which the resources needed to carry out these tasks or to solve the problems are seen to be diverse and mixed.

IV Qualities of Successful and Unsuccessful Interdisciplinary Teams in Canada

Figure 2 summarizes eleven qualities which distinguish successful and unsuccessful interdisciplinary teams in Canada.

Figure 2. Differences Between Successful and Unsuccessful Interdisciplinary Teams in Canada

Successful Teams	Unsuccessful Teams
1. Qualities of Successful Teams (see section II)	Qualities of Unsuccessful Teams (see section II)
2. Recognize that team is truly interdisciplinary	Fail to recognize that team is truly interdisciplinary
3. Organization : a) recognizes difficulties b) rewards interdisciplinary work	Organization: does not recognize difficulties does not reward interdisciplinary work
4. Recognize similarities - differences among disciplines	Do not recognize these similarities and differences
5. Recognize what each discipline wants for the team	Do not recognize what each discipline wants for team
6. Recognize different rules - procedures for each discipline	Do not recognize different rules - procedures for each discipline

7. Recognize different technical languages	Fail to recognize these differences
8. Do required work at the start of the team	Do not do required work at the start
9. Allegiance to team	Allegiance to referring groups
10. Has "Key Actor"	Absence of "Key Actor"
11. Qualities of team members - "GOOD"	Qualities of team members - "POOR"

1. Qualities of Successful and Unsuccessful Teams. These qualities were described in section II, pages 11-17 of this paper.

2. Recognition that Team is Truly Interdisciplinary. In order for team members to accept that their team is truly interdisciplinary, three conditions must exist:

a) Members must agree that all disciplines have equal status.

b) There must be cooperation and coordination by a higher level goal (see previous discussion in section III, 4).

c) All disciplines must be respected by the others.

3. (a) Organization Recognizes. Virtually all teams work within a larger organization. It is vital that this organization recognize the difficulties of interdisciplinary work so that it allows sufficient time and a reduced work load for its members to do a good job. It is beyond the scope of this paper to examine the important prior question: How does an organization reach the point when it recognizes that an interdisciplinary approach is essential to the solution of problems?

(b) Organization Rewards. the organization must also show that it values interdisciplinary work by giving rewards to those who do it; rewards might include praise, extra salary, promotion, relief from other work, etc.

4. Recognition of Similarities and Differences. Successful interdisciplinary teams recognize that there are usually similarities, differences and duplication in what different disciplines do; they will, therefore, spend time examining these so that all members are clear and comfortable with them. Unsuccessful teams will either not do this or will do it poorly.

5. Recognition of Different Goals. Members of successful teams recognize that each discipline may want a different goal for the team and will work to identify and resolve these conflicts, so there are common, agreed on goals. Members of unsuccessful teams will either not take the time to do this or will do it badly.

6. Recognition of Different Rules and Procedures. Successful teams recognize that each discipline does things differently and looks at situations from a different perspective. These teams will, therefore, spend time so that each discipline will understand the point-of-view of and the typical procedures used by, the others.

7. Different Technical Languages. Successful teams recognize that each discipline has its own technical language (jargon). Sometimes, the different disciplines use different words or terms

to describe different ideas or processes, sometimes they use different words to describe the same ideas or processes and sometimes they use the same words to describe different ideas or processes. Unless this is carefully considered, it can cause enormous complications to the work of the team. Think, for example, of what the term, "patient care" means to the doctor, nurse, hospital administrator, patient, and the patient's family. Or, what the term, "sustainable development", means to an economist, industrialist, environmentalist, politician, or social scientist.

8. **Work at the Start.** Successful teams understand that they cannot start to work on their assigned tasks as soon as they begin to meet, but must spend time at the beginning to understand and work on the last four points discussed (4. Similarities and Differences, 5. Goal Conflicts, 6. Different Procedures and Perspectives, and 7. The Differing Technical Languages). Unsuccessful teams tend to forget to do this at the start and begin to work on the assigned tasks immediately.

9. **Allegiance to the Team.** In successful teams, members do not have to report back to their discipline or department for instructions, before making decisions; that is, they feel that their primary allegiance is to the interdisciplinary team. By contrast, unsuccessful teams often have members who must report back to their disciplines for instructions before participating in the decision process; or, they are locked into a position by their discipline or home department.

10. **"Key Actor".** Successful interdisciplinary teams seem to have at least one member who can:

- a) Explain things clearly to the different disciplines,
- b) Help people from different disciplines agree on a common position,
- c) Help the different disciplines understand why they should participate on the interdisciplinary team in the first place, and
- d) Encourage interaction among team members.

Unsuccessful teams seem to lack such individuals.

It should be noted that the key actor is different from the controlling person or discipline in crossdisciplinary teams in 3 ways: (1) A key actor can be anyone on the team, (2) he/she is primarily a facilitator or enabler, rather than a dominant or controlling person and (3) there may be more than one key actor in a group; in fact, all team members could be key actors.

11. **Qualities of Team Members.** There seem to be 8 qualities or characteristics of individuals who make good members of interdisciplinary teams. The presence of such individuals on a team would therefore increase its chances of success. The person should:

- a) Be motivated - want to work on an interdisciplinary team; that is, he/she should not be forced to do so.
- b) Be flexible; a rigid position does not encourage interdisciplinary understanding. This means that the person should be able to look at problems or issues from different perspectives or be able to understand explanations from other perspectives.
- c) Have respect for other disciplines; this means that he/she can accept that his/her discipline is not better than others, just different.
- d) Try to understand the role of other disciplines on the team-that is, why the other disciplines are present.
- e) Be a "good" listener. The features of a good listener were discussed earlier in this paper (see point ii on page 198). It is especially important on interdisciplinary teams, because of the increased chances for misunderstanding.

f) Be patient, since interdisciplinary teamwork is slower and more complicated than the work of teams made up of only one discipline.

g) Be able to say, "I don't understand. Please explain." This is important, because it will avoid misunderstanding due to jargon (see 7 above), different perspectives, etc. and will help lead to clearer discussions and decisions. And, finally,

h) Be reliable and honest. This is, of course, a desirable quality for members in all groups, whether interdisciplinary or not.

Point (a) referred to motivation. This suggests additional questions: What will encourage individuals to want to join interdisciplinary teams? What will tempt them to join? What rewards would please or be of benefit to them? One difficulty is that training or education is usually within one discipline and is not focussed on integrating disciplines or in solving broader problems which require an interdisciplinary approach. One solution is, therefore, to create a broader approach to education or training. In Universities, this will require, among other things, the need to change the reward structure for research so that a broader, interdisciplinary approach is as highly valued as a narrow, disciplinary one. It is essential to recognize that such environmental problems pollution in the Gulf of Thailand or in Bangkok require a broader perspective if they are to be solved or avoided in other parts of the country. Another is to make training in teamwork more widely available.⁽⁴⁾

VI Additional Concerns When the Team is International

When teams have an international membership, a number of additional difficulties can arise. Four of these difficulties will be discussed in this section:

1. Members come from quite different cultures versus similar cultures.
2. Language
3. The meanings of words and non-verbal actions
4. Differing cultural norms.

1. Members Come From Quite Different Cultures Versus Similar Cultures

Whether team members come from quite different cultures or similar cultures, problems can occur, though they are likely to be different in kind.

a) When members are from quite different cultures - for example, from the West and Asia - the differences are great and the possibilities of misunderstanding are high. The problems that can occur were well illustrated in the following example, as described by a Thai student at the Asian Institute of Technology (AIT) : She was on holiday at a beach resort in the south of Thailand and was having lunch in the hotel dining room, when a hot and perspiring European came in and sat down. The waiter approached the guest and said, "Oh sir, you should take a bath." The European got very angry, not understanding that the waiter meant that a bath is important for cooling off and not that the man smelled.

(4) This point was noted in the discussion at SRI.

If members are from similar cultures - for example, from Thailand, Burma and Viet Nam - the differences are less severe and the possibilities of misunderstanding are reduced. Even so, however, problems can occur, as the following example from another AIT student illustrates: In the Philippines, if a person doesn't speak English well, he/she is not well regarded or considered intelligent, because there are many chances to learn the language. When the student came to AIT, he was shocked to realize that many of his classmates could not speak English well, because of limited opportunities in their home countries, and not because they were unintelligent or unmotivated. It required a major shift in his thinking and beliefs.

2. Language

Language is another concern in international groups. Three questions need to be answered:

- a) What will the common language of the team be?
- b) How will this be decided?
- c) How well does each group member speak and understand this common language?

The situation at AIT provides a useful example. English is the language of instruction and all students are expected to speak and understand it. In the course on interdisciplinary teamwork, there is a weekly lab session, in which the students are divided into small work teams of 5-6 people; they are divided so that there are no two people from the same country in any group and they must speak English as the common language. Because everyone's English is not equal, the teams learn several important rules quite quickly if they wish to work effectively; these are:

- i they must move at a slower speed than if everyone spoke the same national language,
- ii they must stop frequently to explain words and ideas so that everyone can participate equally,
- iii they need to be patient and take the necessary time,
- iv they need to understand that a person is smart even if he/she doesn't speak English very well, and
- v they need to show that each member's contribution is wanted by the others and is valuable to the group.

For example, in one group, a student had trouble understanding what was being discussed and seemed to withdraw. The other members were not happy with her withdrawal and asked her what she did not understand. As a result, she then decided to bring her Chinese/English dictionary to the lab and started to look up words as the discussions took place; this didn't work out too well as it took a lot of time so she lost the sense of the discussion and often got the wrong meaning of word in the dictionary. But, everyone in the group began to realize that when she did understand, she had excellent ideas; it was then that they told her to stop them and ask them to explain whenever she didn't understand. The group's effectiveness and sense of trust grew as a result of this experience, because the other members realized that they were missing some excellent ideas from this person when she didn't understand what was being discussed.

3. Meanings of Verbal and Non-Verbal Actions

This section will briefly examine 6 aspects of verbal and non-verbal actions; they are:

- i Tone of voice
- ii Pronunciation of words

- iii Speed of speaking
- iv The meaning of silence
- v The use of space
- vi Gestures

i Tone of Voice. Sometimes, the tone of voice of a speaker gives the listener the completely wrong impression, especially in intercultural situations. For example, a Chinese student mentioned that when she first arrived at AIT and heard some students from Pakistan having a discussion, she was very frightened, because she was sure they were having a fight, when, in fact, they were just having an ordinary conversation. She had reacted to their speech, which was loud, fast and emotional as is often the case in Pakistan.

ii Pronunciation. People from some countries - for example, Thailand, Burma and Viet Nam - have particular problems in understanding people from other countries - for example, India and Nepal - because the latter speak very fast and pronounce words very differently. This problem also exists in meetings between people from the East and West.

iii Speed of Speaking. The previous concern with pronunciation is partly a problem of speed. Both concerns were reflected when a team member from China said to another member from the Philippines: "Sometimes you talk very fast and your ideas are all entangled."

iv Silence. It can be difficult to interpret the meaning of silence in group meetings within the same discipline or culture; imagine the potential for misunderstanding in interdisciplinary and/or intercultural teams. For example, Richard Porter reports the following incident that had occurred to an American professor who had an excellent command of Japanese and was teaching at a Japanese university (Porter, 1988, page 164):

One day he had attended a faculty meeting where he had fully participated in the lengthy discussions, using Japanese throughout. On leaving the meeting, he remarked to a Japanese colleague that, in his opinion, the meeting had finally arrived at a particular conclusion. Had not Professor X spoken in favor? His Japanese colleague agreed. And other professors too? (going down the list one by one). Again, his Japanese colleague agreed but finally remarked "All this may be so, but you are still mistaken. The meeting arrived at the opposite conclusion: You have correctly understood all the words spoken, but you didn't understand the silences between them".

v Space. The use of space varies a great deal from culture to culture : examples include such things as where people sit around a table, acceptable table shapes and how close people sit or stand

to each other. Interested readers should read Sommer, 1959, and Hall, 1969, chapter 10, for more information on this topic.

vi Gestures. Gestures can enhance verbal statements or confuse them. For example, a person from Nepal may sometimes shake his head sideways when he means "yes" or an emphatic yes as opposed to the usual up and down motion that is understood in the West. This might be misinterpreted to mean that he did not agree or that his gestures were contradicting his words - confusing in either case.

4. Differing Cultural Norms

Two aspects of differing cultural norms will be discussed in this section:

- a) The role of women and
 - b) Behaviour of individuals in meetings
- a) The Role of Women

The role of women can be a source of conflict in some intercultural situations. For example, in one group a woman from India and a man from Pakistan had a frank discussion on what would happen if she was appointed chair of a committee on which he sat. He said that he would have a great deal of difficulty accepting this as he did not wish to work under a woman. This discussion was based more on cultural differences than on personal differences.

b) Behaviour of Individuals in Meetings

Individuals behave quite differently in meetings in different cultures. For example, Zander reports that in Japan, if 2 individuals find that they have different views on a matter, they see this as unfortunate and try to resolve the difference as quickly as possible. Either, one shifts to preserve the smooth interpersonal relations in the group or they search for more information which will permit them to work toward a position that all can accept. The stress is on individuals not being conspicuous and on reducing disagreement as quickly as possible (Zander, 1983).

On one occasion, the author divided his class at AIT into groups of the same country and asked the students how people in their country would respond to the Japanese situation. The students from Burma, Viet Nam and Thailand thought it would be very similar in their countries, although the students from Thailand said that members who disagree in Thai groups are likely to stay silent, so others might not even realize that there is disagreement.

By contrast, those from China said that, although interpersonal harmony is encouraged, members will not shift views easily and will argue. The situation seems similar in South Korea, Nepal, the Philippines, Pakistan, and India, but with some differences. For example, in Nepal, people seem willing to carry out decisions about which they disagreed; so, the disagreement might not be resolved, but the decisions are carried out nevertheless.

In the Philippines, disagreements seem to be handled in more gentle fashion than in Pakistan or India, where loud talk, much emotion, argument and laughter are part of most discussions and disagreements.

VI Summary

This paper has covered five topics. It first examined the characteristics of a team, by answering the question, What is a team? Next, it outlined the qualities of successful and unsuccessful teams in Canada and compared these, in a few cases, with teams in Thailand. In the third section, the features of teams with members from more than one discipline were described and steps in increasing cooperation and coordination were outlined. The fourth section examined the qualities of successful and unsuccessful interdisciplinary teams in Canada. And, in the final section, some additional concerns were noted when the team is international.

พิมพ์ที่โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โทร.2153626
นางวัฒนา ศิวะเกื้อ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา มีนาคม 2536
3510-291(f) 500

สิ่งพิมพ์ของสถาบัน

2534	สุภางศ์ จันทวานิช	การจัดช่วงทางสังคม : เกียรติภูมิของอาชีพต่างๆ ในสังคมไทย
2534	วิวัฒนา วงศ์เกียรติรัตน์	การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินและแรงงานของชุมชนชนบทในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา (2512-2532)
2535	วิสูตร วิเศษจินดา,
อรวรรณ สุขเกษม	โครงการศึกษาสภาวะเศรษฐกิจและสังคม ฝ่ายหัวหน้าและฝ่ายสัมฤทธิ์
2535	นภัต กอรัคอง,
พรประภา ลินธนาวา,
สุชีลา ตันชัยนันท์	ฐานะและบทบาทของหญิงที่หาเลี้ยงครอบครัวและภูมิหลังในชนบท
2535	นิตยา กัทลิตระพันธ์	การศึกษาด้านภาพและนโยบายเกี่ยวกับเด็กและเยาวชนผู้ด้อยโอกาส : เด็กเร่ร่อน
2535	อุ๋นตา นพคุณ	การศึกษาด้านภาพและนโยบายเกี่ยวกับเด็กและเยาวชนผู้ด้อยโอกาส : เด็กถูกทอดทิ้ง
2535	ฉันทนา บรรพศิริโชติ หวันแก้ว	การศึกษาด้านภาพและนโยบายเกี่ยวกับเด็กและเยาวชนผู้ด้อยโอกาส : เด็กทำงาน
2535	Owen J. Lynch,
Janis B. Alcorn	การดูแลป่าของชาวบ้าน การยอมรับในสิทธิ การมีส่วนร่วมและความสามารถในการจัดการของชาวบ้านในเขตป่าสงวน
1991	Wathana Wongsekiarttirat	Indoor Air Pollution in Bangkok.
1991	Wathana Wongsekiarttirat,
Amara Pongsapich	Urban Household Energy Consumption in Thailand.
1992	Amara Pongsapich,
Michael C. Howard,
and Jacques Amyot	Regional Development and Change in Southeast Asia in the 1990s.